This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på http://books.google.com

B 975,628

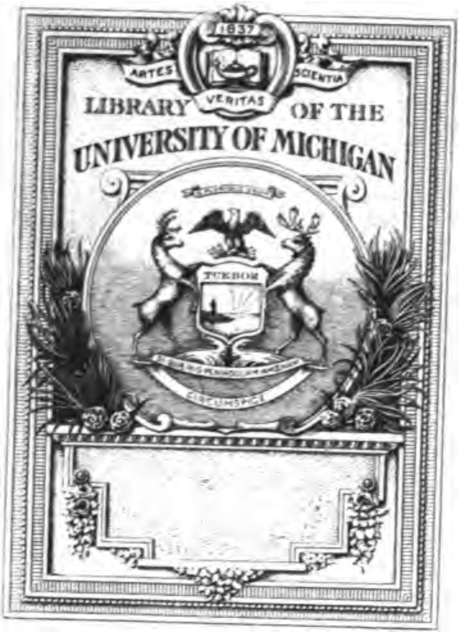
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

839.88
H72ep

Baron

Ludvig Holbergs

Epistler.

Udgivne med oplysende Anmærkninger

af

Chr. Bruun.

Tredie Bind.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Samfundet til den danske Literaturs Fremme

Thieles Bogtrykkeri.

1871.

LUD. HOLBERGS

Epistler,

Befattende

Adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, philosophiske,

Item

Skiemtsomme Materier,

TOMUS III.

Scandinavian Boghallen
5-2-28
17001

Epistola CLXXXIV.

Til **

Min Herre skriver, at han ikke kand bifalde den Meening, jeg udi min Skrivelse haver givet tilkiende om visse Svagheders sær Spedalskheds Periodis. Jeg haver skrevet, at Spedalskhed, som i gamle Dage haver været meget gangbar udi sydlige Lande, nu fast overalt ophører, og at andre nye Svagheder derimod have indsneget sig. Min Herre derimod mener, at de nu regierende store Pokker eller Franzoser ere ikke andet end den gamle Spedalskhed, og at Forskiellen alleene bestaaer derudi, at den Svaghed, som man nu haver fundet Middel til at curere, da ikke kunde cureres. Dette meener han alleene at have været Aarsag til mange gamle Hospitalers Stiftelse for Spedalske, eftersom Sygdommen formedelst Ukundskab udi Medicine og Mangel paa Lægedom blev stedsevarende. Mattheus Parisius vidner, at man udi det 13de Seculo regnede over 19000 Hospitaler for Spedalske udi Europa, da man nu fast ingen seer uden paa nogle faa Steder udi Norden. Min Herre citerer til sin Meenings Bestyrkelse Tournefort, hvilken paa sine Reiser haver seet nogle Spedalske, og vidner

vidner, at Svagheden er intet uden Fransoßer, saa at den endnu ikke ophører, men at den alleene haver faaet et andet Navn. Jeg nægter ikke, at dette jo haver meget Skin, og at jeg let kunde deraf bringes fra mine forrige Tanker: Men, som jeg haver mærket, at der endnu udi Norge ere tvende differente Svagheder, nemlig Spedalskhed og store Pokker, hvilke ingenlunde kand confunderes med hinanden, saa bliver jeg ved min forrige Meening. Vore Norske Chirurgi forstaae ligesaa vel at curere Pokker, som andre; men de befatte sig ikke med den Nordiske Spedalskhed, som de holde for at være incurable. Foruden den Forskiel, som bestaaer udi Lægedommen, ere begge Svagheder kiendelige fra hinanden udi andre Ting, og have differente Egenskaber. Den norske Spedalskhed yttrer sig enten ved Udslet af blaae Bylder, eller ved en hvid kridagtig Hud, og derudi kommer overeens med den gamle Spedalskhed, som fordum regierede saa stærk udi Palæ-
3 stina og andre Orientalske Lande. Man seer ogsaa, at de gamle Naturkyndige have diftingveret Spedalskhed fra Veneriske Svagheder, som famledes af Løsagtighed, og som Hippocrates betegner ved *αἰδοίων σηπεδόνες*. Jeg bliver derfor ved min forrige Meening, og holder for, at Spedalskhed og andre Svagheder er forsvunden paa de Stæder, hvor den var meest gangbar, og at andre nye, hvoriblant nogle ikke uden Grund regne Fransoßer og smaa Kopper, ere komne isteden derfor. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CLXXXV. 4

Til **

Ligesom vi foragte og efterlade adskillige Videnskaber, som hos de Gamle have været i Priis, saa have de Gamle ogsaa anseet visse Videnskaber ringe, som vi holde for at være af stor Vægt. Blandt de sidste er Mechanica og Insecters Eftersøgning. Hvad Mechanica angaaer, da have de Gamle anseet det Mechaniske Studium som et gemeent Haandverk, der var en Philosopho u-anstændigt; og at efterforske Insecters Natur og Egenskab, haver af dem været holdet saa nedrigt, at man seer, at Aristophanes haver drevet Spot med Socrate, som den der efterforskede Myggs Egenskab. Nu derimod er Mechanica anseet som det nyttigste og en Philosopho anstændigste Studium, og de største Mænd have anvendt deres meeste Tiid paa at efterforske Insecters Natur og Egenskab. Swammerdam, Valisnieri, Lewenhoeck, Reaumur, Trembley og andre anseelige Naturkyndige have ved saadan Eftersøgning erhvervet sig et stort Navn, og viset, at mange af de ringeste Insecters Eftersøgning er Umagen værd. Til saadan Efterforskning have Microscopia givet Anledning, hvoraf nogle allereede ere bragte til den Fuldkommenhed, at de viise en Ting 16000 gange større, end den synes for Øjnene. Man seer ved saadant Middel udi de ringeste Insecter en Skabning ikke mindre konstig end udi et Menneske. Man haver ved 5
Microscopia efterforsket Insecters Forplantelse ved Æg, da man tilforn troede, at de avledes af Forraadnelse; man haver fundet, at udi den mindste Sæd kunde være skiulede Creature udi 100 Tall: Ja det er omsider kommet

kommet saa vidt, at man haver fundet Creature ogsaa uden Æg, og som, uden Sammenblandelse med Mager, forplante sig selv. Man haver og fundet, at adskillige Insecter ere af samme Natur, som Polypi, saaledes, at af hvert Stykke, som afskiæres, bliver et fuldkommet levende Creatur. Saa at det Studium, som i fordum Dage haver været foragtet, nu med Behag exerceres af de største Naturkyndige, saasom man deraf seer Naturens forunderlige og fast u=endelige Varietet, og Anledning gives til nye Systemata udi Philosophien. Man haver fordum anseet de fleeste Insecter enten som unyttige eller som alleene skadelige Skabninger; mange ere endogsaa endnu af samme Tanker: Det er dog troeligt, at den viise Skaber ved all Skabning haver havt et vist og grundigt Sigte. Saadant Sigte haver en og anden Naturkyndig søgt at udfinde: Men deres Tanker bestaae alleene udi artige Gisninger. En Medicus, nemlig L. Garcin, haver nyeligen søgt at signalisere sig ved saadant udi et Skrift, som fører Titel af Insecters almindelige Nytte. Han udfører sine Tanker saaledes. De mange smaa Creature ere af de fleeste Mennesker anseede enten som unyttige eller skadelige. Ingen kand nægte, at jo mange Insecter ofte giøre stor Skade, saa vel paa Frugt og
6 Planter som paa Mennesker: Men, siger han, Naturen haver adskillige Midler udi sin Mechanismo for at befordre det almindelige, hvilket ikke kand skee uden visse Tings Destruction i særdeleshed. Han holder for, at der er en almindelig subtile Materie, som spreeder sig ud over Verdens Klode, hvilken flyder ind udi alle slags Planter, føder og bestyrker dem, og at den af Planter trænger sig ind udi alle slags levende Creature, og der foraarsager samme Virkning. Planterne, som ere de første Skabninger, der give Liv til andre, kunde ikke trives

Lin. 15 Sigte, Formaal.

trives og blive frugtbare, dersom denne subtile og frugtgiørende Materie holdt op at trænge sig ind udi alle dens Parter; hvilket maatte skee, dersom den ikke idelígen circulerede i Verden. For at befordre denne Materies Circulation, som frugtgiør alting, da udfordrer Naturens Mechanismus idelig Død og Undergang, saa vel af Dyr som af Planter; thi hvis de holdte op at døe, uden at aflade at formeere sig, vilde deres Tall blive alt for stort, den circulerende Materie vilde ikke forslaae, og i saa Maade Planter og Dyr vilde blive magtesløse. Saasom nu en Tings Ødeleggelse foraarsager en nye Tings Opkomst og Tilvæxt, og Erfarenhed viiser, at Insecter befordre Ødeleggelse og Adspredelse; saa er efter hans Meening klart, at Insecterne ere af stor Nytte, og viise Skabningens Ypperlighed, saasom de ved at igiennembore og løse alle Ting, befordre den frugtgiørende almindelige Materies Circulation og fri Fart over Jorden. Dette er Indholden af M. Garcins Dissertation, som er forfatted udi en Skrivelse til den store Naturkyndige Reaumur, hvilken udi et Svar taler med Berømmelse derom, og det ikke uden Grund, skiønt Autors Hypothesis, saa vel som andre, kand underkastes adskillige Indvendinger. Man kand tilstaae denne omtalte frugtgiørende Materies Existence og Virkning; Men Spørsmaal herved bliver: Om Jorden, eller det Heele, ikke kunde bestaae uden Parternes idelige og saa hastige Destruction, og om nogle Planter og levende Creature ikke kunde trives uden ved utallige tusinde andres Ødeleggelse udi Fødselen. Daglig Erfarenhed viiser, at, naar de fleeste Knoppe eller Frugte paa Træer af Orme og Oldenborer blive fortærede, de faa overblevne Frugter derfore ikke komme til større Væxt og Maturitet, og at et hvert Frugt trives lige godt, endskiønt alle

blive

blive ubeskadigede. Hvis nogle faa Tings Styrke og Conservation skulde flyde af utallige andre Tings Ødeleggelse, maatte paa en almindelig Ufrugtbarhed stedse følge et rigt Aar; hvilket Erfarenhed dog viiser at fejle. Den almindelige Pest, som fører Navn af den sorte Død, burde efter Autoris Hypothesin have foraarsaget en usædvanlig Multiplication blandt de overblevne Mennesker; men man mærkede ikke, at de overblevne Mennesker bedre derefter trivedes; man mærkede ikke, at en Qvinde fødde fleere Børn, og en Koe fleere og bedre trivende Kalve paa eengang: Tvertimod heele Lande laae længe derefter øde; og den Destruction, som tilskrives giftige Insecter, kunde udi heele Seculis ikke erstattes igien. Hvis Autoris Meening var pro-
8 bat, kunde Landmanden efter denne nu grasserende Qvæg-Syge have meget at trøste sig ved: Men man seer, at en Koe føder ikke fleere Kalve, og giver ikke meere Melk end tilforn; hvis saadant, som foregives, paa et eller andet Sted mærkes, da er naturligere at tilskrive saadant Græsningens Overflod, end de andres Ødeleggelse, hvorved den frugtgiørende Materies Circulations befordres. Jeg vil dog heraf ikke indføre, at Insecter ere aldeeles unyttige eller alleene skadelige Skabninger; thi det er troeligt, at Naturen giør intet omsonst: Men at beviise Skabningens Ypperlighed af den Ødeleggelse, som de foraarsage, er noget selsomt, helst saasom den subtile frugtbare Materie, som Autor tillegger saadan Kraft, kand circulere og virke uden saadan hastig Destruction, det er, om Knoppe finge Tiid til at skyde Blomster, og Straae til at bære Ax. Dette alleene maa man tilstaae, som og Erfarenhed viser, at all slags Væxt vilde formeget tiltage, at levende Creaturs Tall vilde blive større end Jorden kunde bierge, og at Vandene i sær ved Fiskenes store

Lin. 1 f. n. bierge, nære.

Multiplication vilde giøres ubrugelige, hvis den største Deel ikke blev forderved og ødelagt. Men i Almindelighed at ville giøre skadelige Insecter af det menneskelige Kiøns Fiender til dets Venner, og af Skarprettere at forvandle dem til Medicos, item ansee Pest, Kriig og Mord, som Beneficier, er at outrere Theologien alt for stærkt, og at give Anledning til Objectioner imod det guddommelige Regimente, i sær imod den hellige Skrift, som kalder slige Destructioner Straf for Synden. Thi hvis de skrækkelige Executioner, som glubende Dyr og Insecter giøre paa 9
Planter og Mennesker, ere Straf for Synden, saa kand de ikke ansees som ved første Skabning anordnede Ting for Syndefaldet; saa kand Argumenter deraf ikke tages til at vise Skabningens Ypperlighed. Det samme kunde ogsaa autorisere u-retfærdige Krige og Mord, saasom det maatte hedde, at de skeede af Fornødenhed, paa det at den subtile frugtgiørende Materie kunde komme til at circulere, og de overblevne Mennesker desbedre kunde trives. Min Herre seer her af, hvor vidt jeg approberer Autoris Meening, og hvad jeg derudi holder ey at være antageligt. Jeg haver ellers ved adskillig Lejlighed i mine Skrifter givet tilkiende, at mange af en outrered Orthodoxie tilskrive GUD visse Sigter, som den guddommelige Direction ere u-anstændige. Der iblant kand regnes dette, som her omhandles, nemlig at de utallige mange skadelige Insecter ere skabte til Jordens og det menneskelige Kiøns Nytte: Thi eet er at sige, at den Destruction, som disse Insecter fører med sig, hindrer en alt for stor Multiplication af Frugter og Creature; et andet er at sige, at de alleene ere skabte til den Ende: Ligesom et er at sige, Kriig, Mord og Pest rc. ere ligesaa nyttige for det menneskelige Kiøn i Almindelighed, som Aare=

Lin. 14 for, før. Lin. 10 f. n. Sigter, Formaal.

Aareladen for et hvert Menneske i Særdeelesshed; et andet er at foregive, saadant at være anordnet af GUD for Jordens Conservation; ret ligesom GUD ikke kunde vedligeholde sin Bygning uden ved saadanne violente Midler, og som han selv kalder Plager og Straf for Synden. Min Orthodoxie gaaer derfor her udi, saavelsom i andre Ting, ikke saa vidt: Jeg siger derfore, for ikke at flattere Menneskers Hovmod, der meener, at alting er skabt for deres Skyld, og ikke at tilskrive GUD det, som kand give Anledning til at criticere hans Anordninger, at adskillige Plager, som Pest, giftige Insecter, Kriig, Mord, Skibbrud, ikke ere anordnede ved første Skabning for Menneskets Conservation, endskiønt adskillig Nytte der af flyder, men at slige Plager ere alleene tilladte formedelst Synden, helst efterdi GUD kunde vedligeholde sin Skabning, uden ved saadanne Plager at befordre dens Nytte. At ville i saa Maade plaidere for GUDs Regimente, er fast det samme, som at ville besmykke eller udi Lovsang indføre Kejser Neronis Gierning, da han satt Ild paa Rom, paa det at Stadens Bygninger derudover kunde blive meere zirlige og beqvemme. Det er i mine Tanker sikkerst simpliciter at sige, at GUD haver haft sine viise Hensigter ved alle Tings Skabning, uden at formere visse Systemata over Aarsagen til slige Skabninger, som ofte tiene til intet, uden at give Anledning til Knuder og Indvendinger, som kand blive vanskelige til at løse og igiendrive. For derfore ikke at underkaste sig saadanne Objectioner, kunde det synes sikkerst, ikke at binde sig stricte til at viise den jordiske Skabnings Orden og Herlighed af nu værende Tilstand; thi derved knyttes u-opløselige Knuder, og det uden Nødvendighed. Vi bevæbne os best mod vantroende Menneskers Piile-skud, naar vi tilstaae visse U-ordentligheder og onde Ting,

og

og holde for, at de ikke ere Virkninger af den første 11
Skabning, men at de flyde af en Uheld, som Jorden ved Syndefaldet er bleven underkastet: thi derved viise vi os at have en raisonnable Religion, der ikke nøder os til at troe, hvad som er imod vore Sandser, og som strider imod Erfarenhed. Derved dispenseres vi og for at giøre u-nødvendige Apologier for Skaberens Arbejde og Bygnings-Konst: Ligesom det er behageligere for en Konstner, at man siger, at hans Mesterstykke ved een eller anden Uheld er kommet af Lave, end at man tager sig paa at forsvare Alting der udi; hvilket han kand udtolke enten som Hyklerie eller Satire. Saa reeder man sig og best her af, naar man tilstaaer visse U-ordner og onde Ting, som nu regiere paa Jorden, og holde for, at, hvis Mennesket havde forblevet udi Uskyldigheds Stand, Insecters og Dyrs Multiplication havde blevet efter Jordens Proportion, eller at de ikke havde havt enten Begierlighed eller Braad og Evne til at ødelegge Jordens Planter og Mennesker: men at Tilstanden havde været saadan, som Skriften kalder Lyksalighed, nemlig, at et Barn skulde have kundet stikke sin Haand udi Basiliskens Hule. Jeg underskriver gierne Autoris Systema, naar han ikke anseer Insecters Mængde og Giftighed som nødvendige Midler udi Naturens første Mechanismo til Altings Conservation: Men naar han tilstaaer, at violente
Midler ere fornødne udi paafølgende forvirrede Tilstand, 12
og at det her er ligesom med forraadnede Legemer, for hvilke det er nyttigt, at et Lem bliver afskaaret, efterdi det ved andet Middel ikke kand frelses. Saadanne ere mine Tanker her om, hvilke jeg her udi som udi andre Ting underkaster min Herres Correction, og forbliver &c.

13 # Epistola CLXXXVI.

Til **

Det synes, at Jordens første Facies haver været saadan, nemlig, at mange store Lande, som nu bebygges, have været skiulte af Vandene, og at det Tørre over alt haver været besat med Skove. Anledning til det første gives af daglige Observationer: Thi man mærker, at Vandene overalt meer og meer formindskes; Engellænderne mærke, at deres Kuster voxe dagligen til: adskillige Havne udi Tyrkiet ere blevne opfyldte med Sand og giorte ubrugelige; De Svenske giøre samme Anmærkninger over Kusterne ved Botne-Søen, og [de] Danske ved adskillige Havne. Adskillige gamle Søe-Stæder ligge nu langt fra Søen, og den største Deel af Ægypten var fordum intet uden Morads. Saa at man deraf let kand falde paa de Tanker, at, hvis Verden endnu staaer nogle tusinde Aar, Jorden formedelst Mangel af Vand vil forgaae, og dens Centralske Ild, som af Vandene dempes, vil omsider frembryde, og fortære den heele Jord-Klode. Anledning til den anden Meening tages der af. Historien viser, at de første Mennesker have næret sig fornemmeligen af Træerne, og brugt Aggerne i Steden for Brød; hvilket ikke kunde skee, hvis der havde været Forraad paa mange flette
14 Marker og Agerlande. Vel kand her imod siges, at saadant ikke haver rejset sig af Mangel paa Agerland, men af Mangel paa Kundskab at dyrke Jorden. Men, som man af det gamle Testamente seer, at de allerførste Mennesker have havt Kundskab om Agerdyrkning, saa er klart, at saadant maa tilskrives Mangel paa Jord, og Skovenes Mængde, hvormed fast den heele tørre Jord haver

Lin. 3 Facies, Udseende.
Lin. 9 f. n. Aggerne, Agern.
Lin. 8 f. n. flette, jævne.

haver været besat. Et andet end stærkere Beviis tages af Varmen og Kulden. Naar gamle Skribentere tale om Frankeriges og Tydsklands haarde og fast utaalelige Kulde, skulde man tænke, at Jordens Axis haver forandret sin Situation: Adskillige Philosophi ere ogsaa faldne til saadan selsom Meening; Men det er rimeligt at tilskrive saadant Skovenes Mængde, hvoraf Kulde foraarsages; thi man haver mærket, at jo meere Skovene aftage, jo meere formindskes Kulden. Charlevoix udi hans Beskrivelse over Canada viiser, at Canada, et stort Land udi America, var ved den første Decouverte gandske skiulet af Skove, og at i samme Land regierede en ulidelig Kulde, skiønt det ligger under samme Poli Høide som Frankerig. Han vidner ogsaa, at Kulden meere og meere formindskes, ligesom Skovene efterhaanden nedhugges. Det er derfore klart, at Frankriges haarde Luft ikke kand have rejset sig af anden Aarsag, og at Jorden overalt maa i Begyndelsen have været skiulet af Skove, hvilke af de ældste Indbyggere udi de sydlige Lande først maa være nedhugne: Og at de nordiske Folk siden have efterfulgt deres Exempel. Jeg forbliver &c.

Epistola CLXXXVII. 15

Til **

Min Herre takker mig for den Opløsning jeg haver givet om Oprindelsen til de tvende engelske Ord, nemlig Lord og Gospel, som man ikke finder udi noget andet bekiendt Europæisk Sprog

Sprog, undtagen alleene udi det Islandske eller gamle Norske. Dette haver opmuntret mig til at igiennemløbe nogle Islandske Skrifter, for at see, om jeg derudi kunde finde Oprindelse til fleere nu brugelige Engelske Ord. Mit Arbejde haver ikke været forgiæves; thi jeg haver alleene af den Norske Hirdskraa eller Hoflov, item af Snoro Sturlesens Heimskringla fundet efterfølgende:

Lord: paa Islandsk Lavard, en Herre eller Husbond.
Gospel: paa Islandsk Gudspial, Evangelium.
Begotten, giettin fød, hinc Skilgittin ægtefød.
If, ef dersom.
Either, edr eller
Blessing, Blezan Velsignelse.
Croß, Kros et Kors
Abroad, abrout, foras eller ud.
Hall, Hall en Sal eller Boelig unde Valhalla de Dødes Boelig.
Writ, rita at skrive.
Bull, bol en Tyr.
Ought, augti oportet.
Noice, niose Allarm eller hastig Tidende.
He tells, han tolur han siger.
Dwel, dual tøve, at opholde sig.
Run, runna at løbe.
Twinborn, twiburn en Tvilling.
Step, steip Skridt, Spring.
Happy, happi lykfalig.
Choise, caus, electio eller Wall.
Glove, Glofa en Handske.
Minster, Musteri en Kirke.
Treshold, Treskolld Dørtærskel, limen.

Fen,

Lin. 12 f. n. opörtet, bør.

Fen, Fen Morads.
Stocking, Stocklætin Strympe.

Man kunde vel her til sige, at de gamle Norske eller Islændere, som ideligen sejlede paa Engelland, have laanet disse Ord af det Engelske Sprog. Men Historien vidner, at de Nordiske Nationer, da de undertvunge Britannien, forandrede baade Landets gamle Navn, og indførte deres Sprog. Dog kand ikke nægtes, at der jo findes adskillige Ord, som ere laante af Fremmede, end ogsaa af Grækere. Saaledes kommer Courteis høflig af det Franske courtois, Mykil eller det gamle Danske Magele af det Græske μεγάλη. Saaledes distingveres adskillige store Landsbyer udi Dannemark fra de smaa, som Steen-Magele fra Steen-Lille, Gunse-Magele fra Gunse-Lille, &c. Jeg forbliver &c.

Epistola CLXXXVIII. 17

Til **

Forgangen Dag mødte een mig udi all min Stats, og hviskede mig dette udi Øret: Saadan prægtig Klædedragt er ingen Zirath for en Philosopho. Jeg svarede ham derpaa, at jeg aldrig haver givet mig ud for Philosopho, men at jeg tvert imod ved alle Lejligheder haver skiemtet med dem, som affectere det Navn: Videre, sagde jeg, at jeg kunde anføre en grundig Raison, hvi jeg undertiden ifører mig Fløjels- og Silke-Klæder, og saadan Dragt, som jeg selv væmmes ved at bære. Man veed, at min tarvelige Levemaade og Opførsel haver givet Lejlighed til en

og

og anden Critiqve. Naar Folk have seet mig at nøjes dagligen med een eller to Retter Mad, og ofte at gaae til Fods, og det udi en Stad, hvor alle indtil Haandverks-Folk age og lade sig bære, have de tilskrevet saadant en Karrigskab. For nogenledes at vise slige Dommes Ugrund, giør jeg undertiden Depenser i Klædedragt og adskillige andre Ting, som kand skee uden Incommodation. Jeg siger, uden Incommodation: Efterdi en kostbar Klædning kand være lige saa let at bære som en ringe, da derimod de Midler, som mine Landsmænd betiene sig af, for at lade see deres Generositet, bestaae gemeenligen udi Overflod af Mad og
18 Drikke, udi u-nødige Opvartere, udi Vogne og Bære-Stole, hvilke ere min Helbred utienlige, og viderlige for min Humeur. Jeg er ingen Elsker hverken af Skiørbug eller af Feber: Derfore æder jeg lidt, og bevæger mig jævnligen. Naar jeg falder i en Feber, skikker jeg mig derudi, og det bedre end andre, efterdi jeg selv ikke haver foraarsaget den, da man om de fleeste andre Febricitanter kand sige: Løn som forskyldt. Jeg erindrer mig engang at have apostropheret min Feber udi et Vers, som findes blant mine Latinske Epigrammata, og hvis Begyndelse er:

Qvid me tam gracilem depaſceris arida Febris?

Indholden var, at den havde taget et slet Herberg hos mig, og at den havde begaaet en Daarlighed at gaae min Naboe Theodorum forbi, udi hvis tykke og vellystige Mave den vilde have fundet langt meere Føde, ja Proviant for et heelt Aar. Min Herre seer saaledes, hvi jeg er sparsom udi Mad og Drikke, og resolut udi Klædedragt; og at det eene skeer for at conservere min Sundhed, og det andet, for ikke at beskyldes for Gnieragtighed, hvilken jeg holder for fast

ligesaa

ligesaa stor Lyde som Ødselhed. Man kand vel sige, at der gives andre lovlige Midler til at lade see Penge-Foragt end udi Klæder: Man kand anvende Penge paa Almisse, paa nyttige og ziirlige Stiftelser, og andet des-lige, hvorved man kand befries fra Karrigheds Eftertale: Men jeg meener nogenledes at have betient mig af saa-danne Midler: Noget deraf er bekiendt, andet er derimod skiult; thi det er Pharisæisk at uddeele Gaver ved Trompeters Lyd, og Almisse taber sin Dyd, naar den 19
giøres aabenbar. Med alle de Critiqver derfore, som ere giorte, og som giøres over min Opførsel, bliver jeg ved min Levemaade, som jeg gandske vel haver overlagt. Dette og andet siger jeg ikke at forsvare mit Levnet og Opførsel herudi, men for at undervise dem, som moralisere hen i Taaget, og som af falske Concepter giøre Dyder til Lyder, og Lyder igien til Dyder. Jeg overbevisede een af mine Bekiendte saadant nyeligen paa friske Gierninger herudi. Jeg spurdte, om han ikke vilde anvende en Daler, for at anhøre en Concert, som om Aftenen skulde holdes af det Musicalske Societet her i Staden. Jeg forestillede ham, i hvad Stand samme Societet var, og at det formedelst Penge-Mangel maatte snart falde, hvis det ikke blev bedre freqventered og understøtted. Han svarede mig dertil, at han gierne ønskede Societetets Vedligeholdelse; men at udgive en Daler paa eengang, syntes ham at være for haardt udi vanskelige Tider. Just i det samme fik han Besøgelse af tre Personer: Hvorudover han strax lod hente to Bouteiller Viin, hvilke han nødde dem til at tømme, endskiønt de ved hvert Glas undskyldte sig. Da mærkede jeg, at Daleren blev ikke meget agtet; og saaledes er det i andre Ting: hvoraf sees, hvor lidet de Folk ere beføjede til at criticere andres Huusholdning. Dette Exempel er ikke rart: Oeconomien er fast overalt

Lin. 1 f. n. rart, sielbent.

samme, nemlig at øse Penge ud til ufornødne, og at spare paa dem til fornødne Ting. Jeg retter mig gierne
20 efter Landets Moder, for ikke at beskyldes for at singularisere; men jeg kand ingenlunde skikke mig udi mine Medborgeres Oeconomie. Jeg haver udvaldt den Levemaade, som overeensstemmer med min Natur, og som tiener til min Helbred. Jeg holder gierne Venskab med mine Venner; men meer med mig selv: Vil derfore heller høre min Naboe, end min Mave, at knurre. Derpaa grunder jeg alleene min Sparsommelighed udi visse Ting: Det er derfore, at jeg maaler alting ud udi Lod og Qvintin; det er derfore, at jeg ofte gaaer til Fods, og tidt uden Tiener: Og naar nogen spørger mig, hvi jeg gaaer alleene, svarer jeg, at Tieneren er ude med mine yngste Døttre, for at see til, at de ikke falde paa Gaden. Virkningen der af er, at, naar jeg møder en ung Borger-Søn paa Gaden med en bunted Lakej udi Hælene, tænker han, mon du ogsaa ikke kunde gaae uden Convoy? Og veed jeg ikke rettere, end at jeg jo med mit Exempel haver converteret adskillige. Thi for nogle Aar siden var det kommet saa vidt, at alle, indtil fattige Studentere, undsaae sig ved at gaae alleene paa Gaden, men ginge med afpassede Skridt, ligesom de skulde følge Liig. Saadant kom mig efter min Hiemkomst fra udenlandske Stæder des vidderligere fore, efterdi jeg udi Amsterdam, London og Paris, havde været vant til at see Printser, Parlaments-Herrer og andre høje Stands-Personer at gaae uden Følge paa Gaderne. Jeg skriver alt dette, ikke for at censurere mine Landsmænd, men alleene, for at retorqvere de Domme som de fælde over andre, paa
21 dem selv, og for at vise, at den, der lastes for Karrighed, kand ofte aarligen depensere lige saa mange Penge, som en Petit-Maitre, skiønt ikke paa samme Maade,

og

og at derfore ugrundede Critiqver ikke bør eller kand bevæge mig til at forandre min Levemaade. Jeg bliver derfore ved at leve, som sagt er; en Deel for at conservere min egen Sundhed, en Deel for at foregaae mine Medborgere med Exempel: Thi ingen Stad, saa vidt mig bekiendt er, behøver meere Underviisning udi Oeconomie og Levemaade, end denne, hvor tvungne Moder foraarsage, at Folk maa renoncere paa Tids-Fordriv, daglig Omgiengelse og Sundhed; thi ubekiendte Personer, sær Fruentimmer, maa ofte holde sig inde heele Maaneder, efterdi Moden forbyder dem at gaae ud til Fods, og de ingen Evne have ofte til at leje en Vogn eller en Æske. De som have været udi visse fremmede Lande, skiønne meest her paa, og finde, at Stadens Moder have paalagt Folk ligesom en civile Arrest. Een kand have Lyst til at besøge sine Venner; men saasom han ikke kand giøre det uden en halv eller heel Dalers Bekostning paa Vognleje, bliver han hiemme: En anden vil divertere sig ved at see et Skue-Spill, eller at høre Musik, vil ogsaa gierne anvende en halv Daler derpaa; men saasom Vogn-Lejen koster ligesaa meget, maa han ogsaa slaae den Tand ud; og er saadant tildeels Aarsag, at Spectacler og andre fornøjelige Stiftelser ingen Bestandighed kand have. Det samme er ogsaa Aarsag, at Promenader og Spadsere-Gange, som ere anlagde for Indbyggernes Fornøjelse og Sundhed, gemeenligen ere gandske øde; ja jeg tør sige, » at Kirkerne ogsaa ofte ere tomme. Forestill dig, for Exempel, tvende Personer, een udi Paris eller London, en anden udi Kiøbenhavn. Den første kand gaae ud af sit Huus, uden Ophold, naar ham lyster; kand have den Fornøjelse at finde en god Ven, og tale med ham paa Vejen; kand ogsaa forlade et Selskab, og gaae hjem igien, naar han finder det beleyligt. Den anden derimod

derimod kand ikke komme ud af sin Boelig uden Bekostning, uden Ophold, og uden foregaaende Præparatorier; en Vogn maa bestilles, som ikke altiid staaer tilrede, en Leje-Contract maa sluttes med Kudsken, som ofte ikke skeer uden Klammerie, og Visiter rettes efter Kudskens Lejlighed, som ofte ikke kand fragte sig bort uden til et vist Klokkeslet; saa at, om een er kommen udi et ubehageligt Selskab, maa han holde Stand, indtil Vognen, som forlader ham paa Vejen, kommer tilbage. Vel er sandt, at een, som haver Ævne til selv at holde Hæste og Vogn, er befried for ovenmeldte U-lejligheder; men derimod møde andre Vanskeligheder. Thi en Kudsk er et incommode Meuble udi et Huus. Ligne nu kun den eenes Tilstand mod den andens, og døm deraf, om den første er ikke ligesaa lyksalig, som den sidste er usel. Saadanne haarde Vilkaar underkaste de fleeste sig selv, for at følge Strømmen, og for at i Agt tage det som gemeenligen kaldes en Anstændighed, da dog intet er mindre anstændigt og meere daarligt, end at anvende Penge ikke alleene paa unyttige Ting, men end-
23 ogsaa paa saadanne, som ere Legemet skadelige, og skille en ved mange uskyldige Fornøjelser. Jeg meener, at dens Opførsel er anstændig, der fører et Levnet lige tvert her imod; der sparer unyttige Udgifter, for at være i Stand til at anvende Penge til sin egen og Landets Ære; der gaaer til Fods, og bevæger sig, for at have et sundt Legeme; der æder og drikker saaledes til Middag, at han ikke spilder sit Aftens-Maaltiid. Saaledes er og stedse haver været mit Levnet; og veed jeg ikke at have giort Excés af noget, uden af Snus-Tabac, hvilket, saasom jeg omsider haver mærket, at det var mig ikke tienligt, jeg udi nogle Aar haver modereret. Jeg forbliver &c.

Epistola CLXXXIX. 24

Til **.

Min Herre takker mig for min sidste Skrivelse, og siger, at hans Frue haver ogsaa læset Brevet med Behag: Alleeneste, at hun ikke bifalder, hvad jeg haver skrevet om Vogners Afskaffelse, saasom det i hendes Tanker var ikke andet end at indsperre Folk, sær Fruentimmer, hvilke heller stedse vilde holde sig inden deres fire Vægge, end traske igiennem Kiøbenhavns skidne Gader, for at blive overstænkte og fortrængte af gemeene Folk paa Gaderne. Men hans gode Frue haver ikke forstaaet mig ret. Jeg raader aldeeles ikke til Hæste og Vogns Afskaffelse: Jeg raader alleene fra den idelige og daglige Brug, saavel Vinter som Sommer, saavel udi ondt som udi godt Vejr. Min Meening alleene er, at ingen bør skiemme sig ved at gaae til Fods igiennem en Gade, naar Vejret er godt: Min Meening er, at Folk skal betiene sig af Vogne til Fornødenhed, men ikke at giøre en almindelig Mode der af, som besværger og incommoderer en Stads Indbyggere. Jeg vil gierne tilstaae, at det vilde blive besværligt for vore Stands-Personer, helst Fruentimmer, at giøre Visiter til Fods igiennem Staden, helst, saasom de udi mange Aar, ja fast fra Barndommen ikke have været vante til at bruge deres Fødder, og denne Stads Gader gemeenligen ere skidne. Jeg vil ikke 25 heller anføre Exempler af andre fremmede Stæder, hvor Indbyggerne af all slags Stand ingen stor Vanskelighed herudi finde. Jeg vil kun alleene sige dette, at de ikke maa giøre Agen eller Kiøren til en anstændig og absolut fornøden Sædvane, og at de maa gaae til Fods, naar Lejlighed og Vejrligt det tillader, for nogenledes at bevise,

Lin. 16 skiemme sig, skamme sig.

bevise, at de have Fødder. Mod saadan Betænkning kand ingen Indvending giøres; thi vore Gader ere ikke altiid skidne, og, naar den store Fart af Vogne formindskedes, vilde de blive end mindre u=reene: De ere ej heller meget trange, men geemeenligen saa vide, at vore Fruentimmer, endskiønt deres Skiørte udfordre et temmeligt Rum og nogle Gradus Latitudinis, jo gandske mageligen kand komme der igiennem, helst saasom Gaderne langt fra ikke vrimle saa meget af Almue, som udi visse andre store og folkerige Stæder, hvor Personer af all slags Stand og all slags Kiøn dog ofte gaae til Fods, og befinde sig vel derved baade udi Helbred og Pung. Jeg ønskede, at nogle fornemme Fruer eller Jomfruer vilde giøre en Begyndelse der med, saa vilde andre strax giøre sig en Ære af at følge deres Exempel. Intet Exempel kunde have bedre Virkning, end hans egen gode Frues, efterdi hun berømmes saavel af hendes Forstand som anstændige Levemaade. Overtal hende først at trippe til Fods igiennem en stakket Gade, for at vænne sine Fødder til Gade=Steenene, og for at vænne andre til at see hende; siden igiennem en længere
26 Gade, og endelig fra een Bye=Ende til en anden, for at overbevise alle Vantroende, at Gade=Steenene ere ikke saa haarde og vanskelige at betræde, som foregives, men at Vanskeligheden haver alleene bestaaet udi de kiælne og uvante Fødder. Med Tiden kand hun ogsaa gandske sikkert vove sig over Christianshavns Broe til den nye Stad, uden at min Herre haver nødigt at lade hende assecurere. Jeg er vis paa, at hun vil befinde sig vel derved, ja saa vel, at naar hun først seer, at det hos andre ogsaa er bleven en anstændig Mode, hun vil bede min Herre selv om Tilladelse at spadsere med hendes Døttre uden for Stadens Porte. Naar det først bliver en Anstændighed, vil det snart blive til en Sædvane,

hvis

Lin. 7 Gradus Latitudinis, Bredegrader.

hvis Indførsel man kunde ansee som en herlig Ting særdeeles for Sundheden. Thi der er ingen Stad, som mig er bekiendt, hvor Legemets Bevægelse er meere fornøden, men hvor man dog mindre bevæger sig end udi denne. Enhver Matrone vilde ved denne Sædvanes i Agttagelse ved første Aareladen finde Forandring udi hendes Blod, og enhver Jomfrue, at hendes Snørliv mindre vilde klemme end tilforn. Jeg vil ikke igientage andre gode Virkninger, som jeg i min forrige Skrivelse haver anført. Den eeneste U-lejlighed, som deraf kunde flyde, var, at Hiulmænd, Caretmagere, Smede, og Medici vilde tabe noget af deres Næring derved; Skomager- og Perukmager-Faculteter derimod vilde komme 27
meere udi Flor. Mange Kudske vilde forvandles til Haandværks-Mænd, Vogn-Hæste til Rytter-Hæste, og den Bulder som Nat og Dag af idelig Kiørsel foraarsages, vilde ophøre. Mig skal længes at høre, hvad Dom min Herres Hustrue vil fælde over disse mine Betænkninger. Jeg forbliver 2c.

Epistola CXC. 28

Til **

Min Herre skriver, at han udi de tvende Maaneder, som han sidst var udi Kiøbenhavn, stedse bivaanede vore Danske Skue-Spill; men beklager sig, at de samme Comœdier saa ofte blive igientagne, og meener at man burde opmuntre studerende Personer, enten at oversette de nyeste Franske eller Engelske Comœdier, eller at udarbejde nogle Originaler.

Hvad

Hvad Oversættelser af de nyeste Stykker angaaer, da er saadant ofte forsøgt; men Stykkerne have ingen Fremgang havt paa vor Skue-Plads; saa det synes, at Konsten er uddød med Moliere. Man kunde vel her til svare, at den liden Fremgang de nye oversatte Skue-Spill have havt, maa heller tilskrives vore Tilskueres slette Smag, end Stykkerne selv, helst saasom det er bekiendt, at mange af de nye Skue-Spill, sær de Touches, ere forestillede med stor Applausu paa den Franske Skue-Plads. Men jeg drister mig, uden Vanitet, at sige, at vore Nordiske Tilskuere, helst af Middelstand, ere langt beqvemmere Dommere herudi, end de Parisiske; Thi hvis de første ikke have saa fiin Smag som de sidste, saa have de den dog ikke saa selsom og fordærved. Til Beviis her paa er dette: Vor Almue her, som ikke
29 spørger, hvo der er Autor til et Stykke, der forestilles, haver stedse funden Behag udi Molieres Comœdier, og derimod vraget de nye oversatte Stykker. Saasom nu alle Nationer have holdet Molieres Skue-Spill for Mesterstykker, og vore Nordiske Tilskuere ikke kand fordøje uden gandske faa af de Comœdier, som ere giorte efter Molieres Tiid, saa kand man ikke andet end fælde god Dom over deres Smag, og holde for, at den Priis, som de Franske sætte paa deres nyere Stykker, rejser sig af en særdeeles u-natulig Behag udi Spectacler, som adskillige fremmede Folk, ja og nogle Franske selv have mærket, og lastet. Thi, ligesom ingen kand bedre dømme om Rosens yndige Lugt, end den, hvis Næseborer ej ere blevne forstoppede af Snus-Tobaks idelige Brug; og, ligesom ingen kand finde Smag udi den lifligste Viin, der haver vænnet sig til Caffée, og ladet sig indbilde, at det Vand, som kaages paa brændte Bønner, er langt angenemmere: Saa ere de de beqvemmeste Dommere udi sindrige Skrifter og Skuespill, som endnu have deres natur-

naturlige Smag, og som af andre ikke have ladet sig overtale at renoncere derpaa. Dog grunder jeg ikke mine Domme eene her paa; thi jeg setter alle Præjudica tilside, og læser de fleeste nye Skuespill; Men det er med stor Nød, at jeg kand komme fort med Læsningen, og udvirkes intet andet dermed, end at jeg fatter end højere Tanker om Plauti og Molieres Skuespill, end som jeg havde tilforn. Nogle af mine Venner, der saaledes have vænnet sig til den Parisiske Smag, at de have tabt deres egen, have tvunget mig til at læse adskillige nye, sær de Touches Comœdier, som de holde for Mesterstykker, men jeg finder dem langt fra at være Mesterstykker, at de fortiene end ikke at bære Navn af Skuespill; jeg seer, at de ikke have de Parter, hvoraf en Comœdie skal bestaae; jeg finder, at Hoved-Charactererne sielden ere vel udførte. Jeg seer alleene nogle usammenhængende Scener, som ikke sigte til Scopum og et Stykkes Denouement: Jeg finder nogle tørre Samtaler, som ikke kand sætte nogen Tilskuer i Bevægelse. Alt hvad jeg kand rose, er Stiilen og nette Franske Vers: Men saadant giør ingen Comœdie. Forsøg kun at lade oversætte det prægtigste af de Touches Skuespill paa solut Dansk, saa skal min Herre befinde, at det ikke vil blive til andet, end det som jeg haver sagt, og at det ikke vil tiene til andet, end at dysse Tilskuerne i Søvn. Molieres Comœdier derimod, skiønt de ogsaa tabe ved saadanne Oversættelser, blive dog altiid behagelige Comœdier. Dette er mit Betænkende, saa vidt de nye Skuespills Oversættelser angaaer. Hvad Originaler anbelanger, da som Erfarenhed lærer, at utallige Autores forgieves og med liden Lykke have arbeidet derpaa, da raader jeg ingen at vove sig paa det Farvand. Mand kand sige, at fra Plauti Alder indtil Moliere, som giør en Tiid

Lin. 18 Scopum, Formaal. Denouement, Løsning.

af

af 2000 Aar, intet anseeligt Skuespill, som bekiendt er, haver været kommet for Lyset. Thi hvad Terentii Comœdier angaaer, da er jeg ikke af Meening med dem, som giøre saa stort Væsen deraf, indtil at præferere dem for Plauti Skuespill: Thi den Geist, den
31 Festivitet, som er Siælen udi en Comœdie, og som giør en Skue-Plads levende, fattes her. Vel er sandt, at Stilen er net, og Charactererne vel udførte; men saadant er noget, som mange andre kand succedere udi, efterdi det udfordrer kun Arbejde og en slags Skiønsomhed. Men at skrive saadanne Skuespill som Plauti, dertil udfordres særdeeles naturlig Gave, som hos gandske faa Mennesker findes. Min Herre vil maaskee ansee det som en Formastelse, at jeg viger fra saa mange, saavel lærde som skiønsomme Mænds Domme herudi. Men mon lærde og skiønsomme Mænd just ere Kiendere af Skuespill? Ingen bør eller kand fortænke mig, om jeg herudi præfererer Molieres Kiendelse for det heele Parisiske Universitets Betænkning. Man seer, at denne store Comœdie-Skriver fornemmeligen haver søgt at imitere Plautum, uden at rette sig efter de Critiqver, som derover af lærde Mænd ere faldne. Man seer, at af alle de gamle Stykker, som han haver foretaget sig at oversætte og pynte paa, han ingen haver taget af Terentio, men alleene af Plauto: Og kand man sige, at Plauti Amphitruo, Aulularia og Menechmi ere endnu de største Skuespill, som vi have. Ingen kand dømme om Skuespill, uden den der haver udstuderet et Theatrum, og af Erfarenhed mærket, hvad Virkning en Comœdie giør paa Skue-Pladsen: Og, naar saa er, kand man ikke meget reflectere paa deres Domme, der sidde hiemme og criticere udi deres Skriver-Stuer, uden at have seet et Skuespills Forestilning; thi de samme kand ikke dømme uden om Stilen,

om

om Moralske Sententzer, og et Stykkes Regularitet, 32
da Erfarenhed lærer, at en Comœdie, som efter alle
Academiske Regler er indretted, dog ingen Comœdie
er. Thi mangt et Skuespill, som ved Læsning synes
at være af ingen Betydelse, haver den fortreffeligste Virk-
ning paa Skue-Pladsen. Et Skuespils Vægt og Gyl-
dighed grunder sig derfor ikke paa lærde Journalisters
Critiqver, men paa Tilskuernes Applausu: naar jeg
siger Tilskuerne, mener jeg alleene saadanne, som have
en naturlig og ufordærved Smag. Det er af saadanne
Tilskueres Applausu, at ieg haver fatted nogle gode
Tanker om mine egne Skue-Spill, eftersom jeg haver
seet dem paa vore Skue-Pladse at holde Stand med
Molieres Comœdier, og de fleeste andre oversatte
Stykker ingen Stik have kundet holde. Om ellers den
gode naturlige Smag, som vore Tilskuere hidindtil have
havt, vil holde længe ved, derom kand jeg ingen For-
sikkring give. Thi det synes, at visse Folk arbejde paa
at fordærve den, ved at recommendere Spectacler,
som ere meere for Øjne end Ørene; At en Deel af vore
fornemme Damer finde ingen Smag udi vore Origi-
naler og indenlandske Skue-Spill, kand fornemmeligen
tilskrives Franske Gouvernanters Catechisation og
Optugtelse: Thi de holdes fra Barndommen til Franske
Bøgers Læsning, og hører stedse tale om Parisiske Mo- 33
der og Noder, saa at det derfor er ingen Under, at
de ingen Smag finde udi et Skue-Spill, med mindre de
see en Fransk galonnered Marqvis forestilled paa
Skue-Pladsen. Middel-Stands Folk derimod, hvis Smag
er ikke bleven fordærved, finde meest Smag udi de Stykker,
som criticere Landets Skikke og Sæder, og meener jeg,
at den Smag er bedre og naturligere. Jeg forbliver &c.

Epi-

34 Epistola CXCI.

Til **

Min Herre mælder udi sin sidste Skrivelse, at han roser den Moderation, som jeg tilraader udi Religions Tvistigheder: Men meener, at de Domme, som jeg haver fældet over den Romerske Kirkes Lærdom, ere for haarde. Dertil kand jeg svare, at ligesaa haardt, som jeg haver skrevet om Lærdommen, saa beskeden haver jeg været mod Lærdommens Betiendere. Adskillige af mine Skrifter, sær min Kirke-Historie, kand tiene til Beviis herpaa: Man skal finde, at jeg aldrig haver brugt det Ord Papist, men alleene Roman-Catholsk; man skal finde, at jeg med Pavernes Lyder ey haver glemt deres Dyder, og at jeg haver tilskrevet mange Laster, ikkè saa meget Personernes, som Tidernes Fordærvelse. Min Herre haver ikkun at læse Gregorii 7. Johannis 23. Sixti 5. item den Nordiske Apostel Bonifacii og andres Historier, for at blive overbeviset herom. Det er derfore alleene mod Religionen og dens voldsomme Principia, jeg haver skrevet med saadan Iver. Jeg haver viset, at mange, saavel Paver som Romerske Prælater have besiddet store Dyder; men at Religionen og Forfatningen af det geistlige Regimente ikke haver tilladt dem at øve de samme; og at af den Aarsag alleene ingen haver kundet
35 være god Mand og en duelig Pave eller Bisp tillige. Jeg kand derfore ikke beskyldes for, herudi at have veeget fra min sædvanlige Moderation og Tolerance. Det er ikke mod den Romerske Kirkes Vildfarelser jeg haver skrevet saa stærkt, men mod samme Kirkes Forfølgelser, som ved Love ere etablerede: og kand denne min Iver just tiene til Beviis paa min Moderation mod

Vild-

Vildfarende. Men jeg sætter, at jeg herudi havde efter-
fuldt andre Protestantiske Skribenteres Exempel, saa
at jeg ingen Dyd havde kundet see hos Romerske Pa-
ver, Bisper og Prælater, men tegnet dem med heslige
og forhadte Navne: Med hvad Ret kunde vel derfore
Romerske Autores bebrejde mig saadant, naar de selv
afmale Reformationens Stiftere som Monstra; naar
de selv uden Barmhiertighed fordømme vore bedste og
dydigste Lærere? Hvad kand vel Paven besværge sig
over, om en Protestantisk Skribent udaf Iver appli-
cerer paa ham visse Characterer, som tages af
Aabenbaringen, naar han continuerer ved Manifester
at erklære sig Protestanternes bitterste Fiende; naar
han hver Skiærtorsdag lyser Forbandelse over dem; hvilket
er det samme, som at give Fanden Assignation paa
deres Siæle? Vel er sandt, at det kunde være meere
christeligt og Philosophisk at tractere saadant med
Koldsindighed og Foragt, helst som man er forvissed om,
at Fanden ikke respecterer disse Skiærtorsdags Assig-
nationer, eller rettere, at GUD ham ikke tillader at
føre sig dem til Nytte. Men om nogen Protestant af
Iver søger at giøre Repressalier, eller om hver re-
formered Meenighed tog sig for høytideligen at ex- 36
communicere Paven hver Langfredag eller anden Hellig-
Dag igien, kunde han sige, at derudi skeede ham ingen
Uret. Intet er naturligere, end at den, der giver et
Drefigen, maa vente sig at faae et igien; og om han
end faaer tv igien, det er Capitalen med Rente, haver
han dog intet at klage. Alt hvad man med et slags
Skin kand sige herimod, er dette, at Religions-For-
følgelser udi dette Seculo meget ere aftagne: Men saa-
dant rejser sig dog hverken af christelig Medlidenhed, ey
heller af Fortrydelse over forrige øvede Vold, men af
Frygt for Protestanternes Magt, som kand holde de
Roman-

Roman=Catholske Stangen; saa at der fattes ikke saa meget paa Villie som paa Evne. De Spanske, Portugisiske og Italienske Inqvisitioner staae endnu ved Magt, og Religionens Principia ere de samme, som de stedse have været: De ville og stedse blive de samme, saa længe den fordærvelige og vanskabte Lærdom om Kirkens Infallibilitet bliver ved Magt. Jeg siger den vanskabte Lærdom, efterdi intet udi mine Tanker tiener til større Beviis paa menneskelig Daarlighed, og ingen Lærdom haver foraarsaget større Uheld i Verden. Thi deraf flyder, at Vildfarelser, vanskabte og umenneskelige Meeninger ikke alleene maa stedse blive uforandrede, men end ogsaa handthævede: Deraf følger, at om en gammel Canon eller Kirke=Lov eengang havde sagt, at Solen var en Kobber=Plade; at Maanen var en grøn Ost; at Jorden var flak som en Pandekage; at Brød er Kiød, og andet deslige; man da var forbunden det menneske-
37 lige Kiøn til Haanhed at forfægte slige Lærdomme: Ja endelig, at, om Paven med sit heele Consistorio af Hiertet ønskede en eller anden Reformation, de dog ikke turde lade sig mærke dermed. Thi den Romerske Kirke er som et sygt Legeme, som man seer ved Medicine at kunne reddes, men som man ikke maa røre ved; eller som et Huus, som er af en vanskabt Bygning, som man ønsker at ændre, men maa lade den stedse blive udi sin forrige Skik, efterdi Bygnings=Mesteren haver lyset Forbandelse over dem, som lade sig mærke med at see nogen Reparations Nødvendighed. Jeg forbliver 2c.

Lin. 7 Infallibilitet, Ufeilbarhed.

Epi-

Epistola CXCII. 38

Til **

Kiære Broder! Du raaber alle Tider paa Reformationer, og bliver vreed, efterdi jeg ikke vil styrke dig i din Patriotiske Idêer. At reformere er et stort Arbejde, og intet Foretagende er i mine Tanker dristigere. Naar een lader sig mærke med at ville reformere, er det ligesom han vil sige: See her er noget, som ingen for min Tiid haver villet, fundet, eller dristet sig til at foreslaae. Ingen Præsumption om sig selv kand være større og selsommere: Hvorudover, naar jeg seer en Stad at vrimle af Reformatores, ligner jeg den ved et svagt Legeme, som er fuldt af usunde Vædsker. Et hvert skiønsomt og fornuftigt Menneske, som Reformations-Geist paakommer, tænker: Hvi kand det dog være, at, saasom Verden haver staaet saa længe, ingen haver rindet i Sinde dette Forslag, som jeg nu er falden paa? En saadan Tanke kiølner strax hans Idêer, og endelig desarmerer ham, saa at, hvor treffelig Apparence end det Forslag, han er falden paa, kand have, saa bliver en saadan Tanke ham dog en Anstøds-Steen. Uskiønsomme Folk forestille sig ikke saadant; og, endskiønt de forestille sig det, lade de sig deraf dog ikke skrække: Jeg tør frit sige, taabelige og uskiønsomme Folk; efterdi daglig Erfarenhed viser, at de udueligste og ubeqvemmeste Borgere i en Stad 39
ere meest frugtbare paa Forslag til Reformationer, og at ingen med større Idêer søger at curere Stats-Feil, end den, som selv behøver at cureres: Ligesom ingen er beqvemmere til at reformere, end den, som tvivler om sig selv; thi hans Frygt kand tiene til Beviis paa hans Indsigt i en Ting og hans Dueligheed. Jeg for=

Lin. 9 for, før.

forkaster dog ikke alle Forslag; saadant maa man og ikke giøre; thi iblant 100de kand eet være antageligt: Alleene den Concept jeg af Erfarenhed haver fatted om mange Project-Mageres Qvalitet, foraarsager, at jeg gemeenligen med Doctoren i Comœdien siger til dem, som gaae frugtsommelige dermed: Tag Piller ind; og, naar jeg kommer ind udi et Caffée-Huus, hvor jeg finder ligesaa mange Reformatores, som Borde og Bænke, anseer jeg det enten som et Hospital fuld af syge Lemmer, eller som en Daare-Kiste. Jeg siger ellers, at man dog ikke maa forkaste alle Forslag: Thi det er ligesom man vilde sige, at all Ting udi et Land er saa godt, at intet kand forbedres. Een, der vil reformere, kand nogenledes høres, naar han foreslaaer Ændring af visse Sædvaner og Stiftelser, som synes skadelige, og som paa andre Steder ikke ere indførte: Thi det er et stort Præjudicium imod en Anordning eller Sædvane, naar andre Nationer ikke have villet antage den. Jeg haver i den Henseende driftet mig til i mine Skrifter at mælde om tvende Ting, som vel kunde foreslaaes, uden at blive sværted med Herman von Bremens Character. Den eene er
40 angaaende de Domme, som fældes udi Ægteskabs-Sager, hvorved en letfærdig Pige, der lader sig beligge, og udpresser et løst Ægteskabs-Løfte af en ung Person, som udi Kiærligheds Paroxysmo lover meer end han agter at holde, bliver berettiget til at ægte ham. Saadant strider imod alle andre Nationers Love, synes ogsaa at stride imod en nyelig udgiven Forordning; hvorudover jeg aldrig saadanne Domme haver villet underskrive. Den anden Reformation, om hvis Nødvendighed jeg ogsaa i mine Skrifter haver mældet, bestaaer udi de saa kaldne Commissioner, hvorved de stridende Parter have Magt til at udvælge sig selv Dommere. En saadan slags

Juris-

Jurisdiction findes ey heller paa andre Steder. Hertil legger jeg den tredie, som bestaaer derudi, at Lærere Publice examinere deres egne Discipler; hvilket mig synes at være det samme som at dømme udi deres egen Sag: Saadant er ey heller brugeligt andensteds. Vel er sandt, at Rectores udi Skolerne examinere og med Attester dimittere deres egne Discipler: Men det er saadanne Dimissioner og Attester, som underkastes de højere og almindelige Skolers Domme. Men det er nok taelt om den Materie, og maaskee formeget. Jeg forbliver 2c.

Epistola CXCIII.

Til **

Lem af det Politiske Collegio paa Landet.

Jeg haver nyeligen læset Rudbecks Atlantica, og forundret mig over samme Mands Capacitet i at udfinde og legge for Dagen skiulte og forhen ubekiendte Ting, hvorved han haver erhvervet de Nordiske Lande stor Anseelse, og erstattet dem den Ære, som Græske og Romerske Skribentere enten af Ondskab eller Uvidenhed dem have berøvet. Han haver med u-imodsigelige Argumenter beviset, at mange Ting, som gamle Skribentere holde for at være skeede i Orienten, Asien og Grækenland, ere virkeligen skeede udi Norden. Jeg meener at kunde vise end fleere. De gamle Græske og Romerske Skribenteres Læsning bliver

derved

derved giort u-nyttig, naar man undtager alleene Stilen; thi Historierne, som de befatte, ere falske, Stæderne op-digtede, og Navnene fordrejede. Jeg vil holde Homero noget til Gode, saasom han var en Poët, og en Poët giver sig ikke ud for andet end at lyve. Men en Herodotus, en Diodorus, og andre, der ville have Navn af sandfærdige Historie-Skrivere, kand ingenlunde pardoneres. Man kand uden Bevægelse ikke læse, med
42 hvilken Dumdristighed de tilegne deres Fædernelaand, hvad som er skeed her udi Norden. Den kolde Sveed, kiære Broder! staaer mig udi Panden, saa ofte jeg seer, hvorledes de have fordrejet Nordiske Stæders og Personers Navne, og ifort dem Asiatisk, Græsk og Romersk Klæde-Dragt. Jeg haver udi Peder Paarses Historie viset, at den Gud for Vinden, som Virgilius og andre kalde Æolus, er ikke andet end et fordrejet Ord af Olaus, som haver været en gammel Norsk Søe-Konge, der haver regieret over det District af Norge, kaldet Wigen, og hans Residentz haver været den Klippe, som kaldes Pater-Noster Skiær. Virgilius haver herudi begaaet den skammelige Dumdristighed, at forvende Olaum til Æolum, og af de tvende første Bogstave P. og N. udi Pater Noster giort sin Patriam Nimborum, som han haver foregivet at være udi Grækenland. Naar man med Agtsomhed læser gamle Historier, finder man overalt saadanne Bedragerier: Thi utallige fremmede Personers og Stæders Navne kand ved første Øjekast sees at være staalne fra vor Norden, og at man haver villet giøre dem ukiendelige, enten ved at tillegge, eller fratage en Stavelse; som udi Troels Troilus, hvilken de have giort til en Phrygisk Prinds; udi Dania Dardania: Thi det er u-imodsigeligt, at det Ord Dania er ældere, saasom gode Skribentere have beviset, at Patriarken Dan kort efter Syndfloden

floden satt sig ned udi dette Rige, som efter hans Navn blev kaldet Dannemark, det er Dans Mark; ligesom Jutland eller Jylland haver faaet sit Navn af en anden Patriarch Juda, Gotland af Gad, Rypen eller 43
Ribe af Ruben, Assens af Asser, Siælland af Zabulon, Lemvig af Levi, qvasi Levi Vig, og saa fremdeeles. Dette og andet behøver ingen videre Beviis; thi Navnene røbe sig selv, efterdi de gamle Historiers Forfalskere ikke have giort dem saa ukiendelige, at man ved første Øiekast jo kand see, at de ere gamle Nordiske Ord. Med visse andre Ord er det end klarere, efterdi bemelte Skribentere have ladet dem gandske uforandrede, men dog enten af Uvidenhed eller Ondskab have villet giøre dem til deres eget Lands Navne. Det er jo for Exempel gandske klart, at den berømmelige Kejser Trajanus er fød udi den Stad Ripa eller Ribe udi Dannemark. Denne store Mand have dog Romerske Skribentere af Misundelse villet skille os ved, giørende Dacia Ripensis til et langt her fra liggende Land: Vi have selv været blinde i at efterfølge deres Paastand derudi, indtil en ærlig Nedersachsisk Autor haver aabnet Øjen paa os, og givet den rette Forklaring over de Ord; Natus est Trajanus in Dacia Ripensi; he is to Ripen in Dannemarck gebohrn. Jeg siger, at visse Navne ere saa lidet blevne forvendte eller urørte, at man ved første Øiekast seer, at de ere Nordiske Ord. Andre derimod haver man giort meere ukiendelige, dog ikke saa, at man jo ved Hielp af etymologiske og anagrammatiske Regler kand finde, hvor de have hiemme. Det er Skade, at det etymologiske og anagrammatiske Studium, samt det cabbalistiske, ikke her i Landet haver været nok cultiveret: Hvis det havde været, vilde vi ikke saa længe have hænget 44
udi den tykke Vankundighed af vore egne Historier; saa vilde

vilde vi for lang Tiid siden have vindiceret den Ære, som Græske og Romerske Skribentere have søgt vort Fæderne-Land at berøve. Det er i den Henseende, og af en Patriotisk Iver, at jeg paa nogen Tiid haver søgt at excolere det Studium; og kand jeg sige, at jeg af saadant Arbejde haver høstet rige Frugter: Thi jeg haver ved det Middel fundet, at de fleeste mærkværdige Ting, som findes anførte udi Græske og Romerske Historier, ere skeede her i Norden, efterdi Stæædernes og Personernes Navne ere ikke andet end fordrejede Danske, Norske og Svenske Ord. Jeg vil dog ikke strække mine Anmærkninger til Ting, som ere skeede for Syndfloden; Thi mig synes, at den Svenske Skribent gaaer lidt for vidt, som giør Adam til den første Erkebisp udi Upsal: Jeg holder mig alleene af Modestie til Historier efter Synd-Floden, hvorudi jeg finder vor Norden at være Skue-Plads af de mærkeligste Ting som er hændet i Verden. Jeg haver udfundet, og klarligen blant andet kand bevise, at den Trojanske Krig er ført udi Norge, og at Troja er det samme som Trandia eller Trundhiem: Thi alle Græske og Trojanske Navne ere ikke andet end fordrejede Norske Ord, som for Exempel: Trojlus er ikke andet end Troels eller Truels, Paris Per Iversen, Hector Henrik Thorsen, Palamedes Palle Mikkelsen, Agamemnon Aage Mogensen, Olysses Ole Lykke, Achilles Acho Hellesen, Ajak Anders Jacobsen, Helene Ellen, og saa
45 fremdeeles. Efterat nu min Thesi saaledes er bleven bestyrket af Navnenes Overeensstemmelse, er jeg bleven opmuntred at eftersøge Historien selv af den Trojanske Kriig, hvilken jeg tydelig haver fundet udi et gammelt Islandsk Manuscript saaledes. En Konge-Dotter af Hedemarken ved Navn Ellen blev bortsnappet af en Trundhiems Jarl Per Iversen; hvorudover alle Synden-

Lin. 12 for, før.

fieldske Næsse-Konger forbandt sig sammen mod samme
Jarls Fader, som da regierede udi Trundhiem, og kald-
tes Prebend Amundsen, hvilket Navn Grækerne
siden have fordrejet til Priamus. Efter to Aars Be-
lejring (de løgnagtige Græker sige ti Aar) blev Staden
Trandia eller Troja omsider indtagen og ødelagt:
Den laae siden længe øde; alleene de efterfølgende Konger
lode sig nøje med et Slot kaldet Laden, indtil de
omsider funde for Godt, paa den gamle Trojæ Grund-
vold at anlegge en nye Stad, som fik Navn af Nid-
raas. Blant alle de Helte, som lode sig bruge i denne
Kriig, finder jeg kun een Dansk Herre, nemlig den
gamle Nestor, hvilken meenes at have anlagt den Stad
Nestved udi Siælland. Jeg haver sat mig for om-
stændigen at beskrive den heele Kriig fra Begyndelsen til
Enden, som den er ført udi Norge, og at skikke den
strax til Collegii Politici Eftersyn. Mod Enden deraf
føjer jeg en liden Dissertation om Hercules, som jeg
viser at have været den Danske Kiempe Sterkodder.
Jeg viser, at begges Bedrifter ere saa overeensstemmende,
at de ikke kand tillegges uden een og den samme Person.
Jeg vil ikkun til Beviis herpaa anføre en eeneste Ac-
tion. Det er bekiendt, at Sterkodder engang over- 46
vandt tre tydske Kiemper, hvoraf han giorde sig en
Nat-Stoel. Af denne Historie have de Græske Skri-
bentere fabriqveret den Fabel om Herculis Kamp
med Geryon, som de sige at have havt et tredobbelt
Legem. De andre Bedrifter have samme Overeens-
stemmelse; og ligesom den Græske Hercules siges at
have befalet een at giøre Ende paa sit Liv, saa befoel
ogsaa den Danske Hercules een at omkomme sig.
Man kunde vel herved spørge: Hvorledes de ældste
Græske Skribentere have faaet Kundskab om Nordiske
Sager, og hvorledes de have kundet faae i Sinde at
giøre

giøre Historierne deraf til deres egne. Dertil svares: At, saasom de Nordiske Lande have været bebyggede strax efter Synd-Floden, saa maa man der lede efter de ældste Historier. At vor Norden haver været først bebygget, sees af de fortreffelige Skribenteres Petrei, Lyschanders og Strelows tilforladelige Beretninger. De Svenske Antiqvarii vidne og, at Sverrige haver strax vrimlet af Mennesker, og regne deres Konger lige fra Noæ Ark: og haver Pufendorff udi Forbereedelsen til hans Svenske Historie viset, ved hvad Leylighed saadant er skeed. Saasom nu i Følge her af de norsdiske Bedrifter maa være de allerældste; saa er ingen Under, at de Græske Skribentere, som have stræbet at give deres egne Historier en stor Ælde, men ingen Materie have havt, efterdi deres Lande ere sildere bebyggede, af de Beretninger de have faaet af Nordiske Rejsende om Danske, Norske og Svenske Bedrifter, have sammen-
47 skrevet deres Historier, og givet dem af Vanitet ud for at være skeede udi deres egne Lande; ligesom man seer, at de siden have giort med Ægyptiske Historier, som de have foregivet at være Græske Bedrifter. Jeg forbliver ꝛc.

48 # Epistola CXCIV.

Til **

Jeg haver nyligen skrevet et Brev til en god Ven, som er en stærk Etymologist, og som kand regnes blant dem af vore Antiqvariis, der ved tvungne Udtolkninger kand finde alting udi Historier,

storier, som andre ikke kand see. Man kand ligne de slags Folk med Cabbalistiske Lærere og Jødiske Allegorister, hvilke ved visse antagne Regler kand forklare alting ligesom de ønske. Man seer, at de Jødiske Lærere og Forfattere af Gomara have betient sig af 10 Regler til den hellige Skrifts Forklaring. Den første er, at læse Ordene, ikke efter Puncterne eller Vocalerne, som ere satte under dem; men efter andre Puncter, som man setter i deres Sted. 2.) At forandre Bogstavene selv. 3.) At forandre baade Bogstave og Puncter. 4.) At tage bort nogle Bogstave, og at sette andre i Stedet for dem. 5.) At transponere Ord og Bogstave. 6.) At deele et Ord udi to. 7.) At legge andre Ord til dem, som ere, for at giøre Meeningen meere klar, og faae dem til at betyde det, som man vil have. 8.) At forandre Ordenes Orden. 9.) At forandre Ordenes Orden, og legge andre Ord til. 20.) Er i Omsættelser af samme Beskaffenhed. Disse nyttige Udtolknings-Regler, siger Surenhusius, sig at have lært af en Jødisk Rabbi. Man 40
maa bekiende, at hvis saadan Frihed er tilladt, man kand reede sig ud af alle Ting, og finde hvad man vil, til at forsvare sin Lærdom. Nogle af vore Antiqvarii synes at betiene sig af samme Regler, ved hvis Hielp de udfinde hvad de ville, til at styrke deres Historiske Systemata. Det er med saadant jeg haver skiemted udi omtalte Brev. Jeg bekiender, at Satiren er noget outrered; men outrered Skiemt haver ofte best Virkning, og der behøves stærke Doses til at curere en Svaghed, som haver taget Overhaand udi vor Norden. Mange Skribentere drives af en patriotisk Iver til at giøre Rigerne ældere og Historierne fleere end de ere: men hvad som de kalde patriotisk Iver, kaldes af andre Vanitet; saa at Fæderne-Landet vinder al-

deeles

deeles intet derved. Chineser, Ægyptier og visse andre Nationer, som tale om deres Riger og Herredømmer nogle tusinde Aar for Skabelsen, have intet andet udvirket derved, end at blive tegnede med Character af Forfængelighed: Deres Riger blive derfore ikke ældere, end de virkeligen ere. En Geometra kand paa et Landkort udbreede et Land saa langt, som han vil; men det bliver derfor ikke en Miil længere. Virkningen deraf er ikke anden, end at man dømmer Landet at være slet forsynet med Geometris. Det Studium af Fæderne-Landets mørke Antiqviteter, hvorpaa mange anvende all deres Tiid og Kræfter, er ligesaa besværligt som u-nyttigt. Thi hvad kand være meere besværligt, og hvad udkræver større Taalmodighed, end at lede udi Mørke efter visse Ting, som andre ikke kand see ved Dagens Lys? Og hvad vinder man ved, efter langsom Søgen at have fundet afbrudte Knappenaale, eller andet af samme Værdie udi en Møding? Jeg fordømmer dog ikke dem der legge Vind paa Fæderne-Landets Antiqviteter, men dem, alleene, der fordybe sig saaledes derudi, at de tilside sette alle andre nyttige Studia; og dem, der med lukte Øjen see, hvad andre ikke kand see med Perspectiver. Man kand ligne dem ved Febricitanter og visse tungsindede Mennesker, som udi Norge kaldes Fremsynede, efterdi de overalt see Dødninger og Spøgelser, som andre aldrig blive vaer. Det er saadanne alleene, som jeg i ommelte Brev haver skiemtet med, og ikke med Antiqvariis udi Almindelighed. Thi jeg læser selv alle gode gamle Bøger, og er ligesaa stor Elsker af rimelige Antiqviteter, som jeg er Hader af u-rimelige Fabler. Alt hvad jeg derved erindrer, er, at mange af vore Nordiske Lærde giøre formeget deraf, saa at nyttigere Studia og Hoved-Pligte derved sættes tilside. Jeg bytter gierne en Rud-

Lin. 8 for, før. Lin. 12 f. n. Perspectiver, Kikkerter. beck,

beck, en Lyſchander, en Strelov, en Petreium, og fleere ſaadanne Bøger bort for en eeneſte Arent Berentſen, og ſetter meere Priis paa et af de mindſte Stykker, ſom af det nu blomſtrende Videnſkabers Societet udi Sverrig kommer for Lyſet, end paa alt det Liggendefæ, ſom Johannes Magnus og Olaus Magnus have efterladt ſig: Og vilde jeg ønſke, at alle Studeringers Patroner vare ligeledes ſindede; ſaa at der blev arbejdet paa at indſkrænke viſſe Studia, og forfremme andre. Vor Norden er frugtbar nok paa gode Hoveder, og fattes ey heller paa Bøger; tvertimod 51
vi have nu omſtunder faſt lige ſaa mange Skribentere, ſom Menneſker. Der fattes ikkun at indprente dem bedre Smag, og at faae dem til at løbe paa de rette Rendebaner: Thi det er paa nyttige Videnſkabe vi have Mangel, ſaaſom derpaa mindſt drives. Naar een legger Vind paa Morale og Politiſke Videnſkaber, ſiges han at have ſlaaet ſig fra ſin Bog; naar een ſtuderer paa Phyſiſke Sager og Agerdyrkning, ſiger man, at det er en god Landmand, men af ingen Lærdom, efterdi han ikke haver efterforſket, ſom Poëten ſiger, hvor gammel Aceſtes var, eller hvor mange Kiæmper Sterk-Odder i ſin Tiid haver fældet. Et eeneſte af de Videnſkabe, ſom udi vore ſmaa og høje Skoler ikke bliver omtalt, var hos de gamle Perſier ſaa højt anſeet, at det udfordrede differente Lærere til at underviſe en ung Herre derudi: Een vænnede ham til at ſige Sandhed og til at dømme retfærdigen; en anden underviſede ham, hvorledes han ſkulde modſtaae Vellyſter, og blive Meſter over ſine Affecter; den tredie beſtyrkede ham imod all Frygt, og indprentede ham Mod og Mandighed. En ſaadan Informations-Maade vilde holdes latterlig nu omſtunder. Det ſynes og, at een Lærer kunde være tilſtrekkelig nok for alle diſſe Underviisninger.

Men

Men Persianerne holdte enhver for sig af den Vigtighed, at der behøvedes meere end een Lærer dertil. Man seer ogsaa, at tvende store Philosophi, Xenophon og Plato, tale med Berømmelse om Ungdommens Information hos de gamle Persier. Begge
52 vare Disciple af den store Læremester Socrate, hvis Lærdom gik ud paa at danne fornuftige Mennesker og Borgere, at vænne dem til solide Studia, og at hindre dem fra all u-nyttig Læsning, det er saadan, som de Athenienfiske Sophister i hans Tiid brystede sig af, og som vore Tiders Antiqvarii og Grammatici fordybe sig udi. Hvis nogle holde for, at disse mine Domme ere ubillige, da vil jeg bede dem at kaste deres Øjen om, og eftersee, udi hvad Tilstand blant os de nyttigste Videnskaber, som Morale, Oeconomie, Physica, Agerdyrknings-Kundskab, og andre deslige ere, saa ville de finde, at intet derudi er formeget sagt. Thi, hvis man vilde forsøge paa at stifte saadanne Videnskabers Selskabe, som paa nærværende Tiid florere udi Sverrig, vilde man mærke, hvor vanskeligt det vilde blive at hverve beqvemme Lemmer dertil. En saadan Stiftelse haver længe været mit Ønske; men Grundvold maa ved Information dertil først legges. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CXCV. 53

Til **

Min Herre mælder udi sin Skrivelse af 21de Octobris, at han ikke kand bifalde det, som jeg haver skrevet om Skue-Spill: I sær laster han dette, at jeg haver satt saa liden Priis paa Terentio, helst saasom mange af de lærdeste gamle Romere, som maa være de beqvemmeste Dommere, preferere ham for Plauto. Jeg svarer dertil, at jeg dømmer efter min egen, og ikke efter andres Smag. Om end Ariſtarchus selv fælder Dom udi en Ting, giør jeg mig dog Umage, at examinere, hvorpaa den grunder sig; thi Erfarenhed lærer, at en heel Stad undertiden, indtagen af en eeneste anseelig Mands Autoritet, renoncerer ligesom paa sine egne Sandser. Herforuden, hvad denne Materie angaaer, kand man sige, at de lærdeste og skarpsindigste Mænd ere ikke altiid Kiendere af Skue-Spill. Det synes vel, at man bør ansee det for en Formastelse at forkaste en saa skiønsom Mands Dom, som Horatii. Man seer, at samme store Poët udi sin Arte Poëtica fælder ikkun slet Dom over Plauto. Hans Ord ere disse:

At noſtri proavi Plautinos & numeros &
Laudavere ſales; nimium patienter utrumqve,
Nè dicam ſtultè, mirati.

Man kand jo ligesaavel sige, at det er en Formastelse 54 af Horatio at vrage det, som de ældre Romere for ham have fundet Smag udi; helst saasom man seer, at Cicero for ham, Macrobius, Gellius, og fleere, efter ham, have været af andre Tanker: Plautus skinner ligesaa klart udi mine Øjne, efter at jeg haver læset denne Horatii cenſure, som før: ja, om Cicero

Lin. 6 og 4 f. n. for, før.

selv

selv havde været af Tanker med Horatio, havde jeg dog appelleret til mine egne Sandser; allerhelst saasom det kommer mig for, at med alle de herlige Qvaliteter, som denne store Romer haver besiddet, han dog ikke haver været den stærkeste Kiender af Skuespill. Thi de tvende af Plauti Comœdier, Pseudolus og Truculentus, som efter Catonis Beretning have stukket ham meest udi Øynene, kand ikke lignes mod Aulularia, Capteivei, Amphitruo, og Menechmi. Jeg forlader mig herudi heller paa Molieres Domme; thi om ham heder det: Artifici in sua arte credendum; thi ingen haver udstuderet Theatrum stærkere end samme Mand: Man seer, at han haver taget Plautum, og ikke Terentium, til Modéle, og at de tvende Skue-Spill, Amphitrion og l'Avare, som ere Plauti Amphitruo og Aulularia udi Fransk Klæde-Dragt, ere endnu de prægtigste Comœdier, som vi have. Jeg tilstaaer gierne, at man i Henseende til det Latinske Sprog heller kand recommendere Terentium: Jeg tilstaaer ogsaa, at theatralske Regler nøjere i Agt tages af den sidste, hvor vel derpaa er meget at sige; thi der udfordres et stort Arbejde at sætte
55 Terentii Comœdier udi ret Orden, og kunde jeg saadant let bevise, hvis jeg vilde foretage mig at examinere et hvert Stykke i sær. Jeg siger dog, at jeg agter meere Terentium i Henseende til Stilen og theatralske Regler; men deraf flyder ikke andet, end at den eene kand være bedre Lingvist, og den anden bedre Comœdie-Skriver, at man hos den eene mærker større Fliid, men hos den anden større Geist, og at den eene haver mindre Feil, men den anden fleere Qvaliteter. Thi ligesom man kand giøre et Poëma uden Lyder, og er derfor just ikke Poët; saa kand en anden giøre Vers fulde af Feil, og dog fortiene Laur-Krandsen.

Jeg

Jeg ligner Plautum ved et dejligt Jomfrue-Ansigt med adskillige Pletter, Terentium ved et glat, men derhos et hver Dags Ansigt. Det er ellers langt fra, at jeg vil paatage mig i Fleng at berømme eller at forsvare Plauti Comœdier; tvertimod jeg holder adskillige af dem saa slette, at jeg forundrer mig over, at den, som haver været Autor af Casina eller Cistellaria, kand ogsaa have været Autor af Amphitruo. Det kand man dog sige, at, hvorvel mange af hans Comœdier ere heel slette, saa finder man dog derudi Scener, hvorudi Plauti Geist fremskinner, item en særdeeles Riighed af Ord. Til Beviis derpaa vil jeg alleene anføre Begyndelsen af Alcesimarchi Tale udi Cistellaria.

Jactor, crucior, stimulor, versor in amoris rota miser,
Exanimor, feror, differor, distrahor, diripior, ita nubilam mentem 56
Animi habeo: ubi sum, ibi non sum; ubi non sum, ibi est animus.
Ità me amor lassum animi ludificat, fugat, agit, appetit,
Raptat, retinet, lactat, largitur: qvod dat, non dat; deludit:
Modò qvod svasit, dissvadet: qvod dissvasit, id ostentat.

Her finder man udi et af Plauti slettiste Stykker Prøve paa Plauti Geist og Ordriighed. Hvad hans gode Comœdier angaaer, da ere de Mesterstykker. Jeg haver ikkun alleene anført fire, nemlig: Amphitruo, Menechmi, Aulularia og Capteivei, eftersom de alle ere saadanne, som ved en liden Forandring kand med Applausu forestilles paa vore Tiders Skue-Pladse.

Nest

Neſt efter dem regner jeg: Pſeudolum og Moſtellaria. Af den førſte haver jeg betient mig udi en af mine Comœdier, nemlig Menſchenſkræk, ſom er et af mine behageligſte Stykker: Og den ſidſte haver jeg og i Sinde at benytte mig af, og at iføre en nye Klædning. Af alle Terentii Comœdier derimod haver jeg intet kunnet benytte mig nogen. Eunuchus er det eeneſte Stykke, ſom kand giøre nogen Effect paa Theatro: Men derudi maatte meget forandres. Paleprat haver vel bragt den udi en anden Form,
57 men haver efter min Skiønſomhed heller forværret end forbedret den. Udi den Sammenligning derfore, ſom kand giøres mellem Plautum og Terentium, tager jeg ikke i Betænkning at underſkrive de Domme, ſom tvende beqvemme Dommere, een gammel og een nye, derudi haver fældet. Den eene er Julius Cæſar, der ſelv haver ſkrevet Skue-Spill, og ellers var een af de ſkarpſindigſte Mænd, ſom Naturen haver produceret. Samme Cæſar udi en Tragœdie, nemlig Oedipus, ſom han ſelv haver giort, taler om Terentio ſaaledes:

Tu qvoqve, tu in ſummis, o dimidiate Menander
Poneris, & meritò puri ſermonis amator.
Lenibus atqve utinam ſcriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æqvato virtus polleret honore
Cum Græcis, neqve in hac deſpectus parte jaceres!
Unum hoc maceror, & doleo tibi deesse, Terenti!

Det er:

Og du ſom en halv Menander, du haver ogſaa med Billighed faaet Sted blant ſtore Poëter

Poëter i Henseende til Stilens Purhed. Det var at ønske, at du havde været ligesaa lykke-lig udi den Comiske Geist, som du haver 58 været udi Stilen, paa det at du kunde settes ved Siden af de Græske Comœdie-Skrivere. Men det eene, o Terenti, fattes dig; og det er i den Henseende at jeg græmmer mig. Af dette sees, at Cæsar giør Væsen af Terentio alleene i Henseende til Stilens Purhed. Det andet Vidnes-byrd, som gives af Mad. Dacier, er ogsaa af stor Vigtighed, saasom faa Skribentere udi vor Tiid haver været beqvemmere at dømme om Skue-Spill. Samme lærde og skiønsomme Dame taler her om saaleedes: Terentius haver viset meere Konst; men Plautus meere Geist: Terentius lader sine Acteurs meere tale end agere; Plautus lader dem meere agere end tale. Det sidste er et ret Skue-Spills Kiændemærke, som bestaaer heller udi Actionen end udi Talen. Udi Plauto er stedse noget, som giør Skue-Pladsen levende, da den derimod udi Terentio giøres død og magtesløs. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CXCVI. 59

Til **

Du forlanger at vide hvorledes jeg blev tracteret forgangen Torsdag udi det store Giestebud, som jeg mod min Sædvane bivaanede. Saasom Retterne vare mange, og min Ihukommelse nu omstunder

er meget slet, saa er det mig umueligt at giøre mindste reede derfor. Dette alleene kand jeg erindre, at jeg gik saa godt som fastende fra Bordet. Du vil vel dertil sige, at dette var min egen Skyld: Nej! Det var dog ikke min Skyld. Aarsagen maa heller tilskrives den vedtagne Skik, at dølge Retterne for de indbudne Giester. Du veed, at jeg gierne æder mig mæt paa een god Ret, og lader de andre staae u-rørte. Saasom nu de første Retter ikke accommoderede mig, lod jeg een efter den anden passere, agtende at æde mig mæt, enten paa et Stykke kaagt eller stægt Kiød, naar det blev frembaaret, og som jeg kunde ikke andet end vente. Min Forventning slog mig ey heller Fejl; men til min Uheld bestod Steegen udi Giæs og Griis, hvilke vare mig for rørige, og dermed sluttedes Maaltidet, og jeg stod med en tom Mave op fra Bordet; saa at det gik mig her, som udi det gamle Græske Giæstebud, hvorom Plutarchus taler, da den Macedoniske Konge Philippus bad Giæsterne at spare sig til den sidste og beste Ret, hvilken ikke fremkom. Jeg faldt derfore paa de Tanker, at giøre Forslag til Giæstebuders Reformation, saavel i Henseende til denne Hændelse, som i Henseende til andre Ting. Man burte efter mine Tanker indføre den Skik, som er brugelig paa nogle andre Stæder, nemlig, at vise Giæsterne Kiøkken-Seddelen, saa kunde ingen underkastes saadan Uheld, som mig vederfoer. Athenæus vidner, at saadant var i gamle Dage brugeligt, nemlig, at alle Retternes Navne vare skrevne paa en Tavle, paa det, at Giæsterne kunde vide, hvad som af Kokken var tillavet. *Ἔθος ἦν ἐν τοῖς δείπνοις τῷ ἑςιάτορι κατακλινθέντι προδίδοςθαι γραμματίδιόν τι περιέχον ἀναγραφὴν τῶν παρεσκευασμένων ἐφ᾽ ᾧ εἰδέναι ὅ τι μέλλοι ὄψον φέρειν ὁ μάγειρος.* Adskillige andre Ting have ogsaa rindet mig i Sinde, som udi vore Giæstebudder

budder ere latterlige. Ved hver Ret, som frembæres, giør Verten gemeenligen Undskyldning, sigende, at den er ikke som den burte være; item at Giæsterne kunde have været bedre accommoderede hiemme, men tilligemed nøder dem til at spise, hvilket synes at være det samme, som at raade fra og til paa eengang. Jeg holder meer med den Skik, som bruges i Engelland, hvor Vertinden roser sin egen Mad, og ved hver Ret siger, at den er saa god, som nogen i Engelland (as any in England) thi derved opmuntres Giæsterne til at æde. Nogle af Giæsterne have og den Sædvane, at declamere imod Retternes Mængde, skiønt ingen æder meere end de samme. Det er med slige Folk Plautus skiemter udi hans Milite gloriosо saaledes:

> Nam hi solent, qvando adcubuere, ubi cæna adposita est, dicere: 61
> Qvid opus fuit hoc sumptu tanto nostra gratiâ?
> Insanivisti hercle! Nam idem hoc hominibus sat erat decem.
> Qvod eorum causa obsonatum est, culpant, & comedunt tamen.

Saaledes gik det og til udi dette vort Giæstebud. Thi Magister Theodorus, som var min Sidemand, prædikede med Væmodighed imod hver Ret; men jeg saae ham dog intet Qvarteer at give til nogen, saa at det kom mig for ligesom han vilde æde alleene, og ingen Med-Participanter have. Saadanne smaa Betænkninger giorde jeg mig over dette Giæstebud; hvorfor jeg raader hverken dig eller nogen anden at bede saadan Criticus til Giest. De Reflexioner, som jeg ellers giør over Giæstebud i Almindelighed ere disse. Jeg fordrister mig vel ikke til at fordømme Giæstebuder, saasom det

det er en Skik ligesaa gammel som Verden: Jeg øn-
skede alleene, at det ikke skeede saa ofte; saasom jeg
haver mærket, at deslige Invitationer incommodere
ikke mindre Giæsterne end Verten. Jeg vil ikke tale
om de Bekostninger, som derpaa giøres. Vertens Huus
bringes derover et Par Dage i Forvirrelse; og Giæ-
sterne krympe sig ofte over Invitationer, som udi
62 simpel Stiil er af saadan Indhold: Herren og
Fruen lader formelde deres Respect, bedende,
at de i Dag ville sætte alle deres Forretninger
til Side, pynte sig en Times Tiid, og leje en
Vogn, for at spise med dem, formodende, at
de med samme Incommoditet paa begge Sider
invitere vort Huus igien næstkommende Uge.
Jeg forbliver &c.

63 Epistola CXCVII.

Til **

Kiære Broder! jeg mærker af din sidste Skrivelse, at du fremturer endnu udi din gamle Utaalmodighed og Misfornøyelse, som jeg saa ofte haver stræbet at bestride. Du klager over din Skiebne, og ligesom ærgrer dig over dine Medborgeres Velstand, og over adskillige Herligheder og gode Ting, som de have erhvervet, og som de dagligen glæde sig ved. Jeg haver ofte sagt dig, at de fleeste Herligheder bestaaer alleene udi Indbildning. Hvo der haver et fornøyed Sind, besidder alle de Herligheder, som ham synes at fattes. Den derimod, som inclinerer naturligen til

Mis-

Misfornøyelse, haver Mangel paa alle de Herligheder, som han synes at besidde. Bild dig ind, at du est lykfalig, saa est du det ogsaa: Bild dig ind, at du staaer udi den første eller anden Classe udi Rangs-Forordningen, saa er du lige saa fornøjed, som den der virkeligen haver faaet saadant Sted derudi; ja end meere; thi de fleeste have jo saa snart ikke giort et Æres Trin, førend de søge med en Begierlighed og Bekymring efter et høiere: Bild dig ind, at alle, som løfte deres Hatte paa Gaden, giøre det for at bevise dig Ære, saa nyder du i visse Maader samme Høytiid, som den store Cantzler. Bild dig ind, at din Hustrue ingen giver efter udi Skiønhed, saa est du ligesaa lykkelig som din Naboe, 64 der fik det Ansigt, som han saa længe støvede efter, men som nu kommer ham for som et Hver-Dags Ansigt; thi Erfarenhed viser, at naar den første Heede udi Ægteskab er forbi, det skiønne Ansigt skyder ingen kraftige Straaler meer fra sig udi Mandens Øjen. Bild dig ind, at Stadens publiqve Spadsere-Gange og Hauger ere anlagde for din skyld, efterdi de altiid staae aabne for dig, saa er det det samme som de høre dig til. Bild dig endelig ind, at, naar du jager efter Fluer, at du er paa par Force-Jagt. Jeg haver forsøgt begge slags Exercitier, og finder, at det ved en liden Hielp af Imaginationen kommer ud paa et og det samme, helst naar Jagten indrettes efter den Plan, som jeg haver lagt, og som jeg ved Lejlighed en anden gang skal forklare. Du vil uden Tvivl ansee alt dette som Giekkerie, og holde min heele Catechisation for Skiemt: Jeg giver det aldeeles ikke ud for Alvor, men holder dog for, at det kand give nogen Anledning til Philosophiske Betænkninger. Jeg forbliver 2c.

Epi-

65 # Epistola CXCVIII.

Til * *

Jeg takker for den Umage min Herre haver havt med at skaffe mig de sidste Tomer af den store Engelske Universal-Historie. Men jeg vil gierne overlade dem til andre igien med nogen Forliis. Jeg haver vel intet at sige paa Bøgerne i sig selv; men jeg skiøtter ikke om at læse Alexandri Magni vidtløftige Historie saa ofte, og at give en Snees Rigsdaler for at læse paa nye de Græske og Romerske Historier, hvoraf vi tilforn have saadan stor Mængde. Det er jo ikke andet, end med stor Bekostning at tilkiøbe sig paa nye Rollins Histoire ancienne udi en anden Format. Forskiellen alleene er, at det Engelske Skrift fører Titul af Universal-Historie, og Rollins kaldes Histoire ancienne, item at udi den første ere nogle Land-Korte, hvilket foraarsager, at Skriftet maa passere for nyt. Man seer heraf, at den store Mængde Bøger af opkaagte Materier tiene til intet uden at berige Boghandlere, hvilke have udstuderet Handelen bedre end de snedigste Chinesiske Kiøbmænd. Jeg priser dem derfore: Man kand alleene sige, at det er ingen Konst at drille Folk, som ere saa villige at lade sig sætte Vox-næse paa. Jeg vilde ikke forundre mig derover, hvis man lod nogle Aar gaae forbi, førend man opkaagede
66 samme Materier. Men neppe haver en Boghandler ladet et Skrift gaae af Banke-Stokken, førend den anden trykker det paa nye med en anden Titul, og udi andet Foderal. Rollins Romerske Historie blev saalt ligesom Kringler udi en Bager-Boed, hvorvel man nyelig tilforn havde en anden meget god Romersk Historie paa Fransk. Men, saasom den sidste er nyere, er den anden

tillige

tillige med de foregaaende komne af Moden, og hart ad blevne til Charteqver. Min Herre kand vel sige til Kiøberens Undskyldning, at den samme Materie undertiden ikke er den samme, efterdi den kand være bedre udført af een end af en anden. Dette er sandt nok, men man mærker, at de nyeste undertiden ere ey altiid de beste, og dog blive best saalte: Og kand jeg sige, at jeg med mindre Behag læser den Romerske Historie udi ovenanførte Universal-Historie end hos Rollin, og at Rollins derfore intet bør tabe af sin Priis, skiønt den anden er nyere. Thi det er ikke med Bøger, som med Brød, hvoraf det er best, som er sidst kommen af Bager-Ovnen. Hvad Rollins Histoire ancienne angaaer, som er ældre end hans Romerske, og som nu er et Hoved-Skrift, især for laje Personer og Fruentimmer udi alle Lande; da maa man tilstaae, at den er ikke mindre nyttig end ziirlig: Læsningen deraf kand recommanderes studerende Personer, skiønt alle ikke ville finde lige Smag derudi, helst de som læse Historier med critiske Øjen, hvilke ville holde adskilligt derudi at være skrevet heller for at giøre Læsningen sød og behagelig, end for at give den gamle Historie noget Lys. Man veed hvilken stor Mørkhed der er udi den gamle 67
Assyriske, Persiske og Mediske Historie, og hvor mange stridige Meeninger der findes om samme Landes gamle Regentere. Men det synes, at Mr. Rollin finder ingen Knuder, men en jævn Vej for sig overalt. Det heeder hos ham uden videre Betænkning Astyages, som udi den hellige Skrift kaldes Assverus: Cyaxares, som kaldes sammesteds Darius Medus; og saa fremdeeles over alt. Han synes at vide paa sine Fingre, paa hvilken Tiid Tobias levede, item Juditha, Holophernes, og andre omtvistede Personer. Naar han taler om hvad som skeede udi Nabocodonozors

Lin. 15 laje Personer, Lægfolk.

nozors Regierings 12 Aar, siger han med sin sædvanlige Assurance, at det var strax der efter, at Bethulia blev beleyred. Naar han taler om den Kriig, som Assurierne førte med den Mediske Konge, siger han, at de mødte ham med Levningerne af den store Krigsmagt, som var bortsmeltet under Holophernis Opførsel ꝛc. ꝛc. Man maa bekiende, at det er en Fornøyelse at læse Historier, naar man derudi finder alting uden Knuder. Hvo kand ikke lokkes til at læse Historier, hvorudi man finder en behagelig Stiil, faa Vanskeligheder, og moralske Betænkninger over apocryphiske saavel som autentiqve Historier? Skiønsomme Læsere støde sig alleene derover, at man med Assurance anfører Historier, som staae under Disput, og at man moraliserer over Ting, som man tvivler om at være hendet: men saadanne Læseres Antal er kun lidet mod deres som læse Historier udi anden Henseende. Dette anfører jeg ikke, for at sætte denne Mands Skrifter udi
68 Mis-credit, men alleene for at vise, at de, som ansee dem som Mester-Stykker, tale for prægtigen derom. Jeg sigter ellers alleene paa visse Materier udi hans Histoire ancienne: Thi hvad hans Romerske Historie angaaer, da finder jeg derudi adskillige Critiqver og mindre Lettroenhed; saa at han derudi lader sig see ikke mindre skiønsom end behagelig Historicus. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CXCIX. 69

Til Madame **

Jeg var forgangen Uge udi et Selskab, hvor en selsom Hændelse tildrog sig. En Person listede sig til et Fruentimmer, og gav hende uformodentlig et Kys. Den Vestalske Jomfrue tog saadan Douceur saa unaadigen op, at hun i Vrede gav ham et dygtigt Ørefigen. Han studsede derved, og Selskabet ventede, at han vilde giøre Repressalier. Men den forurettede Person, for at vise Prøve paa sin Ærbødighed mod Qvindekiønnet, giorde en dyb Compliment, og kyssede den samme Haand, med hvilken Gierningen var bedreven. Det heele Selskab prisede denne hans Politesse. Jeg derimod dømte ganske anderledes derom, og bekiendte reent ud, at, hvis saadant var mig hændet, havde jeg saluteret den gode Jomfrue paa samme Maade igien, og det ikke af Vrede og Hævngierighed, men for at lade see den Respect man bør have for Fruentimmer; thi at kysse paa en Jomfrues Haand, af hvilken man faaer et Ørefigen, er det samme, som man vil sige: *Efterdi I er et skrøbeligt Creature, af ingen Betydelse, og som ingen Tort kand giøre mig, saa fortiener eders Gierning heller Latter end Hævn og Vreede.* Intet fornuftigt Fruentimmer kand finde Behag udi saadan Compliment, 70
saasom intet er haanligere, end at blive tracteret som en Marionete; og haaber jeg, at ingen Dame eller Jomfrue forarger sig over denne min Betænkning, men heller anseer den som en Prøve paa den Justice, jeg stedse haver ladet see mod Fruentimmer, i det jeg haver altiid taget dem for fulde. Et Kys er ellers intet andet end en Hilsen, kand ikke heller agtes anderledes: Vi

leve

leve nu ikke meere udi de pæne Tider, da en Jomfrue daanede alleene ved at høre det nævne. Saadant dependerer ellers af Tidernes og Landenes Moder. Hvert Land, hver Alder haver sine Skikke og Vedtægte, hvorved en Ting bliver sømmelig eller usømmelig. Udi Engeland holdes det for en Uhøflighed, naar man kommer ind udi et Huus uden at beneventere Vertinden med et Kys. Udi Spanien derimod er det en halsbrækkende Gierning. Anabaptisternes Pænhed gaaer herudi meget vidt; hvorpaa tiener til Beviis efterfølgende Historie. En ung Person rørede engang ved en Jomfrues Bryst, som han agtede at ægte: Da saadant blev Meenigheden forebragt, besluttede man at excommunicere ham. Dette syntes dog nogle at være for haardt; hvorudover Anledning blev given til tvende Secter, og finge de, som vare for Mildhed, Navn af Mammillariis af Mammillis, som paa Latin ere Bryste. Udi gamle Dage deelede man Kys udi trende Classer: Udi den første Classe regnedes de, som Venner og Slægtninge gave hinanden; saadanne Kys kaldtes gemeenligen Basia: Det andet slags, som devote Christne
71 gave hinanden til Forsikkring om indbyrdes Kiærlighed og Foreening, kaldtes hellige Kys, φιλήματα ἅγια. Det tredie slags kaldtes Savia, og bleve lastede som Elskovs-Kys. Men mig synes, det kunde have været best at have ladet dem være uddeelte, helst saasom man ikke kand vide, af hvilken Intention de devote og saa kaldne Christelige Kys gives. St. Augustinus vidner, at man for hans Tiid holdt det strafværdigt (verbere dignum) at kysse et fremmed Fruentimmer, og en nyere Autor siger, at man udi Napoli relegerede den, som kyssede et Fruentimmer paa Gaden mod hendes Villie, saaledes, at han maatte paa 30 Mile ikke komme nær det Sted, hvor Gierningen var bedreven. Kysse,

Lin. 6 f. n. for, før.

som

som en Mands-Person uddeeler til en anden af samme Kiøn, have stedse været i Brug, men ikke stedse paa een Maade; thi Moden forandres derudi, som i alt andet: Og mærker jeg, at nu er den høyeste Mode, at kysse tre gange. Udi min Fødebye var fordum Sædvane, at, naar en gammel Borger mødte en anden, gav han ham til Venskabs-Tegn et Drefigen; hvilket gemeenligen blev vel optagen, skiønt dog ikke alle Tider. Thi man mærkede een og anden gang, at disse Venskabs Drefigen, naar de forstærkt bleve applicerede, gave Anledning til Klammerie. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CC. 72

Til **

Nogle have anseet det som et stort Paradox, at jeg udi den Underjordiske Rangs-Forordning, som skal være grundet paa naturlig Billighed, haver fatt Bønder udi den første Classe, helst saasom det Ord Bonde nu omstunder er et foragteligt Navn, og gives alleene til en Bondes Tienere eller Vornede; da en Bonde derimod efter Ordets egentlige Bemærkelse er en Jord-Drot eller Proprietarius, som ejer og besidder Land-Gods. Saadanne have stedse udi gamle Dage været holdne for de fornemmeste Borgere og Lemmer udi et Societet; og det ikke uden Aarsage, efterdi det er af Jordene, som de besidde, en Stat fornemmeligen vedligeholdes. I hvilken Anseelse saadanne Bønder vare blandt de gamle Romere, sees af den Romerske Historie. Bonde-Classen (Tribus rustica)

var

var hos dem langt ærværdigere end Borger-Classen (Tribus urbana). Af samme Beskaffenhed var dette her udi Norden; thi man seer af den gamle Norske Historie, at Bønder vare de vigtigste Mænd udi Landet, saa at intet blev foretaget uden deres Raad og Samtykke: Og det med Billighed; efterdi Landets Styrke grunder sig paa deres Velfærd, ligesom deres igien paa Landets. Udi alt dette er ingen Ubillighed. Men det
73 er og alt hvad man herom kand sige, og alt hvad man denne Stand med rette haver kundet tilstaae: Thi Jord-Drotter have udi visse Lande strakt deres Myndighed for vidt, og anmasset sig Regalier og Herligheder, som ikke tilkomme uden den høyeste Øvrighed. Derpaa haver jeg viset adskillige Exempler af den Nordiske Historie, og kand af visse andre Landes Krøniker anføres end større og mærkeligere. Paa nogle Steder have Jord-Drotter tilegnet sig Ret at sove hos deres underhavende Bønder-Koner den første Nat efter Bryluppet, og vidner Polydorus Virgilius, at den Skik haver været brugelig i Skotland, end efter Christendommens Indførsel udi samme Rige, ja at den haver været indtil det 11te Seculum, da Malcolmus 2. den først afskaffede, skiønt ikke uden Møje; thi han kunde ikke tvinge Proprietarierne til at begive den Ret uden ved at fornøje dem med et Vederlag, som bestod derudi, at alle nyegifte Bønder-Koner skulde betale en vis Sum Penge til Herren paa Hoved-Gaarden. Camillus Borellus en Jurist, som levede udi det 14de Seculo, vidner, at udi Savoyen og Burgundien ikke alleene Herremænd men og Canonici ved Cathedral-Kirken udi Lyon længe havde samme Ret. Det er troeligt, at Jorde-Gods maa have været i stor Priis paa de Steder, hvor man nød saadan Landgilde, item at man haver anseet det som en stor Promotion at blive Canonicus

cus ved Hoved-Kirken udi Lyon, ja at mangen vel trivende og ung Canonicus neppe haver villet bytte Embede med en Pave. Saadanne og andre ziirlige 74
Vedtægter, som ellers synes utroelige, finder man udi Middel-Alderens Historie. Det er dog troeligt, at ikke uden faa have virkeligen betient sig af dette Privilegio, og øvet saadan Ret. Jeg forbliver &c.

Epistola CCI. 75

Til **

Min Herre laster dette hos mig, at jeg saa tidt gaaer af den alfare Vei, og at jeg ikke sætter Priis nok paa visse Autores, som alle andre opløfte til Skyerne: Han siger sig intet at ville mælde om de Domme, som jeg haver fældet over Terentio, Horatio, Homero, og andre af de Gamle, ey heller om Autor til Telemach, Rollin, og andre af de nye Skribentere. Han støder sig meest der over, at jeg ogsaa haver driftet mig til at præferere Ovidium for Virgilio. Jeg svarer dertil, som tilforn, at jeg retter min Smag ikke efter de fleeste, saasom Erfarenhed lærer, at man ofte deraf bliver bedragen: Jeg siger alleene, hvorledes jeg haver begrebet en Ting, uden at paatrykke andre min Meening. Hvad de Domme ellers angaaer, som jeg haver fældet over de tvende sidste Poëter, da sigte de ikke til at forringe Virgilium (hvilken for mig gierne maa blive den største Poët) men at give Ovidio den Ære, hvilken ham tilkommer, og som andre søge at berøve ham. Jeg agerer ingen

Dom-

Dommer, men siger alleene min Meening, som jeg grunder paa Argumenter, om hvis Gyldighed jeg lader andre dømme. Naar jeg sammenligner disse tvende Poëter, driver mit ringe Begreb mig til at giøre efterfølgende
76 Afrisning. Jeg finder, at Ovidius er en original Skribent, som udi hans fleeste Skrifter ingen Vejleder haver havt: Thi hvo kand sige, at det prægtige Skrift, nemlig Metamorphosis, er en Copie eller Imitation af nogen andens Invention. Dette kand ikke siges om Virgilio: Thi udi hans Bucolicis haver han imiteret Theocritum, udi Georgicis Hesiodum, og udi Aeneide Homerum; og følger han udi det sidste Verk saa pressè den Græske Poët, at det udi adskillige Ting synes heller en Oversættelse end en Imitation. Man haver ikkun i sær at sammenligne de sidste Bøger Æneidos med Homeri Ilias, for at blive overbeviset herom. For ellers at dømme grundigen om begge disse Romerske Poëter, maa man betragte først Materien, siden Stilen. Hvad Materien angaaer, da kand Virgilii Æneis, som indeholder en eeneste Mands opdigtede Avantures, ey lignes mod Ovidii Forvandlinger, som befatte den heele Mythologie. Scaliger siger vel: Nullis philosophorum præceptis aut civilior aut melior evadere potes, qvàm è Virgilii lectione. Det er: Man kand af ingen Philosophiske Skrifter blive dydigere og meere moralisered end af Virgilii Læsning. Hvis han derved meener det store heroiske Poëma, tager han Feil; thi man kand ingen Helt raade til at følge Æneæ Fodspor, som krænkede en dydig Princesse under Ægteskabs Løfte, som han siden forlod, og derefter berøvede en anden sin Brud, og omkom med egen Haand sin Rival. Lad Scaliger eller nogen anden udi dette
77 heele Poëma vise mig saa meget Morale, som alleene

findes

findes udi Forvandlingernes sidste Bog, hvorudi Ovidius forklarer Pythagoræ Lærdom, og viser de Forandringer, som alting i Verden er underkastet, saa vil jeg derudi give ham Ret. Men, meener han derimod Virgilii Georgica, da kand de udi Nytte ikke balancere mod libros Fastorum; helst saasom man udi det første Skrift ikke finder de Ting, som man af Titulen kunde vente: Thi de Regler, som han giver om Agerdyrkning, ere enten triviale, falske eller overtroeske; saa at jeg kand ikke see, med hvilken Føje den Franske Autor Martyn, der nyeligen haver udgivet Georgica, kand sige, at samme Skrift skinner som en Soel, ikke alleene blant Virgilii, men end ogsaa blant alle andre Skrifter. Brevets Korthed tillader mig ikke at examinere alting herudi. Jeg vil alleene betragte den Fabel, som til Slutning anføres om Bierne, og om Aristæo, som bemeldte Martyn opløfter til Skyerne, og holder for at være Virgilii største Mesterstykke. Fabelen er af saadant Indhold. Han fortæller udi den 4de Bog, at da alle Bier engang vare uddøde, en Hyrde ved Navn Aristæus var Autor til disse Dyrs nye Forplantelse igien: Og kand man da ikke vente andet end at høre en særdeeles rar Invention; thi han begynder sin Beretning saaledes:

Qvis Deus hanc, Musæ! qvis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cepit?

Dog falder det saaledes ud, at Gudinden Cyrene 78
Aristæi Moder raader ham til at overrumple Proteum, naar han fandt ham sovende, og binde ham: Hun sagde derhos, at Proteus vilde da paatage sig adskillige Skikkelser, nu af vilde Dyr, nu forvandles til Ild, og

nu til Vand, hvilket han dog ikke maatte agte, men blive ved at holde ham bunden, indtil Proteus fik sin forrige Skikkelse igien, hvorudi han først var greben. Dette Raad efterlevede Ariſtæus, og holdt Proteum saalænge bunden, (skiønt intet er selsommere end at binde Ild og Vand,) indtil han aabenbarede Aarsagen til Biernes Ødeleggelse, som var denne, at efterdi Orphei Hustrue saa ynkeligen blev tagen af Dage, havde Nympherne foraarsaget denne totale Ødeleggelse paa Bierne. Efter at han saaledes havde faaet Aarsagen at vide, blev ham raadet at slagte fire Tyre, af hvis forraadnede Indvolde en nye Slægt af Bier igien frembrød. Ingen Febricitant, naar Paroxysmus er hæftigst, og meest haver forvirret Hiernen, kand fremføre selsommere og mindre sammenhængende Snak. Saadant maa dog heede et Mesterstykke, efterdi det er skrevet af Virgilio udi ziirlige Vers. Hvorledes vilde man ikke have igiennemheglet Ovidium, hvis han havde villet ziire sin Poëſie med saadant Mesterstykke? Men Virgilius var en Favorit af Keyser Auguſto og Mæcenas; hvorudover man ingen Feil kunde see hos samme Poët: At inſultere Ovidio derimod, som en landflygtig Mand, kunde holdes for en Merite. Paa saadant haver man seet mange mærkelige Exempler
79 udi andre, hvilke ere blevne agtede større og mindre Skribentere, ligesom de have havt større og mindre Lykke, og staaet udi meere eller mindre Herre-Gunst. Hvad Proſodien angaaer, da støder Virgilius meget ofte derimod; thi det er ikke rart at finde hos ham saadanne Vers: Som,

Et ſpumas miſcent argenti, vivaqve ſulphura.

Han ender ogsaa tidt Periodum med et halvt Vers. Saa-

Lin. 5 f. n. rart, sielden.

Saadanne Feil findes ikke hos Ovidium: Thi, endskiønt han synes at have skrevet alting udi Hast, seer man dog overalt en forunderlig Ordentlighed udi Prosodien. Udi hans Elegiis endes alle hans Pentametra med Bisyllabis. Saadant kand ikke andet end opvække Forundring hos en extemporan Poët, helst, saasom man seer, at andre, der fast med blodig Sveed have søgt at giøre ham saadant efter, gemeenligen ere komne til kort. Hvad Stilen anbelanger, da er den herlig hos begge disse Poëter; dog synes det sikkerst at følge Ovidium: Thi hos den første Poët studser en Læser ved adskillige Phraser, som immissa barba, pro promissa; affectare dextram, pro jungere; corpore exit tela, pro eludit ictus corpore, og mange andre deslige; hvilke man vel ikke kand vrage, efterdi de findes hos saadan Poët, men dog tager i Betænkning at bruge. Anlangende Stilens Klarhed, da overgaaer Ovidius derudi ikke alleene Virgilium, men endogsaa alle andre Poëter, ja alle Latinske Autores. Thi i hvad Materie han skriver, enten den er høj eller lav, saa fremskinner samme Klarhed; saa at man 80 kand deraf kiende Ovidii Vers fra alle andre: Og er det saadant, som hos mig haver opvakt største Forundring, og som viser, at han af Naturen, fremfor alle Mennesker haver været dannet til Poët. Virgilius er udi de simpleste Materier mørkere og vanskeligere at forstaae, end Ovidius, naar han rører om de højeste og prægtigste Ting. Udi adskillige af hans Bøger haver hver Strophe Anseelse af et finderigt og stærkt udarbejdet Epigramma, og ere dog overalt saa tydelige, at de uden Commentarier forstaaes af Skole-Børn: Thi alle Ord staaer paa deres naturlige Sted; saa at man ikke kan skille hans Poësie fra løs Stiil, undtagen af nette og høje Tanker, og en utvungen, men derhos ordent-

ordentlig Prosodie. Men just dette, som bør opvække den største Forundring, synes at have tilvejebragt koldsindige Domme: Thi de fleeste Mennesker finde ikke Smag uden i det som de ikke forstaae; og mørke Taler, som bør tiene til Beviis paa en Skribents Ubeqvemhed, faaer hos dem Navn af Majestætisk Sublimitet. Ligesom udi Musiken: Jo vanskeligere og jo mindre harmonieux et Stykke er, jo meere bliver det admireret af dem, som give sig ud for de største Kiendere. Man kand ligne disse Folk ved den Skolemester, som Qvintilianus vidner at være omtalt af Virgilio. Samme Skolemester kunde ikke lide, hvad hans Disciple talede og skreve, uden at det var mørkt og uforstaaeligt; og derfore ideligen giorde saadan Erindring til dem, nemlig: σκότισον, det er: Giør det mørkt. Og, naar de saadant havde efterlevet, sagde han: Nu er det godt; thi nu forstaaer jeg det selv ikke. (Tantò melior: nè ego qvidem intellexi). Hvo som synes, at jeg i disse Domme gaaer for vidt, ham vil jeg bede at læse begge Poëters Skrifter uden Commentarier; og hvis han anfører de prægtigste Beskrivelser, som findes hos den Mantuanske Poët, da vil jeg bede ham at conferere dem med Ovidii Fabler om Narcisso og Echo, om Ceycis Skibbrud, &c. item med hans Beskrivelse over Rygtet, over Avind, over Hunger, over Pest, &c. Jeg vil bede ham at igiennemlæse alle Virgilii Skrifter, for at see, om han finder ziirligere Vers end disse:

81

Flammas moveòqve feroqve.

Som findes udi Narcissi Klagemaal.

Se seqviturqve fugitqve.

Hvorved betegnes Ixionis Straf.

Con-

Conſeqvitur motos velociter ignibus ignes.

Hvorom Tiſiphonis Omkringløben med brændende Fakler beſkrives. Item adſkillige andre Vers, ſom:

- - Mortisqve timorem.
Morte fugant, ultroqve vocant venientia fata.

Item:

Egerit hic fluctus, æqvorqve refundit in æqvor.

Diſſe Ziirligheder kand altiid balancere imod Virgilii 82
herligſte Expreſſioner, og imod hans

Qvadrupedante putrem ſonitu qvatit ungula campum,

og andre desſlige, hvilke Virgilii admiratores anſee, ſom alt hvad en Poëtiſk Geiſt haver kundet producere: Og have deſlige Vers givet Anledning til nogle ſærdeeles Anmærkninger, ſom giøres til Virgilii Berømmelſe, nemlig, at han accommoderer ſine Vers efter Materien ſaaledes, at han undertiden galoperer, undertiden igien gaaer en Skildpadde-Gang. Til Beviis derpaa anføre de viſſe Vers, ſom:

Qvà data porta ruunt,

naar han beſkriver Vindenes haſtige Udfart; og andre. Item:

Olli ſedato reſpondens ore Latinus,

naar han beſkriver en betænkſom Mands Tale. Men det er troeligt, at ſaadant haver aldrig rindet Virgilio i Sinde, og at han, ſom en fornuftig Mand, ikke haver tænkt at ſkaffe ſine Vers Anſeelſe ved ſaadan Invention.

tion. Man kand giøre samme Anmærkninger over alle andre Poëter: Og, naar man vil umage sig at igiennemløbe Virgilii Skrifter selv, vil man finde, at han
83 aldrig haver sat sig for at i Agt tage saadanne Regler; thi det allerførste Vers, hvorudi han forestiller den dovne Hyrde Tityrum, gaaer i fuld Galop:

Tityre tu patulæ recubans ſub tegmine fagi.

Item:

Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens.

Og vilde jeg forbinde mig til at anføre nogle 100de Vers, som kunde tiene til at betage Folk den Grille. Jeg haver intet mældet om Virgilii Bucolicis, eller Hyrde-Sange. Man kand ikke nægte, at de jo ere søde, ziirlige og poëtiske, naar man betragter hvert Vers eller hver Periodum i sær for sig selv; men, naar man vil examinere enhver Eclogam tillige, finder man gemeenligen derudi ingen Sammenhæng: Og haver man ikkun at oversætte paa et nu brugeligt Sprog een af disse Eclogis for at blive overbeviiset herom. Om jeg udi alt dette tager Feil, vil jeg lade andre dømme. Jeg er dog ikke saa blind, at jeg jo tillige med Virgilii Feyl ogsaa seer hans Qvaliteter og store Poëtiske Geist, vil derfor ikke diſputere nogen imod, som holder ham for en af de største Poëter, som Antiqviteten haver tilveye bragt: jeg paastaaer alleene, at Ovidius bør have Sted med ham i samme Claſſe, og sættes under samme Numer. Jeg haver
84 ogsaa givet disse mine Betænkninger, alleene for at vindicere Ovidio den Ære som ham tilkommer, efterdi jeg seer, at Skribenterne fremture meer og meer udi kaaldsindige Domme over denne forunderlige Mand, saa

at

at de sætte ham ikke alleene langt neden for den Mantuanske Poët, men end ogsaa neden for Horatio, hvorudi mig synes, at de gaae for vidt. Jeg forbliver &c.

Epistola CCII. 85

Til **

Blant de Ord som udi de fleeste Europæiske Sprog have beholdet deres Navne, er Moneta. Det samme heder paa Italiensk ogsaa Moneta, paa Spansk Moneda, paa Fransk Monoye, paa Engelsk Money, paa Tydsk Müntz, paa Dansk og Svensk Mynt. Om Ordets Oprindelse ere adskillige Gisninger: Den almindeligste er, at den saaledes er kalden af Monition, som Juno udi Penge-Trang engang gav til Romerne udi den Kriig, som de førte mod Pyrrhum; thi man seer, at de siden den Tiid dyrkede hende under det Navn Juno Moneta, og ordinerede, at Mynten skulde slaaes udi hendes Tempel. Antonius Thesaurus deriverer Navnet simpliciter af Monendo, eller af at paaminde, eftersom det Mærke, som Regieringen sætter paa noget, erindrer eller forsikkrer, at Metallet er rigtigt og gyldigt. Mynt er ellers langt ældere, end fra den Tiid den fik dette Navn: Thi den hellige Skrift taler om Sølv-Penge, som Abimelek gav Sara. Dog er det troeligt, at Mynt længe haver været rar, og ikke gangbar: Thi man seer af de ældste Historier, at Handel og Vandel drevés med Varers Ombyttelse. Paa nogle Steder er Mynt kommen silde

Lin. 3 f. n. rar, sjelden.

i Brug. Udi Rom vidste man i Kongernes Tiid ey at
86 slaae Mynt, sær udi Sølv og Guld. Den første Sølv-
Mynt holdes for der at være slagen 484 Aar fra Sta-
dens Fundation: Og, naar saa er, maa de saa
kaldne Penge eller Pecunia, hvorom tales udi Kon-
gernes Tiid, og som havde til Stæmpel et Faar (Pecus)
have været af Kobber. Til Beviis derpaa tiener dette,
at Romerne betegnede all slags Mynt og Penge med
det Ord af Kobber (Aes.) Saaledes kaldtes Gield
æs alienum, og Skat-Kammeret Ærarium, det er
et Sted, hvorudi Kobber-Mynt forvares. Man maa
ellers ikke lade sig bedrage af Navne, og dømme om
slagen Mynts Brug af de udi gamle Skrifter omtalte
Sicler, Talenter, Pund, Mark &c. Thi derved til-
kiendegives ikke slagne Penge, men alleene en vis Vægt
af Metal, Nummi con cusi, sed computatitii;
Ligesom endnu er brugeligt udi China, hvor man ingen
slagen Mynt haver, men skiærer Guldet og Sølvet i
Stykker, og derved tilkiøber sig Varer, hvorfore Kiøb-
mænd føre gemeenligen en Vægt og en Prøve Steen
med sig. Det er ellers vanskeligt at sige, hvoraf de
mange slags Mynte, som Mark, Skilling, Døit, Hvid,
Liard &c. have faaet saadanne Navne. Til de meest
brugelige store Penge, nemlig Thaler eller Daler veed
man Oprindelsen, efterdi de første bleve slagne udi Joa-
chims Dal i Bøhmen, og derfore bleve kaldne Joa-
chims Dalere. Til de meest brugelige smaa Penge
udi Tydskland, kaldet Groschen, gives saadan Oprin-
delse. Wenceslaus 2. Konge i Bøhmen, lod først
mynte saadanne Penge, som bleve kaldne Groschen efter
87 Mynt-Mesterens Navn, som var en Italiener, ved Navn
Grosso. Hvis min Herre forlanger Underretning om
Oprindelsen til disse Rigers brugelige Penge, og om den
Nordiske Mynt-Historie, vil jeg henvise ham til min
Danne-

Dannemarks og Norges Beskrivelse, hvor Historien deraf er omstændigen udført udi det Capitul om Mynten. Jeg vil til Slutning sige dette, at adskillige Fremmede have dette at sige paa vor Nordiske Mynt, at her i Rigerne ere blevne slagne for mange Smaa-Penge, hvorved er stor Vanskelighed, naar store Summer paa eengang skal udgives; thi paa de fleeste andre Steder slaaes ikke fleere Smaa-Penge, end som behøves til daglige smaa Udgifter paa Torvet. Denne Vanskelighed er dog nogenledes hævet ved Banco-Sedler: Saa at, hvis ingen anden Aarsag var, burte man alleene i den Henseende ønske Bankens bestandige Vedligeholdelse. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCIII.

88

Til **

Jeg takker for sidste angenemme Skrivelse. Min Herre mælder derudi om N. N. dødelige Afgang, og siger, at intet kand siges meer til den Afdødes Berømmelse, end dette, at, endskiønt han selv havde arvet Midler, og udi mange Aar været udi Embede, hvorudi andre beriges, han dog aldeeles intet efterlod sig. Min Herre meener, at en saadan Mand burte paa Publici Bekostning stateligen begraves. Jeg haver derimod ikke meget at sige; alleene jeg holder for, at den Afdøde havde fortient end en større Berømmelse, hvis han enten havde conserveret sine Arve-Midler, eller ved en tarvelig Huusholdning søgt at forbedre dem, paa det han ikke skulde underkastes den Fristelse, ved en

eller

eller anden Uheld at gribe til de Midler, som hans Formænd have betient sig af udi samme Embede. Jeg veed vel, at saadan Betænkning gemeenligen ikke bifaldes, og at de fleeste admirere dette fornemmeligen hos en Ariſtides, en Phocion og andre, at de have forvaltet store Embeder, og dog ere døde udi Fattigdom. Saadant er vel Beviis paa deres u-intereſſerede Opførsel, men kand tilligemed være Beviis paa U-agtsomhed udi deres egen Huusholdning: Thi man dømmer gemeenligen om en Mands Capacitet og Forsig-
89 tighed udi publiqve Adminiſtrationer af de Prøver han lader see udi sin private Oeconomie. Jeg setter heller Pericles til en sikker Plan, som en stor Embeds-Mand herudi bør efterfølge. Samme Mands Portrait gives af Plutarcho og andre Skribentere saaledes: Ingen haver staaet udi vigtigere og meere lucratif Post, end denne store Athenienſer; thi man kand sige, at han i mange Aar diſponerede over alle Græske Stæders Indkomster, saa at han kunde kaldes fast heele Grækenlands General-Forvalter, og var i Stand at erhverve Crœſi Riigdom. Udi denne Post, som kunde underkaste hver Mand Friſtelse, havde han stedse reene Hænder, imodtog ingen Gaver, og lod see yderste Foragt for Riigdom. De Penge, som udi Overflod indkomme udi Athenens Skat-Kammer, udgav han igien i Overflod til Stadens Nytte og Zirat. Men, saa stor Affky e han havde for at benytte sig af publiqve Penge, som han dog uden Fare kunde have giort, saa omhyggelig var han for at conſervere sine egne Arve-Midler: Thi derudi lod han see en Oeconomie, som gik ud til yderste Sparsommelighed. Hans Fuldmægtig blev derudi tilholden at aflegge ordentlige Regnskaber til visse Tider, og hans Huusholdnings Udgifter vare proportionerede ikke efter hans Stand,

men

men efter hans egen Arvedeels Indtægter. Udi saadan hans Opførsel fandt hverken hans Hustrue eller Børn synderlig Behag, anseende en saadan indskrænket Oeconomie som u-anstændig for en Mand, igiennem hvis Hænder saa stor Riigdom aarligen passerede. Men Pericles foragtede deres Domme, blev ved sit Forsæt, som var uden ringeste Fordeel at forvalte Republiqvens, og alleene at fortære af sine egne Penge, dog saaledes, at Capitalen blev u-rørt. Derved erhvervede han sig Navn af en Penge-Foragter og en Huusholder tillige, og ved den Attention han stedse lod see til sine egne Midlers Conservation, satt sig udi Stand at imodstaae de største Fristelser, som nogen Mand udi saadant et Embede kunde underkastes. Naar man nu ligner Aristidis Opførsel imod Periclis, seer man, at de begge have forvaltet Embeder, hvorudi største Lejlighed gaves til at berige sig; at den første døde fattig, hvilket var Beviis paa hans Ærlighed; og at den sidste døde hverken rigere eller fattigere, end som han var, førend han kom til Embedet, hvilket var Beviis paa hans Ærlighed og Forsigtighed tillige. Og er det udi saadant man heller maa sætte sig Periclis end Aristidis Opførsel til en Plan at efterfølge. Jeg forbliver rc.

---

91 Epistola CCIV.

Til * *

Udi den Betænkning som min Herre haver givet over min Kirke-Historie, meener han mig at have gaaet for vidt udi det, som jeg haver antegnet om Geistlighedens Concubiner, hvilke jeg synes at have confunderet med Skiøger. Det haver jeg dog ikke giort, saasom jeg veed, at ikke alleene Christne, men endogsaa Hedninger stedse have giort Forskiel imellem Concubiner og Skiøger, hvorvel adskillige Lærere have confunderet dem sammen. Jeg veed ogsaa, at man haver anseet Concubinater som halve Giftermaal, saa at man i disse Maader haver regnet tre slags giftede Qvinder, nemlig: 1.) Dem, der bleve giftede med de vedtagne Solenniteter i hvert Land, og med hvilke ingen Skilsmisse kunde skee, uden de finge deres Medgift tilbage. Saadanne vare de rette Hustruer, og de Børn, som avledes af deslige Ægteskabe, vare Forældrenes retteste Arvinger. 2.) Dem, som ikke indginge Ægteskab med de sædvanlige Solenniteter: Disse kaldtes Uxores Morganaticæ, og deres Giftermaal Ægteskabe til den venstre Haand, som vare meget brugelige udi fordum Dage, og endnu ikke ere komne af Brug. Man skulde tænke, at de have deres Oprindelse udi Norden, saasom Morganatica kommer af det Ord
92 Morgengave, hvilket betyder den Foræring, som Manden gav saadan Hustrue Dagen efter Bryllupet. Men man seer af de Romerske Historier, at saadanne u-lige Ægteskabe have været længe udi Brug. Det 3die slags giftede Qvinder vare de som kaldtes Concubiner, det er saadanne, som levede ligesom udi Ægteskab foreenede med en Mand alleene, uden at være virkeligen giftet med ham.

ham. En saadan Qvinde var forbunden til Troeskab, ligesom en ret Hustrue, og derfore blev kalden en halv Hustrue, nævnes ogsaa udi Novellis: Socia, qvæ uxorem imitatur: Hvoraf sees, at Navnet var ikke u-ærligt. En Concubine blev distingveret fra Bislaaperske (Pellex.) Saadanne vare de Concubiner hvilke udi Kirke-Historien omtales, hvilke adskillige Kirke-Fædre vel have fordømt, men som dog vare tolererede. Og meener man, at Kejser Leo Philosophus var den første, som udi sine Novellis haver forbudet slige Giftermaale udi Orienten, hvorvel de vestlige Christne rettede sig ikke efter saadant Forbud. Thi Concubinater bleve længe derefter tolererede udi Vesten, og kand man sige, at de ikke absolute bleve forbudne, førend Anno 1563. udi det Tridentinske Concilio. Pave Pius 5. bekræftede udi det Aar 1566. dette Forbud, og blev det endelig fornyet udi Tydskland ved en Politie-Forordning, som gik ud Anno 1577. tit. 26. Von Leichtfertiger Beywohnung. Siden den Tiid have Concubinater almindeligen, saavel af Protestantiske som af Romerske Casuister været fordømte: Jeg siger almindeligen; efterdi een og anden ikke haver 98
villet passere for u-ægte Barn, som paa den Maade er kommen til Verden, og sees, at, da man udi vor Tiid bebrejdede den bekiendte Toland det, at han var Søn af en Præstes Concubine, svarede han, at han derfore kunde være et ægte Barn. Man seer her af, hvad man med Upartiskhed kand dømme om Præsternes Concubiner, som omtales udi Kirke-Historien, nemlig, at de hverken vare Skiøget ey heller Hustruer. Den Tolerance, som den Romerske Kirke derudi lod see viser, hvad som haver været ret motif til Ægteskabs Forbud hos de Geistlige, og at Aarsagen ikke haver været den, som Paverne have foregivet, nemlig at Præsterne

sterne derved ikke skulde forhindres udi deres Embeder: Thi Navnet og Titulen kunde intet giøre til Sagen, og Forhindringerne kunde være de samme, enten Qvinden heed Hustrue eller Concubine. Saa er det klart, at Pavernes Sigte ved Ægteskabs Forbud alleene haver været dette, nemlig, at Præsterne skulde alleene dependere af dem, og ikke af verdslige Potentater, hvis Faveur de ikke kunde trænge til i Henseende til deres Børns Forfremmelse. Jeg kand til Slutning ikke efterlade at anføre en sælsom Motif, som gaves til de geistlige Concubiners Fornødenhed, nemlig, at Sogne-Folk tvunge deres Siæle-Sørgere til at holde Concubiner, paa det at de kunde have deres egne Hustruer udi Fred. Saaledes taler Nicolaus de Clemangiis derom: Laici non aliter volunt presbyterum tolerare, nisi Concubinam habeat, qvo suis sit consultum uxoribus. Jeg forbliver &c.

94

Epistola CCV.

Til

Collegium Politicum paa Landet.

Høyt-ærede og Høy-viise Herrer!

Den Behag som de Høyviise Herrer have fundet udi adskillige af mine politiske Forslag, som de have dømt at sigte til Landets Nytte og Zirat, haver

haver opmuntret mig til at fremføre udi fleere Eftersøgninger, som jeg ikke skal efterlade ved Tiid og Lejlighed at communicere det politiske Collegio. Indlagde Ark, som jeg denne Gang skikker dem, og som jeg underkaster deres Examen, synes vel ved første Øjekast ikke at være af stor Nytte eller Vigtighed. De selvkloge Folk her udi Hoved-Staden ville ey heller dømme anderledes derom, saasom de ikkun see efter Skallen af en Ting: Men jeg haaber, at, naar det kommer under rette Prøvesteen, og til deres Skarpsigtighed, som trænge ind til Indvoldene af alt hvad de tage sig fore at examinere, de ville finde derudi saavel Zirat som Nytte. 85 Man veed, at Tidsfordriv og Leege ere fornødne for Mennesker, helst for dem, som ere udi besværlige Forretninger: Naar nu udi saadant er en slags Fornødenhed, saa meener jeg uforgribeligen, at det kand holdes for en Merite at udfinde saadan Tidsfordriv, hvorudi utile og dulce kand følge med hinanden, det er, hvorudi man kand divertere sig med Nytte. Jagt efter vilde Dyr haver stedse udi alle Lande været anseet som en Hoved-Divertissement for høje Stands-Personer. Adskillige illuminerede og Apocalyptiske Folk have dog af Medynk til Hiorte og Harer, mod hvilke de bære en fast broderlig Kiærlighed, stedse prædiket mod slige Leege, som de have holdet for at være fast lige saa syndige som Comœdier og Dantz. De have foregivet, at der findes jo andre Ting, som kand tiene Mennesket til Recreation, uden at gribe til blodige Leege og uskyldige Dyrs Nederlag. De sige: Man kand jo efter deres Exempel forfriske sig med Røg-Tobak, Viin, Øll, og med andre end meer hiertestyrkende Liqveurs, som ikke alleene forfrisker Sindet, men opvækker ogsaa en Art af Devotion. Dette vil jeg lade staae ved sit Værd, saasom jeg drister mig ikke til at

dispu-

ſterne derved ... inſpirerede Folk. Alleene, ſaaſom
Thi Na' ... finder udi de Tidsfordriv, ſom de
og For' ... ſaa haver jeg været betænkt paa at in-
heed ... en ſlags Jagt, ſom ingen af dem tør under-
Par ... at dadle. Denne Jagt, ſom er ikke alleene
væ ... og behagelig, men endog philoſophiſk, befattes
d ... indlagde Art, ſom jeg ſkikker de Højviiſe Provin-
cial-Stats-Mænd til Efterſyn.

Invention af en uſkyldig, nyttig og Philoſophiſk Under-Jagt.

Denne Øvelſe beſtaaer i at jage efter Fluer, udi Huuſe og Værelſer. Den kand ikke tage Begyndelſe uden mod Enden af Septembri, og varer October-Maaned igiennem: Thi at begynde Jagten for den Tiid, er et forgieves Arbejde, formedelſt diſſe Dyrs Mangfoldighed udi de varme Maaneder. Jagten indrettes ſaaledes: Man fylder et Kar med Vand, hvorudi man kaſter de Fluer, ſom man haver fanget med Haanden. Tvende Behændigheder udfordres dertil, ſaavel til Lands, ſom til Vands. Med Fangſten, om den ſkal lykkes, maa det i Agt tages, at man angriber Fluerne for og ikke bag om; og at man lader ſig ikke drille af Fangerne, hvoraf nogle ere ſaa ſnedige, at de en lang Tiid ligge uden Bevægelſe udi Haanden, ſaa at Jægerne meener ſig intet at have faaet, og derudover ofte lader Byttet fare. Ved Vandet er det at i Agt tage, at man med Magt kaſter Fluerne derudi. Hvis det ikke ſkeer, ſpringe de ſtærkeſte eller ſnedigſte ſtrax op igien, ſaa at det heele Arbejde er ſpildt, og Jægeren ſeer ſig oven i Kiøbet inſultered, efterdi Fangen ſtrax derpaa tager ofte ey udi Betænkning at ſætte ſig paa hans Næſe.

De

Lin. 15 for, før.

De Højviise Herrer ville vel ansee dette for puurt Gekke- 97
tie, og holde for, at intet af det anførte svarer til Ti-
tulen, saasom de derudi hverken kand see behagelig Tids-
fordriv eller Nytte. Men jeg haaber, at, naar de høre
min Forklaring, de strax vilde falde paa andre Tanker.
Jeg tilstaaer, at denne Jagt kand skee paa adskillige
langt mageligere Maader: Man kand, for Exempel,
langt lettere udrødde disse Dyr, enten med Flue-Smekker,
eller med forgiftet Vand og andet. Men jo større Mage-
ligheden er, hvormed en Ting kand skee, jo mindre er
Fornøjelsen. At leege Par eller U-par, giver ikke den
Fornøjelse, som Skakspill. Fornøjelsen ved denne Fangst
bestaaer derudi, at dertil udfordres Adresse saavel til
Lands, som til Vands, og Nytten bestaaer derudi, at
man lærer at kiende Fluernes differente Qvaliteter;
thi man seer deraf, at der udi Snedighed er saa stor
Forskiel imellem een Flue og en anden, som der udi
Forstand kand være imellem en eenfoldig Gaards-Karl
og en listig Lakej eller Cammer-Pige: Thi een Flue
tøber sig strax, en anden derimod ligger gandske ube-
vægelig udi Haanden, naar den er fangen, og derved
kommer løs igien. Ligeledes: En springer strax op af
Vandet, førend den bliver igiennem vaad, og derved
redder sig, en anden, som ikke haver den presence
d'esprit, bliver liggende, indtil det er for silde at redde
sig. Saa at man seer, at naar Fangsten skeer efter
min Plan, den ikke alleene bringer Fornøjelse, men fører
ogsaa Nytte med sig, og at den kand give Anledning til
adskillige Philosophiske Betragtninger, ja grundigere, end 98
saadanne Meditationer, som kand giøres over de
brugelige Jagte af Hiorte, Harer, og andre Dyr. Jeg
kand for min Part vidne, at saasom jeg haver forsøgt
begge slags Jagte, jeg finder i alle Maader den samme
Fornøjelse udi den eene som udi den anden Jagt, aller-

helst

helst saasom udi den Flue-Jagt som indrettes efter min Plan, ingen Blods-Udgydelse skeer, saa at de allerbarmhiertigste og devoteste Siæle, ja en Anna Ovena selv, ingen Betænkning kand tage udi den Tidsfordriv. Dræber man derimod disse Dyr med Flue-Smækker, saa udgydes derved Blod, og sætter man giftige Vande for dem, saa synder man mod jus gentium eller Folke-Retten, der forbyder saadanne Middeler endogsaa mod største Fiender. Alt hvad som herimod kand indvendes, er 1.) At ved denne Jagt ingen Legemets Bevægelse kand gives, som ellers er det fornemste Sigte ved saadanne Exercitier. Men dertil kand svares, at, saasom saadan Jagt er inventered fornemmeligen for gamle Folk, saa er Bevægelsen proportionered efter deres Vilkaar og Kræfter. Den anden Indvending er denne: at de uskyldige smaa Creature martres meere ved en langsom Død udi Vandet, end naar de dræbes ved en Flue-Smække. Dertil kand svares, at end de meest medlidende Mennesker, som grues ved at see et Dyr at sønderknuses, dog uden Bevægelse see dem at kastes udi Vandet. Saadan Død er ogsaa meer honorable; thi det er et Endeligt, som mange Søe-Helte have ønsket sig. Derforuden er dette herved at mærke, at, saasom denne Jagt skeer alleene udi October, som er en fatal Maaned for disse Dyr, efterdi de langsom pines af Kulden indtil de omkommes, saa er det endda mindre piinagtigt og meere honorable for dem at døe paa anførte Maade. Jeg siger, at jeg haver forsøgt begge slags Exercitier saaledes, at jeg haver jaget efter Harer og Hiorte, og at jeg ogsaa haver jaget efter Fluer paa foreskrevne Maade, og finder, at det ved en liden Hielp af Imaginationen kommer ud paa et og det samme, naar Jagten er indretted efter min nye Invention. Vil man holde for, at denne Exercice er nedrig

og

og u-anstændig, da er der udi en Vildfarelse; thi Historierne vidne, at Kejser Domitianus, som blant alle Regentere stod meest paa sin Højhed, var gandske hengiven til Flue-Jagt: Og troer jeg, at hvis samme Herre havde vidst at indrette den efter min Plan, han vilde have fundet end større Behag derudi, ja at han maaskee til Belønning for min Invention vilde have giort mig til Ober-Jægermester ved det Romerske Hof. Saadan eller anden Belønning hverken venter jeg eller forlanger nu omstunder: Det er mig Belønning nok, hvis jeg kand have den Glæde at fornemme dette min Hiernes Foster at være de højviise Herrer til Behag. Jeg skiøtter ikke om, hvad andre dømme derom. Hvis Academici og Skole-Mænd ville ansee det, som Pedanterie, da vil jeg bede dem at giøre en upartisk Sammenligning imellem dette mit Verk og mange af deres lærde Dissertationer, som handle om de gamle Grækers og Romeres Skoe, Tøfler, Støvler, Hals-Baand og andet deslige. Hvordan end Dommen herover vil falde, saa kand dette mit Arbejde bedre forsvares, end deres, der bemøje sig at undervise udi den Konst at myrde Mennesker, som for Exempel, den Franske Abbé, der haver skrevet en vidtløftig Tractat om Bombers rette Brug, og søgt at vise Mennesker den korteste Maade, hvorpaa Stæder kand sættes i Brand, item Skoler og Templer i en Hast blive ødelagde. Jeg forbliver &c.

---

101 # Epistola CCVI.

Til **

Jeg takker for den tilskikkede Tractat om Kietterie. Autors Kietter-Liste er større end jeg havde tænkt; den er og maaskee langt større end den burte være: Thi mange ere af de Tanker, at ligesom een og anden fornuftig Theologus haver reformeret Helgenes Liste, og ført adskillige canoniserede Helgene ligesom ved Ærmet ud af Paradiis, saa behøves samme Reformation ved Kietteres Liste, eftersom man ved nøje Efterføgning vil finde, at mange ere uskyldigen derpaa bleven satte, efterdi nogle er bleven tillagt en Lærdom, som de aldrig have ført; og andre ere bleven forkiettrede alleene for Talemaader, skiønt de ikke udi Lærdommen have differeret fra Orthodoxis. Saaledes dømme moderate og upartiske Kirke-Skribentere om adskillige Tvistigheder, som have satt den heele Christendom udi Fyr og Flamme, alleene efterdi det eene Parti ikke haver villet forstaae det andet Jeg haver udi min Kirke-Historie tydeligen viset, at de store Kietterier, som bleve tillagde Nestorio, Eutychi &c. og for hvis skyld alminbelige Concilia bleve holdne, have alleene bestaaet udi differente Talemaader, hvortil hæftige Disputer have givet Anledning. Man kand sige det samme om adskillige Tvistigheder, som blant
102 Protestanterne have rejset sig siden Reformationen. Thi, hvis de stridende Partier med Moderation havde gaaet tilverks, og formeret Spørsmaalene ret, vilde man let have fundet, at Tretterne have rejset sig af pur Misforstaaelse, hvortil Talemaader have givet Anledning. Derpaa kunde anføres adskillige Exempler til Beviis; men jeg vil lade mig nøje med i dette Brev at anføre

ikkun

ikkun et eller to. Nicolaus Amſtorph udi den Tviſtighed, ſom han havde med Georgius Major, der ſyntes at tale for prægtigen om gode Gierningers Fortieneſte, fordybede ſig ſaaledes derudi, at han henfaldt til en anden Extremitet, ſigende, at gode Gierninger ere ſkadelige for Salighed. Men det er troeligt, at alt dette haver ikkun beſtaaet udi Ord-Krig, og at hvis Diſputatzerne havde været førte med Sagtmodighed, og, hvis de ſtridende Partier havde villet forſtaae hinanden, man vilde have fundet, at Amſtorff ved den Expreſſion ikke andet haver meenet, end at gode Gierninger ere ſkadelige for Salighed, hvis man pukker dermed, og ſtoler for meget derpaa. Thi intet fornuftigt Menneſke, end ſige Chriſten, kand antage Amſtorffs Ord efter Bogſtaven. Den Tviſtighed om den arvelige Synd, enten den er et Accidens eller Menneſkets Subſtans, ſom Flacius udi en Samtale kaldte den, haver ogſaa givet Anledning til Kietter-Liſtens Forøgelſe, ſkiønt man kand holde for, at den ogſaa ikkun haver beſtaaet udi pure Ord, og haver været af den Natur, at den intet Sted burte have udi Religions-Sager eller Theologiſke Materier. Mange modeſte Theologi ere 103
ogſaa af den Tanke, at den Tviſtighed, ſom er imellem de Evangeliſke og Reformerede om Chriſti Legem udi Nadveren ingen Separation kand authoriſere, efterſom begge Partier ere eenige udi det ſom Religionen angaaer, nemlig, den hellige Nadveres Fornødenhed, den Chriſtelige Forbereedelſe dertil, og dens Virkning, ſaa at Stridigheden kand og bør anſees ſom pur Philoſophiſk. Der findes ogſaa de, der dømme ligeledes om den Hoved-Tviſtighed angaaende Prædeſtinationen; efterdi de Reformerede ſaavelſom de Evangeliſke ſige, at GUD er ikke Aarſag til Synden, og de førſte paaſtaae, at man ikke maa giøre ſaadant til en Conſeqvence af deres

Lær-

Lærdom om Prædestinationen, ligesom de Evangeliske ikke ville giøre det til en Følge af deres Lærdom om Forudseelsen. Dette sidste vil jeg dog lade ved sit Værd, og alleene sige dette, at man sikkerst kand regne dem blant Kiettere, der løsligen forkiettre andre, item at man kand udslette mange af Listen, og i deres Sted indsætte en St. Cyrillum, St. Epiphanium, Theophilum, og blant de nye en Calovium: Thi det største Kietterie er at vige fra Christi Morale, som raader til Eenighed. Jeg forbliver ꝛc.

104

Epistola CCVII.

Til **

Jeg takker for den mig tilskikkede Clerici Ars critica: Jeg haver med Behag igiennemlæset Skriftet; men finder derudi en Hoved-Regel forglemt, hvorefter man skal dømme om Skribenteres rette Meening, som de enten af Frygt eller af Ondskab skiule under andre Ord. Den fortreffelige Criticus P. Hardouin, som haver seet dybere ind udi en Ting end andre Mennesker, haver ved sin ugemeene Skarpsindighed fundet, at udi de fleeste gamle Skrifter, som man holder for de beste og opbyggeligste, ja udi dem, som tillegges de helligste Kirke-Fædre selv, ligger skiulet den forgiftigste og skadeligste Lærdom, og at de derfore heller maa være forfattede af Atheister. Ingen Merite kand være større end at demasqvere saadanne Skribentere, hvilke ere som Ulve udi Faare-Klæder, og under hvis hellige og søde Ord ligge forborgne de største Ugudeligheder, de

de obscœneste Tanker og de bitterste Satires. Hvo skulde have tænkt, at under den tilsyne værende ærbareste Fortale til den Romerske Ret skulde være skiulet den bitterste Satire imod Lovgiveren. Dette haver dog en skarpsindig Criticus lagt for Dagen. De Ord, som for Exempel, udi den anden Titel, som lyder saaleedes: Tunc nostram extendimus curam ad immensa 105
veteris prudentiæ volumina & opus desperatum, qvasi per medium profundum euntes adimplevimus, have langt anden Betydelse, end den som findes udi Commentatorum noter og Forklaringer. En Juridisk Harduinus haver derudi fundet afmalet Keyser Justiniani amour til den berygtede Qvinde Theodora. Man haver ikkun at examinere disse Linier, for at overbevises om denne Forklarings Rigtighed, og at dette haver samme Betydelse, som Begyndelsen af den Romerske Lov, nemlig: Rem non novam nec insolitam aggredimur; thi da den bekiendte Jurist Bulgarus Dagen efter sit Bryllup begyndte sine Lectioner med samme Lovs Ord, forstode Tilhørerne strax, hvad han dermed vilde give tilkiende, og at han var i samme Stand, som Lovgiveren, efterdi han i Brude-Seng havde fundet sin Hustrue ikke at være Jomfrue. Jeg haver i Anledning af slige Decouverter mærket, at man ved Hielp af visse critiske Regler kand finde Ting, som under den yderste Skall ligge skiulede, og deraf see, at de Forklaringer, som hidindtil ere giorte over Autores, sær Poëter, ere ugrundede og af ingen Nytte. Jeg kastede neppe mine Øjen paa den største Latinske Poet Virgilium, førend jeg mærkede, at man maa giøre en Streg over alle de Commentarier, som derover findes. Samme Poet begynder sine Hyrde-Viiser saaledes:

Ti-

106 Tityre tu patulæ recubans ſub tegmine fagi
Sylveſtrem tenui Muſam meditaris avena. &c.

Derover giøres gemeenligen ſaadan Forklaring: Tityre, du ſom ligger under det tykke Bøge-Træes Skygge, og ſpiller en Hyrde-Viiſe med en liden Rør-Fløjte. &c. Ved Hielp af critiſke Regler finder man dog, at under diſſe Ord ligger ſkiult en hæslig Satire mod en anden Poët, ſom uden Tvivl maa have været hans Rival Ovidius; thi Meeningen er denne: Tityre, du ſom under Træets Skygge ſtræber, ſkiønt du duer ikke meere til Elſkovs Spill, (tenui meditaris avena) at binde an med en vigoureuſe og Skov-vant Hyrdinde (Sylveſtrem Muſam.) Jeg mærkede ſtrax af Begyndelſen, hvortil Virgilius med ſine Skrifter haver ſigtet, og ved videre Læsning overalt haver fundet Vildfarelſer udi de ſædvanlige Forklaringer. Jeg haver antegnet de fornemſte, ſom jeg ved Lejlighed ſkal communicere min Herre, ſaaſom jeg haver erfaret hans ſtore Omhue at lede efter Røgler til et og andet Skrift, ſom kommer for Lyſet. Jeg vil ikkun denne Gang give tilkiende udi Almindelighed, at jeg haver fundet Hoved-Røglen til Virgilii heroiſke Poema, nemlig Æneis, og mærket, at det er en fiin Satire mod den Romerſke Felt-Herre Marcum Antonium, om hvis Falſkhed og Ukyſkhed han taler udi forblommede Ord; ſaa at eenfoldige Menneſker, der tage
107 alting efter Bogſtaven, ikke ſkulde tænke andet, end Heros poematis var en Pietiſt. Man ſeer udi Didonis Hiſtorie afmalet Antonii Falſkhed mod ſin dydige Huſtrue Octavia, hvilken han ſkammeligen forlod for at ſtille en nye Begierlighed til en Veſtalſk Jomfrue, ſom af Poëten ſkiules under den hellige Sybille, udi

udi hvis Hule han siges at være nedstegen. Til saadanne Bedrifter sigter egentligen det bekiendte Vers:

Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium.

Der er fast ikke en Fabel udi Ovidii Metamorphosi, der jo sigter paa Personer, som have levet udi hans Tiid. Det er troeligt, at Keiser Augustus, saasom han var en skarpsindig Herre, saadant haver mærket, og at dette haver været Aarsag til Poëtens Landflygtighed. N. N. vor tilfælles Ven, som nu omstunder er udi samme Arbejde med mig, meener, udi gamle Grækske og Romerske Poëter og at finde Spaadom om de mærkeligste Hændelser, som siden ere skeede indtil vore Tider: Men mig synes, at han derudi gaaer forvidt. Jeg kand ikke gandske bifalde ham i saadant: I sær holder jeg det for en Extremitet hos den lærde Rector Scholæ Mester Simon, der udi Virgilio meenede at kunne læse Ting, som i hans Tiid forefaldte udi Trundhiems Skole. Blant andre af hans Udtolkninger erindrer jeg den, som han engang giorde over dette Vers hos Virgilium:

- - Cella sedet Æolus arce 108
Sceptra tenens: mollitqve animos, & temperat iras.

Udi disse Ord fandt han en Skole-Persons, nemlig Ole Persens Opførsel, hvilken han overrumplede udi et Øll-Huus med Kort-Spill udi Haanden, saa at Forklaringen over Verset blev denne: Æolus, eller Olaus sidder ved Bord-Enden udi Butten (saaledes kaldes Kroen) havende Kløver-Knegt udi Haanden, og holdende Styr paa de andre udi Sælskabet, naar de klamrede udi Spillet. Men, saasom jeg udi alting gaaer en Middel-Vej,

Vej, saa synes mig, at saadanne Udtolkninger ere for meget outrerede. Man maa udi sine Critiqver holde Maade. Alt hvad man med Sikkerhed kand sige, er at mange, end og de tilsyne værende eenfoldigste Skrifter ere fulde af Mysteriis, hvilke man ved en sund Critiqve kand legge for Dagen. Naar jeg haver den Ære, at tale mundtligen med min Herre, skal jeg giøre mig en Fornøjelse af at undervise ham udi den Methode jeg haver at finde Nøgelen til de Skrifter, som han haver mistænkte, sær til Niels Klims og Peder Paarses Historier, hvorudi ligge skiulte Ting af stor Vigtighed. Jeg forbliver etc.

109

Epistola CCVIII.

Til **

Min Herre skriver, at ham er viset tvende af mine Breve, som jeg nyeligen haver skrevet, hvorudi han finder en Art af Arliqvinerie, som ham synes at være en ærbar gammel Mand u-anstændig, helst, saasom ikke kand sees, til hvad Ende saadan outrered Skiemt kand sigte, eller hvad Nytte det kand tilvejebringe. Jeg kand egentligen ikke vide, hvilke Breve han meener: Alleene, saasom han siger, dem nyeligen at være skrevne, slutter jeg, at det er de tvende, hvoraf det eene indeholder Invention af en slags Under-Jagt; og at det andet er det, hvorudi jeg giver tilkiende mig at have fundet Nøgler til adskillige Skrifters Forklaring, og viset, at udi de tilsyne værende eenfoldigste Skrifter mange hemmelige Ting ligge skiulede, saa at de ere ligesom Chiffres, fulde udaf Knuder, hvilke ikke

uden

uden Nøgler kand løses. Den bekiendte Petrus Loyer kunde saaledes finde sit Fødested, og sit heele Liv og Levnet udi Homero. Jeg havde haabet, at min Herre ved første Øjekast havde kunnet see, at begge disse Breve ere ikke andet end end fine Satires, hvilke jo meere extravagante de holdes at være, jo større Virkning kand mand deraf vente. Saadant Principium haver Socrates havt, og derfor ideligen haver betient sig af Ironier, for at bestride de Daarligheder, som i hans 110
Tiid meest ginge udi Svang. Ved Flue-Jagten vises tvende Ting: Først at de fleeste Tidsfordrive, som Folk forelske sig udi, bestaae alleene udi Indbildning, og at de Spill ere behageligst, som ere udi Moden, og som øves af fornemme Stands-Personer. Dernæst skiemtes tillige med dem, der anvende deres Tiid paa unyttige Studia, hvilke ere af ligesaa liden Vigtighed, som den udi Brevet anførte Invention. Saadant gives ogsaa udi Slutningen af Brevet tilkiende, saa at, hvis min Herre havde læset Brevet gandske igiennem, kunde han ingen videre Forklaring have forlanget. Udi det andet Brev skiemtes med dem, som bilde sig ind, at udi alle Skrifter betydelige Hemmeligheder ligge skiulte, og som leede efter Nøgle, hvor alle Dørre staae aabne. Med saadanne Mennesker, hvis Mistanke rejser sig af Ignorance og Taabelighed, maa ikke gaaes alvorligen tilverks: Thi Erfarenhed viser, at ved alvorlige Erindringer intet hos dem vindes; tvertimod, at de heller derved bestyrkes udi deres Griller. Derover have adskillige Skribentere beklaget sig, efterdi de ofte have hørt sælsomme Udtolkninger over deres Skrifter, og Meeninger have været dem tillagde, som aldrig have rindet dem i Sinde. Ingen kand af Erfarenhed meere tale derom, end jeg selv: Mine Skiemte-Digte, mine Skue-Spill, Peder Paarses Historie, Niels Klims Rejse, have sat mange

Daar-

daarlige Mennesker udi Bevægelse. Een bilder sig ind at have Hoved-Nøglen i sin Lomme, hvorved han kand
111 legge skiulte Ting for Dagen, og commenterer over Sager, som intet Sted have uden i hans egen Hierne. En anden leeder efter Nøgler, som han endnu ikke haver fundet, hvorlænge han end haver gnikket sine Øjen. Leederen er ligesaa daarlig som Finderen, og begge behøve eens Medicine: Eet Narrerie maa cureres med et andet; og er dette Sigtet af de tvende mine comiske Epistler, hvilke hos slige Folk kand have bedre Virkning end alvorlige Erindringer og Undervisning udi de rette Udtolknings-Regler, som ere disse, at man læser et Skrift heelt igiennem, førend man dømmer om Skribentens Sigte derved. Thi, hvis man paa en eller anden Periode udi en Materie, uden at have Henseende til den heele, vil grunde sine Commentarier, og dertil betiene sig af dobbelt lydende Ord, kand man finde udi et Skrift, alt hvad man vil finde; og er saadant Kilden, hvoraf flyder sortes virgilianæ, falske Spaadomme, Kietterier, og saa mange stridige Lærdomme. Jeg forbliver &c.

112
Epistola CCIX.

Til **

Min Herre mælder, at han haver nyeligen læset de Betænkninger, som jeg haver giort over Mandevilles Fabel om Bierne. Han meener, at jeg, for at igiendrive et Paradox, er selv falden til et andet, i det jeg haver holdet for, at en

Lin. 9 Sigtet, Formaalet.

Stat

Stat ikke alleene kand vedligeholdes, men endog florere
uden Penge. Han siger, at det Exempel, jeg haver taget
af den Lacedæmoniske Republik, heller svækker end
styrker min Anmærkning, eftersom Historien viser, at
Staden een og anden gang formedelst Mangel paa Penge,
som ere nervi rerum gerendarum, geraadede udi
yderste Beængstelse, og at de højhiertede Lacedæmo-
niske Felt-Herrer maatte giøre slaviske Opvartninger udi
de Persiske Statholderes Forstuer, for at betle om Sub-
sidier til deres Flaades og Kriigs-Hærs Underholdning.
Dette tilstaaer jeg gierne; men min Thesis kand derved
ikke svækkes: Thi Staden geraadede ikke udi saadan
U-lejlighed egentligen formedelst Mangel paa Penge, men,
efterdi dens Regiere-Syge havde bragt den udi den Til-
stand, at den trængede dertil. Dette synes Lovgiveren
ikke at have præcaveret tilstrækkeligen; thi, da han
forbød Lacedæmonierne Sølv og Gulds Brug,
burde han med samme Strænghed have forbudet dem
Begierlighed til at hærske over deres Naboer. Dette 113
kand vel have været Lycurgi Sigte. Men Stadens
Historie viser, at han enten intet tydeligt Forbud maa
have giort mod Regiere-Syge, eller at Lacedæmo-
nierne i Tidens Længde have satt saadan Lov tilside.
De lode sig længe nøje med at holde de Hiloter og
Messenier i Ave, og udi de Persiske Krige alleene med
at anføre den allierede Græske Magt, som de andre
Græske Stæder frivilligen overdroge dem. Men de ind-
toges omsider saaledes af Regiere-Syge, at de ikke alleene
affecterede Herredom over Grækenland, men endog
søgte at kuldkaste det Persiske Monarchie. Efter at
Republiken nu saaledes var kommen udi en anden
Form, og var vegen fra sit gamle Principio, kunde
den Anordning om Sølv og Gulds Forbud heller an-
sees som en skadelig end som en nyttig Lov. Man veed
hvad

Lin. 15 f. n. Sigte, Maal.
Lin. 6 f. n. affecterede, tragtede efter.

hvad Virkning Fattigdom og Hoffart haver: Og intet er daarligere, end at renoncere paa Penge, og tilligemed at sætte sig udi den Tilstand, at man yderligen trænger dertil. Man seer heraf, at Lysanders Gierning, som saa ilde afmales, efterdi han i saadan Tilstand bragte Penge ind udi det Lacedæmoniske Skat-Kammer, fortiener heller at roses end at lastes. Historien er denne: Lysander, efter at han havde giort Ende paa den Peleponesiske Kriig, og erhvervet en stor Riigdom, skikkede han Gylippum med 1500 Talenter, det er 15 Tønder Guld til Lacedæmon, for der at indføres udi Stadens Skat-Kammer. De fornemmeste af Raadet satte sig derimod, ansende Ly-
114 sander som en Overtræder af Stadens Grund-Love, og raadede Øvrigheden (Ephori) at skille sig ved et Liggendefæ, hvilket ikke kunde ansees uden som en Pest og Fordærvelse for Republiken, der udi nogle 100de Aar havde floreret uden Guld og Sølv. Men andre udvirkede, at man herudi gik en Middel-Vej; saa at man forordnede, at det Liggendefæ, som var indbragt, skulde alleene anvendes til Publik Brug, og at, hvis nogen privat Person befandtes at have betient sig deraf, skulde han straffes paa Livet. Plutarchus, som moraliserer over alle Historier, og andre, som derudi blindt følge ham, belee dette Middel, som Republiken da greeb til, og ansee Gierningen som Aarsag til Stadens Fordærvelse. Men man kand sige, at Gierningen var ligesaa fornuftig, som Moralistens Critiqve er ugrundet, ja at dette er en Zirath udi Lysanders Historie, helst saasom man efter hans paafølgende Død mærkede, at han selv ingen Midler havde efterladt sig, men redeligen indbragt det heele Liggendefæ udi Stadens Skat-Kammer. Dette altsammen svækker dog ikke min Thesin, hvorudi foregives, at en Stat uden Riigdom ikke alleene kand under-

underholdes, men endog florere. Det viser alleene tvende Periodos udi Lacedæmons Historie. Udi den første Periodo lod Staden sig nøje med dens gamle Grændser, øvende sig udi Kriigs-Sager alleene for at beskytte deres egen Ejendom, saa at dens Naboer ingen Lyst eller Villie kunde have til at angribe et Folk, der skiøttede sig selv, og lod sig alleene bruge til at megle Fred imellem andre Stæder, og at forsvare en forurettet Stad imod en 115
anden; hvorudover alle Græske Republiker, saa længe Staden blev ved saadant Principio, heller ønskede dens Conservation end Svækkelse, og Lacedæmon i Følge deraf ikke trængede til fremmede Tropper, som maa underholdes med Penge, men havde nok udi sine egne stridbare Borgere, der uden Besoldning figtede for LandetsÆre, og i Nødsfald betienede sig af Allierede, som frivilligen tilbøde deres Tieneste; hvilket Historien viser at være skeed, og den fattige Lacedæmon at have været stærkere og anseeligere end nogen anden Græsk Stad. Udi denne Tilstand kunde man sige, at Lysandri Foretagende burte agtes lastværdigt og Plutarchi Morale vel grundet. Men, da Staden begyndte at vige fra sin gamle berømmelige Vedtægt, fik Lyst til at hærske over de andre Græske Stæder, hvilke ikke meer ansaae den som et tilfælles retfærdigt Dom-Huus, men som en farlig Naboe, mod hvilken de maatte bevæbne sig, behøvede den større Magt, efterdi den med egne Kræfter ikke kunde naae sit Sigte, og conseqventer maatte den trænge til Penge, hvorved fremmede Tropper maa hverves, og Flaader udrustes. Sees saa, at intet Foretagende kunde være fornuftigere, end udi denne Tilstand at indskrænke Lycurgi Lov saaledes, at Borgerne bleve udi deres forrige Fattigdom, men forsyne det publiqve Skat-Kammer med alt det Liggendesæ, som kunde tilveje bringes. At jeg nu ikke med U-ret haver citeret Lace-

Lacedæmon, for at bestyrke min Thesin, som er, at en Stat kand florere uden Riigdom, sees af Histo-
116 riens første Periodo, da Staden havde satt sig i den Stand, at den ikke trængede til Penge; og kand man derfor af saadant Exempel bevise, at enhver Republik, som søger ikkun at beskytte sin gamle Ejendom, og arbejder ikkun paa at stifte Fred mellem sine Naboer, kand ikke alleene blive u-ryggeligen staaende, men kand ogsaa formedelst sine fredsommelige Principia og Retfærdigheds Øvelse erhverve sig et slags Herredom over andre Stæder. Jeg forbliver 2c.

117

Epistola CCX.

Til **

Jeg var forgangen Uge udi et Selskab, hvor der hæftigen blev disputeret, om Mr. Bayle eller hans Modstandere haver ret udi den Tvistighed angaaende Virkninger af Vantroe og Overtroe, som endnu varer, og maaskee endnu længe vil holde ved, saasom begge Parter have Forraad paa Argumenter og Exempler, som tages af Historier og daglig Erfarenhed, for at bestyrke deres Meeninger. Man veed, at Mr. Bayle vidtløftigen haver søgt at vise, at et Societet kand bedre bestaae af Vantroende end af overtroeske Borgere, og at Superstition fører større Uheld med sig, og giør et Menneske verre end ingen Troe. Efter at begge Partier udi ovenmældte Sælskab længe havde bombarderet paa hinanden, og opkaaget alle de Argumenter og Exempler, som anføres af Bayle

og

og hans Modstandere, vendede de sig til mig, spørgende hvad min Tanke var herom. Jeg undskyldede mig strax derfor, saasom jeg ikke skiøttede om at være Commissarius udi en saa delicat Sag. Men jo meere jeg vegrede mig derfor, jo stærkere blev jeg solliciteret, og, saasom jeg mærkede, at jeg ikke kunde befries for at udsige min Meening, maatte jeg endeligen spørge dem, hvad de meenede ved vantroende Mennesker, om de derved forstode Naturalister, som nægte alleene Reve- 118
lation, men dog erkiende en GUD, som straffer og belønner udi det andet Liv; eller om de derved forstode Atheister, som nægte GUDs Existence og Opstandelsen. Derom sagde jeg, maatte jeg først tydeligen høre deres Tanker, saasom der er stor Forskiel imellem de første og de sidste; og hvis de Vantroende meenede Naturalister, tog jeg ikke i Betænkning at holde dem mindre farlige udi et Societet, end overtroeske Mennesker. De sagde da eenstemmigen, at de meenede ved Vantroende saadanne Atheister, som nægte GUDs Existence, og at det var egentligen deres Sag, som Monsr. Bayle agerede. Jeg svarede da, at man af Exempler aldeeles ikke kand dømme om, hvilke af disse slags Folk ere skadeligst udi et Societet, og at jeg allermeest forundrer mig derover, at Monsr. Bayle betienede sig af disse Argumenter, for at dømme udi saadan Tvistighed; thi han strider derudi mod sin egen Lærdom, som er denne, at Menneskene handle mod deres egne Principia, og drives ikke af de Concepter, som de have giort sig om Religion, om Dyder og Lyder, men af Affecter og Passioner; og, naar saa er, saa kunde for Exempel en overtroesk Marius have øvet en vantroende Spinozæ Dyder, hvis han havde havt Spinozæ Naturel, og en vantroende Spinoza kunde have været ligesaa skadelig Borger udi et Societet, som en superstitieux

Lin. 9 Revelation, Aabenbaring.

stitieux Marius, som en Catilina, som en Caligula, hvis han havde havt deres naturlige onde Qvaliteter. Da de dette hørte, syntes dem, at den heele
119 Disputatz havde været forgiæves, saa at Fred eller Stilstand derpaa blev sluttet, og enhver gik hiem til Sit, holdende for, at saasom et hvert Partie havde grundet sin Meening paa Exempler af Historier, som ikke kunde holde Stik, de da maatte bevæbne sig med andre Argumenter. Dette haver jeg ikke kunnet efterlade at communicere min Herre. Forblivende &c.

120
Epistola CCXI.

Til **

Min Herre skriver, at han haver dette at sige paa vore Danske Comoedier, at de ere paa løs Stiil, da de fleeste udenlandske Skue-Spill sættes paa Vers: Jeg derimod anseer saadant som Tegn og Beviis paa Nationens gode og naturlige Smag; thi intet kand være meer modbydeligt, end at høre jævn og daglig Tale udi Cadence og Riim. Det kommer mig for ligesom at lee og græde paa een gang. Min Herre kand vel dertil svare, at de gamle Grækske og Romerske Skue-Spill alle have været paa Vers, og ingen understaaer sig at nægte, at jo de gamle Romere og Grækker, sær Athenienser, have havt en fiin og delicat Smag udi Skue-Spill. Men jeg veed ikke, om alle ere eenige udi saadanne Domme, uden maaskee min Herre meener herved alle blinde Admirateurs af gamle Sager: Thi Tvistigheden om de ældste

og

og vore Tiders Smag, er, saa vidt mig er bekiendt, ikke endnu afgiort. Dette alleene vil jeg sige, at endskiønt man tilstaaer de Gamle en naturlig Smag udi Skue-Spill, saa kand man deraf ikke sætte Farve paa vore versificerede Comœdier: Thi det er bekiendt, at Grækere saavelsom Romere havde adskillige slags Vers, som de apterede efter adskillige Materier. Blant disse Vers vare nogle, som kaldtes Jambi, hvorom 121
Horatius taler saaledes:

Syllaba longa brevi subjecta vocatur Jambus.

Disse Vers saasom de nærmede sig meest til solut Stiil, saa brugtes de til Satires og Skue-Spill, og derfore derudi intet anstødeligt kunde være. Vi derimod have kun et slags Vers, hvorudi vi udføre alle slags Materier, og derudover vige fra det, som er naturligt, i det vi ved heroiske og højtravende Vers giøre gemeene Samtaler latterlige. Der er ingen Tvivl paa, at de Gamle jo havde villet støde sig over saadant, og at det derfore er ikke af en Hændelse, men udaf Skiønsomhed, som Naturen haver dicteret dem, at de have udvaldt saadanne Jambiske Vers til Skue-Spill. Det var alleeneste udi deres Chor, som imellem Acterne bleve forestillede udi Sang, at de betienede sig af høјtravende Vers. Disse Chor skal være Kilden til det, som vi nu omstunder kalde Opera, skiønt de vare af anden Beskaffenhed; thi de distingveredes fra Stykkerne i sig selv, og bestode udi Sang imellem Acterne, for at give Acteurerne Hvile og Tiid til de øvrige Acter: Saa at man kand sige, at den instrumentale Musik, som nu omstunder bruges imellem Acter, haver succederet udi det gamle Chors Sted. Adskillige have søgt igien at fornye det gamle Chor, men have ingen Bifald fundet. Den Svenske Dronning Chri-

Christina, som havde forelsket sig udi Romerske og Græske Antiqviteter, kand regnes blant dem, der
122 have giort saadant Forsøg: Thi Historien siger, at hendes Favorit Bourdelot engang havde anstaltet, at Marcus Meibomius, der havde skrevet en lærd Bog om de Gamles Musik, skulde offentligen presentere et Chor efter den gamle Maade, og at Naudæus skulde dantze derefter. Men, som Meibomius, der skulde føre Sangen, havde ikkun en slet Stemme, og han derudover blev beleed, faldt denne Concert ud til et Slagsmaal. Materien af de gamle Chor var ellers udi Sang at moralisere over Dyder og Lyder, hvortil Skue-Spillene gave Anledning; saa at man i den Henseende kand sige, at Choret i disse Maader var incorporeret med Stykket; og man deraf seer, at det var af gandske anden Beskaffenhed end de nu brugelige Opera, hvilke ingen Riimelighed have. Thi saasom det er modbydeligt at høre daglig Snak udført i Vers, saa er det end meere ufordøjeligt, at høre saadant udi Sang: Saa at man kand sige, at den store Behag, som mange finde derudi, kand ikke tilskrives uden en fordærvet Smag. Jeg forbliver &c.

123

Epistola CCXII.

Til * *

Det er mig kiært, at min Herre bifalder hvad jeg haver skreven om vore Opera, item om de Chor, som brugtes udi de gamle Skue-Spill. Han forlanger at vide, hvor længe disse Chor have

været i Brug. Derom kand jeg ingen ret Undervisning give, hvad Comoedier angaaer: Man seer alleene, at de udi Tragoedier have været længe brugelige; thi man finder Choros udi Senecæ Sørge-Spill. Det er troeligt, at de udi Comoedier ere blevne afskaffede strax efter Aristophanis Tider, da skiemtsomme Skue-Spill finge en anden Skikkelse, og bleve reformerede af Menandro. At Chorus maa have været udeladt af Menandri Comoedier, kand man nogenledes slutte deraf, efterdi den findes ikke udi Terentii Latinske Skue-Spill, hvilke ere Oversættelser af Menandri Stykker, med mindre man vil holde for, at Romerne ikke have fundet Chorus saa beqvemt til Comoedier som til Tragoedier. Det er dog troeligst, at saadan Forandring er skeed udi Menandri Tiid, da Athenienserne begyndte at faae Afskye for de gamle ublue og dristige Skue-Spill, som vare forfattede af Aristophane, Eupoli og Cratino. Af hvad Natur de gamle Grækske Comoedier have været, sees af Aristophanis Stykker, som endnu ere i Behold. Samme 121
Aristophanes reformerede vel de allerældste Skue-Spill, som Thespis havde indført, og som bestoed udi grovt, ubluet og vildt Giækkerie, hvilket af omløbende Acteurs blev forestilled paa Vogne. Han bragte Comoedier udi Orden, og udi den Skikkelse, som vi nu see dem at have; men den forrige Ubluehed og Dristighed blev dog tilbage; Thi man seer dem, ikke alleene at være fulde af hæslige Obscoeniteter, men man seer dem ogsaa at skiemte med de fornemste og anseeligste Mænd, som ikke alleene uden Skye blive nævnede, men deres Skikkelser ogsaa af masqverede Acteurs paatagne, for at giøre dem gandske kiendelige: Ja det som meere er, man seer dem ogsaa at skiemte med Stadens Religion og Grækernes fornemste Guder. Til

Be-

Beviis herpaa vil jeg give en kort Indhold af Aristophanis betydeligste Stykker. Udi den Comœdie, som kaldes Plutus, siges Mercurius, saasom Athenienserne vare sparsomme med deres Ofringer til Guderne, og man udi Himmelen var fast færdig at døe af Sult, at have tilbudet sin Tieneste til Athenienſiske Borgere, og at tiene enten for Skriver, Fuldmægtig eller Kielder-Svend, ja at paatage sig alting heller end at rejse til Himmelen igien, hvor man havde hverken at æde eller drikke. Udi det Skue-Spill, kaldet Fuglene (Ὄρνιθες) drives end meere Spott med Religionen: Derudi siges nogle Fugle at have midt udi Luften bygget en Stad, som afskar Proviant fra Guderne, og hindrede, at Røgen af Ofringerne, som var Gudernes Føde, ikke kunde komme til Himmelen; hvilket bragte Jupiter udi saadan Knibe, at han maatte give Carte blanche, og indgaae en skammelig Freds-Tractat med disse Fugle. Congressen, hvortil Jupiter afferdigede Tre Guder som Plenipotentiarier, var en Spise-Stue, fuld af all slags Kiød, Vildt og Tamt; hvilket opvagte saadan Appetit hos een af Gesanterne, som var Hercules, at han bød sig til stedse der at blive for at være Steegvender. Man maa forundre sig over, at Athenienserne ikke alleene tollererede, men endogsaa funde Behag udi saadanne Skue-Spill, helst, saasom man seer, at de ogsaa udi de ringeste Sager affecterede Orthodoxie. Og viser dette, at Orthodoxie og et slet Levnet kand være foreenede med hinanden. Athenienserne kunde taale, at man drev Spot med deres Guder, men kunde ikke taale, at man veeg fra mindste antagne Religions-Artikel. Udi det Skue-Spill kaldet Skyerne (Νεφέλαι) drives aabenbare Spot med den store Philosopho Socrate, hvilken selv

Lin. 8 f. n. affecterede, stræbte efter.

selv var tilstæde, og med Koldsindighed saae sin Person paa den sletteste Maade at forhaanes. En anden Comœdie, som fører Navn af Rytterne (Ἱππεῖς) er mindre lastværdig men meere dristig; derudi skiemtes med den Atheniensiske General Cleon; og, saasom ingen af Acteurerne understoed sig at forestille samme Cleon paa Skue-Pladsen, tog Ariſtophanes sig selv den Rulle paa, iførende sig en Maske, som lignede Cleon. Udi Stykket selv afmales Felt-Herrens onde Qvaliteter. Udi et Skue-Spill kaldet Concionatrices (Ἐκκλησιάζουσαι) skiemtes med det heele Borgerskab, som maa 126
lade sig regiere af Qvinder. Og udi et andet, kaldet Lyſiſtrata, gaaer han endnu videre. Lyſiſtrata, som haver givet Comœdien Navn, var en fornem Magiſtrats Hustrue, hvilken paa Skue-Pladsen giver tilkiende den U-orden, som gik i Svang udi Regieringen, og at hun var tvungen til at bemægtige sig Staden med Skat-Kammeret, som de 400de Mænd, til hvilke Regieringen var betroed, udplyndrede. Samme Lyſiſtrata siger, at Qvinderne ere alleene beqvemme til at hæve de U-ordener, som Staden er bragt udi. Af saadan Natur vare Ariſtophanis Skue-Spill. Det er troeligt, at Cratini og Eupolis have været af samme Surdej: Men de sidstes ere ikke blevne conſerverede. En saadan Skikkelse havde de Græske Skue-Spill, indtil Regieringen blev forandret af Lyſandro, og den gemeene Almue blev udelukt derfra. Fra den Tiid have Comœdie-Skrivere ikke dristet sig meere til at føre levende Magiſtrats Personer paa Skue-Pladsen, og at nævne dem ved Navn: De have alleene ladet sig nøje med, under forblommede Navne at skiemte med dem; hvilket ogsaa kom af Brug, da Grækenland kom under Macedoniens Herredom; saa at deres Skue-Spill

Spill siden den Tiid ikke have indeholdet uden uskyldigt Skiemt og Morale. Og regnes fra den Tiid den saa kaldede nye Comoedie. Jeg forbliver &c.

---

127 # Epistola CCXIII.

Til **

Min Herre skriver, at den Betænkning jeg haver giort over de Prøver, som fordum skeede ved Jern-Byrd, sydende Vand og andet, kand ogsaa giøres over Hedenske Oracler. Jeg meener det samme, og holder for, at det er rimeligst at henføre dem til Bedragerie. Saadant haver den bekiendte Hollandske Autor van Dale vidtløftigen søgt at bevise, og finder man adskillige end Roman-Catholske Skribentere, blant hvilke den berømmelige Fontenelle at have bifaldet samme Meening. De Indvendinger, som giøres derimod, tages enten af Oraclernes Fuldbyrdelse, eller af de hellige Kirke-Fædres Vidnesbyrd, hvilke fast eenstæmmigen holde for, at derudi haver været Fandens Koglerie. Hvad den første Indvending angaaer, da kand den ikke være af stor Vigtighed, en Deel efterdi de fleeste Svar, som Oraclerne gave, vare dobbeltlydende, saa at man kunde udtolke dem ligesom man vilde; en Deel ogsaa efterdi man alleene haver givet Agt paa, naar en Spaadom traf ind, og ikke regnet naar den slog Feil, hvilket dog oftest er skeed. Saa at det dermed er tilgaaet som med vore nu værende Nativitet-Stillere og Astrologis, hvilke spaae saalænge, indtil de omsider engang af Hændelse treffe Tingen

ret;

ret; og naar Udfaldet eengang svarer til Spaadommen, 128
passere de for Propheter. Hvad den anden Indvending angaaer, som tages af Kirke-Fædrenes Vidnesbyrd, da, saasom deres største Forfægtere selv maa tilstaae, at de ofte have snublet, saa kand deres Vidnesbyrd ikke anføres som Decisioner uden Appell, helst udi Ting, som stride mod Historier, Erfarenhed og Rimelighed. De fornemste Hedninger have selv været persvaderede om, at derudi var Bedragerie. Historien viser ogsaa, at man kunde for Penge faae Oraclet til Delphis til at spaae ligesom man vilde: Derfore sagde Demosthenes, at Oraclet philippiserede, efterdi det ved Foræringer var lokket til at spaae i Faveur af den Macedoniske Konge Philippo; og bad han Athenienserne, at de, efter Periclis og Epaminondæ Exempel, i steden for at spørge Oraclet tilraads, vilde raadføre sig med deres egen Fornuft. Vel tales om nogle Oracler, som ere saa klare og omstændelige, at de ikke kand henføres til Hendelser. Saadant er det Svar, som Croesus fortælles at have faaet, item Kejser Trajanus: men, saasom det ikke er Evangelium alt hvad som føres i Pennen, saa kand den Meening om Fandens Koglerie ikke bestyrkes af een og anden Historie, som maaskee ikke haver Sted uden i Historie-Skriverens Hierne. Hvis Oracler skal tilskrives Diævelens Koglerie, saa kand man ikke begribe, hvi han haver saa tidt spaaet fejl, og hvi han haver ladet sig forføre til at spaae for Penge, som han ikke haver trænget til. Man kand ey heller begribe, hvi Fandens Spaadoms Aand nu omstunder er forsvunden udi 129
alle polerede Lande, og at han ikke kand spaae andensteds, end udi Indien, Africa, og visse Barbariske Lande. Nogle Theologi sige vel, at Oraclerne ophørede ved Christendommens Begyndelse; men Historien viser, at

at de continuerede længe derefter, og vore Rejse-Beskrivere vidne om Oracler, som endnu findes blant visse langt fraliggende Folk. Alle disse Knuder løses derfore: Naar man henfører dem enten til Digt, eller til Offer-Præsternes Bedragerie. Hvad som haver drevet Kirke-Fædrene til at forfægte den anden Meening, er dette, at saasom de have fæstet for stærk Troe til de gamle Historier, som mælde om Oraclerne, og de derudi have fundet noget, som synes overnaturligt, saa have de holdet for, at de ikke kunde tilskrives, uden enten GUD eller Fanden; og saasom de have holdet det ugudeligt at tilskrive GUD saadant, saa have de ligesom af Fornødenhed giort det til Fandens Verk, ey i Agt tagende, at de tillegge Fanden en Qvalitet, som GUD alleene kand tilegne sig, nemlig, at forud see tilkommende Ting, indtil Hendelser eller futura contingentia, som adskillige meene, ey engang at kunde befattes under den guddommelige Forudseelse. Jeg haver ved en og anden Leylighed skiemtviis sagt, at man ofte giør Fanden U-ret; men her synes mig, at man giør ham for stor Ære, naar man giør ham deelagtig udi de største guddommelige Attributis. Nogle ville maaskee sige hertil, at hvis man henfører til Bedragerie og Offer-Præsternes Paafund alt hvad som fortælles om de
130 Hedenske Oraclers Giensvar, da kand man bringe Mennesker udi Tvivlsmaal ogsaa om de Israelitiske Oracler: Men det er ingen Følge; thi man kunde i saa Maade og sige, at man bragte Folk i Tvivlsmaal om Christi og Apostlernes Miracler, naar man ikke vil fæste Troe til de fleeste Jærtegn, som siges at være skeed og endnu at skee udi Pavedommet. De rette Oracler ere kiendelige nok fra de falske, ligesom guddommelige Jærtegn have deres visse Mærker, hvorved de skilles fra menneskelig Koglerie. Jeg vil intet videre

skrive

skrive her om, saasom ingen Materie er meere udpikket; men henvise min Herre til ovenmældte van Dale, og dem, som have skrevet mod samme Autor. Jeg vil til Slutning alleene anføre et artigt Paafund, som en Engellænder betienede sig af til at confundere vore Tiders Propheter eller Spaamænd. Den bekiendte Engelske Warsager havde udi nogle Aar bemænget sig med at forud sige tilkommende Ting. For at confundere samme Warsager, foregav en sindriig Autor sig at forstaae Haandverket langt bedre, saaledes at han kunde sige Dag og Time, naar en Ting skulde skee. Derpaa begynder han at spaae om nærværende Aars Hendelser, og blant andet giver tilkiende, at den berømmelige Engelske Warsager paa en vis Dag og Time om Natten skulde pludseligen døe; og, saasom saadant med stor Assurance blev foregivet, bragtes bemældte Warsager der over udi stor Beængstelse, og Tingen gav omsider Materie til Spot og Latter. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCXIV. 131

Til **

Min Herre takker mig for den Underretning jeg haver givet om Skue-Spill. Han forlanger at vide noget om Moderne og Theatralske Spectacler, i sær om de ogsaa ikke findes hos Mahomedaner og Hedninger i vor Tiid. Jeg haver udi Reyse-Beskrivelser derom intet tilstrækkeligt fundet. Det er derfore troeligt, at hvis Tyrker, Persianer, Indianer, eller andre langt fraliggende Folk betiene sig deraf, de

ikke

ikke maa være af nogen Vigtighed, ey heller holdes paa publiqve Skue-Pladse som hos os. Thi Chardin udi hans omstændige Beskrivelse over Persien vidner, at naar Persianerne ville divertere sig, skeer Lystigheden udi private Huuse, hvor mange lade hente Dantzere og Sangere og Gøglere. Det er alleene udi China, hvor man finder Skue-Spill fast af samme Beskaffenhed som vore Europæiske; thi de ere deelte udi Acter og Scener ligesom vore: Men derudi tages Unitet af Tiid, Sted og andre theatralske Regler ey udi Agt; hvilket man ikke kand forundre sig over, efterdi saadanne Regler ikke udi Europa bleve agtede førend udi forrige Seculo og kort for Molieres Tiid: De forestilles ogsaa gemeenligen alleene udi store Herrers eller Mandariners Huuse efter Maaltidet; og meene Chi-
182 neserne, at det er nok, at deres Skue-Spill kand fornøje og tilligemed indprente Tilskuerne Idée om Dyder og Lyder. Du Halde udi hans Chinesiske Beskrivelse mælder om en Samling af 100de Skue-Spill, som skal være forfattede under Yuens Regiering, og deraf anfører en Tragœdie, som fører Titul af Tchao chi cou ell, Det er: Den liden Faderløse af Tchaos Huus, hvilken er den 85de udi bemældte Samling, og som paa Fransk er oversatt af P. de Premare. Samme Premare siger, at Chineserne ingen Forskiel giøre imellem Tragœdier og Comœdier. Enhver Bande bestaaer gemeenligen af 8te eller 9 Acteurs, hvoraf enhver haver sin Rulle og bestandige Caracter, ligesom udi de Italienske Skue-Spill, som jeg udi mine Latinske Epistler haver omtalt. Den ovenmældte oversatte Tragœdie bestaaer af 5 Partier eller Acter, som kaldes Tche, og hver saadan Act subdivideres igien udi mindre Partier, som man kan kalde Scener. Den haver derforuden en Fortale

eller

Lin. 13 for, før.

eller Prologum, paa Chinesisk Sie stee, hvorudi adskillige Personer føres paa Skue-Pladsen. Og, saasom samme Prologus er ikke meget vidtløftig, vil jeg anføre det fornemste deraf, hvoraf min Herre kand nogenledes see Chinesernes Smag udi Skue-Spill.

PROLOGUS.

Scena. 1.

Tou ngan Cou alleene.

Et Menneske tænker ikke at beskadige en Tiger; men Tigeren søger at giøre Mennesket Skade. Hvis man 133
i Tide ikke søger at forvare sig, fortryder man det. Jeg er Tou ngan Cou: Høyeste Kriigs-Minister. Udi det Kongerige Tsin. Ling King, min Herre og Konge, havde tvende Tienere, som han gandske fortroede sig til. Een for at regiere Folket, nemlig Tchao tun, og den anden for at regiere Kriigs-Magten, nemlig mig. Vore Forretninger have givet Anledning til Fiendskab imellem os. Jeg haver stedse havt Lyst til at styrte Tchao; men jeg haver ey fundet i Verk stille mit Forsæt. Tchao so, som er en Søn af Tun, havde ægtet Kongens Dotter. Jeg havde udsatt en Morder, som skulde bestige Muren af Tchao Tuns Palais, for at myrde ham: Men samme Morder støtte sit Hoved mod et Træ og omkom. Tchao tun gik en Dag ud af sit Palais, for at opmuntre Folket til Arbejde, og fandt han da under et Morbær-Træ en Mand, som var halv-død af Hunger: Han gav ham strax Mad og Drikke, og derved frelsede hans Liv. Paa samme Tiid bragte med sig en vestlig Konge en stor Hund, som kaldtes Chin ngao. Denne Hund forærede Kongen mig, og jeg besluttede at betiene mig af den samme, for at omkomme min Rival. Jeg lod udi min Hauge

sætte

sætte en Straae=Mand, klædt som Tchao, og af hans Skikkelse, og fyldte dens Mave med Faare=Indvolde. Paa denne Straae=Mand hidsede jeg Hunden, efter at jeg havde ladet den nogle Dage faste. Hunden, som var udhungret, greb ham strax med Gierighed an, rev ham i Stykker, og fortærede Indvoldene. Jeg blev ved
134 at øve Hunden saaledes i hundrede Dage. Da den Tiid var forløben, begav jeg mig til Hove, og sagde offentlig, at der var en Forræder, som stod Hans Majestæt efter Livet. Da Kongen spurte, hvo den samme var, svarede jeg, at den Hund, som Eders Majestæt forærede mig, kand saadant tilkiendegive. Jeg førte derpaa Hunden til Kongen, da min Rival Tchao tun udi sin sædvanlige Klæde=Dragt var tilstæde. Saa snart Hunden (Chin ngao) blev ham vaer, begyndte han at giø: Kongen bad mig da, at slippe ham løs, sigende: Tchao tun maa være Forræderen. Da jeg løsede Hunden, forfulte den Tchao allevegne paa den Kongelige Sal: Men Hunden blev til U=lykke dræbt af en Mandarin. Tchao søgte da at redde sig med Flugten udi en Vogn: Men, saasom jeg ventede, at han saadant vilde giøre, havde jeg forhen ladet i Stykker slaae et af Hiulene, saa at han ikke kunde bruge Vognen. Udi denne Beængstelse indfandt sig en stærk Mand, som førte ham paa sine Skuldre igiennem Biergene, og frelsede hans Liv. Man fornam siden, at det var samme Mand, som Tchao tun tilforn havde fundet under Morbær-Træet, og vederqvæget. Saasom jeg ved denne Gierning kom i Anseelse hos Kongen, udvirkede jeg Ordre at lade omkomme Tchao med hans heele Huus og Tienere, 300de Personer udi Tallet, saa at der blev ingen tilovers uden Sønnen Tchao so med Princessen hans Frue, som var Kongens Dotter. Ham undsaae jeg mig ved at lade offentligen henrette; og derfore lige-

som

som efter Kongelig Ordre skikkede ham trende Morder-Instrumenter, en Strikke, Forgift, og en Dolk, gi- 135
vende ham Vallet, hvilket han vilde bruge til at omkomme sig med.

Han gaaer derpaa bort.

Scena. 2.

Tchao so. Princessen hans Frue.

Tchao so.

Jeg er Tchao so. Hvo skulde have tænkt, at Tou ngan Cou af Jalousie skulde have drevet Kongen til at lade omkomme vort heele Huus, 300. Personer udi Tallet. Princesse! Giv Agt paa Eders Ægte-Fælles sidste Ord. Jeg veed, at I er frugtsommelig. Hvis I bringer en Dotter til Verden, saa haver jeg intet at sige Eder: Men dersom det bliver en Søn, saa giver jeg ham Navn for Fødselen, og vil, at han skal heede Tchaos Faderløse. Opfostrer ham med Fliid, paa det han engang kand hævne sine Slægtninge.

Princessen.

Ach! jeg er gandske nedslagen af Bedrøvelse.

Et Sendebud fra Kongen.

Jeg bringer her fra Kongen en Strikke, Forgift, og en Dolk, og jeg haver Befaling, at overlevere dem til hans Sviger-Søn: Han kand selv udvælge hvilken Død han vil. Jeg er befalet efter hans Afgang at indslutte Princessen udi hendes Palais. Ingen Forhaling maa derudi skee.

Han bliver derpaa Printzen vaer, 136
og siger:

Tchao so! Fald paa Knæ, og hør Kongens Ordre, som er denne: Efterdi Eders Huus haver begaaet crimen

Lin. 16 for, før. læsæ

læsæ Majestatis, haver man ladet henrette alle dem, som henhørede dertil. I er alleene tilovers: Men, saasom I er min Sviger-Søn, saa vil jeg ikke lade Eder offentligen henrette. See, her er tre Ting, som jeg lader Eder tilbringe: I maa udvælge een deraf.

Gesandten bliver ved at tale.

Befalingen er videre: At man skal holde Eders Gemahl indsluttet udi hendes Palais, hvor hun stedse skal forblive; og man vil, at det Navn af Tchao gandske skal udslettes. Kongens Befalning maa strax efterleves: Retter Eder derefter, og tag eder strax af Dage.

Tchao so.

Ach Princesse! Hvad skal jeg giøre i denne U-lykke? (Han udfører derpaa sin Skiebne udi Sang).

Princessen.

Ach Himmel forbarme dig over os! Man haver udryddet vort heele Huus; og de u-lyksalige Myrdede ligge ubegravne.

Tchao so. Syngende.

Jeg skal ingen Begravelse have meere end de andre. Men Princesse! Kom vel ihu, hvad jeg recommanderede Eder.

137 Princessen.

Jeg skal aldrig forglemme det.

Tchao so igentager sin forrige Erindring syngende, og derpaa dræber sig selv med Dolken.

Princessen.

Ach min Ægte-Fælle! I bedrøver mig til Døden.

Ge-

Gesandten.

Tchao so haver myrdet sig. Han er ikke meere til. Hans Frue er indsluttet. Jeg maa berette, at Befalningen er efterlevet.

Dermed endes Prologus, og Tragœdien følger
strax derpaa, som er udført i 5 Acter. Indholdet
deraf er, at Princessen bringer en Søn til Verden,
hvilken Tou ngan Cou agter og at myrde, paa det
at ingen af Familien skulde være tilovers, som med
Tiden kunde hævne de andres Mord. Dette frygter
Princessen for, og derfor aabenbarer sig for sin Liv-
Medico, Tching Yng, hvilken for at redde Bar-
nets Liv, bortfører det udi sin Medicament-Kiste.
Men han bliver paa Vejen greben udi Arbejdet af en
Høj Officier ved Navn Han Koue, som var beor-
dret at holde Vagt ved Princessens Fængsel. Denne
Officier, da han fik Oplysning udi Sagen, ynkedes
han over Barnet, saa at han besluttede heller selv at
døe, end tilstæde, at det skulde falde i Tyrannens Hæn- 138
der. Han bad derfore Doctoren at frelse den unge
Prinds, og derpaa omkom sig selv. Af saadanne heroiske
Gierninger er Tragœdien fuld; som af det efterføl-
gende kan videre sees. Doctoren, som er i Bekym-
ring, hvorledes han best skal skiule Barnet, søger sin
Tilflugt til en gammel Officier, ved Navn Kong
Lun, hvis Bistand han herudi begierer. Han siger sig
at ville skiule den nyefødde Prinds, og at give sit Barn
ud derfor, som han gierne tillige med sig selv vil op-
ofre for Prindsens Conservation. Den gamle Offi-
cier svarer dertil, at, saasom Doctoren er ung, men
han selv bedaget, saa vil han tage Doctorens Barn
udi sit Huus; thi, naar een af dem skal døe, er det
bedre at en Gammel end en Ung opofres. Derom

trættes

trættes længe disse tvende reedelige Mænd. Endeligen bliver de foreenede, at Doctoren i sit Huus skal skiule Prindsen, og at den gamle Officier skal tage til sig Doctorens spæde Barn, som skulde udgives for at være den unge Prinds, som man efterledte: Og for at giøre dette des troeligere, skulde Doctoren selv giøre Angivelse, og tilkiendegive for Tyrannen, at den nyefødde Prinds var skiulet udi Kong Luns eller den gamle Officiers Huus. Den gamle Officier bliver derpaa strax greben; men stiller sig strax an, for at giøre Sagen des troeligere, som han ikke vilde bekiende: Hvorudover han ynkeligen bliver slagen og piinet, og Doctoren selv maa lade sig bruge til Bøddel. Dette udstaaer den heroiske gamle Mand med en ubeskrivelig
139 Taalmodighed: Imidlertiid bliver Barnet fundet, som strax myrdes, og den gamle Officier derpaa, efter at han haver bebrejdet Tyrannen hans Ugudelighed, omkommer sig selv. Angiveren kommer derpaa udi stor Naade hos Tyrannen, hvilken tager hans formeente Søn til sig, og opfostrer som sit eget Barn. Den unge Prinds bliver saaledes under et falsk Navn ikke alleene conserveret, men endogsaa herligen optugtet af den, hvis Bane-Mand han i Fremtiden skulde blive; hvilket og skeede. Thi da Prindsen var bleven 20de Aar gammel, aabenbarer Doctoren den heele Historie for ham, og opmuntrer ham til Hævn; hvilket da ikke var vanskeligt at i Verk sætte, efterdi Kongen var bleven underrettet om den Tyranniske Miniſters Forhold. Han blev da overleveret udi Prindsens Hænder, hvilken lod ham lide den piinagtigste og skiændeligste Død. Stykket endes derpaa med et Morale, som viser, hvorledes Dyd og Ærlighed belønnes, og U-retfærdighed og Tyrannie omsider faaer sin fortiente Straf.

Dette

Dette er Indholdet af denne Tragoedie, hvoraf man seer, at Chineserne ved deres Skue-Spill søge at indprænte Dyd; saa at der er intet at sige paa Materien, som er opbyggelig, og opmuntrer til Velgierninger, til Taknemmelighed, og at agte Navn og Rygte høiere, end Livet. Man kand vel derimod sige, at Heroismus er stærkt outrered, og at de mange Selv-Mord ere anstødelige: Men man maa derhos betænke, at Selv-Mord haver blant Hedninger ikke alleene været holdet tilladeligt, men end og i visse Tilfælde haver 140
været anseet som en Dyd. Hvad Formen derimod angaaer, da er den gandske u-ordentlig: Thi Scenen er ikke altiid paa samme Sted, og Stykket befatter en Tiid af 20 Aar. Tyrannen, for Exempel, siger udi Slutningen af den 3die Act, at han nyeligen haver ladet myrde den unge Prinds; og i Begyndelsen af 4de Act er Prindsen alt bleven 20 Aar gammel: Saa at Stykket er efter samme Model, som de Skue-Spill, hvilke fordum bleve forestillede her udi Broelegger-Strædet, og hvormed jeg haver skiemtet udi den Comoedie kaldet Ulysses. Dette kand ogsaa komme os latterligt for, at de Chinesiske Acteurs tildeels tale, og tildeels udsiunge deres Ord. Man kand dog ikke andet end forundre sig over Chinesernes Inventioner saavel herudi som udi andre Ting, helst saasom de ingen Omgiengelse have havt med andre Nationer, af hvilke de have kunnet profitere. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

141 # Epistola CCXV.

Til **

Min Herre tilkiendegiver i sin sidste Skrivelse den Fornøjelse han sidste Vinter havde i Kiøbenhavn af de Danske Skue-Spill, som af de nye Danske Acteurs bleve exeqverede bedre end han kunde have ventet. Han skriver, at af alle de Comœdier, som da bleve forestillede, ingen behagede ham meere end Jean de France, ikke fordi den udi Actionen er den beste; men efterdi den rører ved denne Nations Hoved-Lyde, som væmmes ved alt det som er indenlandsk, og foraber sig udi alt hvad som er fremmed. Jeg er derudi af samme Tanker med min Herre; og i samme Henseende holdes Jean de France for den nyttigste af alle mine Skue-Spill. Hr. Professor Gotsched, som haver ladet den oversætte paa Tydsk, dømmer ligeledes derom; hvorvel de Tydske ikke laborere saa stærkt af den Sygdom, som Danske og Norske. Thi dette Land er fast det eeneste paa Jorden, hvor man finder Folk, som giøre sig en Ære af ikke at forstaae deres eget Moders-Maal. Min Herre holder ellers for, at jeg haver giort vel i at forandre Hans Frandsens bagvente Kiole til en stor Taftes Pung, som skiuler Ryggen: Han meener, at det første var for stærkt outrered. Dette lader jeg staae ved sit Værd, hvor-
142 vel jeg haver mærket, at alle Tilskuere ikke have været eenige derudi; efterdi mange have mærket, at ingen Klæde-Dragt, hvor umagelig, daarlig og bagvendt den i Begyndelsen synes at være, den jo dog bliver anstændig og ziirlig, naar den først bliver antagen i Paris. Vi belee vore Fruentimmers breede Skiørte: Men naar vi betragte vore egne Klæder, vore trange Ærmer, vore ud-

stoppede

stoppede Side-Folder, der tynge som et Harnisk, have vi ingen Ære at tale med. Vi maa da tilstaae, at vi ere ligesaa lydige Undersaatter af de Parisiske Skrædere, som vore Hustruer og Døttre. Europa er udi denne Post i samme Tilstand, som den udi Religionen var for Lutheri Reformation: Da nødedes vi til at antage alle Meeninger, hvor sælsomme de end vare, som fabriqveredes udi Rom; nu nødes vi til at antage alle de Skikkelser udi Klæde-Dragt, som paabydes af det Parisiske Skræder-Facultet. Det eene er et Tyrannie saavelsom det andet. Da bleve Folk excommunicerede, som vegrede sig ved at troe, hvad Paven fandt for godt at paabyde: Nu belees, foragtes, og ligesom excommuniceres de, som udi Klæde-Dragt ikke ville rette sig efter det Parisiske Skræder-Facultets Conclusa og Canones. Hvis det første Tyrannie var haardere, saa er derimod det sidste haanligere: Thi da sukkede vi under et geistligt Herredom; nu sukke vi under et Skræder-Regiment. Der findes vel nogle Non Conformister udi et og andet Land, sær udi Spanien og Portugal, som blive ved deres gamle Klæde-Dragt; men de blive anseede udi Paris med samme Øjen, som Waldenser, Wiclefiter &c. fordum udi Rom, og 143
belees som halstarrige Kiettere og Separatister, der ikke ville følge Strømmen. Jeg drister mig udi denne Tilstand ikke offentligen at raade Europæer til at afkaste dette Skræder-Aag, eendeel, saasom jeg ikke vil passere for Separatist; endeel ogsaa, saasom jeg holder for, at Arbejdet er forgieves, og de Parisiske Skrædere, der udi lang Tiid upaaanket have øvet den Ret at foreskrive alle Nationer Klæde-Moder, kand beraabe sig paa Hævd. Jeg ønsker, at man vilde alleene paastaae, at Tiid maatte gives til at slide gamle Klæder, førend man forskrev nye Moder: Thi det er udi Modernes

Lin. 6 for, før.

alt

alt for hastige Forandring, at det Parisiske Skræder-Facultet øver større Myndighed, end det Pavelige Hierarchie. De Romerske Paver have vel ofte satt nye Skikkelse paa Religionen; men de have dog givet Folk nogen Tiid til at slide paa den gamle Troe, førend de ved Canones have giort den ubrugelig, og satt en nye Form derpaa. Man haver kun at conferere det Pavelige Jus canonicum med det Parisiske Skræder-Facultets Anordninger, for at blive overbeviset herom. En af mine Venner, som dog udi Klædedragt ey er Non-Conformist, beklagede sig, at 3 nye affarvede Klædninger vare blevne ubrugelige for ham, efterdi han udi tvende Aar havde været forbunden til at bære Sørge-Klæder, og derfore ikke havde havt Lejlighed til at bruge de andre. Jeg maatte tilstaae, at hans Klagemaal var vel grundet, men kunde ingen Trøst give ham. Jeg sagde, at han maatte skille sig ved samme Klæder, uden
144 han ville passere for at være Separatist. Han sagde: Klæderne ere jo gandske nye. Jeg svarede, at det kunde ikke hielpe; de vare dog gamle: Thi man maa herudi, som udi visse authoriserede Meeninger renoncere paa sine Sandser; og hvis han ikke vilde lade sig nøje med min Sigelse, kunde han lade det komme til Skræ-dernes Erklæring. Jeg haver stedse havt Begierlighed at udforske Beskaffenheden af dette souveraine Skræ-der-Societet; om ordentlige Forsamlinger derudi holdes, og Protocoller derudi føres, og saadanne Ting, som udi andre Collegier iagttages. Det er troeligt, at nye Klæde-Moder maa anordnes efter Pluraliteten eller de fleeste Stemmer udi Skræder-Lauget; thi ellers kunde saadan Uniformitet udi de nye Moder ikke tilveje bringes: Men jeg haver ingen Underretning kundet be-komme derom; saa at jeg derfor er falden paa de Tanker, at Lemmerne ere forbundne til Taushed, og at dette

Lin. 11 affarvede, couleurte.

dette Societet maa være ligesaa mysterieuse som Frimurernes Selskab. Jeg haver ofte skiemte-viis talet derom med en Parisisk Skræder, udi hvis Huus jeg logerede: Men han smilede alleene stedse derved, ligesom han vilde sige: Mundus vult decipi, decipiatur. Jeg fortænker ikke disse Skrædere, efterdi deres Plov derved drives, og derfore slutter, at deres Societet er rimeligere end Frimurernes, og deres Taushed meere fornøden: Men jeg kand ikke fatte, hvorledes alle Nationer i saa lang Tiid have taalet, at man saaledes spiller Bold med dem. Det er een af de sælsomste Ting, som underjordiske Folk meest forundrede sig over. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCXVI. 145

Til **

Jeg takker for den mig tilskikkede Universale Geographie. Mig synes, at den er vel nok skreven, [men] som det er ikkun et Udtog af andre Geographier, saa faaer den ikke Sted udi mit Bibliothek, som befatter ikke uden tilforladelige Bøger, som jeg udi mine Skrifter kand citere. De gamle Geographi rejsede selv Verden igiennem, eller igiennem de Stæder, som de agtede at beskrive, paa det at deres Skrifter kunde blive tilforladelige, og at de ikke skulde see med andres Øjne. Ved saadant Middel er Strabonis, Pausaniæ og andres Geographier forfattede; nu derimod tage Folk ikke i Betænkning at beskrive end de yderste Kanter af Verden, førend de have satt Foden uden

uden for deres Føde-Stæder; thi enhver, som kand føre Pennen, og sætte en Materie udi Stiil, meener sig at være beqvem til at skrive alting. Hvis Jerusalems Skoemager, som saa mange hundrede Aar haver flakket om heele Jorden, havde villet paatage sig at sammenskrive en universal Geographie, havde man kunnet være forvisset om et autentiqve Verk: Men det er troeligt, at samme gode Mand alleene haver rejset paa Theologien, og derfore ingen Lyst eller Villie haver havt til andet Arbejde; man veed ey heller, hvor han
146 nu omstunder opholder sig, og hvorhen han haver taget Vejen, siden han for nogle Aar forlod Hamborg. Nogle meene, at han er forsvunden; andre, at det er den samme, som nu kalder sig Theodorum I. Konge af Corsica, og det efterdi samme Herre er tildeels af lige Naturel, som tillegges Jerusalems Skoemager, nemlig et perpetuum mobile. Men saadan Meening kand ikke befalde mig: Thi man mærker ikke, at Hans Corsiske Majestæt giør meget Væsen af Theologie og Devotion, hvortil den Jerusolymitanske Skoemager gandske siges at have opofret sig, hvorvel han i det øvrige er et ikke mindre underligt Phænomenon. Hvis han skriver en universal Geographie, kand den blive tilforladelig: Men det er ikke troeligt, at han udi saadant Forsætt giør saa mange vidtløftige Rejser. Det er ellers en af de forunderligste Mænd, som nogle Secula have kunnet producere, og ingen Historie kunde være behageligere at læse, naar den ret og med Upartiskhed blev ført i Pennen. Thi man vilde derudi finde en Kiede af Paradoxer og usædvanlige Ting. Man vilde udi ham see livagtigen afmalet et Camæleon, der hvert Aar haver en nye Skikkelse; thi nu er han Baron, nu Konge, nu atter kun Baron, nu igien Konge; nu rejser han allevegne om udi Eqvipage, nu igien holder

Lin. 1 f. n. udi Eqvipage, med Følge.

holder

holder han sig allevegne incognito: Nu disponerer
han over et heelt Riges Skat-Kammer; nu igien er han
bekymret for sin daglige Føde. Spørger man, hvor
hans Baronie ligger, saa kand man ikke faae at vide,
om det ligger paa Jorden, eller udi en anden Planet;
og spørger man om hans Rige, da, saasom han er
hver Maaned udi et nyt Land, viser han nu mod Syn- 147
den, nu mod Norden, nu mod Østen, nu mod Vesten,
sigende: see! der er Stædet, hvor vi lagde det.
Man mærker dog ikke, at han ved saa idelige og store
Forvandlinger lader Modet falde, men at han stedse
holder Ørene stive, og som en Alcibiades skikker sig
udi alting efter Tiden, trøstende sig med Manden hos
Petronium, der sagde: Modo sic, modo sic, da
han mistede sin brogede Soe. Heele Europa haver
været i Forventning, hvad Udfald alt dette vilde faae:
Men, saasom den heele Historie er mysterieuse, slaae
alle Gisninger fejl; saa at det gaaer her til, som udi
visse intricate Skue-Spill, hvor man med Begierlighed
venter efter et Denouement, som man af de fore-
gaaende Acter og Scener ikke haver kunnet giette sig
til. Dette seer man dog, at han maa besidde adskillige
gode Qvaliteter, en ugemeen Activitet og en Be-
standighed udi alle Vanskeligheder, og en nøje Kundskab
om Jordens Tilstand, om hvilken han som en Planet
haver circuleret udi mange Aar; saa at derfore, hvis
han engang kommer i Roelighed, og skriver en univer-
sal Geographie, kiøber jeg den heller, end den anden,
som min Herre nyeligen haver skikket mig. Jeg forbliver &c.

Lin. 10 f. n. et Denouement, en Opløsning.

148

Epistola CCXVII.

Til **

Jeg haver efter Begiering hørt den Prædikant, hvis Prædikener min Herre saa meget berømmer. Jeg fand ikke andet end vidne, at hans Prædiken jo var ziirlig og net, og holder for, at han er en heel veltalend Mand; men, saasom den heele Tale var fuld af Allegorier og Typis, hvoraf jeg er ingen Elsker, saa opbyggedes jeg ikke meget deraf. Jeg troer dog ikke, at han er en virkelig Cocceianer: Jeg troer heller, at han haver betient sig af de mange Typis alleene for at zire sin Tale; thi man mærker, at adskillige Prædikantere allegorisere ikke udi anden Henseende. Men just dette, som bruges alleene for at zire Talen, er Tiid efter anden bleven saa misbrugt, at man deraf haver giort virkelige Forklaringer over Skriften: Og bilder jeg mig ind, at de gamle Kirke-Fædres Allegorier og vore Tiders Cocceianismus ikke haver anden Oprindelse. Saaledes haver een, for Exempel, af den røde Skarlagens Traad, som Rahab lod hænge udi sit Vindue, til et Varetegn for Israeliterne, at de skulde spare hendes Huus, naar Jericho blev bestormet, for at zire sin Tale, sagt, at ligesom Rahabs Huus blev frelst ved Tegnet af den Skarlagens røde Traad, saa er det
149 menneskelige Kiøn frelset ved Christi røde Blod, som er bleven udgydet paa Korset. Dette Oratoriske Indfald, som alleene haver sigtet til at zire Talen, er med Tiden giort til en virkelig Forklaring; saa at det maa hede, at Rahabs Skarlagens Traad er en Typus paa Christi Lidelse. Og er dette saaledes i mine Tanker rette Aarsag til den allegoriske Sygdom eller Typomanie, som Tiid efter anden haver taget saadan Overhaand,

Lin. 4 f. n. Typus, Forbillede.

haand, at den heele hellige Skrift, saa vel det nye som det gamle Testament er bleven allegoriseret, og at man udi hver Linie haver fundet Typos paa tilkommende Ting; ja at derom have rejset sig ligesaa mange Tvistigheder, som over virkelige Forklaringer. Man haver i vor Tiid seet store Exempler derpaa blant Cocceianer. Den eeneste Historie, for Exempel om Hunden, som slikkede Lazari Saar, haver givet Materie til adskillige Forklaringer: Nogle sige, at disse Hunde ere Hedenske Præster og Cyniske Philosophi; andre, at det er i Almindelighed Hedningene. De tredie sige, at det er Apostlerne, som slikkede Hedningernes Saar; og saa fremdeeles. Adskillige af de gamle Kirke-Fædre, sær Origenes, haver giort Exces deraf. Naar, for Exempel, der staaer, at Christus uddrev af Templet dem, som solte og kiøbte, siger han, at ved Templet forstaaes Meenigheden, ved Kiøbmændene falske Prædikantere, som drive Kiøbmandskab med Evangelio. Det er troeligt, at hverken han eller nogen anden Kirke-Lærer derfore haver villet nægte de literate Historier udi Skriften, og at derfore Lutheri Ord, naar han in præfat. ad form. Spirit. intell. siger, at den heele Skrift saavel af det gamle som ny Testamente maa forklares Allegorice, 150
efterdi der staaer: Jeg skal aabne min Mund udi Lignelser, ikke bør eller kand forstaaes saaledes, at man maa giøre Skriftens Historie til intet. Jeg siger, det er ikke troeligt, at enten de gamle Allegorister eller vore Tiders Cocceianer saadant haver rindet i Sinde: Ikke desmindre seer man dog, at adskillige Naturalister, sær den bekiendte Woollston, have betient sig deraf, for at giøre alting, indtil Christi heele Levnets-Beskrivelse, til Allegorie; hans Ord ere disse: Saasom Fædrene betiene sig af Allegorier udi Evangelierne selv, saa maa derunder be-

fattes

fattes ogsaa Christi Mirakler, hvilke saavelsom andre Historier i hans Levnet maa allegoriseres for at udtolke den rette Meening. Og i Følge deraf kand af Literal-Historien om Christi Mirakler intet Beviis tages. Derpaa gaaer han frem, og søger at giøre til Lignelser og Forbilleder de klareste Jærtegn, som udi Evangelierne findes. Og er dette Frugten af denne Typomanie, hvilken det er høiligen fornøden at indskrænke; thi man maa søge ikke alleene at hindre det Onde, men end og hæve alt hvad som kand give Anledning dertil. Jeg kand til Slutning ikke forbigaae at anføre en selsom Forklaring, som findes udi den saa kalden Tide- eller Messe-Bog paa Dansk, efterdi den nogenledes kand henhøre til denne Materie. Udi samme Messe-Bog findes
151 antegnede disse Ord: Naar Præsten udganger af Sacristiet til Alteret med Messe-Degnen og Sub-Degnen, og stander imellem dem baade, det betegner os, at den Tiid JEsus var fød, da lagde Jomfru Maria hannem i Krybben mellem Oxen og Æslet. Jeg forbliver ꝛc.

152
Epistola CCXVIII.

Til **

Min Herre bebreider mig, at jeg udi min anden Latinske Epistel haver fæstet Troe til det Mirakel, som i min Tiid udi Paris siges at være skeed med den blodsottige Dame la Fosse. Jeg bekiender, at det er en Vildfarelse; men saadan Vildfarelse

fareelse som den heele Stad var bragt udi, efterdi Historien med alle de Omstændigheder blev fortalt, at man fast ikke kunde tvivle om dens Rigtighed; saa at endogsaa Protestanter, som paa samme Tiid opholdt sig udi Paris, ikke driftede sig til at henføre den til Digt og opspundet Verk, men foregave alleene, at en stærk Imagination havde giort saadan Virkning hos denne blodsottige Dame, og at Curen i saa Maade kunde tilskrives naturlige Aarsager. Men, da Sagen for Alvor begyndte at examineres, blev denne Visshed først forvandled til et slags Tvivlsmaal; og, da man endelig fik at vide, hvordan dette Examen var holdet, bleve alle overbevisede om, at dette store Mirakel var af samme Natur, som utallige andre, der have grundet sig paa pur Bedragerie, og som af Munke have været opdigtede, enten for at erhverve dem selv Fordeel, eller for at bestyrke Religionen: Skiønt man kand sige, at ingen haver meere triumpheret derover, end Naturalister, hvilke, naar saadanne Jærtegns Falskhed legges for Da- 153
gen, deraf tage Anledning til at bestyrke deres Lærdom mod alle Mirakler. Og, saasom Virkningen gemeenligen er denne, da burte ingen Straf være stor nok for de Mennesker, der digte saadanne Historier, og spille saadanne for Religionen farlige Ruller. Oven anførte Mirakel med den blodsottige Parisiske Dame er befunden at have været af saadan Beskaffenhed. Madame la Fosse, som udi mange Aar havde laboreret af Blodsot, da man udi det Aar 1725 paa Hellig-Legems-Fest bar det indviede Brød udi Procession, blev hun ved dets Aasyn gandske forandret, og denne langvarige og incurable Sygdom forlod hende udi et Øjeblik, saa at hun gandske karsk og sund fulte Processionen til Kirken. Denne miraculeuse Cur rygtedes strax over den heele Stad, og blev anseet som

det

det kraftigste Beviis paa den Romerske Lærdom om Messen. Men, saasom foruden Protestanterne, der opholde sig udi Paris, nogle andre, Catholiker selv suspenderede deres Judicia til videre og meere fuldkommen Oplysning udi Sagen, da lod Erke-Bispen Cardinal de Noailles holde et Forhør, og stævnede Vidner, for at verificere dette Miracle, og at overbevise alle Tvivlende og Vantroende. Forhøret blev og holdet, og Cardinalen lod udspreede, at Jærtegnet med de kraftigste Beviis var bleven stadfæstet. Vidnerne vare nogle Medici: Men deres Vidnesbyrd, som skulde tiene til at bestyrke dette Jærtegn, og at stoppe Munden til paa Vantroende, kom ikke for Lyset; hvoraf man kunde slutte, at de ikke vare saadanne, som man ønskede.
154 Thi Cardinalen vilde, at de skulde atteftere, at Mad. la Fosse laborerede virkeligen af Sygdommen, hvoraf hun strax blev befriet, da Sacramentet blev udi Procession ført forbi hendes Huus. Men saadan Atteft, hverken vilde de eller kunde de give; hvorudover den blev ikke kundgiort. Den berømte Helvetius vidnede, at han for Tretten Aar siden havde cureret den Qvinde for Blodsot, men at han siden den Tiid ikke havde hørt til hende. Ved saadant Vidnesbyrd svækkedes Miraklet ikke lidet, saasom man ikke kunde begribe, hvi Patienten, der foregav, sig stedse med denne Sygdom siden at have været plaget, ey videre havde betient sig af den Mand, der engang saa lykkeligen havde cureret hende. De, som ellers kraftigst kunde vidne i den Sag, nemlig Manden, som best maatte vide sin Hustrues Svaghed, hendes Vasker-Kone, hendes sædvanlige Chirurgus, og andre, bleve ikke engang derom adspurte. Naar man legger alt dette sammen, seer man af hvilken Beskaffenhed dette Mirakel haver været: Man mærkede ogsaa, at strax derpaa fuldte Taus-

hed,

hed, siden Latter, og vandt Cardinalen intet andet ved denne Handel, end at Folk bleve bestyrkede i de Tanker, som de havde om hans Lettroenhed. Ja der ere fundne de, som af denne Sag have villet vise ikke alleene Cardinalens Lettroenhed, men end ogsaa Falskhed; thi udi det Skrift, som han derom lod udgaae, grunder han sig paa en Protestantisk Qvindes Vidnesbyrd, som holdt Venskab med Mad. la Fosse, og lader hende sige, at 155
det var et virkeligt Mirakel, som ingen kunde tvivle om. Det var venteligt, at samme Qvinde af saadant Jærtegn skulde strax have ladet sig bevæge til at antage den Romerske Religion: Men, saasom man mærkede, at hun blev bestandig udi sin forrige Troe, fik man Lyst til at udfritte Sandheden af hende. En fremmed Person, som paa samme Tiid opholdt sig udi Paris, giorde Forsøg dermed. Hun forsikkrede ham da med Forundring, at hun aldrig havde tænkt paa at aflegge saadant Vidnesbyrd: Hun sagde alleene, at hun holdt Venskab med Mad. la Fosse, som var hendes Naboerske; at hun havde seet hende nu syg, nu frisk; og at hun paa den Dag Festen holdtes, havde befundet sig vel; men at hun i det øvrige ikke ansaae dette som et Mirakel. Denne Historie er ikke meget fordeelagtig for Erke-Bispen. Jeg drister mig dog derfor ikke at beskylde en bekiendt ærlig Herre for Falskhed. Jeg holder heller for, at bemeldte Protestantiske Qvinde haver, for at insinuere sig hos Cardinal de Noailles, løsligen sagt, at hun ansaae det som et Mirakel, og at han af en løs Tale haver giort et Lov-fast Vidnesbyrd. Man lærer ellers af denne mærkelige Historie, hvorledes det maa være tilgaaet for nogle hundrede Aar siden, da intet Examen holdtes, men man blindt fæstede Troe til alt hvad som udi Munke-Klosterne blev opdigtet. Hvis denne Intrigue havde været spillet paa saadanne Tider, 156

havde

havde nu ingen tvivlet om Miraklet, og Mad. la Fosse havde maa skee som en Helgen havt et Capelle udi Paris. Jeg forbliver ꝛc.

157

Epistola CCXIX.

Til **

Jeg takker for det mig tilskikkede skrevne Exemplar til en nye Edition af Qvinto Curtio. Min Herre forlanger at vide, hvad jeg dømmer om Editors Commentarier og Noter. Jeg dømmer derom, som om de fleeste andre, hvorudi jeg finder meestendeels intet uden variantes lectiones og vidtløftige Forklaringer over mindst Magtpaaliggende Ting; men savner det meest Fornødne, nemlig Forklaringer over de Steder, som ere mørke og uforstaaelige. Jeg vilde ønske, at Commentatores paatoge sig at give os saadanne Noter over de vanskeligste Latinske Autores: Som over Tacitum, Plinii historiam naturalem, Horatium, Persium, og andre deslige. Chevalier Folards, Gordons, og nogle andres Exempler, vise, hvorledes man kunde føre sig Materien meest til Nytte. Item give Betænkning over de Characteres og Domme, hvorudi Autores tage feil, og hvoraf den studerende Ungdom udi Skolerne ofte faaer falsk Idée om Dyder og Lyder. Ingen Autor behøvede de sidste slags Forklaringer meere end Curtius, hvis Domme over Alexandri Dyder og Lyder ere ligesaa vitieuse, som Stilen er net og ziirlig. Thi man seer ham ofte med Hæftighed at declamere mod sin Heldts Gierninger, skiønt nogle

nogle af dem bør undskyldes, og andre fortiene heller at 158
berømmes. Disse bagvendte og ilde grundede Domme
indprœntes unge Mennesker tillige med Stiilen, og den
Idée, som de eengang have faaet derover udi Ung-
dommen, beholde de siden gemeenligen stedse; saa at,
naar de udi moderne Sprog forfatte de Historier, som
de paa Latin eller Græsk have læset, følge de blindt de
gamle Autorum raisonnemens, hvilke dog ofte be-
høve Correction. Jeg haver til Prøve viset saadant
udi L. Sullæ Historie: Og kand man finde ugrundede
Domme udi en saa skiønsom Skribent som Plutarcho,
saa kand man have meer Materie til Critiqve udi
mange andre, fær udi Qvinto Curtio; hvilken overalt
tager fejl udi sine Moralske Betænkninger, ligesom andre
moderne Autores der følge hans Fodspor udi Alex-
andri M. Historie: Derpaa vil jeg anføre nogle
Exempler. Alexander siges at være henfalden til Hov-
mod, og at have vanslægted fra sine forrige Dyder, da
han antog Persiske Sæder og Klæde-Dragt. Men dette
bør heller tiene til Beviis paa Kongens Fornuft og Re-
gierings-Konst. Han havde for nyelig været Herre over
et lidet Stykke af Grækenland, og nu havde med Sværd
undertvunget det heele Persiske Monarchie, hvorunder
befattedes Asien, Orienten, Ægypten &c. Til at
conservere et saadant vidtløftigt Herredom behøvedes
større Konst end at erobre det. Til dets Conserva-
tion var fast intet andet Middel, end at antage det
store overvundne Folks Sæder, Klæde-Dragt ꝛc. Man
saae ogsaa en fortreffelig Virkning af denne hans Po-
litiqve: Thi det var derved han vandt Persianernes 159
Yndest, og det i saadan Grad, at de elskede ham lige-
saa stærkt, som Macedonier. Saadant kalder Autor
daarlig Hovmod; hvilket man desmeere maa forundre sig
over, efterdi han nyeligen tilforne anfører adskillige mærke-

lige

lige Exempler paa hans Temperance, Ydmyghed og Medlidenhed. Strax derpaa sættes han strængeligen tilrette formedelst den Execution, som skeede paa Philotas, skiønt Processen klarligen giver Straffens Fornødenhed tilkiende. Historien er denne: Philotas var en hovmodig og halstarrig ung Herre. Hans egen Fader selv forargede sig over hans Overmod, og en Dag sagde: ὦ παῖ, χείρων μοι γένου. Det er: Min Søn! giør dig lidt mindre. Han havde ogsaa ladet falde haanlige Ord mod Kongen, og blant andet sagt: hvad er Alexander uden Philotas, hvilket dog Kongen med Taalmodighed havde fordøjet, saa at han intet havde ladet falde af sin sædvanlige Estime og Kiærlighed mod ham. Denne Philotas blev engang advaret, at nogle havde overlagt at myrde Kongen, og Angiveren Cebalinus bad ham, strax at give Alexander saadant Anslag tilkiende. Philotas lovede ham saadant tvende gange; talede ogsaa tvende gange siden med Kongen, men mældte intet om dette farlige Anslag: Hvorudover Cebalinus selv maatte aabenbare det, og tilligemed sige, at han tvende gange indstændigen havde bedet Philotas at advare Kongen derom. En Minister, der fordølger saadant for sin Konge, bliver ved ingen Love befried fra Livs-Straf. Ikke desmindre, da
160 Philotas kom frem med en u-rimelig Undskyldning, tog Kongen ham dog til Naade igien. Men, saasom de andre Macedoniske Herrer raadede Kongen for sin Sikkerhed at oprippe Sagen, blev han af den heele Kriigs-Hær fordømt som en Forræder, og efter at han udi piinlig Forhør havde bekiendt sig selv saavelsom sin Fader skyldig, blev han henrettet. Dette kand udi mine Tanker ingen Plet være udi Alexandri Levnet. Man kand nogenledes fælde samme Dom over det Mord, som skeede paa Clitum, hvilken udi et Giestebud sang en

Viise

Viise til Kongens Forhaanelse. Kongen holdt længe gode Miner: Men Clitus blev ved at forringe Alexandri Bedrifter; og, da han omsider blev haardt tiltalet derfor, bebrejdede han ham den Execution, som var overgaaet Parmenio, sigende, at andre ikke kunde vente sig bedre Medfart. Alexander befoel ham da at gaae ud; hvilket Clitus giorde, fremturende med sine Bebrejdelser. Kongen tabte da all Taalmodighed, og greb efter et Spyd, for at omkomme ham, hvorudi han blev forhindret af de Omstaaende. Clitus var neppe ledet ud af Salen, førend han kom ind igien, men igiennem en anden Dør, og udi Gang blev ved at forhaane Kongen: Da var det, at Alexander stak ham igiennem med et Spyd. Jeg tilstaaer gierne, at det havde været bedre, at Kongen havde tracteret alt dette med Foragt: Men saadant kunde ikke ventes af en ung sejerriig Herre; thi det var den største Prøve en Philosophus af Profession kunde vise paa Taalmodighed. Alexander lod dog Dagen derefter see saadan Fortrydelse over denne Gierning, at han af Sorg havde 161
omkommet sig selv, hvis han af Macedonierne ikke var bleven forhindret fra saadant Forsæt. En anden Execution, som skeede paa den Grækske Philosophus, kand mindre forsvares, fortiener dog ikke at afmales med saadan hæslig Farve; thi Seneca taler derom saaledes: Omnia licet antiqva Ducum Regumqve exempla transierit, ex his qvæ fecit, nihil tam magnum erit, qvam scelus Callistenis. Det er: Det Mord, som begikkes paa Callistenes, til intet giør alle Alexandri store Bedrifter. Men den gode Seneca haver udi adskillige Ting ladet see, at det er lettere at tale om Døden, end selv at practicere den. Lader os examinere, hvorudi denne hæslige Action bestoed, som formørkede alle denne Konges skinnende Be-

Bedrifter. Historien er denne: Alexander paastoed at ville venereres ligesom de Persiske Konger for ham. Derudi funde saavel de undertvungne Asiatiske Folk som Grækerne sig; men Macedonierne vilde ikke beqvemme sig dertil. Dette vilde Kongen dog ikke tvinge dem til: Alleene, da een af hans Generaler, nemlig Polysperchon, udi hans Nærværelse beloe en Persianer, der efter Persiske Sædvane bukkede sig saa dybt, at hans Hage rørede ved Jorden, og bad ham end støde stærkere til, fortørnedes Alexander over saadan Spot, og lod ham fængsle; men tog ham dog siden til Naade igien: Saadant havde enhver Konge ikke letteligen giort. Men Callistenes slap ikke saa lett: Samme Callistenes var en traadsig Græsk Philosophus. Ari-
162 stoteles havde spaaet, at han formedelst sit stive Sind engang vilde geraade udi U-lykke, og ofte repeterede for ham dette Homeri Vers:

Ὠκύμορος δή μοι τέκος ἔσσεαι, οἷ' ἀγορεύεις.

Det er: Din driftige Tale vil engang forkorte dit Liv. Han var den, der ved denne Tilfælde talede haardest mod Kongen; hvilken deraf tog Lejlighed til at lade ham omkomme. Lejligheden toges af det Venskab, som han havde havt med en Page ved Navn Hermolao, hvilken conspirerede mod Kongens Liv. Det maatte da hede, at Callistenes var Medvider udi dette Forræderie, helst, eftersom det blev beviset, at Hermolaus, som engang var pidsket, og havde klaget sig for ham, var bleven opmuntred med slige Ord: I maa engang lade see, at I haver Mands Hierte. Jeg bekiender, at det havde været bedre, at Kongen havde ladet sig nøie med en mindre Straf, og viset Callistenem til Grækenland igien, men jeg kand ikke være eenig med Seneca, at Gierningen fortienede saa-
ledes

Lin. 2 for, før.

ledes at characteriseres. Dette legges ogsaa denne Konge til Last, at han ægtede den Persiske Princesse Statira, og formaaede de Macedoniske Herrer til at følge hans Exempel, skiønt intet kand tiene til større Beviis paa hans Regierings-Konst end saadant Foretagende; thi dette var Kalken, som skulde holde det store vaklende Herredom tilsammen. Men intet af alt haver sværtet ham meere hos Curtium og andre Skribentere, end dette, at han lod sig kalde Jupiters Søn; hvilken Titul ham var bleven given af Hammonis Orakel: Men Alexander giver selv Aarsagen dertil udi sit 163
Svar til Hermolai Beskyldninger med disse Ord, som anføres af hans Dadler Curtio selv: Utinam & Indi Deum me esse credant. Fama enim bella stant; & sæpe etiam, qvod falfe creditum est, veri vicem obtinuit. Det er: Gid Indianerne ogsaa vilde troe, at jeg er en Gud! Thi de høje Tanker man fatter om eens Person, bestyrke hans Vaaben; og en saadan Vildfarelse haver ofte samme Virkning, som en fuldkommen Sandhed. Plutarchus, som ogsaa antegner dette tillige med andet, siger: Af dette sees, at Alexander havde ikke saadan forfængelig Indbildning, men at han søgte kun derved at holde undertvungne Folk udi Lydighed. Ἀλλὰ τοὺς ἄλλους καταδουλούμενος τῇ δόξῃ τῆς θειότητος. At Alexander intet andet haver meenet dermed, sees deraf, at han selv blant sine Venner skiemtede dermed; thi da han siden engang blev saaret, sagde han: Man kalder mig Jupiters Søn, men jeg føler mit Legems Skrøbelighed. At Macedonierne saa ofte knurrede mod ham, kand tilskrives Kriigs-Folkets Overmod, som deres mange Sejervindinger havde foraarsaget: Thi man seer, at de efter Kongens Død vare u-regierlige, saa at de foragtede, solte og myrdede

myrdede deres egne Anførere. Intet kand tiene meere til Forsvar for Alexander, end den bittre Sorg og Fortvivlelse, som hans Død foraarsagede, ikke alleene blant Macedonier og Grækker, men endogsaa blant de undertvungne Folk. Dette siger jeg ikke, for at giøre
164 denne Konge gandske reen; thi han havde og sine Fejl: Men alleene for at vise, hvor lidet man kand forlade sig paa de gamle Skribenteres Domme, og hvor fornødent det er, i Steden for Variantes Lectiones og andre vidtløftige og umagtpaaliggende Noter at udgive dem med slige Correctioner. Jeg forbliver &c.

165
Epistola CCXX.

Til **.

Min Herre mælder udi sin sidste Skrivelse, at han bifalder, hvad som jeg haver antegnet om de Noter og Commentarier, som giøres over gamle Autores; men siger derhos, at Variantes Lectiones ere heel nyttige. Dette vil jeg gjerne tilstaae: Min Meening er alleene, at man giør formeget deraf; thi der findes Noter over de vanskeligste Autores, som bestaae alleene derudi, item udi andre vidtløftige Forklaringer, som tiene lidet eller intet til Autorum Forstaaelse. De Noter, som jeg helst ønskede, og som gemeenligen fattes, ere saadanne, som forklare de mørkeste og vanskeligste Steder, item saadanne, der vise gamle Skribenteres ugrundede Beretninger og Domme, hvoraf den studerende Ungdom faaer en falsk Idée om Dyder og Lyder, hvilken de stedse beholde; saa at, naar

de

de selv blive Lærere, indprænte de igien deres Disciple det samme. Der behøves ikke liden Præcaution ved Autorum Læsning: Man maa vel i agttage, paa hvilken Tiid og af hvem en Bog er skreven. De beste Græske Autores have levet paa de Tider, da alle Græske Stæder vare frie Republiqver, hvorudover de have afmalet all Konge-Regiment med den hæsligste og meest forhadte Farve, ja giort Konge-Mord til en heroisk 166
Dyd. Naar Ungdommen daglig øves udi saadan Læsning, og nødvendige Forklaringer derved ikke følge, kand de fatte Afskye for all Kongelig Regiment, og ansee den Regiering alleene for lyksalig, hvorudi den gemeene og uskiønsomme Almue dominerer, og hvor, efter den Schytiske Philosophi Anacharsis Sigelse, fornuftige Mænd maa exeqvere, hvad Daarer og fremfusende Mennesker beslutte og paabyde. Videre, saasom Grækerne i en lang Tiid alleene have været i Possession af at skrive Bøger, og vi vide intet, uden hvad af dem er antegnet om Persiske, Ægyptiske og Græske Sager, da kand man have Aarsag at tvivle, om de Græske Bedrifter ere saa store og saa prægtige, som de afmales. Cicero siger, at Atheniensernes Bedrifter ere store og glimrende, efterdi de ere forfattede af habile Skribentere. Hvis Asiatiske Skribentere havde ført i Pennen de Bedrifter, som ere forfattede af Herodoto, Thucidide, og Xenophon, havde den Græske Historie ikke bleven saa prægtig, og den Persiske saa haanlig, som den holdes for at være. For derfor at dømme ret om en Histories Rigtighed, maa man vide, af hvem den er skreven. Naar man, for Exempel, læser Keiser Tiberii Bedrifter hos Tacitum og Svetonium, ere de ikke saadanne, som findes hos Velleium Paterculum, hos hvilken sidste man i Steden for de hæsligste Feil og Laster finder intet uden heroiske Dyder.

Denne

Denne Præcaution maa vel ogsaa tages med nyere Skribenteres Læsning; men det er allermeest fornødent med de gamle Autores i de lærde Sprog; hvilke ere
167 Skole-Bøger, og som alleene slides paa af Ungdommen. Det er saadanne Skrifter, som fornemmeligen behøve kunde Forklaringer og Correctioner, ikke alleene udi Chronologie, Geographie, og Historiske Fejl, men endogsaa udi deres Domme og moralske Reflexioner. Min Herre seer af denne min Forklaring, at jeg ikke forkaster de sædvanlige Scholia, som giøres over gamle Autores; men holder alleene for, at de nyttigste Commentarier forglemmes, og at Skole-Bøger kunde læses med langt større Frugt, hvis de komme ud udi den Klædning, som jeg haver ønsket. Og holder jeg ingen Erindring meere fornøden, efterdi der er intet, hvorpaa vore Tiders Lærde have anvendt større Fliid og Arbejde, end paa at reense Autores fra smaa Copiist-Fejl, og at vise, at et Ord, en Stavelse, ja en Bogstav findes anderledes udi en skreven Codice end i en anden. Jeg forbliver rc.

168
Epistola CCXXI.

Til **

Jeg haver viset min Herre, at adskillige haarde Domme, som Curtius og andre have fældet over Alexander Magnus, ere ugrundede; men deraf følger ikke, at jeg haver villet giøre samme Monark gandske reen: Thi han havde og store Fejl. Hans Herske-Syge alleene, for hvilken at fornøje fast Millioner

Menne-

Mennesker bleve opofrede, kand tiene til Beviis derpaa. En saadan Regent kand ansees som et Riis for det menneskelige Kiøn; thi intet kand være meere lastværdigt, end at give sit Fæderneland til Priis, og at løbe om med Kaarden i Haanden for at myrde fremmede uskyldige Folk. En saadan Herre fortiener ikke Navn af en Regent, langt mindre af en Heldt, kand heller lignes ved en allmindelig Contagion, der streifer alle Lande igiennem, og efterlader sig allevegne bedrøvelige Fodspor. Den samme Dom kand ogsaa fældes over Julius Cæsar: Og er det i den Henseende, at Plutarchus i sine sammenlignede Historier haver parret disse tvende Herrer sammen; skiønt man kand sige, at det er fast den eeneste Qvalitet, hvorudi de ere hinanden lige, som jeg og i min Heldte-Historie haver viset. Mig synes, at man med meere Rimelighed kand sammenparre den Macedoniske Monark med den Svenske Konge Carl 12; thi det synes, at den sidste haver 169
foresatt sig den førstes Levnet som en Plan at følge: Og var det derfore, at, da han udi Boilleau læsede den haarde Critiqve, som samme satyriske Poët fælder over Alexander, han fortørnedes, og vilde intet videre derudi læse. Begge disse Konger komme gandske unge til Regieringen; og begge forlode strax deres egne Riger, som den første aldrig meere saae, og den sidste ikke uden nogle Aar for hans Død. Ingen af begge stak Kaarden nogen Tiid udi Skeeden. Begge vare perpetua mobilia, og ingen af dem kunde blive paa eet Sted, r.t ligesom Jorden kunde have været gloende for dem: Ingen Steene, ingen Bierge, ingen Floder kunde standse nogen af dem udi deres Fart; jo meere knorted Vejen var, jo meere Lyst havde begge at løbe derpaa. Begge vare store Generaler, men glemte undertiden, at de vare Anførere, og agerede udi Feldt-Slag

Slag gemeene Soldater. Et stort Exempel paa Alexandri Dristighed er dette, at han engang gandske alleene sprang ned af Muuren udi en belejred Stad: Et end større paa Caroli Forvovenhed var dette, at han udi sit Huus udi Bender figtede imod den heele Tyrkiske Magt. Den første Gierning kand ansees som en Temeritet; den anden som en Fortvivlelse: Thi Alexander, stolende paa sin sædvanlige Lykke, kunde vente, at hans Folk vilde komme ham til Hielp, førend han blev overvunden af Fienden. Carolus derimod saae ingen menneskelig Hielp, og uden Mirakel ikke kunde reddes; og dog fremturede udi sit Forsæt. Begge vare
170 elskede af deres Krigs-Folk; Kierligheden var dog stærkere til den første, efterdi hans Omgiengelse var meere popular og behagelig: Saa at man kand sige om Alexander, at det er u-vist, om han var meere elsket end admireret; men om Carolo, at man meere admirerede hans Qvaliteter, end elskede hans Person. Begge vare længe Lykkens Børn, saa at alle deres Anslag mod Forhaabning gelingede dem; dog kiededes Lykken først ved at hænge ved den sidste: Thi Alexander døde midt udi sine Sejervindingers Løb; Carolus derimod, der, som en vældig Flod udi nogle Aar havde oversvæmmet alting, tabte ikke alleene siden alle sine Conqveter, men en stor Deel af sit eget Rige, saa at de Gaver Fortuna havde givet ham, maatte han omsider tilbage give med dobbelt Rente. Alexandri Fordeel var, at der udi hans Tiid var ikkun een Alexander i Verden: Caroli Uheld var, at udi hans Alder indfandt en anden Carolus [sig], der kunde holde ham Stangen; saa at det er troeligt, at, hvis Alexander paa sit sidste Indianske Tog havde fundet en Petrus i Steden for en Porus, han vilde have geraadet udi Caroli Uheld, og havt samme U-lykke ved Ganges, som

som den Svenske Konge ved Nieper-Strømmen. Begge vare høyhiertede, saa at de heller ingen Sejer vilde have, end vinde den ved List. De sigtede begge til et Maal, som var at erhverve Navn af store Sejer-Herrer; og begge havde stedse een Plan at følge: Achilles var det Mynster, som Alexander udcopierede; og Alexandri Historie var Caroli Catechismus. Et saadant Principium var meere lastværdigt hos en Christen Konge, end hos en Hedensk Monark: Men man kand derimod holde for, at, hvis Carolus havde haft en 171
Aristoteles til Skolemester, han maaskee ikke havde confunderet en Hoved-Last med en heroisk Dyd, han da, maaskee, og iblant havde erindret sig en Regents Pligt. Hvorledes den Svenske Konges Skolegang haver været, er mig ikke bekiendt: Det synes, at han enten maa have havt en slet Information, eller at være kommen for tiligen af Skolen, efterdi han holdt Krigs-Væsen alleene for et Kongeligt Studium, og ansaae alt andet som Pedanterie; da Alexander derimod havde havt den fortreffeligste Information, og havde af sin store Læremester faaet god Underviisning udi Regierings-Konst, Morale og Philosophie, saa at, hvis Attali og Cleopatræ Anslag havde gelinget, og han havde bleven udelukket fra Succesſionen i Riget, han i Nødsfald kunde have ageret Profeſſor udi en Græsk Stad. Men just den Kundskab, han havde faaet om Dyd, om Philosophie, og om en Regents Pligt, foraarsager, at man kand fælde des haardere Domme over hans Opførsel, og ansee ham som den, paa hvilken ingen Medicine kunde virke. Naar man ellers tilsidesætter den umættelige Herske-Syge, som regierede i lige Grad hos disse tvende Monarker, seer man Tønder til mange rare Dyder, men som ikke vel kunde virke formedelst den regierende Hoved-Paſſion, der qvæler alle andre

andre Affecter; thi det maatte hede hos dem, som Julius Cæsar sagde: Si violandum est Jus, regnandi gratia violandum; aliis in rebus pietatem colas. Det er: Hvis Retfærdighed skal over-
172 trædes, saa maa den overtrædes for at hærske; men i alle andre Ting maa Dyder øves. Men det er U-lykken, at Dyder udi saadan Tilstand intet kand virke, men ere ligesom Auscultanter udi en Ret, hvor saadan Hoved-Passion præsiderer. Jeg siger, at man ellers seer Tegn hos disse tvende Regentere til store naturlige Dyder, som øvedes saa tidt deres Ambition tillod dem at operere. De vare begge redelige, gavmilde, Penge-Foragtere, og devote, skiønt hver paa sin Maade efter hvers Religions Egenskab. Carolus forsømmede ingen Guds-Tieneste, ey heller lod nogen Dag udi Felden gaae forbi uden Lovsang. Alexander forsømmede ingen Ofringer, og foretog intet vigtigt uden med sin Feldt-Præsts Aristanders Forespørsel. Adskillige have vel været af de Tanker, at hverken den eene eller den anden meenede noget dermed, helst, saasom mange af deres Gierninger gave tilkiende, at Religionen ikke kunde trykke dem meget: Men Erfarenhed viser, Monsr. Bayles Foregivende ikke aldeeles at være ugrundet, og at mange Mennesker leve efter deres egne Principia, men at de drives af deres Hoved-Passioner til alting. Hvad den Svenske Konge angaaer, da sees intet Tegn til saadan Simulation og Hyklerie; tvertimod han haver viset Prøver paa Gudsfrygt og Nidkierhed udi Religionen, saa tidt hans Hoved-Passion derudi ikke var Hinder: Alexandri Devotion derimod kand holdes meere Equivoqve; dog, saasom han af Naturen var aabenhiertet, og man overalt hos ham fandt Tegn til Candeur, er det troeligt, at han i Religion
173 haver været ligesaa lidet masqveret som Carolus:

Thi

Thi jeg haver viset ved adskillige Lejligheder, at orthodox Lærdom og orthodox Levnet ikke altiid ere associerede med hinanden. Begge disse store Regentere vare haardføre, og derfore havde særdeeles sunde og stærke, ja ligesom barkede Legemer: Regn, Soelskin, Frost, Heede, Natte-Vægt, Arbejde incommoderede ingen af dem; tvertimod begge, stolende paa deres Legemers Førlighed, skyede ingen Ting. Alexander bestænked af Sveed, kaster sig uden Betænkning ned udi den kiølige Aae Cydnus. Hvis Carolus da havde været tilstede, havde han uden Tvivl giort Selskab med, og efter all Anseelse uden ringeste Incommodation skulde have kommet fra dette Bad igien: Thi den Forskiel er herved at mærke, at ligesom Alexander havde et sundt og stærkt Legeme, der kunde udstaae allehaande slags U-lejligheder, saa havde Carolus derimod en barked Hud, og en Krop, som man skulde tænke ikke at have bestaaet af Kiød og Blod, som andre Menneskers, men af en Materie, der nærmede sig til Metal. De Svenske Krigs-Folk vare under hans Anførsel saa hærdede, at de kunde lignes ved de gamle Husiter udi Ziskæ og Procopii Tider: Men jeg troer, at neppe nogen af dem alle, fra Anførere til gemeene Soldater, kunde udstaae de Besværligheder, som Kongen; thi nu saae man ham at ride udi continuerlig Galop Nat og Dag, saa at ingen kunde holde det ud med ham; nu saae man hans bare Hoved bedækket af tyk Snee; nu, naar han kom blodig og saaret af en Trefning, at kaste sig paa Jorden, at ligge Natten over alleene indsvøbet 174
udi sin Kappe, og at staae frisk op om Morgenen igien: Historien vidner, at Støvlene komme heele Maaneder ikke af hans Been, og at man derfor undertiden maatte skiære dem af. Udi den Post kunde det ikke andet være, end at han jo maatte synes større end Alexander udi

Al-

Almuens Øjne, der confunderer Tapperhed med Ferocitet, men ikke udi en Philosophi Tanker, som raader vel til at hærde Legemet, men ikke til at renoncere paa at være Menneske, og at æmulere med vilde Dyr. Alexander kunde lade sig nøje med slet Soldater-Kaast paa visse Tider: Men Carolus paa alle Steder og Tider; thi han vragede alt hvad som var lekkert, og fandt fast ikke Smag uden i Vand og Brød. Saa at den første kand lignes ved Aristippo, der vragede hverken det slette eller det lekkre; og Carolus med Diogene, der med største Fornøjelse giorde sit Maaltiid med Vand og Brød udi en Tønde. Det er derfore udi Tarvelighed at han haver overgaaet ikke alleene den Macedoniske Konge, men ogsaa alle andre, som ere bekiendte udi Historier. Det samme kand siges om Kydskhed, hvorpaa den Svenske Konge er et Exempel uden Lige: Man skikkede ham eengang i Ambassade et Fruentimmer; men hun udvirkede ved sin Skiønhed og Veltalenhed slet intet, saa at man mærkede, at Venus over ham intet Herredom kunde tilegne sig, og at Cupido spildede kun sine Piile unyttigen bort paa en Mand, der ansaae en Helena og en Medusa med samme Øjen. De vare begge udi Feldt-Slag kaald-
175 sindige, og havde deres Tanker samlede udi de farligste Actioner, saa at deres Puls slog ikke anderledes, naar de vare omringede af Fiender, end naar de sadde blant deres Venner; og var det i den Post, at de besadde fornemmelig en ret Anførers Qvalitet, skiønt de ikke altiid øvede den: Thi de glemte undertiden deres Character, og paatoge sig gemeene Soldaters Forretninger. De kunde begge optændes til Hævn og Vrede: Den førstes var hæftigere, men snart fik Ende: den sidstes ukiendeligere, men holdt længe ved. Det er ikke troeligt, at Carolus kunde drives til saadan Execution, som Alex-

Alexander udi Overilelse øvede mod Clitum: Det er ey heller troeligt, at Alexander kunde have øvet saadan Haardhed, som Carolus lod see mod Patkul; thi den førstes Vrede var som en hæftig Orcan, paa hvilken strax fulte Regn, det er Graad og Fortrydelse; den sidstes derimod som en maadelig men langvarig Storm. Hvoraf man seer, at begges Vredagtighed fremkrød af diverse Kilder, nemlig, der af hidsigt Blod, og her af Galde: Begge Affecter ere lastværdige, den sidste dog meer end den første; saasom den eenes Gierning skeer udi en overilende Paroxysmo, men den andens af velberaad Hu. Endskiønt Herske-Syge kand have været udi lige Grad hos disse tvende forunderlige Mænd, saa maa dog derhos dette i Agt tages, at de Kriige, som den eene førte vare ikke saa retfærdige som den andens; thi Carolus kunde anføre Aarsag til det store Tog, som han giorde: Alexander derimod kunde ikke besmykke sine Krige med mindste Skin af Ret. Thi den Motiv, som af den Macedoniske Konge foregaves, at 176
det skeede for at hævne den U-ret som Grækerne udi den første Darii og Xerxis Tiid blev tilføjed, var latterlig; thi det var at oprippe en forældet og uddød Sag: Ikke at tale om, at hvis Grækerne for saa lang Tiid siden en u-retfærdig Kriig var paaført, saa viser Historien, at den U-ret ofte meer end tilstrækkeligen var bleven hævned: Adskillige ikke alleene Freds-Tractater, men end ogsaa Allliancer vare siden den Tiid sluttede imellem Persien og de Græske Stæder. Og, da Grækenland siden forfaldt udi indbyrdes Kriig, havde de efterfølgende Persiske Konger ofte med Folk og Penge understøtted de svageste mod de mægtigste; saa at Persien maatte tilskrives, at Athenen, Lacedæmon og Thebæ ikke bragte de andre Græske Stæder under Aaget. Allermindst Aarsag havde Macedonien at besværge sig; thi samme Rige

stod

stod i Forbund med Persien, da Xerxes giorde det store Tog mod Grækenland. Alexander kunde derfor ingen anden Aarsag give til sit store Krigs-Tog, end at hans Hænder kløede, og at hans martialske Sind ikke tillod ham at leve udi Roelighed. Thi, hvis han havde villet betiene sig af den habileste Pen, ja af Aristotelis Hoved selv til at forfatte et Manifest imod den Persiske Konge, havde det i alle fornuftige Folkes Øjen ikke kundet passere uden for Sophisterie. Thi der kunde ikke andet siges, end at den Macedoniske Konge vilde have Kriig, og at de sultne Grækere, der havde faaet Smag paa Persiens Herlighed, vare villige derudi at understøtte ham. Begge Kongers Kriigs-Tog vare
177 saaledes ikke lige grundede; thi paa den eene Side var en pur offensiv, og paa den anden Side en til Syne værende defensive Kriig. At Alexander førte sine Krige med bestandig Succes og Lykke, deraf kand ingen anden Conclusion giøres, end at det gik her til som ofte hender, nemlig, at mangen ond Gierning lykkes best. Ellers kand man tilskrive Krigernes foranderlige Udfald Tidernes differente Tilstand; det er troeligt, at hvis Darius havde været Czar udi Rysland, vilde den Svenske Konge have havt Alexandri Lykke; og, hvis Petrus Alexiovitz havde været Konge udi Persien, vilde Alexander have haft Caroli Uheld: Thi de Svenske Krigs-Folk gave den Macedoniske Phalanx i Tapperhed intet efter, og deres Anfører var ikke mindre qvalificeret General, end den Macedoniske; ja Caroli Anførsel og militaire Qvaliteter ere desmeere at forundre sig over, efterdi han hart ad var tagen lige fra Skolen, og satt i Spidsen af en Kriigs-Magt, da Alexander derimod havde bivaanet de fleeste Actioner, som hans Fader Philippus havde udført, saa at han under den største Læremester i sin Tiid havde erhvervet

en

en Generals Videnskab, førend han kom til en Generals Embede. Endelig kand dette nogenledes legges som en Vægt til Caroli Meriter, at han ved sine sejerrige Vaaben søgte alleene at erhverve sig et stort Navn, uden at forøge sit Rige med undertvungne Provincier: Da Alexander derimod Jure Belli tilegnede sig alle de Lande, som han oversvæmmede, og ansaae hvert erobret Rige, som et Middel, der var givet ham til at under- 179
tvinge et andet, og een Sejer som et Instrument til en anden: Ut accessione virium, som Justinus siger om Nino, fortior ad alios transiret, & proxima qvæqve victoria instrumentum esset seqventis; ja hans Umætteligheds var saa stor, at den heele Jord syntes for liden for ham: Thi, da Parmenio raadede ham at modtage Darii store Tilbud om den halve Deel af det vidtløftige Persiske Monarchie, sagde han: Det vilde jeg ikke tage udi Betænkning hvis jeg var Parmenio. Vel kunde hertil siges, at den Svenske Konge fattedes ikke paa Villie til at forøge sit Rige ved Conqveter af andres Lande, og, at hvis Tilstanden havde været, som udi Alexandri Tiid, han ogsaa derudi havde efterfuldt Alexandri Fodspor; thi da beholdt en Sejer-Herre gemeenligen, hvad han ved Sværd erhvervede: Nu derimod, saasom Rigers og Republiqvers Systemata ere anderledes forfattede, ansees en Province, der possideres Jure Belli, som ingen Possession, saasom de erobrede Lande gemeenligen ved Krigens Slutning maa gives tilbage. Men, naar man betragter, udi hvilken Tilstand Europa var, da Carolus den 12. stod med sin sejerrige Krigs-Magt midt udi Tydskland, og man seer, at han dog intet vilde tilegne sig af de Lande, som han havde udi Hænder, og som ingen kunde disputere ham, da synes det, at hans Sigte alleene haver været, at erhverve sig

puur

puur Titul af en stor Seier-Herre, uden at betinge sig noget pro labore. Thi, hvor lidet andre Potentater dristede sig til at controllere hans Foretagende,
179 sees af Keiser Josephi Exempel: Thi da han tog sig de Silesiske Protestanters Sag an, og foreskrev Keiseren en Lov efter en anden, skikkede Josephus sig derudi med Taalmodighed, og sagde: Hvis Kongen af Sverrig vilde have mig til at være Luthersk, maatte jeg skikke mig derudi. Af ovenanførte sees, at disse tvende forunderlige Herrer allerbeqvemmest kand sammenparres, saasom udi de fleeste af deres Bedrifter og personlige Egenskaber er en fuldkommen Overeensstemmelse. Thi, endskiønt de udi nogle faa Poster kand skielnes fra hinanden, saa synes det dog, at Alexandri Siæl ved Metempsychosin har listed sig ind udi Caroli Legeme, eller at den sidste haver foresatt sig den førstes Levnet som et Mynster at følge. Jeg forbliver ꝛc.

---

180 Epistola CCXXII.

Til **

Min Herre skriver, at, da han forgangen Aar reisede igiennem Sverrige, han hørte med Distinction at tales om mine Skrifter: Alleene at nogle meenede, at jeg udi min Dannemarks Historie ikke havde viset den Upartiskhed, som jeg i Fortalen lover. Jeg troer ikke, at alle Svenske ere af de Tanker. Thi man haver ikkun at sammenligne denne min Historie med vore andre Nordiske Skrifter, for at blive overbeviset om, at jeg haver ladet see mindre Partiskhed, end

end nogen anden, og at jeg haver gaaet saa reent til Verks, som Tiid og Sted kand tillade. Fremmede Skribentere, som haver læset den Tydske Oversættelse, dømme ey heller anderledes derom. Min Herre siger, at han hørte nogle Svenske meest at støde sig over den Sammenligning, som jeg haver giort imellem Gustavum Adolphum og Christianum 4. Jeg haver derpaa foretaget mig nøje at examinere samme Sammenligning, og finder, at gandske lidet kand forandres og tillegges. Begge disse Konger havde stor Ærbødighed for hinanden. Gustavus holdt Christianum for den dueligste Regent udi hans Tiid; og Christianus Gustavum for den habileste Feldt-Herre. Alt hvad som kand være forsømt at tillegges Gustavo, og hvorudi ham kand gives Fortrin for den Danske Konge, er dette, 181
at han var meere Mester af sine Affecter, item at hans Politesse var større. Thi Christianus 4. var hastig, og udi Overilelse giorde adskilligt, som han siden fortrød: Der fandtes ey heller hos ham den Douceur udi daglig Omgiengelse, som hos den Svenske Konge; og er det troeligt, at Gustavus ikke havde kundet skrive et saadant Brev, som Christianus afførdigede til Carl 9. Ikke at tale om, at Gustavus i sit Levnet stedse var indgetogen, da Christianus derimod fulgte Tidernes Mode udi Sælskaber, og tømmede fleere Skaale end han kunde taale; hvilket haver foraarsaget, at han i den Henseende er bleven censureret af adskillige fremmede Skribentere, skiønt det er klart, at saadant heller bør tilskrives Tiderne end Personen, saasom da overalt var grande Mode at gaae beskienket af et stort Sælskab. Hvad Kydskhed angaaer, da maa man ogsaa derudi give Gustavo Fortrin. Endeligen kand man ogsaa tilstaae, at Gustavus haver været større General. Christianus besad vel den Qvalitet udi en

høj

som en miraculeux Mand, ja saadan en, som GUD haver opvakt til at oplyse og cultivere et Folk. Saa at Vægten i den Henseende ikke kand være lige; men at det her maa hede efter Ordsproget: Duo cum faciunt idem, non eſt idem. Jeg siger derfore ikke, at disse to Regentere ere lige store; thi det vilde holdes for et Paradox: Jeg siger alleene, at de af alle Potentater beqvemmest kand sammenparres, saasom udi deres Bedrifter og personlige Egenskaber og Inclinationer er en stor Overeensstemmelse. Lad os nu see, hvorudi saadan Overeensstemmelse bestaaer. Begge vare i lige Grad active; thi begges Levnet er en Kiede af u-afladeligt Arbejde, hvorved de aldrig trættedes: De vigtigste Sager bleve ikke alleene af dem selv conciperede, men end ogsaa gemeenligen af dem selv i Verk satte; saa at deres Undersaatter kunde ikke ansees uden som blotte Inſtrumenter udi deres Hænder: De vilde ikke alleene vide, men med egne Øjne see, hvorledes en Ting blev forretted; og var saadant Aarsag til deres idelige Rejser, og at de ikke længe kunde blive paa eet Sted. Petrus flakkede adskillige gange heele Europa
185 igiennem, for at see, hvorledes tilgik udi fremmede Lande, og derefter at reformere sit eget. Chriſtianus rejsede ideligen om udi Dannemark og Norge, for at lære sine egne Rigers Tilstand, og at bøde paa alt hvad som var brøst fældigt. Begge omstøbte deres Lande udi en anden Form. Petri Reformation var dog større, efterdi ham gaves større Materie til at reformere; thi Rysland kunde for hans Tiid lignes med en udørket og med Tidsler begroed Ager, som ved Arbeid og Giødning kand giøres frugtbar: De tvende Nordiske Riger kand ansees som en god og forhen cultivered Jord, der ved Konst kunde forbedres. Saa at den eene kand derfor siges ligesom at have skabt et Land af intet, og den

Lin. 6 f. n. for, før.

den anden at have givet det en ziirligere Form. Og efterdi Beskaffenheden var saaledes, kunde begges Arbejde ikke have lige Virkning og være af lige Anseelse: Det er derfore ikke saa meget Arbejdet, som Materien til Arbejde der giør Forskiel imellem disse twende duelige Regentere; thi man kand af Christ. 4. mange Stiftelser, Stæders Fundationer, Havners Anlegninger, og Handelens Forfremmelse ic. slutte, hvad han vilde have udrettet, hvis han havde været Czar udi Rysland, hvor i hver Krog og Ekke gaves saa riig Materie til Omstøbning. Begge signaliserede sig ikke alleene ved Fabriqvers, Manufacturers og Academiers Stiftelser, men endog ved heele Stæders Fundationer. Petersborgs Anleggelse er den Rysiske Monarchs Mesterstykke; derimod kand balancere de mange Kiøbstæder, som Christiania, Christiansand, Christianstad, Glückstad, Christianshavn, Christianopel, samt 186
en stor Deel anseelige Slotte og utallige andre Bygninger, som af Christiano 4. ere anlagde, og hvorpaa faa Exempler findes udi nogen Konges Historie. Begge havde deres Tanker stedse henvendte til Handelens Forfremmelse, for hvis Skyld de tenterede Ting, som ingen anden kunde rinde i Sinde. Petrus foreenede ved stort Arbejde Floder, for at giøre Fart igiennem sit heele Land til Vands fast indtil Jappan, affærdigede ogsaa Mathematicos og Søemænd, for at udforske de yderste Grændser af Norden og ubekiendte Have. Christ. 4. søgte ved adskillige Tog at udfinde det gamle Grønland, arbejdede paa at finde Vej igiennem den Nordiske Søe indtil America, var ogsaa den første Danske Konge, som stiftede Colonier udi Indien. Begges Hoved-Lyst var Søemandskab og Skibsbyggerie. Historien vidner, at Christ. 4. med egen Haand havde giort Udkast til de største Skibe udi hans Kriigs-Flaade;

hvilken

hvilken i Henseende til Skibenes Storhed og Godhed
passerede for den Anseeligste udi Europa. Petrus,
for at erhverve sig Kundskab udi Skibs-Byggerie, paa-
tog sig selv en Tieners Skikkelse, saa at han blev seet
udenlands med Øxen udi Haanden at agere Tømmer-
mand: Virkningen deraf var, at anseelige Flaader, saa-
vel udi den sorte Søe som udi Øster-Søen i hans Tiid
bleve anlagde. Begge søgte at befordre Lærdom og bog-
lige Konster: Den Forskiel alleene var, at Christia-
nus 4. ogsaa selv var lærd; men Petrus alleene El-
sker af Lærdom, naar man vil dømme Lærdom efter
187 Academisk Stiil og Talemaade; thi man kand ellers
sige, at den er virkelig lærd, der i Grund haver ud-
studeret vigtige og nyttige Videnskaber, endskiønt han
ikke kand forklare dem paa de lærde Sprog: Udi den
Henseende kunde den Russiske Monarch passere for
en lærd Herre, ja regnes blandt de værdigste Lemmer
af det Parisiske Videnskabs Academie, hvorudi han
havde ladet sig indskrive. Man seer heraf, at disse
tvende Herrer have i alting opfyldt Regenteres Pligt,
ja at de have udrettet meere, end man kunde vente. At
Czarens Bedrifter ere større, maa tilskrives saavel Lej-
ligheden som hans u-omskrænkede Magt. Den eene
kunde i Værk sætte alt hvad han vilde; den anden vilde
i Værk sætte alt hvad han kunde: Villien var hos
begge den samme, men Evnen i Henseende til Regie-
ringen var u-lige; saa at det hedte hos den eene: Saa-
ledes vil jeg have det; men hos den anden: Saaledes
vilde jeg gierne have det; hos den eene: Saa skal det
være; hos den anden: Saaledes maa det efter mit
Raads Godtfindende blive. Thi det er ingen Tvivl
paa, at Christ. 4. jo havde giort meget meere, hvis
hans Hænder havde været mindre bundne. Begge førte

et

et tarveligt, simpelt og borgerligt Levnet, saavel udi Mad og Drikke, som udi Klæder; saa at man derudi ikke kunde distingvere dem fra Almuen: Thi de lode sig ofte til Fods uden Følge indfinde udi private Huuse, men glemte derhos ej ved Leylighed at vise, at de vare Konger. Ingen Regentere have bedre forstaaet deres Financer, og i Grund meere udstuderet Rigernes Oeconomie. Derpaa vises adskillige Exempler i begges Historier, sær i Christ. 4.; thi jeg haver seet hans 188
egenhændige Instruxer for Kiøkken og Kielder-Sager: Dog, naar Rigets Ære og Fornødenhed det udfordrede, blev intet sparet; men den eene saavel som den anden giorde Depenser, som ginge indtil Magnificence. Ligesom nu disse tvende Monarcher lignede hinanden udi Dyder og store Qvaliteter, saa havde de ogsaa tilfælles Fejl og Skrøbeligheder. De vare begge hastige, og kunde snart overiles af Vrede: Deres Diæt, sær udi Drik, var ej heller ordentlig. Man legger ogsaa begge dette til Last, at de occuperede sig ofte med alt for ringe Sager: Czaren udstuderede alting indtil gemeene Haandverker; og den Danske Konge ordinerede Kiøkken- og Kielder-Sager, undervisede Skrædere, Skoemagere, Tømmermænd, Muurmestere, og alle slags Haandverks-Folk, ja gav Ordres, hvorledes man skulde omgaaes og handle med de Kongelige Børns Klæder, Skoe og Strømper. Saadant kunde legges store Regentere til Last; men, som vigtige Sager af dem ikke bleve forsømte, saa kand man sige, at deslige smaa Forretninger tiene alleene til Beviis paa et forunderligt stort Begreb og Arbejdsomhed, og give tilkiende, at deres høje Embeder, hvor store og vanskelige de end vare, saa vare de dog ikke tilstrækkelige for slige store Genier og arbejdsomme Herrer. See der haver min

Herre,

Herre, hvad jeg i Hast haver fundet samle til denne Sammenligning: Han maa selv legge til hvad jeg kand have forglemt. Jeg forbliver ꝛc.

189

Epistola CCXXIV.

Til **

Jeg takker for din sidste Skrivelse. Du meener dig at have Ret derudi, at man udi Religions-Tvistigheder maa skille nærværende fra forbigangne Tider, og ikke bebrejde de Roman-Catholske alle de hæslige Legender, som ere skrevne for Reformationen, og som tildeels af dem selv nu omstunder forkastes, helst udi Frankerige, hvor Religionen haver i visse Maader faaet en anden Skikkelse. Men, om jeg kand vise dig en nyeligen skreven Legende, udgiven af en anseelig Fransk Prælat, nemlig Bisskoppen af Soissons, da haaber jeg, at du vil blive af andre Tanker, og bekiende, at der endnu findes Folk paa de meest polerede Roman-Catholske Stæder, som hænge udi den gamle Overtroe, og søge at binde Mennesker de u-rimeligste og forargeligste Fabler paa Ærmene. Bemældte Legende, som befattes udi en stor Bog og fører Titel af Vie de la Venerable Mere Marguerite, religieuse de la visitation &c. morte en odeur de sainteté 1690, par Monseigneur Jean Joseph, Eveqve de Soissons, de l' Academie Françoise à Paris 1729. Derudi seer man, Troe at fæstes til en Fabel, som udi U-rimelighed og Forargelse ikke giver efter nogen af de groveste, som udi

Lin. 11 for, for.

udi den meest Overtroesske Alder ere forfattede. Fabe- 190
lens Heroinde er en Kloster-Jomfrue, ved Navn Marguerite Alacoqve, hvilken bemældte Bisskop dømmer værdig til at sætte paa Helgenes Liste; skiønt man af hendes selsomme Opførsel klarligen seer, at hun maa have havt alle Skruer løse udi Hovedet. Det er for vidtløftigt at opregne alle de selsomme Ting, som fortælles om denne Jomfrue: Jeg vil derfore lade mig nøje at anføre nogle faa. Hun foregav sig at have daglig Omgiengelse med Christo, som hun kalder sin Brudgom, visende en Ring, som han havde satt paa hendes Finger til Troelovelses Tegn. De Samtaler, som hun havde med hendes Troelovede, ere ikke alleene u-rimelige, men tildeels ugudelige; thi han befaler hende blant andet meere at adlyde hendes Superieures i Klosteret end GUD: Hvorover en sindriig Autor giør saadan Critiqve, nemlig, at denne Lærdom var Vand paa Pavens Mølle, saasom deraf flød, at, endskiønt Pave Clementis XI. Constitution stridede mod GUds Ord, var man dog forbunden til at antage den. For at erhverve sig en Martyr-Bestandighed, vilde hun vænne sig til det, som af Naturen var hende meest modbydeligt; og, saasom hun havde naturlig Afskye for Ost, tvang hun sig trende gange til at æde deraf. Den første gang besvimmede hun derved; men den anden gang fik hun et Stykke ned, og triumpherede hun derover, som den, der havde ladet see Prøve paa en christelig Heroismus, hvorvel fornuftige Folk udtolkede det anderledes. Ovenmældte Autor, som commenterer over
denne Legende, anfører lige saadan heroisk Gier- 191
ning, som en havde øvet udi Engelland, da han engang havde den Ære at spise med Kong Carl den anden: Den samme skar et Stykke af en Ost, som vrimlede af Madiker, hvilken han aad udi Kongens Paasyn, og

sagde derhos: Her seer Eders Majestæt, at jeg paa een gang haver omkommet ligesaa mange som Samson; hvortil Kongen svarede: I maa legge dette til, at det er skeed med samme Vaaben (nemlig med en Asen-Kiæft.) Men for at komme til vor Heroinde igien, da for at øve sig udi christelig Taalmodighed, lod hun sig bruge til at vogte i Klosterets Urtegaard en Æselinde med dens Føll, og skulde see til, at disse flygtige Dyr ikke nærmede sig til Kaal og Urte-Beeder; dette satt hende udi idelig Arbeide fra Morgen til Aftenen: Dog trættedes hun ikke derved, foregivende, at hendes Brudgom Christus giorde hende stedse Compagnie, og gik hende tilhaande udi denne vanskelige Forretning; ja hun foregav, at han een gang, for at styrke hende, listede sig til en Præst, og tog af Præstens Haand et Stykke af det til Nadveren indviede Brød, som han bragte til hende, item at hun gav sin Brudgom Christo engang en nye Klædning, da han lod sig see for hende udi pialtede Klæder. Hun lod sig ikke alleene nøje med at pidske sit Legeme, og at hvile om Natten paa knortede Træ-Stykker, men hun bandt og Jernbaand om sine Arme, snørede dem saa stærkt til, at de ginge ind udi Kiødet: Ja det gik omsider saa
192 vidt, at hun lod skiære sin Brudgoms JEsu Navn paa hendes blotte Bryst; og, saasom Saaret for hastig læ-gedes, oprippede hun det igien. Naar man til alle disse Piinsler legger dette, at Fanden, efter hendes Foregivende, ofte prøglede hende, og styrtede hende ned for Trappen 2c. Da kand man ikke andet end give Biskoppen af Soissons Ret derudi, nemlig, at hun fortienede at canoniseres. Jeg vil give dig Lov til at efterlede de ældste og u-rimeligste Legender, og jeg er forsikkred om, at du neppe skal finde nogen, som er saftigere end denne, som i vor Tiid med største Andagt er publi-

cered

cered af en Fransk Bisskop, der affecterede at blive Dauphins Informator. Du vil maaskee hertil svare, at denne Prælat ikke alleene er bleven foragted, men end og satt til Rette for saadant vanskabt og forargeligt Skrift: Nej ingenlunde! Tvertimod han blev kort derefter forfremmed til Erke-Bisp-Sæde af Soissons. Om denne Jomfrue, som efter Bisskoppens Sigelse døde som en Helgen 1690, vil engang komme paa Helgenes Liste, det skal Tiden lære. Vist nok vil det blive, at Klosteret ikke vil eller kand udstede fordeelagtige Vidnesbyrd om hendes Hellighed: Thi hendes Med-Søster ansaae hende som et afsindigt Menneske, der burde overleveres udi Doctors og Chirurgi-Hænder. GUD give! at det samme ikke kunde siges om mange andre Helgene, som dyrkes med største Andagt. Jeg forbliver etc.

Epistola CCXXV. 193

Til **

Vor tilfælles Ven B. S., hvis Hoved-Studium paa nogen Tiid har været at igiendrive Manichæer, og at løse de Knuder, som Monsr. Bayle har knyttet, og som han haver meenet at være u-opløselige, foregivende, at hvor meget man end vrider og vender sig, saa kand man dog ikke andet end antage den forhadte Lærdom om tvende Principia, saasom de naturlige saavelsom de moralske onde Ting, som sees i Verden, ikke kand flyde fra et godt Principio, eller fra en retfærdig, god og barmhiertig Skaber. Jeg siger, vor tilfælles Ven meener, at man kunde reede sig

ud

Lin. 1 affecterede, stræbte efter.

ud af denne Labyrinth, ved at statuere tvende Principia, uden at forfalde til det Manichæiske Kietterie. De tvende Principia, som han meener at kunde være antagelige, uden at giøre Skaar udi GUds Enevolds-Magt eller Væsens Unitet, er, med de gamle Philosophis at statuere Materiens Æviighed, og saaledes at antage tvende Principia, et Activum, som er Skaberen, og et puur Passivum, som er Materien. Udi denne Lærdom meener han intet anstødeligt at være, saasom ved at statuere en død og u-formelig Materies Præexistence for Skabningen, Skaberens Ære, Almagt og Unitet ikke nægtes som
194 udi Manichæernes Systemate; hvilke ved at statuere tvende lige æviige active Principia nægte GUds Unitet. Han meener, ved saadan ufkyldig Lærdom først at hindre, at man ikke støder an imod det almindeligen antagen Philosophiske Axioma: Ex nihilo fit nil; det er: Af intet bliver intet. Dernæst at igiendrive Manichæernes Dualitet eller Lærdom om tvende active Principiis; efterdi man, ved at antage saadan Lærdom, kand begribe, hvorledes de mange onde Ting kand existere, uden at tilskrive en god og retfærdig GUD deres Aarsag. Fast alle gamle Philosophi, undtagen Democritus og hans Efterfølgere, have antaget tvende æviige Principia, nemlig GUD og Materien; og synes det, at de have holdet saadan Lærdom fornøden, efterdi man ellers ikke kand begribe, hvi saa mange saavel moralske som physiske onde Ting, der findes i Verden, kand overeensstemme med GUds Godhed. De Stoiske Philosophi tale saaledes herom: Der ere tvende Principia af alle Ting; det eene er Activum, det andet Passivum: (τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον.) Det passive Principium er Materien, som er ubeqvem til mindste Ac-

Lin. 11 for, før.

Action, og det active Principium er GUD; (λόγος και Θεός.) Seneca siger, at der i Verden ere tvende Ting, hvor af den er sammensat, nemlig den virkende Aarsag (causa efficiens) og Materien. Hvorudi stemme overeens de største Philosophi, af hvilke GUD kaldes et levende og fornuftigt Væsen, som ved sin Virkning og Arbejde paa den præexisterende Materie har dannet Verden. Materien er saaledes 195
efter deres Sigelse en substants, som er uden alt Liv og Bevægelse, men saadan, som kand imodtage alle de Skikkelser, som derpaa kand settes. Og, naar saa er, er den, u-anseet dens Æfvighed, en Dependence af GUD, som er det eeneste levende og virkende Principium, og incurrerer ikke anderledes udi Skabningen, end som Materialerne til en Bygning, og Leer til et Kar. GUD, sige de, haver viset sin Almagt, Viisdom og Godhed udi de skabte Ting; at alting ikke er bleven godt, maa alleene tilskrives Materien, hvorudi de onde Ting have ligget skiulte, men ikke til Skaberen, hvilken i saa Maade maa være uden for all Critiqve; og de Indvendinger, som giøres mod hans Godhed, derved igiendrives og til intet giøres. GUD, siger Plato, vil alt hvad som er godt. I Henseende til de onde Ting, vil han dem ikke; men de ere Virkninger af Materien: hvilken, saasom den er ævig, ikke kand til intet giøres; men Form og Skikkelse alleene derpaa sættes. Herimod kand siges dette, at, saasom denne Lærdom sigter til at igiendrive de Indvendinger, som af de onde Ting giøres imod GUDs Godhed, saa støde de paa den anden Side an imod hans Almagt; thi det kand i saa Maade hede, at han vilde giøre alting godt, hvis han havde kunnet; thi Plato forklarer dette tydeligen med disse Ord: *Βουληϑεῖ ὁ Θεὸς ἀγαϑὰ μὲν πάντα, φαῦλα δὲ μηδὲν εἶναι κατὰ δύναμιν.* Men vor tilfælles Ven meener, at dette intet

196 intet Skaar giør udi GUds Almagt og Viisdom, efterdi deraf intet andet flyder, end at Formen maatte rette sig efter Materien; de Indvendinger derimod, som giøres imod GUds Godhed, derved igiendrives, naar man siger, at Materien med det Onde og Gode, som derudi laae skiulte, er ævig og uskabt. Thi at ville i saa Maader criticere Skabningen, er det samme, som at ville dadle en stor Konstner, der havde udarbejdet et Træ-Billede, efterdi det ikke var saa stærkt som af Marmor; thi dertil kunde svares: Det kand ikke blive anderledes, efterdi Materien er Træ. For at sige mine ringe Tanker her om, da synes mig, at dette Argument kunde komme Monsr. Bayle til at sveede, hvis han havde med en Hedenske Philosopho at bestille. Men, saasom hans Antagonister ere Christne, som af Revelationen vide, at det Axioma: Ex nihilo fit nil, ikke holder Stik, og som tilstaae, at den hellige Skrift vidner, at GUD af intet haver dannet alting, saa lader han sig af dette Philosophiske Argument ikke anfægte; er derfore best, ikke at betiene sig deraf, helst saasom vi have et Argument, som Hedningene haver været ubekiendt, hvilket tages af Syndefaldet; saa at vi kand sige, at alt hvad Gud skabte var godt, men alt det Onde som nu sees i Verden, flyder af vore første Forældres Misgierning, hvorved Mennesket blev Laster, Sygdomme og Død underkastede, og den heele Jord blev forbandet, og tabte den Herlighed, hvorudi den ved første Skabning var satt. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCXXVI. 197

Til

Collegium Politicum
paa Landet.

Jeg takker de Høyvise Herrer for den Godhed de haver at communicere mig alt hvad som udi Deres Collegio til Landets Beste foretages og overvejes. De skrive, at dem nyeligen af en gammel Mand udi Cimbrica Chersoneso eller Jylland er insinueret et bevægeligt Klage-Skrift over Modernes og Levemaadernes Forandringer alt til det Verste, og at samme Mand viser, hvor meget vi paa et halv hundrede Aar have vanslægtet fra vore kiære Forfædres Simplicitet og fornuftige Levemaade, ønskende derhos, at I gode Herrer, som Statens u-afladelige Forbedrere ville være betænkte paa Middeler og Forslag, hvorledes en Apocatastasis kunde tilvejebringes, og de gamle Vedtægter og Levemaader igien kunde fornyes. Jeg ønsker af mit Hierte, at saadant ved Eders Middel kunde udvirkes: Thi jeg holder for, at intet Klagemaal kand være bedre grundet, og at man i Tide maa være betænkt paa en almindelig Reformation, saasom man seer, at alting gaaer grad-viis frem til Corruption og Fordærvelse. Jeg meener, under Deres Correction, at et Forslag kunde giøres til saadan almindelig 198
Reformation, og, ved at ligne vore nye Moder og Levemaader mod vore Forfædres Skikke og Vedtægter, at kunne vise, hvor fornødent det var igien at fornye de gamle, som jeg finder overalt at have været ligesaa nyttige, grundige, og ziirlige, som vore nye Moder og Ved-

Lin. 14 f. n. Apocatastasis, Tilbagevenden.

Vedtægter ere skadelige, u-rimelige og vanskabte. Adskillige Ting, som dagligen forefalde, give mig Anledning at tænke paa saadant, og at sammenligne de gamle ved de nye Tiders Skikke. Jeg var, for Exempel, forgangen Uge inviteret til et Pige-Bryllup: Jeg maatte, efter de nyeligen vedtagne Skikke, beqvemme mig til Brude-Gave, for hvilken jeg til Vederlag fik intet uden en tør og maver Brude-Vielse at høre; og, da den var til Ende, presenterede Brudens Husbonde mig en Prise Islandsk Snustobak; hvorpaa jeg og de andre inviterede Personer, efter aflagde Taksigelse og Lykønskning gik bort. Jeg sagde da ved mig selv: o tempora! o mores! Jeg forestillede mig da, hvorledes Brylluper, Barseler, Sørgestuer og andre Høytideligheder bleve holdne udi vore Forfædres Tider, da hverken Ceres eller Bacchus, det er, hverken Mad eller Drikke blev sparet, men alting gaves udi Overflod for at fornøye de inviterede Venner, saa at man med langt større Lyst og Fornøjelse da bivaanede Vaage- og Sørge-Stuer, end nu omstunder Brylluper. Jeg erindrer mig i min Barndom, hvilken Glæde det var for mig og andre, naar vi fik at vide, at vor Naboe Jens Pedersens Hustrue var kommen i Barselseng, eller et af deres
199 kiære Børn var død; thi derpaa fulte mange gode fæde Dage. De Høyvise Herrer ville maaskee hertil sige, at saadanne Moder satte Folk udi Bekostning, og at Smauken, Drikken og Støjen var u-anstændig, helst i Sørge-Stuer. Hvad det første angaaer, da kand vel ikke nægtes, at jo Folk derved sattes udi nogen Bekostning; men en stor Nytte flød deraf, saasom Fortrolighed og kiærlig Omgiengelse derved befordredes imellem Venner og Naboer; og hvad Anstændigheden angaaer, helst udi Sørge-Stuer, da meener jeg, at intet kunde være fornuftigere og anstændigere, end ved all optænkelig

Lyst

Lyst at opmuntre de sørgende Personer, og at komme
dem til at glemme deres Forliis. Lader os nu see, udi
hvilken Tilstand de gamle Moders Afskaffelse haver
bragt os. Den eene Naboe kiender fast ikke den anden
meere; Socialitet, som er Siælen udi en Stad, op-
hører; Misanthropie og Tungsindighed befordres; man
veed fast ikke meer at giøre Forskiel imellem gode og
onde Dage: En Jule-Aften, en Mortens-Aften, mod
hvis Ankomst man nogle Uger tilforn glædede sig, skilles
nu ikke fra en Langfredag-Aften. Jule-Kager, Hellig-
Tre-Kongers-Lys, Paaske-Æg, Fastelavns-Brød, som
ikke alleene Børn, men endogsaa gamle brave Folk cele-
brerede Aarets Tider med, ere nu saa reent for-
svundne, at det blotte Navn fast ikke er tilbage. Folk
giøre vel ogsaa endnu Visiter til en anden; men det
er Visiter derefter; Thi Tractamenterne bestaae
gemeenligen udi Vand, som tiener til intet uden at svække
Naturen og at forkiølne Venskab, da de tilforne bestode 200
udi gammel Gaudio og andre Hierte-styrkende og til
Kiærlighed opmuntrende Liqueurs: Mands-Personer
tracteredes med Viin, Øll, Brunsviger-Momme og
andet, som lagde Kiød til Ribberne; og Fruentimmer
med Gylden-Vand, Canarie-Sek og andre liflige Li-
queurs, hvilke de dog ikke bleve tvungne til at drikke
over deres Formue; thi de kunde giøre mange saadanne
Visiter om Eftermiddagene, og saa af dem ginge dog
gandske beskienkede til Sengs. Man eftertænker ikke,
hvilken Uheld den Vand-Drikken fører med sig: Den
svækker Naturen, foraarsager Morositet, og forkiølner
saavel Venskab som Devotion. Jeg siger, at den
svækker Naturen; hvorpaa daglig Erfarenhed viser mange
Exempler. I gamle Dage, da man drak Brunsviger-
Momme i Steden for Caffée, og reven Øllebrød om
Morgenen i Steden for Thée, saae man føre og

spæk-

spækfeede Mennesker, der vare duelige ikke alleene til Hænders Gierninger, men endogsaa til Afkoms Forplantelse. Jeg erindrer udi min Barndom, at der i min Føde-Bye Bergen var en Borger, som kaldtes Peder Feldbereeder, hvilken blev overbeviset om at have giort 6 Sønner paa een Nat. Jeg roser ikke Gierningen, men anfører den alleene til Beviis paa vore Forfædres Duelighed. Man skal nu omstunder, længe lede blant vore Tiders Vand-Drikkere, førend man finder saadan en Mand. Jeg siger, at kraftige Liqveurs, som fordum brugtes, ikke alleene styrkede Mennesker, og giorde dem beqvemme til all slags Arbejde, men ogsaa
201 opmuntrede dem til indbyrdes Kierlighed, og var Tønder til en slags Devotion; hvorpaa man endnu seer Exempler udi visse gammeldags Giæstebude og Bonde-Bryllupper paa Landet, hvor Begyndelsen giøres med at fortale sin Næste og igiennemhegle Øvrighed: Men, saasnart de kraftige Skaale have giort deres Virkning, intoneres lutter Poenitentzes-Psalmer. Jeg haver mærket overalt, hvad Forskiel der er imellem den gamle og nye Devotion: Da saae man Folk, med større Andagt at synge Latinske Psalmer, som de ikke forstode, end de nu siunge dem, som de have paa deres Moders Maal alleene, og forstaae: Man kunde da glæde sig ved at see, med hvilken Andagt en Stue-Pige udi Kirken intonerede sin In dulci jubilo, og sin Puer natus in Bethlehem, da man nu med Forargelse maa see, med hvilken Kaaldsindighed de synge reene Danske Psalmer, som de forstaae. En gammel Autor siger: Virtus incalescit mero, Det er: stærk Drik opmuntrer til Dyd; Erfarenhed viser, at den og opmuntrer til Devotion: Derfor siger man udi Ordsproget, at Gudsfrygt og Brændeviin følge sammen: Den opvækker ogsaa Oratorum og Poëters Geist; derfor raader man

Poëter

Poëter fra at drikke Vand. Man mærker og, at vore Tiders Poësie kommer ikke mod den gamle. Vel er sandt, at de Vers, som nu giøres, ere meere ordentlige, og Stilen er bedre, men Geisten og den gamle Frugtbarhed paa Riim fattes. Det er ogsaa naturligt, at Sindet maa meere muntres, og de Poëtiske Aarer stærkere flyde efter en Viin-Candeel, som fordum var Poëters Frokost, end efter Vand. Jo meere man examinerer 202
de Gamles Diæt og Levemaade og ligner den med vore Tiders Skikke, jo meere bliver mand herudi bestyrket. Familiere Omgiængelse mellem Mands-Personer og Fruentimmer var fordum meget indskrænket. Jeg erindrer, at udi i min Barndom i min Føde-Bye det var u-anstændigt for et Fruentimmer at hilse en Mands-Person paa Gaden. Virkningen af denne Skik var Kydskhed, og det udi saadan Grad, at en Jomfrue enten virkelig besvimede, eller maatte lade som hun daanede, naar hun hørte en Cavaliers Navn: Vel er sandt, at Fæstningerne derfore ej vare u-overvindelige; men den udvortes Anstændighed toges dog altiid udi Agt, og Angrebene skeede med behørige Formaliteter; da man nu uden Skye gaaer lige til, og det heder, som med Harleqvin og Columbine: Vil du have mig? Ja nok! Det var derfore, at Jule-Leege bleve holdne i gamle Dage, hvilke kunde ansees som christelige Saturnalia, efterdi det var den eeneste Tiid om Aaret, paa hvilken Frihed gaves til familiere Omgiengelse imellem Mands- og Qvinde-Personer. Nu omstunder behøver man ikke meere saadanne Leege, saasom en Jomfrue paa ingen Tiid af Aaret giør sig usynlig. Det heder nu: Den er let at lokke, som efter vil hoppe: Ja dette gaaer saa vidt, at mangen Jomfrue undseer sig ikke ved udi en Mands-Persons Nærværelse at blotte sine Bryste, ja, det som verre er, at binde sine Hosebaand; hvilket dog Borge-

mester

203 mester og Raad burde have Indseende med. Ligesom de gamle Moder giorde Fruentimmer meere kydske, saa giorde og de gamle lovlige Vedtægter Mands-Personer meere tappere. En Tvistighed, som nu afgiøres for Bye-Ting og Raadstue, blev da decideret paa frisk Gierning, enten ved Pistol eller Kaarde. Det er ikke at beskrive, hvilken herlig Virkning saadan Procedure havde: Thi derved foraarsagedes, at ikke alleene hver Officier, men endogsaa hver Borger-Søn og Student var Soldat. Betragte vi Skole-Gang, da kand vi sige, at der nu omstunder er ingen Disciplinе, naar man ligner den med den gamle: Hver Skolemester var da som en souverain Konge i Mignature; Disciplene levede under streng Ave; deres stribede Rygge, deres Buler udi Panden, og deres hovne Kinde gave tilkiende, at hver Skole var som et Lacedæmonisk Gymnasium. Nu derimod er Skole-Gang ikke andet end en Børne-Leeg, og derfore svarer til Navnet, som er Ludus Literarius. Forældrene, i Steden for at kiæle for deres Børn, spurte dagligen efter, om de fik brav Hug; hvilket de nidkiære Lærere gemeenligen bejaede, og til Beviis fremvisede Disciplenes broderede Kroppe. Spectacler og Skue-Spill vare ogsaa af anden Beskaffenhed udi gamle Dage, end de i vor Tiid ere. I Steden for opdigtede Elskovs-Spill og Satirer, som nu forestilles, bleve præsenterede enten Bibliske Historier om Adam og Eva, om Christi Lidelse, om den hellige Dorothea, eller om Doctor Fausto og andre deslige bevægelige Ting, saa at man med lige saadan Devotion sad paa saadanne Skue-
204 Pladse, som nu udi en Kirke, og gamle Matroner ginge med vaade Øjen derfra. Jeg kunde anføre utallige andre Ting til Beviis paa Tidernes Forverrelse; hvorfore intet skulde være mig kiærere, end at høre de gamle

Ti-

Lin. 6 f. n. bevægelige, rørende.

Tiders Fornøyelse igien, og at de Høyviise Herrer vilde være betænkte paa Forslag dertil. Jeg lever i den Forhaabning, og forbliver ⁊c.

Epistola CCXXVII. 205

Til **

Min Herre, som af mine Skrifter haver mærket, at jeg en og anden gang søger at undervise ved Ironier, meener, at man med meere Eftertryk kunde bestride Overtroe og visse Vildfarelser, hvis det skeede udi en ærbar og alvorlig Stiil; helst, saasom mange eenfoldige Mennesker, der tage alting efter Bogstaven, derved kand forvirres, og bilde sig ind, at en Autor virkeligen approberer de Daarligheder, som han skiemteviis roser. Men jeg troer dog ikke, at nogen skulde være saa eenfoldig at tage slige Ironier, som jeg een og anden gang haver betient mig af, efter Bogstaven. Jeg haver tvertimod mærket, at den Socratiske Underviisnings-Maade stedse haver havt god Virkning, saavel hos Lærde som U-lærde. Jeg haver nyeligen læset et Skrift, som er publiceret af Ernst Salomon Cypriano under den Titul: Von Ursprung und Wachsthum des Papsthums; hvorudi jeg finder, at Autor haver betient sig af den Methode, udi et Brev, som han fingerer at være dicteret af St. Peder, tilskikket Keyser Nero. Og synes mig, at intet kand være kraftigere til Reformationens Forsvar. St. Peder forestilles, ved sin Ankomst til Rom at have overgivet et Skrift af efterfølgende Indhold.

Paa

206 Paa Guds Vegne lader jeg Eders Kejserlige Majestet vide, at jeg er kommen hid til Rom, for at stifte en Meenighed, og, som en absolut Monarch, at regiere alle Christne udi det Romerske Herredom. Hvis Eders Majestæt vil beqvemme sig til at antage den christelige Troe, og blive et Lem af Kirken, da maa han have den Godhed, saavelsom hans Efterkommere, at sige sig af med sin Ret og Eenevolds-Magt: Thi det er fornødent, at saavel Eders Kejserlige Majestæt som Efterkommere ansee sig som Subalterne af mig og mine Efterkommere, saaledes, at aldrig nogen Kejser skal driste sig til at foretage noget mod Kirkens Interesse, undtagen at han vil exponere sig at blive sat fra sin Værdighed, og at see sine Undersaatter befriede fra deres Troeskabs-Eed. Jeg haver sat mig fore at stifte en Stat udi Eders: Og vil jeg ej alleene, at mit heele Underhavende Clerisie skal være befried fra Eders Jurisdiction; men jeg vil ogsaa hæve usigelige store Penge-Summer af Eders Lande. Naar Eders Undersaatter appellere fra Eders Domstoel til min, da maa man taale, at jeg som øverste Dommer stadfæster eller underkiender Eders Domme. I fald jeg enten
207 selv eller ved mine Tilforordnede erklærer nogle af Eders Undersaatter at have forbrudt Embede, Midler, ja Livet selv, da maa Eders Kejserlige Majestæt uden Betænkning og Ophold strax exeqvere saadan Dom. For at bestyrke desmeere min Myndighed, vil jeg, at mine Efterkommere skulle bære en Kejserlig Crone. Blant de Curialske Ceremonier som skulle i agttages

tages, skal een bære denne, at, naar jeg eller mine Efterkommere stige til Hæst, skal Eders Majestæt og hans Efterkommere holde Stibøjelen, &c. Saa vidt denne Autor. Man kand legge dette dertil: Eders Kejserlige Majestæt og Efterkommere skulle ikke holdes for rette Regentere, førend Jeg og mine Efterkommere have sat dem Kronen paa Hovedet. Naar Eders Kejserlige Majestæt indstiller sig for min Person, maa han falde paa Knæ, og kysse mine Tøfler. Endelig maa Eders Majestæt vide dette, at min Over-Inspection strækker sig ikke alleene til Regimentet, men end og til Huus-Sager. Thi hvis Eders Majestæt ikke kand forliges med sin Gemahl, eller haver hende mistænkt for Utroeskab, maa han uden min Tilladelse ikke skille sig ved hende, men bære sine Horn med Taalmodighed; thi, hvis Skilsmisse mod min Villie skeer, er- 208
klærer jeg ham bandsat og uværdig til Regimentet, &c. Det er let at slutte, hvorledes Kejser Nero vilde spile Øjen ved saadan Memorial: Han kunde vel ikke ansee det som et alvorligt Skrift; ikke desmindre haver dog Tiden viset, at de, som kalde sig St. Peders Successores i Embedet, ikke alleene saadant alvorligen have paastaaet, men endogsaa virkeligen erholdet; saa at de ikke alleene have tilegnet sig Staden Rom, men end ogsaa Kejserlig Jurisdiction. Jeg tvivler ikke paa, at jo min Herre vil finde Behag udi dette Autoris Indfald, og at han i Følge deraf vil dømme lidt mildere om de Ironier, som jeg ved adskillige Lejligheder haver betient mig af, for at undervise med desstørre Eftertryk. Jeg forbliver &c.

209 # Epistola CCXXVIII.

Til * *

Min Herre forlanger at vide af mig, hvad Tanker jeg haver om de saa kaldne Pietister. Det er mig vanskeligt at sige noget vist derom, saasom det synes, at alle de, som gemeenligen befattes under dette Navn, ere ikke et slags Folk. Det er troeligt, at Pietismus er af samme Beskaffenhed som Arminianismus, saaledes, at Lærdommen, som de første Stiftere have ført, i sig selv er u-lastelig, og ikke haver sigtet til andet end at skierpe Christendommen. Det synes at have tilgaaet med Speners Lærdom, ligesom forhen med Arminii. Arminii Principia vare gandske raisonable: Hans Skrifter sigtede fornemmeligen til en christelig Tolerance og Medlidenhed mod Vildfarende; og meenede han, for at forekomme Religions-Tvistigheder, det var best at holde sig alleene til Skriftens Ord, uden videre at konstle paa Religionen, og at forbinde sig til visse antagne Konst-Termini, som udi Bibelen ikke findes. Men nogle af hans Disciple have drevet denne Lærdom for vidt, og derved givet Anledning at beskylde dem for at nærme sig til Socinianismum. Det er ogsaa troeligt, at virkelige Socinianer have skiulet sig under deres Vinger; og derved er foraarsaget, at Arminianismus er bleven et forhadt
210 hadt Navn. Ligeledes er det i mine Tanker gaaet til med Pietismus, hvis Stifter holdes for at have været Philip Jacob Spener, en anseelig Theologus udi Tydskland. Samme Spener er fød udi Elsatz og død udi Berlin 1705. Denne Mand, uden at vige fra Orthodoxien, lod sig nøje med udi sine Skrifter at skierpe Christendommen og at prædike om Religionens

nens Lunkenhed udi den Lutherske Kirke. Han anrettede til Franckfurth 1670 et Pietets Collegium udi sit eget Huus, hvilket han siden forflyttede til en Kirke. Udi denne Forsamling gik han igiennem den foregaaende Sondags-Prædiken, givende Tilhørerne Frihed at giøre Spørsmaal til ham. Udi alt dette syntes at være meere Godt end Ondt. Adskillige Tydske Theologi begyndte dog at støde sig derover, holdende for, at noget nyt af saadanne særdeeles Samlinger kunde fødes; og bleve de bestyrkede udi saadan Tanke, da Spener udi det Aar 1675 giorde en Fortale til Joh. Arnds Postill, hvorudi han talede stærkt imod Religions-Lunkenhed udi den Evangeliske Kirke. Spener begav sig siden til Sachsen, hvor adskillige saadanne Samlinger bleve stiftede; og var det da, at den bekiendte Theologus Francke i denne Handel signaliserede sig. Og tog dette med Tiden saaledes til, at de andre Geistlige allarmeredes derover, og at Hoffet omsider forbød disse Samlinger; og Thomasius, som med Hæftighed havde taget Franckes Partie, maatte forlade Leipsig, og tillige med Francke sætte sig ned udi Halle, hvor de siden stedse forbleve. Denne Handel sagtedes derved ikke, men kom desmere i Drift paa 211
andre Steder. Og, saasom paa samme Tiid opreisede sig nogle inspirerede Qvinder, gaves derved Anledning at afmale Pietisterne eller Speners Disciple som Fanatici, hvorvel Spener offentligen erklærede sig mod dem. Udi Gotha bleve nogle af dem, som vare meest mistænkte, tilholdne at give skriftligen deres Troes Bekiendelse fra sig, og faaer man deraf Indholdet af den Spenerske Lærdom, som fornemmeligen bestaaed derudi: At Guds Ord ikke kand forstaaes uden den Hellig-Aands Virkning; og at en U-igienfød derudi intet kand see, endskiønt han besidder alle Sprog og Vi-

Videnskaber; item at all slags Spill, Dantz og Skiemt er lastværdigt. Paa denne Bekiendelse bleve de mistænkte Personer erklærede uskyldige udi Gotha, hvorvel Øvrigheden saadant ikke bifaldt, helst, saasom man mærkede, at disse nye Lærerers Nidkierhed gik saavidt, at de paa adskillige Steder excommunicerede dem, som dandsede. Udi Halle foraarsagede Franckes Nidkierhed meer og meer U-rolighed; og, saasom en Hob Fanatici paa samme Sted opreisede sig, toge samme Mands Modstandere deraf Anledning at beskylde ham for at favorisere samme Mennesker, og at confundere Pietister med Fanaticis. Allermeest beskyrkedes denne Beskyldning af de Protestantiske Børn udi Schlesien, hvilke udi det Aar 1707. item 1708. samlede sig først under aaben Himmel paa Marken, og siden udi Stæderne, for at synge og bede. Over det bleve fældede foranderlige Dommer: Nogle ansaae det, som en guddommelig Indskydelse, andre som en epidemisk
212 Svaghed, saa at Tingen hørte heller til det Medicinske end Theologiske Facultet. Det er bekiendt, hvilke Bevægelser Pietismus for nogle Aar siden haver foraarsaget udi de Nordiske Riger. Derom vil jeg intet mælde, saasom alting er endnu udi frisk Ihukommelse; i sær, saasom jeg ikke kand sige, om de Beskyldninger, som ere giorte mod de Nordiske Pietister, ere vel eller ilde grundede. Det eene Partie igiennemheglede det andet: De Orthodoxe Lærere beskyldte Pietisterne for Fanaticismo; og Pietisterne kaldte de andre U-igienfødte. Alt hvad som taledes paa Prædike-Stolene blev af hvert Parti nøje examineret, saa at man allarmeredes over Expressioner, som man ellers tilforn ingen Reflexion havde giort over. Til Beviis herpaa tiener dette, at en vis anseelig Prædikant holdt en Tiid lang ikke andre Prædikener, end dem som han

han Ord for Ord havde lært uden ad af Brochmans Postill; men blev derfor ikke skudfrie. Alt hvad man med Upartiskhed kand sige her om, er dette: At Spener og andre, som have lagt Grundvold til Pietismum, ikke synes at have villet vige fra Orthodoxien: men at adskillige af deres Discipler have søgt at outrere denne Lærdom saaleedes, at den meer og meere haver nærmet sig til Fanaticismum. For Exempel: 1.) De først oprettede Pietets-Collegia eller Forsamlinger, som udi sig selv ikke alleene vare uskyldige, men endogsaa nyttige, have med Tiden haft den Virkning, at mange have affondret sig fra den publiqve Guds-Tieneste, og givet Anledning til en Sect af Separatister. 2.) Den Moderation og Tolerance i Henseende til andre Secter, som udi sig selv er christelig, er med Tiden dreven saa vidt, at den haver strakt sig til Socinianer og Qvækere; og kand ikke nægtes, at jo Spener selv dertil haver givet Anledning, saasom man seer, at han haver giort for meget Væsen af Jacob Böhm og nogle andre fanatiske Mennesker. 3.) Den Lærdom, som i Begyndelsen er ført mod verdslig Philosophies Forfængelighed, og som hos Spener kunde have nogen Grund, er af andre poussferet saa vidt, saa at de have talet med Foragt om alle Videnskaber, holdende dem ikke alleene unødvendige, men endogsaa skadelige for Kirke-Lærere. I Følge deraf have ogsaa mange fordømt all foregaaende Meditation og Bereedelse til en Prædiken; hvilket er Qvækernes Lærdom. Spener selv haver dog ikke gaaet videre, end at tillade Prædikantere at udvælge selv Texter, og ikke at binde dem til visse anordnede Texter, som foreskrives af Evangelier og Epistler. 4.) Spener forkaster vel ikke de anordnede Formularer til Bønner, men ønsker alleene, at Prædikantere maa selv have Frihed

hed at tillegge deres egne Bønner efter Tidernes Beskaffenhed. Mange af hans Discíple derimod have deraf taget Anledning til at vrage alle anordnede Kirke-Bønner. Dette er hvad man med Upartiskhed kand sige herom: Og seer man deraf, at Grundvolden til den saa kaldne Pietismum kand være lagt udi en retsindig Intention, og uden Forsæt at vige fra Orthodoxien, eller at separere sig fra den Evangeliske Kirke. Men, saasom alle Speners Discíple ikke have havt Speners Skiønsomhed og Moderation, ere ad-
214 skillige u-antagelige og selsomme Meeninger deraf avlede; saa at mange af dem, som alleene ville føre Navn af Pietister og Spenerianer, have separeret sig fra den publiqve Guds-Tieneste, og ere blevne, om ikke heele, saa dog halve Qvækere. Dette kand ikke nægtes, uden man vil tale imod Erfarenhed: Thi man haver seet Folk udi hobetal at holde sig fra Kirkegang, fra den hellige Nadvere, og vegret sig ved at lade deres Børn døbe; saa at den Høje Øvrighed haver holdet fornødent ved strænge Forordninger saadant at hæmme. Man maa saaledes giøre Forskiel imellem simple Pietister og outrerede Pietister: De første drister jeg mig ikke til at kalde Kiettere; alt hvad man kand laste dem for, er dette, at de synes at have noget tilfælles med de gamle Donatister, i det de ved alt for hidsige Declamationer mod de ordentlige Lærere, have givet andre Anledning til at separere sig fra Kirken, og at holde den publiqve Lærdom mistænkt; og haver saadant ophidset desmeere de orthodoxe Lærere, efterdi de have mærket, at mange af disse hidsige Censores behøve selv Reformation udi Levnet og Opførsel, og at derfore deres idelige Straffe-Prædikener kand heller henføres til en Slags misanthropie, end til en christelig Nidkiærhed. Hvad de outrerede Pietister derimod angaaer,

gaaer, som have iskiuldt sig under de andres Vinger, og
betient sig af deres Navn, da haver Erfarenhed lært, at
de udi lidt eller intet have differeret fra Fanaticis
eller Qvækere; thi adskillige af dem have opført sig saa-
ledes, at de modererede Pietister ikke have villet er-
kiende dem for deres Brødre, skiønt de ved en slags 215
Protection have giort sig selv mistænkte, og derudover
ofte ere blevne skaarne over een Kam med de andre.
Man kand sige, at her udi er tilgaaet ligesom med det
Engelske Parlament udi Cromwels Tiid. Samme
Parlament holdtes for at bestaae af Presbyterianer,
som intet andet Sigte havde, end at reformere visse
Ting: Men derudi vare skiulte mange Independenter
og Republicaner, hvilke hemmeligen søgte at kuld-
kaste Regieringen, og vilde længe passere for simple
Presbyterianer, indtil de omsider saae Tempo til
at afkaste Masken, og at give sig ud for det, som de
virkeligen vare. Jeg for min Part, saasom jeg stedse
haver holdt Tvang og Forfølgelse at stride mod den
Christelige Troes Grund-Lærdom, haver ideligen udi
disse Bevægelser raadet til Moderation, anseende dette
som en Paroxysmus, der snart vilde udrase. Hvad
som jeg haver stødet mig over, er dette, at mange af
disse outrerede Pietister syntes ikke at have villet
lade sig nøje med simpel Samvittigheds Frihed, som
Engelske og Hollandske Fanatici, hvilke man derfor
heller ynker end forfølger, men at de ved Cabaler og
indbyrdes hemmelige Alliancer have søgt at domi-
nere. Jeg haaber at alle retsindige Folk ville finde,
at udi denne min Beretning er ingen Partiskhed. Man
seer deraf, at jeg ikke confunderer det eene med det
andet: Man seer, at de første Stiftere af den saa
kaldte Pietismo kand have havt en god og redelig
Intention, og at deres Iver kunde have havt god

Virk-

216 Virkning, hvis den hos deres Disciple havde været krydret med meere Skiønsomhed, og hvis de i Steden for med Sagtmodighed at formane til Gudsfrygt og Levnets Forbedrelse, ikke havde udøst Satires og haarde Invectiver, som heller ere Beviis paa Hovmod og Egen-Kierlighed end Prøver paa en christelig Nidkierhed. Den rette Nidkierhed haver langt andre Kiendetegn: Thi dens Motif er Kierlighed til sin Næste, hvilken man søger ved grundig og sagtmodig Formaning at bringe paa rette Veje, og at undervise ved eget Levnets Exempler. Men, saasom det ikke altiid er i agttaget, saa have deres hidsige Straffe-Prædikener ikke tient til andet, end at sætte den gemeene Almue udi Fyr og Flamme, og at styrte eenfoldige Mennesker udi Extremiteter, hvoraf man een og anden gang haver seet bedrøvelige Frugter. Dog, saasom intet er saa ondt, at jo noget Godt deraf kand flyde, saa have disse Bevægelser givet Anledning til at excolere det Theologiske Studium meere end tilforn; ikke at tale om, at den hidsige Orthodoxie her udi Norden derved er bleven meere temperered. Jeg forbliver etc.

217

Epistola CCXXIX.

Til **

Jeg var forgangen udi et Selskab, hvor nogle, som havde læset mine Skrifter, meenede, at jeg en og anden Gang havde stødet an mod Orthodoxien. Om de saadant talede af Skiemt eller Alvor, kand jeg ikke til visse sige. Mit Svar alleene skiemt-

viis

viis derpaa var: At jeg ikke havde kiendt nogen γνησίως orthodox Baron; Dog sagde jeg udi Alvor derhos, at, om man vilde examinere mine Kietterier, skulde man finde, at de bestaae alleene derudi, at jeg ved alle Leiligheder tager GUD i Forsvar mod visse outrerede Orthodoxer, der heller ville opofre den heele Religion, end vige en Fod breed fra en antagen Bi-Artikel udi Religionen. Jeg haver udi mine Skrifter tilkiendegivet et Principium, fra hvilket jeg aldrig viger, nemlig intet at troe, som strider imod GUds hellige Egenskaber, og derfor, saa ofte en Talemaade udi Skriften forekommer, hvoraf andre tage Anleedning til anstødelig Lærdom, som er vanskelig at forsvare, holder jeg for, at man bør vige fra Bogstaven, for ikke at styrte sig udi en Labyrinth, hvoraf man ikke kand reede sig. Saaleedes, naar der tales om den arvelige Synd, forklarer jeg den saaleedes, at af vore syndige og fordærvede første Forældre intet sundt kunde komme, og at det er dermed beskaffet, som med spedalske Børn, 218
der ere avlede af spedalske Forældre; Thi saadan Lærdom er ikke saa anstødelig som deres, der sige, at GUD straffer Børn for Forældrenes Misgierninger, og at Forfædrenes Synd tilregnes Efterkommerne, ligesom de selv udi dem, førend de fødes, havde syndet. Thi deraf rejser sig en Indvending, som Religionens Fiender giøre imod GUds Retfærdighed, hvilken man haver Møye ved at forsvare. Videre: naar nogen af et eller andet Sted udi Skriften eller af Exempler ville bevise, at gode Gierninger belønnes og Misgierninger straffes udi denne Verden; Da, saasom Erfarenhed viser, at saadant ikke altiid skeer, men at det gaaer de Gudfrygtige ofte ilde, og Ugudelige indtil Enden florere; Da, for ikke at underkaste GUds Forsyn og Direction Critiqve, siger jeg, at Straf og Belønning er reserveret

til

til den yderste Dom, som skeer ved Opstandelsen. Videre: naar jeg hører, at man giør Fanden til Stifter af de fleeste onde Ting, som skeer i Verden; holder jeg for, at man derudi gaaer for vidt, efterdi saadan Lærdom kand have tvende skadelige Virkninger, nemlig: (1) At den kand blive Mennesker til Skiul og Undskyldning for deres egne Misgierninger. (2) at en Slags Manichæismus, derved kand indføres, hvorved Fanden tillægges større Magt end han haver; Thi man seer, at Monsr. Bayle og andre, som have villet forsvare den Lærdom om tvende Principiis, betiene sig deraf. Videre: naar nogen U-overeensstemmelse udi Skriftens Historie eller Chronologie forekommer, da holder jeg for, at ved Skriften, som af GUds Aand
219 siges at være dicteret, alleene maa forstaaes Mose og Propheterne, det er Lærdommen, men ikke Historien, som er forfatted af Mennesker, det kand tage feil. Thi derved tilintetgiøres den Indvending, som Naturalister og Vantroende betiene sig af, for at infirmere GUds aabenbarede Ord, hvilket intet lider derved, naar man tilskriver forekommende U-overeensstemmelse udi Historier og Chronologie, enten til Skribenternes U-agtsomhed, eller til Copiist-Feil. Endeligen holder jeg i samme Henseende fornødent, naar nogen Historie forekommer, som Vantroende støde sig over, at betiene sig af allegoriske Forklaringer. Derudi og i deslige andre Poster bestaaer mine Kietterier: Om de fortiene saaleedes at characteriseres, skal jeg ej kunde sige; det alleene maa man tilstaae, at, hvis derudi ere Vildfarelser, saa ere det saadanne Vildfarelser, som GUD ikke kand mishage, efterdi man søger derved at stoppe Munden paa Vantroende, og at giøre deres Indvendinger sløve og magtesløse. Ingen Lærdom er fordømmeligere, end den, som giør GUD til Stifter af

onde

onde Ting: thi derved giøres han ikke alleene til et Ondt, men end og til det allerværste Væsen, saasom Menneskket drives til det Onde af Passioner og egen Nytte; hvilket, om det ikke undskylder deres Ondskab, saa giør det den dog begribelig; GUD derimod tillægges ingen anden Motif end hans Velbehag. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCXX. 220

Til **

Vor sidste Samtale var om Krud og Kuglers Paafund, hvilken min Herre holdt for en Helvedes Invention. Jeg characteriserer dog ikke Inventionen saa slet: en Deel, saasom de Nederlag, som fordum skeede udi Feltslag, vare lige saa store som nu omstunder; En Deel og, saasom det er meere skrækkomt at myrdes med Sværd, som man seer for Øyene, end at fældes med en Kugle, som er usynlig, og kommer uforvarende. Derforuden er klart, at Belejringer fordum varede længere, og kostede dobbelt saa meget Blod som i vor Tiid, da man hastig kand skyde Stormhull paa en Muur, og tvinge en Besætning til at overgive sig. Hvis noget skal kaldes en fordømmelig Invention, saa maa det være Bomber og de saa kaldne Machinæ infernales, saadanne som Engellænderne betiente sig af mod de Franske Søe-Stæder udi forrige Seculo: thi det er derudi man kand sige, at Konsten er gaaen for vidt. I det øvrige, naar man vil igiennemløbe Historien, seer man at de gamle og nye

Krige

Krige have været lige blodige. Den Forskiel alleene er, at Krige nu omstunder føres med meere Politesse: Thi Fangerne spares tilligemed Landene, da man tilforn myrdede alt hvad man overkom, indtil Qvinder og Børn, og satte Ild paa aabne Stæder og Landsbyer, som
221 ingen Modstand kunde giøre. Udi de allerældste Tider, førend Staal og Jerns Brug var fundet, haver man figtet med Næver og Træknubbe:

Ungvibus & pugnis, dein fustibus, atqve
ità porrò.

Hvorudover de gamle Kriigs-Hære her udi Norden bleve kaldne Knubbe-Hær eller Knude-Hær: Ja det er troeligt, at længe for Jerns og Staals Brug alleene Anførerne og de fornemmeste Officierer have ført rette skarpe Gevæhr, og at Almuen haver betient sig af, hvad de først fik i Hænder. Rytterie haver udi de ældste Tider været ubekiendt; Thi man finder, at de første Ryttere have været kaldne Centauri, og agtede som Monstra, efterdi man tog Hæst og Mand for et og det samme Dyr. Anførere og fornemme Officiers betienede sig alleene af Stridsvogne; som sees af Homeri og andre gamle Skrifter. Det gamle Testamentes Historie viser, at Israëliterne ikke have haft retskafne Gevær for Kongernes Tiid. Man seer af Deboræ Historie, at udi den Kriigsmagt, som ødelagde Sisseræ Hær, var hverken Skiold eller Spyd, iligemaade udi Sauls Hær, uden de Spyd, som Saul og Jonathan førede. Men udi Kongernes Historie tales om alle Slags Vaaben. Man meener, at Absalon var den første, som betienede sig af Rytterie, da han rebellerede mod sin Fader; thi Skriften siger, at han forskaffede sig Vogne og Hæste: men udi Salomons Tiid blev bragt en stor Mængde af Hæste og Vogne fra Ægypten, udi hvilket Rige saavel som udi Assyrien og

Lin. 13 og Lin. 11 f. n. for, før.
Lin. 12 f. n. retskafne, rigtige, ordentlige.

og Persien man maa efterleede den gamle Milices 222
Tilstand. Man finder da overalt ingen staaende Tropper
at have været, men at udi Kriigs-Tiid alle Undersaatter
maatte møde bevæbnede: Og er det Aarsag til de Tal-
rige Krigs-Hære, som udi Historien omtales. Det er
ellers vanskeligt at beskrive den gamle Milice for Cyri
Tiid, saasom ingen omstændige Beretninger derom haves.
Cyri Historie giver allerførst Oplysning derudi, og er
det i den Henseende, at samme store Konge holdes for
Milicens første Stifter. Det store Slag, som han
holdt mod Crœsum og hans Allierede, og hvorved
han lagde Grundvold til det Persiske Monarchie, er det
første, som viser en Kriigs-Hærs Orden. For hans Tiid
bestoed en Kriigs-Magt fornemmeligen af let bevæbnede
Folk, hvis Skud-Gevær vare Buer og Slynger; men
han formindskede deres Tal, og lod de fleeste Kriigsfolk
forsyne med all Slags Vaaben. Han reformerede
meget Kriigs-Vogne; og synes det, at han er første
Stifter af de Slags Vogne, hvortil vare hæftede twende
Leeder (Currus falcati) hvilke siden i lang Tiid vare
i Brug udi Orienten, og bleve anseete som Styrken
af en Kriigs-Magt. Men, saasom Kriigs-Videnskab
meere og meere tiltog, fandt man Middel til at giøre
disse forskrækkelige Vognes Brug unyttig; hvorudover de
og omsider bleve afskaffede: saa at det gik med dem,
som siden med Elephanter, hvilke man ogsaa med Tiden
fandt Lejlighed til at giøre unyttige. Rytterie haver ellers
fra gammel Tiid været brugeligt i Ægypten, og paa
mange Steder udi Asien. De gamle Persianer have
dog betient sig meest af Cameeler, hvilket sees af oven- 223
melte fatale Slag imellem Cyrum og Crœsum,
hvorudi de Persiske Cameeler bragte det Lydiske Rytterie
udi Forvirring. Udi Grækenland blev Rytterie paa et
Sted silder indført end paa et andet. Hos Lacedæ-
monier

Lin. 6 og 13 for, før.

monier kom det allerførst i Brug efter den Krig, som de havde ført med de Messenier. Deres Ryttere kaldtes Sciriter, af den liden Naboe-Stad Sciros, hvorfra de bleve hentede. Athenienserne, saasom deres Land var u-jævnt, betienede de sig ikkun lidet af Hæste. Det er ellers at mærke, at de gamle Ryttere vidste ikke af Stibøjler at sige: thi man finder, at de have svinget sig op paa Hæsteryggen; hvilket og Virgilius vidner:

- - - Corpora saltu
Subjiciunt in eqvos - -

Det var derfore, at Gracchus loed paa alfare Veje udi Italien sætte Steene et vist Stykke fra hinanden, paa det at rejsende Folk des lættere kunde stige paa Hæsten. Man betienede sig ellers af en Staldkarl, som hjalp Rytteren at komme paa Hæsten; og kaldtes saadan Staldkarl Ἀναβολεύς, det er en som hielper sin Herre i saadan Tilfælde. Romerne havde i Begyndelsen intet Cavallerie, deres heele Styrke bestoed i Fodfolk; ja de giorde en Tiid lang saa liden Stat deraf, at de udi Feltslag befoele Rytterne at stige ned af deres Heste, hvilke de igien toge alleene for at forfølge deres Fiender, naar de vare paa Flugten. Men udi den Kriig mod Pyrrhum lærde de, hvor fornødent det var at bruge Hæste, item at indrette en Slagt-Ordning, hvorudi samme Konge var en stor Mester. Dog kand man sige,
221 at det Romerske Rytterie var ikke udi nogen Anseelse, førend efter den Kriig, som de førte mod Hannibal, hvis Cavallerie saa ofte havde bragt deres Tropper udi Forvirrelse. Hvad som hos Romerne i Begyndelsen kaldtes Ryttere, var en Stand imellem Raadet og Almuen, og som førte Navn af Ridder-Stand. Republiqven forsynede enhver af dem med en Hæst paa Stadens Bekostning. Men siden, da man fornam, hvor

Lin. 15 f. n. giorde saa liden Stat deraf, lagde saa liden Vægt derpaa.

nødigt

nødigt et Rytterie var, tilbøde adskillige sig at giøre Tieneste med egne Hæste; saa at man fra den Tiid giør Forskiæl imellem Ridder-Stand, som tienede eqvo publico, og u-privilegerede Ryttere, som giorde Kriigs Tieneste eqvo ſuo. Om de gamles Søe-Væsen vil jeg intet melde, saasom jeg derom haver skrevet nogle særdeeles Diſſertationer, hvortil jeg min Herre vil henvise. Ingenieur-Videnskab haver været stor udi gamle Dage; thi, saasom Canoner fattedes, hvorved befæstede Stæders Mure fældes, saa behøvedes utallige Machiner til at bestorme en Stad. Man haver ikkun at læse Demetrii Poliorcetis Historie, for at blive overbeviset derom. Dette varede indtil 1380, da Bartholdus Swartz en Franciſcaner Munk opfandt det nu brugelige Skyde-Pulver eller Krud, endskiønt nogle tilskrive det Chineſernes Invention; da for at betiene sig af saadant Pulver, forarbeydedes Musqvetter, Canoner, og endelig Bomber: hvilket foraarsagede, at den gamle Fortifications Konst blev til ingen Nytte meer, og at man paa en anden Maade maatte befæstige Stæder, ved at giøre Murene tykkere. Samme Invention haver og foraarsaget, at Slagt- 225 ordninger maatte anderledes indrettes: Thi hvis, for Exempel, en Kriigs-Magt nu omstunder var saaledes indrettet, som en Macedonisk Phalanx, hvis Styrke bestoed udi dens Tethed, vilde Canon-Kugler derpaa giøre en forskrækkelig Virkning. Siden denne Invention ere Fæstninger ikke meere u-overvindelige, men blive hastigen bestormede; da i gamle Dage en Beleiring kunde vare mange Aar, hvilket tildeels kand ogsaa tilskrives dette, at Kriigs-Folkene, naar det leed imod Høsten, bleve dimitterede, og samlede sig paa nye igien mod For-Aaret. Der have skedse været visse Nationer, som frem for andre have været anseelige af Kriigs-

Viden-

Videnskab. Persianerne bare af alle Prisen derudi under Cyri Regiering: Efter dem Grækerne, i sær Lacedæmonierne. De Macedoniske Konger Philippus og Alexander giorde deres Kriigs-Magte u-overvindelige. Den Macedoniske Phalanx, som ingen Magt kunde modstaae, var Philippi Paafund. Det Thessaliske Rytterie blev da holdet for det beste. Men da den Rommerske Krigs-Discipline siden kom paa sin høyeste Spidse, maatte alting vige for den Romerske Magt. Men dette varede ogsaa kun til en Tiid. De Romere og Italiener kunde siden ikke modstaae de Nordiske Nationer, og med Tiden bleve forvandlede til de ustridbareste Folk. Hvorledes Krige udi Middel-Alderen bleve førte udi Italien, sees af Machiavelli Florentinske Historie. Samme Autor vidner, at Italienerne kunde holde Feldt-Slage, som varede fra Morgenen til Aftenen uden en eeneste Mands Forliis.
226 Noget for Krud og Kuglers Paafund vare Engelske og Skotske Tropper udi Anseelse, og betienede de samme sig af visse slags Sværd, hvormed de Engelske udrettede utroelige Ting i Frankerige. Siden kom det Svitzerske Fodfolk udi saadan Anseelse, saa at alle Potentater ansaae Svitzerske hvervede Tropper som Styrken af deres Kriigs-Magt. Under Keyser Maximiliano I. vare de af ham stiftede Lands-Knægte udi stor Agt, saa at de holdtes for de eeneste, som man kunde sætte imod det Svitzerske Fod-Folk. Under Gustavo Adolpho kom den Svenske Milice udi stor Reputation, hvilken varede indtil det fatale Slag ved Pultava. Nu omstunder er udi stor Anseelse Preussiske og Rydsiske Tropper. Saa at man deraf seer, at Kriigs-Discipline og Tapperhed velter sig fra een Nation til en anden. Udi Middel-Alderen var brugeligt, at Lehnsmænd, Bispe og store Prælater bleve tilsagde udi Kriig at møde med

Lin. 18 for, før.

med et Antal Tropper efter hvert Districts og Stifts Proportion; og bestoed derudi et Riges Kriigsmagt: Men saasom dette førte adskillige Vanskeligheder med sig, haver man fundet for godt udi souveraine Lande at holde staaende Tropper, og udi andre Riger at hverve Kriigs-Folk, og til den Ende at paalegge Kriigs-Styr, hvorved saavel Regenterne som Undersaatterne have fundet deres Regning, saasom en Kriigs-Magt desletter og hastigere derved kand samles. En anden Skik, som varede til forrige Seculum, kom ogsaa omsider af Brug, nemlig at en anseelig Rytter, som udi Feldten blev kun regnet for een Mand, befattede alle sine Medfølgere og
Underhavende, hvorudover tusinde saadanne Ryttere kunde 227
passere for en heel Kriigs-Hær. De Franske kaldte saadanne Ryttere Hommes d'Armes, der syntes kun af Navnet at være een Mand, men var et Nomen Collectivum. Udi de ældste Historier af Middel-Alderen kaldtes saadan udrusted Rytter en Lanße. I gamle Dage vare Kriigs-Folk bevæbnede med Skiold og Hielm; men siden Kugler og Kruds Invention er saadan Armature kun til liden Nytte, er derfor kommen af Brug. Derimod vidste de Gamle ikke af Mundering at sige, men enhver Soldat brugte sine egne Klæder. Det er mig ellers ikke vitterligt, hvilken Nation først haver begyndt at betiene sig af saadan Mundering eller Uniforme, som nu fast alle Europæiske Kriigs-Folk bruge. Jeg haver sagt, at Ingenieurs-Videnskab var større i gamle Dage, efterdi der behøvedes adskillige Machiner til at bestorme en Fæstning: Derimod behøves nu omstunder større Konst til at befæste Stæder, for at imodstaae Canon-Skud. Prinds Mauritz af Oranien holdes for at have været den første, som ophittede at bestyrke Fæstninger med Udenverke. Begyndelse dermed blev giort med den Stad Bommel, som udi det

Aar

Aar 1599. af Spanier var belejret: Og saasom Staden derved blev frelst, have andre søgt at imitere ham herudi, saa at Fortifications-Konsten derved er bleven meget forbedret; thi ligesom Fæstningerne ved saadanne Udenværker ere blevne stærkere, saa haver man ogsaa maat ophitte adskillige nye Maader til at angribe dem.
228 Dette er ellers en Materie, som behøvede at udføres udi nogle Folianter; men det er alt nok omtalt for en Mand af min Stand: Og maaskee formeget. Hvad som man til min Undskyldning kand sige, er dette, at jeg udi min Ungdom haver staaet i Kriigs-Rullen som Under-Officier, saa at Materien derfore ikke kand være mig gandske u-vedkommende. Jeg forbliver ꝛc.

---

229 Epistola CCXXXI.

Til * *

Du skriver mig til, at N. N., som jeg stedse haver holdet for at være min Ven, nyeligen udi et Selskab talede med Misundelse om min Lykke og Velstand. Hvis du forundrer dig over saadant, saa finder jeg, at du ikke ret haver udstuderet almindelig Venskabs Natur og Egenskab, hvilket nogenledes kand holdes vedlige, saalænge Stand og Vilkaar ere lige, men forkølnes ved Forandring, helst naar den er betydelig. Derom haver jeg skrevet en Dissertation, som findes blant mine moralske Tanker. Hvis omtalte Ven havde for 30 Aar siden ladet sig mærke med saadan Misundelse, kunde den holdes for, om ikke at være vel grundet, saa dog at være gandske naturlig; Men

at

at misunde mig Lykke i den Alder som jeg nu er, da jeg stunder til at tage Afskeed fra Verden, er gandske u-naturligt. Dersom du taler med N. N. igien, da siig ham dette, at, eftersom han inclinerer til at misunde, og man ikke vil betage ham saadan Begierlighed, at han da misunder A., som nyeligen vandt det store Lod udi Lotteriet, og derved sovende kom til Midler: B., som den store Arv tilfaldt efter hans rige Morbroder; og C., der slumpede til at faae den bemidlede Enke, og derved i en Hast af en Kat blev forvandlet til en Konge; item andre, som uden ringeste Møje og 230
Arbejde, alleene ved blind Lykke ere komne til Velstand, og ligesom Paddehatte paa een Nat ere komne til Væxt. Naar Misundelse falder mod saadanne Mennesker, helst udi deres Ungdom, haver den nogen Rimelighed; men at misunde en gammel Mand, der, ved mange Aars Sveed og Arbejde haver erhvervet Midler, er gandske taabeligt: Thi derudi haver Lykken ingen Deel havt. Jeg forbliver etc.

Epistola CCXXXII. 231

Til **

Du forlanger at vide, hvad jeg dømmer om den Tvistighed, som blant vore Tiders Philosophos haver opvakt stor Bevægelse, nemlig: De Mundo Optimo. Det er: Om den skabte Verden er den beste. Jeg er ikke for at decidere udi philosophiske Tvistigheder, og allermindst udi saadanne, hvor man intet Parti kand tage, uden at underkaste sig farlige

lige Indvendinger. Adskillige anseelige Mænd, blant hvilke ere Leibnitz og Wolff, foregive, at den skabte Verden er af alle Verdener, som GUD kunde skabe, den beste. Leibnitz søger at bestyrke sin Meening med saadanne Argumenter: GUD giør det beste, som er muligt; thi, hvis man anderledes lærer, nægter man enten GUds gode Villie, eller hans Viisdom udi at udvælge det Beste. Heraf, siger han, flyder dette, at, hvis de mindste onde Ting, som sees i Verden, fattedes, blev det ikke meere Verden; hvilken i hvad Stand den end findes, holdes for den beste, efterdi Skaberen den blant alle Verdener haver udvaldt. Denne Lærdom understøtter ogsaa Wolff, hvilken betiener sig af samme Ord. Man seer heraf korteligen, hvorpaa de grunde deres Meening, og hvilke Consequencer de foregive deraf vilde flyde, hvis man saadant nægter. Andre
232 derimod have hæftigen søgt saadan Lærdom at bestride, og trække deraf ud langt farligere Suiter: De sige, at, hvis GUD af Fornødenhed haver udvaldt en Plan til Skabningen, hvorudi Ondt findes mænget med Godt, saa flyder deraf, at ved Skabningen er stiftet en Fornødenhed til Synd, hvoraf Gud giøres til Aarsag. (Thi deres Modstandere foregive, at udi de onde Ting selv er en Fornødenhed, saasom af de onde og gode Tings Sammenblandelse den skabte Verdens Fuldkommenhed bestaaer. Det er saaledes, siger Wolff, at et Uhrverks Fuldkommenhed bestaaer udi Accord af alle de Parter, hvoraf det er sammensat, hvilke concurrere til det almindelige Maal og den almindelige Nytte, nemlig at tilkiendegive Timerne.) De sidste meene derimod, at langt fra de onde Ting med de gode concurrere til det store Sigte ved Skabningen, det er: til GUds Ære, tvertimod de sige, at saadant strider lige tvert derimod: De examinere videre Wolffs Argu-

Lin. 3 f. n. Sigte, Maal. men-

menter, som ere disse, nemlig, at GUD betienede sig af det Onde, som af et Middel, der befordrer det Gode, og som giør Verdens Machine fuldkommen; item at man af Erfarenhed seer en Nytte at flyde af en foregaaende Uheld. Til det første svare de, at det er u-anstændigt at tillegge GUD det, som han selv laster hos Mennesker; og til det sidste, at det ikke altiid holder Stik, saasom Erfarenhed viser, at en Nytte ikke gemeenligen flyder af en foregaaende Uheld. Man seer heraf, at begge Partier søge at trække farlige Consequencer af deres Modstanderes Lærdom. De første sige, at 233
saasom de sidste nægte, at denne Verden af alle muelige Skabninger er den beste, giøre de derved Skaar, saavel udi Guds Viisdom som udi hans Godhed; thi, hvis Verden af alle muelige Skabninger ej var den beste, kunde den ikke have været dannet af en viis og god Skaber. De sidste trække end farligere Følger af de førstes Meening: De sige, at, hvis man holder for, at Verden ikke kunde dannes anderledes, giøres derved Skaar baade i Guds Almagt og fri Villie, hvorved da bestyrkes den farlige Lærdom om Fatalitet, GUD underkastes en Skiebne, hvoraf han dependerer, og Menneskers onde Gierninger besmykkes, efterdi de maa skee af Fornødenhed. Det sikkerste i mine Tanker er, at diftingvere imellem Jorden, som den var udi den uskyldige Stand, og som den er bleven efter Syndefaldet; thi, naar man siger, at udi den første Skabning det Onde ikke var mænget med det Gode, men at alting, som Skriften og vidner, var saare godt, kand Stridigheden nogenledes bilegges, og de sidste kand sige med de første, at den skabte Verden er den beste, saasom intet bedre kand imagineres. Men saasom Leibnitz, Wolff, og deres Tilhængere tale om Verden, som den nu er, og ftatuere de onde Tings Fornøden-

nødenhed, som de sige at concurrere til Skabningens Fuldkommenhed, saa maa ovenanførte Conseqvencer deraf flyde, og de maa gribe til den Lærdom om Materiens Evighed, og sige, at, saasom derudi var en Blanding af gode og onde Ting, saa kunde deraf ikke
234 dannes uden en Verden af saadan Blanding. Dette er virkeligen en haard Nødd for dem at knække: De sige vel, at ved oven-anførte Distinction de onde Conceqvencer ikke hæves, saasom deraf flyder, at GUD haver skabt en Verden, som han forud saae, strax at bringes udi den Stand, som den er kommen udi ved Syndefaldet. Men ikke desmindre reede de sidste sig dog bedre her udaf, og underkaste sig mindre Indvendinger, naar de distingvere imellem Verdens første og dens paafølgende Tilstand: Og, hvis man kunde antage den Lærdom om Hændelser og saadanne Gierninger, som flyde af Menneskets fri Villie, nemlig at de samme ikke befattes under GUds Forudseelse, kunde denne Knude tillige med adskillige andre nogenledes løses. Men jeg haver paa andre Steder i mine Skrifter viiset, at saadan Lærdom, i hvor stort Skin den end haver, ikke kand være antagelig: Og, eftersom saaledes er, staaer endnu en Knude tilbage; hvorudover jeg holder sikkerst, intet herudi absolute at decidere, men at regne denne Materie til de Curiositeter, som Mennesker lade see udi at undersøge Mysteria, hvilke ere og stedse ville blive skiulte Ting for menneskelig Fornuft. Det var at ønske, at nogen kunde forfatte et Systema, hvorved disse Knuder kunde løses; thi en saadan kunde med bedre Føje fortiene den Titel af Defensor fidei, end Kong Henrik 8. Jeg priser vel dem, der have lagt Haanden paa saadant Arbejde, efterdi Sigtet haver været at til intet giøre de Indvendinger, som Naturalister anføre mod Religionen. Men at fremture for

længe

længe derudi, efterat man haver seet de største Mænds 235
frugtesløse Forsøg, er at storme mod sig selv, og at
foretage sig noget som overgaaer eens Kræfter, og som
er ligesom den philosophiske Steen for menneskelig
Eftergrandskning. Under denne Erindring befatter jeg
saavel mig selv som andre. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCXXXIII. 236

Til **

Min Herre skriver, at han forundrer sig høyligen over, at en saadan spirituel og vel belæsed Mand kunde forfalde til den Daarlighed, som N. N. nyeligen haver begaaet. Jeg derimod haver aldeeles ikke forundret mig der over, saasom jeg af Erfarenhed haver mærket, at der er stor Forskiel imellem Geist og Skiønsomhed, imellem Lærdom og Klogskab, og at Verden er saa fuld af spirituelle og lærde Narre, og at man deraf kunde oprette det femte Monarchie. Man kand vise saadant ikke alleene af særdeeles Personer, men end ogsaa af heele Stæders og Nationers Exempler. Udi hvilket Folk haver man vel seet større Politesse, større Geist og større Lærdom, end udi det gamle Atheniensiske? og udi hvilken Stad haver man tilligemed seet større Daarlighed, end udi Athenen? Konster og Videnskaber vare udi samme Stad komne paa den høyeste Spidse, Artighed, Geist og Politesse fremskinnede ogsaa udi den gemeeneste Almue: Men med all den Herlighed ansaae en grov og ulærd Lacedæmonier Staden som en Daarekiste, og
det

det ikke uden med Billighed; thi de største, anseeligste,
fornuftigste og dydigste Mænd maatte vende deres Fæderne
Stad Ryggen. Den daarligste Almue tilegnede sig meest
237 Myndighed; Hvorudover den Scytiske Philosophus
ansaae dette som heel selsomt udi Athenen, at kloge
Mænd brugtes alleene til at i Værk sætte, hvad Narre
besluttede. De saa kaldne Demagogi eller Oratores
kunde føre Indbyggerne om ved Næsen, ligesom de vilde,
og er det at mærke, at de lode sig ikke saa meget be-
væge af Talen selv, som af Maaden, paa hvilken den
udførtes: Thi den beste Orator blev ofte foragtet,
hvis gestus og accenten ikke var efter deres Smag;
og den grundigste Tale kunde ingen Virkning have, hvis
Stiilens Ziirlighed fattedes. Demosthenes kunde der-
for med all sin Capacitet intet udrette, førend en
Comoediant havde lært ham de rette gestus og alle
de alamodiske Grimacer, som Oratores brugte udi
Cathedris. Man saae hos Athenienserne ikke
uden hastige og fremfusende Foretagelser; og vare de
lige saa hastige til at fortryde paa en Ting, som de
vare færdige til at begynde den. Den mindste Medgang
giorde dem u-regierlige, og den mindste Modgang ned-
slagne og fortvivlede. De lode, for Exempel, engang
henrette deres Kriigs-Anfører udi Fremfusenhed; men
Executionen var saa snart ikke skeed, førend en in-
derlig Sorg og Fortrydelse fulgte derpaa. Den store
Socrates blev af dem dømt til døde; men hans An-
klagere bleve strax derpaa straffede, og Æres-Støtter for
ham oprettede. Man seer heraf, hvor vanskeligt det
haver været at regiære et saa selsomt Folk, og at intet
kand anføres til større Prøve paa Periclis Capacitet,
end dette, at han udi mange Aar conserverede sig
udi sin Post, saa længe han levede. Man kand saa-
238 leedes sige, at aldrig udi nogen Stad er merket meere

Geist

Geist, Lærdom og Videnskab, og mindre bon sens. Athenienſernes Delicateſſe udi Sprog og Veltalenhed styrtede dem udi det hæsligste Pedanterie; og den Eſtime de fattede for Lærde Mænd og Konstnere gik indtil Adoration. Det Slags Pedanterie haver man merket hos adskillige andre store Genier og høykloge Folk: Alexander Magnus var selv ikke befriet derfor; thi den Eſtime han bar for Homeri Skrifter, var saa outrered, saa at det er troeligt, at hvis der havde ikkun været et Exemplar i Verden af samme Poët, han havde deelet det Persiske Monarchie med Dario for saadant at erholde: i det ringeste, hvis han havde været i Lucii Sullæ Sted, havde han heller ophævet Beleiringen for Athenen, end nedhugget de Philoſophiſke Træer, som behøvedes til Machiner. Med lige saadant Pedanterie var den geistrige Demetrius Poliorcetes befænget; thi han forlod et Sted paa Rhodo, til hvis Erobring han havde giort store Anstalter, alleene efterdi en berømt Skildrer Protogenes der havde sit Verksted. Adskillige andre Exempler kand anføres paa saadant Pedanterie, hvortil de udi Historien anseeligste Mænd og de fleeste ſuperkloge Athenienſer have været henfaldne. Jeg haver udi en af mine forrige Epiſtler igiennemgaaet adskillige Slags Pedanterier udi alle Stænder: men haver glemt at anføre et Slags Pedanterie, som er funden og endnu findes hos de meest moraliſerede og højklogeste Mennesker og Nationer, som bestaaer en Deel udi at forabe sig saaleedes udi visse Skrifter og Konst- 239
Stykker, at de væmmes ved alt andet, som ikke er efter det samme Modele; Endeel ogsaa at mynstre Sprogene saaleedes, at de præferere ziirlig Pølse-Snak for upyntet skiønt grundig Materie. Athenienſerne væmmedes ved alt det, som ikke var producerêt udi

en

en vis Alder. Romerne bleve siden befængede udi stor Grad med samme Pedanterie, saa at de gispede ved alt det, som ikke var giort udi Ciceronis og Augusti Tiid, som gemeenligen betegnes med den gyldne Alder. Derpaa grunde sig Qvintiliani Critiqver, som de fleeste nu omstunder ogsaa blindt underskrive. Samme Censor, som man kand kalde den Romerske Aristarchus, synes udi sine Domme at have meere reflecteret paa Tiderne end paa Skribenterne i sig selv: En Demetrius Phaleræus heeder hos ham Sprogets Fordærver, efterdi han i sin Tale ikke fulgte Periclis og Demosthenis plan: Over Seneca, Plinius den Yngere &c. fældes samme Domme, efterdi de ikke have skrevet udi den saa kaldne gyldne Alder, da dog, naar man vil beskue alting med egne, og ikke med andres Øjen, man kand see, at Forskiællen alleene bestaaer der udi, at Seneca, Plinius og andre af Sølv-Alderen, have med større Fliid udarbejdet deres Skrifter, end forrige Alders Autores: Ziirligheden maa hos dem heede Affectation og fordærvet Sprog, og den første Alders Rapsodie, naturlig Skiønhed. Qvintilianus haver i mine Tanker ey været befriet for Pedanterie, og kand saadan Character gives alle dem, der vrage alt hvad, som ikke er skrevet udi den første
240 Alder. Med saadant et Pedanterie vare befængede de største Philologi for et par hundrede Aar siden: De samme bleve kaldne Ciceroniani, saasom de holdte all Stiil u-ægte, som ikke var Ciceroniansk. De belees vel nu i den Henseende af vor Tids Lingvister, skiøndt ikke af alle; thi adskillige have endnu slige Skole-mester-Grimacer, saa at de ikke finde ret Smag uden udi de Skrifter, som Qvintilianus og andre lærde Skolemestere have canoniseret, hvis Feil, U-ordentligheder og Tautologier selv de admirere, ej efter-

Lin. 14 f. n. Rapsodie, usammenhængende Stil.

tæn-

tænkende, at, saasom Boglige Konster blomstrede udi Athenen og Rom længe efter Periclis og Augusti Tider, det da er troeligt, at Sprogene heller ere blevne forbedrede end forværrede. Naar en Skribent indretter sin Stiil og Skrivemaade efter den Tids Smag, hvorudi han lever, kand han just derfor ikke siges at have fordærvet Sproget:" thi det Spørsmaal maa først afgiøres, hvilken Alder haver haft best Smag. At Menander ikke haver ført saadan Stiil, som Aristophanes, og Demetrius Phaleræus som Demosthenes, rejser sig heller af Tidernes Politesse end Fordærvelse: Thi de første rettede sig efter den gemeene Almue, som da havde Regieringen udi Hænderne, og som fandt en Himmelsmag udi ublue Tale og Invectiver. De sidste derimod rettede sig efter deres Alder, da Pøbelens Myndighed var indskrænket, og Regieringen var fornemme og moraliserede Mænd betroed. Det samme kand siges om Guld-Alderen og Sølv-Alderen udi Rom. Ingen kand sige, hvilken Alders Smag haver været best: Man kand alleene sige, at Seneca, 241
Plinius &c. have rettet sig efter deres egen Alder, som fandt meere Smag udi en castigeret Stiil, end udi forrige Alders Invectiver og Rapsodier, som man vel endda admirerede udi Cicerone, formedelst Mandens store Anseelse og Reputation, men som man neppe havde holdet en anden nyere Skribent til Gode. Ligesom dette nu kand dadles hos de meest moraliserede Folk og Nationer, at de væmmes ved alt hvad som ikke er giort eller skrevet af visse Folk, og paa visse Tider, saa mærkes ogsaa dette som Pedanterie hos dem, at de ofte have meere Attention til Stiilen, end til Materien, og at det derudi gaaer dem, som Poëter, hvis Geist qvæles og indskrænkes af Prosodiske Regler. Romerske og Grædske Skribentere

Lin. 11 f. n. endda, endnu.

bentere have deraf giort stor Exces, og vore Tiders Autores have derudi intet at bebreide dem; Thi det er fast ikke mueligt, at man nu udi noget Sprog kand skrive vore Grammaticis til Maade. Naar Stiilen er ikke efter deres antagne Regler, og naar et Ord bruges, som de ikke have givet Borgerskab, bliver den beste Skribent igiennemheglet; saa at derfore, naar man ligner Middel-Alderens Barbarie med vore Tiders Grandseenhed, er det uvist, hvilken Alder meest er at beklage; da skrev en lærd Mand, som nu en Rytter, og bekymrede sig lidet om Stilen, naar han ikkun kunde tilkiendegive sin Meening: nu derimod tracteres Ord og Gloser med samme Majestet, som de vigtigste Stats-Sager. Dette altsammen haver jeg anført for at vise, at de lærdeste og meest polerede Mennesker og Nationer kand for-
242 falde til største Vanitet og Daarlighed, og at Lærdom og Pedanterie ere gemeenligen i nøye Forbindelse med hinanden. Den gamle Historie viser, at der haver været meere sund Fornuft udi den u-lærde Lacedæmon, end udi den høylærde Athenen: og vor Tids Erfarenhed lærer, at naar man vil leede efter bon sens, vil man heller finde den iblant Svizerske Bierge, end udi Paris, hvor man seer en Samling af Artighed, af Lærdom, af Pedanterie og Barnagtighed; Saa at man maa bekiende, at de Franske ikke uden Aarsag kalder deres Hoved-Stad vore Tiders Athenen: saasom begge Stæder ligne hinanden, saavel udi Lærdom som udi Galskab og Forfængelighed. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCXXXIV. 243

Til **

Min Herre skriver, at han nyeligen haver igiennemlæset Historiæ Augustæ Scriptores, og at han udi Vopisco haver fundet dette, at Keyser Aurelianus nægtede sin Keyserinde en Silke-Klædning, som hun forlangede, sigende: Gud forbyde, at jeg skulde tilkiøbe mig Traad med Guld-Vægt! (absit, ut auro fila pensentur!) hvilket giver tilkiende, at et Pund Silke da galt ligesaa meget som et Pund Guld. Min Herre siger, at han ikke begriber, hvi Silke da kunde være saa rar, og udi saadan Priis, efterdi den i saa lang Tiid tilforn havde været i Brug: Thi den Chinesiske Historie vidner, at udi China haver været forarbeydet Silke 2080 Aar for Christi Fødsel. Men, saasom Chineser og visse Orientalske Folk i gamle Dage liden eller ingen Commerce have haft med andre Folk, fær med Europæer, er det ingen Under, at Silkens Brug saa længe udi Europa haver været ubekiendt. Europæer haver vel længe hørt tale derom, dog uden at vide, hvorudi den bestoed, og hvoraf den blev forarbeydet. De gamle have meenet, at den giordes af et Slags Edderkoppe, af hvis Indvolde Silke-Traader udtoges, som man vikledé om Greene og Riisqviste. Andre, som paa deres Reiser udi Orienten havde seet Silke-Orme i Skall eller 244 Huuse paa Morbær-Træerne, hvis Blade ere Silke-Ormenes Føde, have bildet sig ind, at det var ikke andet end Knoppe, som voxede paa samme Træer. Og er det uden Tvivl saadan Meening, som Virgilius tilkiendegiver udi dette Vers:

Velleraqve ut foliis depectant tenuia Seres.

Pau-

Lin. 15 fær, før.

Pausanias er den første, som haver viset, at det er
Indianiske Orme, som Grækerne have kaldet Ser, hvoraf
det Ord Seres kommer, som betegner Chineser, eller de
Folk, hos hvilke saadanne Orme avles. Jeg vil her
ikke melde om, hvorleedes Silken af disse Orme forar-
beydes, saasom det nu omstunder er min Herre saavel
som alle bekiendt. Jeg vil kun sige dette, at Silkens
Forarbejdelse er meget silde bleven bekiendt, og vise, ved
hvad Lejlighed, den er kommen i Brug udi Europa.
Procopius henfører dette til Keyser Justiniani Tiid,
nemlig til det 5. Seculum. Inventionen tilskrives
tvende Munke, hvilke, da de ved deres Tilbagekomst fra
Indien til Constantinopel hørte, at Keyseren arbejdede
paa at stifte en umiddelbar Silke-Handel, saa at man
ikke, som forhen, skulde hente Silken fra Persianer, ind-
stillede de sig for ham og giorde Forslag om at lade
føre Silke-Ormes Æg fra Orienten, saasom de holdte
for, at Ormene selv ikke kunde bringes levende til Græ-
kenland. Forslaget fandt Bifald, og Æggene bleve ud-
lagde udi Møg. Andre have siden fuldt det Exempel,
saa at heele Europa efterhaanden er bleven forsynet
245 med disse Orme, og Silken derover ikke er bleven meere
rar og kostbar. Theophanes siger, at en Persianer
bragte Silke-Orme-Æg først til Constantinopel, og
at den samme undervisede Grækerne, hvorledes man der-
med skulde omgaaes. Begge Skribentere ere dog eenige
derudi, at det skeede udi Justiniani Tiid. Man an-
lagde strax derpaa Silke-Manufacturer udi Athenen,
Theben og Corinto. Rogerius Kongen af Sici-
lien stiftede et Anno 1130. udi Palermo, hvorfra
Fabriqverne siden bleve forplantede udi Napoli, og
derefter udi andre Italienske Stæder. Kong Ludvig
XI. anlagde 1470. en Silke-Fabriqve udi Tours,
og betienede sig dertil af Italienske Fabriqveurs.

Ikke

Ikke desmindre var dog Silken en lang Tiid derefter rar udi Frankerige: Thi den Franske Historie vidner, at Kong Henr. 2. var den første, som bar Silke-Strømper paa sin Søsters Bilager; og maa dette være Aarsagen, hvi den Persiske Konge Abbas I. giorde saa stor Facit paa den raae Silke, som han i saa stor Mængde lod bringe til Europa, og hvor om en artig Historie findes antegnet udi Chardins Persiske Rejse-Beskrivelse. Nu omstunder er Silken bleven saa gemeen, at den bæres af alle indtil Lakeier og Haandverks-Svenne. Min Herre seer heraf, hvi Silken, som for nogle 1000de Aar siden var bekiendt udi Orienten, saa silde er bleven bekiendt udi Europa, og hvi den formedelst dens Rarhed udi Kejser Aureliani Tiid var saa kostbar, at den vejedes mod Guld. Jeg haver sagt, at Silken er først kommen fra China. De ældste Skribentere af samme Land tilskrive dens Invention 246 en Kejserinde ved Navn Si Ling. For hendes Tiid sige de, at Chineserne betienede sig af Dyrs Skind og Huder til Klæder; men, saasom disse Huder ikke kunde forslaae til Indbyggernes store Mængde, maatte de af Nødvendighed være betænkte paa andre Midler; og hittede de da paa at forarbejde Linnet: Men det er til ovenmeldte Kejserinde man tilskriver Silkens Invention. De efterfølgende Kejserinder anvendte stor Fliid paa at udlegge Silke-Orme, og at sætte Silken udi Arbejde. Det var til den Ende, at de paa Slottet anlagde Hauger for Morbær-Træer. Kejserinden, gelejdet af Dronninger, begav sig i Ceremonie til Haugen, og med egne Hænder plukkede Blade af Morbær-Greene, hvorudi hun blev efterfuldt af andre. Efter Hoffets Exempel anrettede først Princesser og fornemme Damer, siden det heele Folk Silke-Fabriqver, saa at, da Arbejdet blev almindeligt, hørte Kejserinden op der-

Lin. 2 rar, sielden. Lin. 17 f. n. For, før.

med, og lod saadant komme an paa andre. China er saaledes det rette Silke-Land; og er Silken der udi saadan Mængde, at alle Indbyggere, undtagen den ringeste Almue og Bønder, bære Silke-Klæder. De sidste alleene lade sig nøje med Cartun. Man haver gamle Bøger udi China, som handle om Maaden at opklække Silke-Orme paa, og som vise, hvorledes den beste Silke kand forarbejdes. Under den forrige Kejser Cang hi hittede man paa at føde Ormene med Eege-Blade; og blev Prøver giort af Kejseren selv udi Tartariet. Om andre Nationer have betient sig af dette Paafund, skal
247 jeg ej kunde sige. Man maatte vel ved denne Lejlighed ogsaa spørge, hvi Guld frem for alt andet Metal er kommet udi saadan Priis blant alle Nationer i Verden. Aarsagen dertil synes vel at have været dets Rarhed, og, efterdi andet Metal, som Jern, Kobber, Tin, ꝛc. findes udi større Mængde. Men, saasom man seer, at Guld haver været holdet for den herligste og rigeste Product end ogsaa udi America, hvor det haver været i stor Mængde, maa man slutte, at dette rejser sig af visse herlige og rare Qvaliteter, som man haver mærket hos dette Metal. Eenfoldige Nationer have ladet sig indtage af dets Couleur, som ligner Solen, hvilken de, som en Gud have tilbedet: Det er og i den Henseende, at Chymisterne have givet det Navn af Solen, og efterdi de meene, at Guldet dannes ved Solens Influence. Andre, som nøjere have efterforsket Guldets Egenskaber, have fundet, at det af all Materie er det tungeste og vigtigste, og at det derfor blant alle Corpora maa være meest compact og tæt. Plinius udi hans Historia Naturali anfører efterfølgende Aarsager til Guldets Priis, nemlig, at det er det eeneste af all slags Metal, som ved Ilden lidet eller intet taber, og er det derfor, at dets Prøve giøres ved

Ild.

Ild. Videre: Guldet taber ved dets Brug mindre end noget andet Metal: Intet udstrækker sig meer, og deeler sig udi fleere Particler; thi man kand med en gandske liden Qvantitet forgylde store og vidtløftige Corpora saaledes, at det synes fast utroeligt. Guld kand ei heller, som andet Metal, forrustes; thi man seer Guld-Myndt, som er slagen for nogle 1000de Aar siden, 248
endnu intet at have tabt af sin naturlige Skiønhed. Chymisterne have aldrig kundet finde noget Middel, hvorved Guld kand til intet giøres, det er, saaledes forandres, at det bliver ikke meere Guld: Man haver holdet det heele Maaneder smeltet, og heele Timer under Brænde-Glas, som giver den stærkeste Ild; men alt forgiæves. Disse og adskillige andre Guldets Egenskaber have foraarsaget, at det er blevet anseet som det ypperligste af alle slags Metal. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCXXXV. 249

Til **

Jeg haver saavel udi Klims Underjordiske Reise som udi mine Moralske Tanker viset, at de allermeest ufortsagte og behiertede Mænd skikke sig taalmodig under deres Hustruers Herredom, og at saadant kand vises ikke alleene af særdeeles Personer, men end ogsaa af heele Nationers Exempler. Hvilket Folk kand mindre lide Tvang end det Engelske? Og hvilket Folk ere deres Hustruer dog meere underdanigt? Italiener derimod, som lade sig behærske og undertrykke af alle, ere som Løver udi Kiøkkener og Fruerstuer. Man haver

haver mærket det samme hos de gamle Romere: de samme elskede deres Frihed udi saadan Grad, at de opofrede heller Livet, end tillode, at det mindste Skaar blev giort deri; men imod deres Hustruer kunde disse kiække Helte ikke holde Stand. Derpaa giver Historien adskillige Exempler, hvor af jeg alleene vil anføre et eeneste, men som er heel latterligt. En Lov, som blev given af C. Oppio (Lex Oppia) anordnede, at en Matrone, maatte ikke have meere end en halv Unꝫe Guld, ikke bære Klæder af adskillige Farver, og ikke uden i hellige Forretninger age udi Vogne. (Ne qva mulier plus semiuncia auri haberet, non vestimento versicolori uteretur, neu juncto vehiculo in urbe oppidoqve, nisi sacrorum publicorum causa veheretur.) Denne Lov blev given af Fornødenhed, nemlig, da Hannibal dominerede udi Italien, og truede Rom med Beleyring. Skatkammeret var da saa udtømmet, at man maatte gribe til Templernes Liggendesæ og Helligdomme. De Romerske Herrer funde sig strax udi denne Lov, og foreginge med deres Exempler Almuen, hvilke ogsaa bragte alt deres Guld og Sølv til det almindelige Skatkammer. Men Fruentimmerne satte sig der imod, villende ingenlunde skille sig ved deres Zirather, hvilke de tvertimod til Trods forøgede; men de kunde ved deres Traadsighed intet udvirke: tvertimod de foraarsagede derved, at Oppius strax publicerede ovenmelte strænge Lov, som han havde truet med; hvorefter de en Tiid lang maatte rette sig. Men da Romerne havde faaet Hannibal af Halsen, og Staden var satt udi bedre Stand, begyndte de med Hidsighed igien at paastaae denne Lovs Afskaffelse. Tvende Almuens Tribuni M. Fundanius og Valerius understøttede da deres Ansøgning; hvorudover den heele Stad blev satt udi Bevægelse.

Lin. 10 adskillige, brogede.

vægelse. M. Porcius Cato, som var en Hader af al Vellyst og Overdaad, satt sig efter Sædvane mod Strømmen. Fruentimmerets Sag blev da offentligen ageret udi Rom; men ingen kunde sige, hvordan Udfaldet ville blive. Endeligen grebe de Romerske Matroner til et Middel, hvorved de trængede igiennem med deres Paastand: De forsvore sig sammen ikke at søge Seng med deres Mænd, med mindre deres Begiering blev fyldestgiort. Dette deres Foretagende havde 251
den Virkning, at Loven, u-anseet al den Modstand Cato giorde, blev afskaffet, og Fruentimmer-Pragt derpaa tog meere og meere til, indtil den kom paa den høyeste Spidse. Denne Invention, hvorved de Romerske Matroner da triumpherede over deres Mænd, vil jeg dog bede min Herre ikke communicere sin Frue; thi hun kunde sige det til andre, og derved foraarsage, at vore Matroner i Nødsfald, naar noget blev dem nægtet, kunde betiene sig af saadant Middel: Udfaldet kunde maaskee i vor Tiid blive det samme. Jeg siger maaskee, efterdi jeg er ikke gandske forvisset om, at vore Mænd derudover vilde give sig paa Discretion: det kand ogsaa være, at, hvis de Romerske Raadsherrer havde givet nogen Tiid, og affecteret nogen Kaaldsindighed paa deres Side, deres Fruer havde betænkt sig, og giort første Trin til Freds-Tractat. Men for Sikkerheds skyld er det dog best, at min Herre beholder dette hos sig selv. Jeg forbliver &c.

252

Epistola CCXXXVI.

Til **

Det naragtige Skilderie, som vi nyeligen saae, haver givet mig Anleedning til at efterforske fleere af samme Natur: Jeg haver fundet adskillige, som ere end latterligere end ovenmeldte; og jeg skal ved Lejlighed skikke min Herre et Skrift, hvor udi er en Samling af sælsomme Skilderier, som Autor vidner sig at have seet. Blant dem er et udi Westphalen, hvor Bryluppet udi Cana i Galilæa er afmalet saaleedes, at en Westphalisk Skinke findes paa Bordet blant andre Retter. Han siger ogsaa, at Pilatus er afmalet med en Cardinals Hue paa Hovedet, og de som stod ved Christi Kaars med Pater noster-Baand udi Hænderne: item at Scipio Africanus findes udi et Hollandsk Skilderie med en Tobaks-Pibe udi Munden, da han lavede sig til det forestaaende Feltslag med Hannibal. Deraf vil jeg denne Gang ikke opregne fleere, efterdi Skriftet skal min Herre skikkes, hvorudi han selv kand læse dem tilhobe. Jeg haver ellers ved denne Leylighed eftertænkt, om man ikke med Billighed ogsaa kunde mynstre adskillige af de Skilderier, som gemeenligen ansees som billige, og velgrundede; og synes mig da, at en fornuftig Mand kand støde sig derover, at see Moses udi Bibelske Kobberstykker med twende smaa Horn
253 udi Panden, paa samme Maade, som Hedningene have afmalet deres Jupiter Hammon. Mig synes ogsaa, at det er u-anstændigt at afmale vor Frelser som et Lam, og at give Guds Søn et umælende Dyrs Skikkelse: det Concilium in Trullo haver og saadant misbilliget. Allermeest kand man støde sig derover, at Christus undertiden afmales som en Mand, der bærer et

Faar

Faar paa sine Skuldre: derved skal vel betegnes den gode Hyrde, som han selv kalder sig; men Skilderiet haver meer Lignelse af en Slagter. Den Due, hvorved den Hellig Aand betegnes, kand vel ogsaa giøres en Stræg over. Anleedning til en Vildfarelse derudi er given af Johannis den Døberes Ord, naar han siger: Jeg saae Aanden nedfare, som en Due af Himmelen (ὡσεὶ περιςερὰν) skiønt derved tilkiendegives en hastig Nedfart, som i sær tilskrives Duer,

Descendunt atra ceu tempestate columbæ.

heller end en Dues Lignelse. Man kunde ogsaa i mine Tanker vel reformere de Skilderier, hvorudi GUD Fader bliver afmalet som en gammel Mand med et langt Skiæg; thi man seer, hvilken Overtroe sligt haver foraarsaget udi Rysland, hvor ingen i den Henseende ville skille sig ved sit Skiæg. Min Herre maa selv eftertænke fleere af samme Natur, som kunde behøve Mynstring. Jeg forbliver &c.

Epistola CCXXXVII. 254

Til **

Jeg takker for dit sidste Brev. Du skriver, at du forgangen Uge var udi et Selskab, hvor der blev disputeret om dette mit antagne Principio, nemlig: intet at troe, som strider imod GUds hellige Egenskaber, og at, saa ofte noget i Skriften forekommer, som synes at viise anderleedes, man da

maa

maa vige fra Bogstaven, og ved at conferere et
Sprog med et andet, søge at udleede den sikkerste og
sundeste Meening. Nogle udi Sælskabet meenede, at
det var farligt at vige saa ofte fra Skriftens Bogstav,
og at det var sikkerst, naar noget anstødeligt forekom,
heller at tage Ordene efter den klare Bogstav: og hen-
føre de vanskelige Ting til Mysteria, som vi med vor
svage Fornuft ikke kand begribe. Men, saasom alle
Religioner ved saadan Udflugt kand forsvares, og
Hedninger kand bøde for sig med samme Skiold, og til
intet giøre de grundigste Indvendinger, som formeres
mod deres selsomme Lærdomme; saa bliver jeg ved mit
Principium. Man seer Hedningene at tillegge deres
Guder de hæsligste Laster: Vore gamle Kirke-Fædre
have saadant forekastet dem, og derved tilvejebragt manges
Omvendelse; hvilket ikke havde kunnet skee, hvis slige
Undskyldninger havde været antagelige. Hedningene have
255 selv ikke dristet sig til at betiene sig af saadanne Ud-
flugter, men reent ud have maat tilstaae, at hvad de
Gamle, helst Poeterne have skrevet om deres Guder,
maa henføres til Digt og Fabel. Da Alexander
angreeb uden Aarsag de Scytier, nemlig paa samme
Tiid, da han gav sig ud for at være en GUD, sagde
de Schytiske Gesandtere: Efterdi du er en Gud,
saa maa du føre dig op som en Gud, hvis
Egenskab er Godhed, som tillader ham ikke
at berøve andre deres Ejendom. Hvis ovenmeldte
Udflugt havde været antagelig, kunde Alexander let
have løset denne Knude ved at svare: Det er et
Mysterium, som I tykhovede Schytier ikke
kand begribe. Men man finder ikke, at Alexander
har bødet for sig med saadant Skiold; men at han
heller maa have tilstaaet, at han var en ond Gud, og
saa-

saadan en, som Romerne kaldte Vejovis eller den onde Jupiter, eller som Manichæer siden have kaldet det onde Principium. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCXXXVIII. 256

Til **

Min Herre skriver, at han Dagen for sin Hiem-
reise med sin Frue en Gang var paa den
Danske Comoedie, hvor udi han selv fandt
stor Behag, men at hans Frue havde befundet sig ilde
derefter, saasom hun havde hørt adskillige modbydelige
Expressioner, som Canaille, Jomfrudom og deslige.
Det giør mig hierteligen ondt, at deslige Ting have
haft hos den gode Frue saadan Virkning. Jeg ønsker
hende en god Bedring, og raader, at, saasom hun er
af den Delicatesse, at hun ikke kommer der oftere:
thi Sundheden er et Menneskes største Klenodie. Dette
er det beste Raad, man kand give; Thi Comoedierne
kand efter hendes Smag ikke indrettes: Stiilen maatte
derved saaleedes mynstres, at et Skuespill kunde tabe
Navn af Skuespill. Saaledes dømte fordum Moliere
derom; og var det i den Henseende, at han skrev den
Comoedie, som fører Titel af Precieuses Ridi-
cules. De Comoedier, som hidindtil ere forestillede,
ere enten bekiendte Franske Stykker, eller vore gamle
Originaler, som tilforn uden Forargelse ere læsede og
præsenterede, saa vel paa vore egne Skue-Pladse,
som paa Udenlandske. De ere oversatte paa adskillige
fremmede Sprog, de ere ogsaa efter Sædvane criti- 257
cerede;

Lin. 7 for, før.

cerede; men ingen haver derover fældet saadan Dom, som hans Frue: Tvertimod Oversætterne have tillagt mange frie Expressioner og adskillige Eeder, som ikke findes udi de Danske Originaler. De frie Expressioner, som giøres paa Skuepladsen, og som legges udi ryggesløse Tieneres Mund, for at vise, hvor ilde de lade, ere egentligen ikke Eeder: Men de Eeder ere virkelige, som maaskee, dagligen høres udi hans Frues Kiøkken og Borge-Stue, og, maaskee, undertiden udi hans eget Cabinet. Mit Raad haver dog stedse været, og endnu er, at man paa Skue-Pladsen holder sig fra fri Expressioner saa meget som mueligt er, paa det at vore Skue-Spill, som fast alle ere moralske, kand forestilles med Nytte uden nogens Forargelse. Dette bliver ogsaa nu nøje efterlevet, saa at aldrig reenere og kydskere Comoedier paa nogen Skue-Plads have været forestillede. Den Sværte, som derfore derpaa sættes, kand ikke være uden en Prætext, og den rette Motif kand ikke være andet end den Bæmmelse mange af vore Landsmænd have for Fædernelandets Sprog og Sæder; hvorover oprigtige Patrioter inderligen græmme sig. Jeg forbliver ꝛc.

258 Epistola CCXXXIX.

Til **

Jeg haver bekommet Eders sidste Skrivelse; hvorudi mig tilkiendegives, at Forpagterens Kone haver faaet en ung Søn, og at min sorte Koe er bleven forløset med en Qvie-Kalv. Det første gaaer mig

mig ikke meget an; men den anden Tidende er mig heel
behagelig: Det er ogsaa nu omstunder en af de ange-
nemmeste Tidender for enhver Proprietario, saasom
det er ved saadanne Fødseler at en ved Qvæg-Sygen
forfalden Gaard skal rejse sig igien. Man sagde for-
dum: Besser ein Kind als ein Kalb, men nu maa
det heede: Besser ein Kalb als ein Kind. Der
maa derfore tilsees, at den nyefødde Kalv bliver vel
rygtet; thi det er ved Kalvenes Conservation at
Landet kand bringes udi forrige Stand igien; hvilket
inden nogle faa Aar kand skee. Det er i det Haab,
at jeg hverken selv kiøber, eller raader mine Venner at
kiøbe Kiør udi denne Tilstand. Hvis GUD i Naade
lader Sygdommen reent ophøre, kand man inden kort
Tiid vente Kiøb igien paa Qvæg, som nu ikke kand
opvejes med Penge. Thi naar man betænker, at alle
de Kalve, som tilforn enten nyefødde bleve soldte, eller
efter nogle Maaneder bleve slagtede, nu tillægges, kand
den Frygt, som man svæver udi i Henseende til Horn- 259
Qvægets Mangel, forsvinde. N. N. brystede sig nye-
ligen for mig deraf, at han hver Uge havde spiset Kalve-
Kiød siden Qvæg-Sygen begyndte: Jeg derimod bry-
stede mig deraf, at jeg udi tvende Aar ikke havde smaget
saadan Spise; og sagde derhos, at, hvis jeg var hans
Skrifte-Fader, vilde jeg paastaae, at han derfor skulde
staae aabenbare Skrifte. Jeg forbliver &c.

260 # Epistola CCXL.

Til **

Jeg besøgte forgangen Uge N. N., for at besee hans Bibliothek, hvilket jeg befandt i alle Maader at svare til den Beskrivelse, jeg derover havde hørt. Jeg kunde deraf ikke andet end fatte høj Idée over Mandens store Accuratesse. Bibliotheqvet er ikke saa talriigt som prægtigt og vel indrettet. Bøgerne ere efter de Videnskabe, som de befatte, distingverede ved Bind af adskillige slags Farver. Den første og fornemste Hylde var besatt med Liig-Prædikener, alle indbundne udi sort Fløjel; hvilket viser, at Manden anseer dem som Kiernen af hans heele Bibliothek, hvorudi han haver ikke U-ret: Thi det er ved Liig-Prædikener man canoniseres og giøres salige. Derpaa saaes udi net Orden en Mængde af andre geistlige Bøger udi andre ringere sorte Skind-Klæder. Udi denne Samling fattedes intet uden Bibler: Med dem, meenede han, hastedes ikke saa meget, saasom de altiid kunde bekommes. Dernest fandtes udi samme ziirlige Orden Juridiske Bøger, alle udi røde Bind, hvormed betegnedes de af Jurister omtalte Rubriqver. Jeg mærkede af denne Juridiske Skrifters Samling, at de giøre den gode Mand U-ret, som holde ham for en maadelig Dommer, og slet verseret in Jure, thi jeg tallte henved 300de Folianter alleene: Saa at jeg troer, at neppe den stærkeste Lands-Dommer i Riget
261 besidder og ejer større juridisk Liggendefæe. De Historiske Bøger ere alle udi flammede eller spraglede Bind; hvormed betegnes Historiens Varietet: Den største Samling deraf bestaaer af udkaarne Romaner, hvilke han Tiid efter anden med utroelig Fliid og Møje haver sammen-

sammensanket. Thi man finder dem der fast alle; og af de beste, som Hercules Herculiscus, samt Astræa og Doct. Fausti Historie ꝛc. vises adskillige Editioner. De Skrifter, som handle om Oeconomie, Ager-Dyrkning, item Kaage-Bøger ere alle udi grønt Bind, hvorved erindres om Ager og Eng, hvis Frugter og Producter omtales. Disse Indretninger kand alleene tiene til Beviis paa Mandens Sindriighed og Lærdom. De øvrige Bøger ere alle udi rødt Saffian, af hvis angenemme Lugt et sygt Menneske kand vederqvæges; og saasom de alle ere forgyldte paa Ryggen, haver man baade noget for Næsen og for Øjene. Dette foraarsager, at alle Fremmede strømme hid for at see Bibliotheqvet, og det uden at spørge efter Manden. Min Herre vil vel neppe bare sig for Latter, naar jeg siger ham dette, at hans Bibliothecarius er en gammel Mand, som kand hverken læse eller skrive; men en grundig Aarsag dertil gives, nemlig at Bøgerne ved Læsning ikke skal besudles. Bibliothecarius haver dog nok at bestille med at holde dem stedse reene, og ideligen at see til, at de ikke blive støvede. Intet kand være fornuftigere; thi det er fornemmelig for Bøgernes Conservation at man betiener sig af Bibliothecarier. Han selv ømmes ved at røre ved nogen Bog; hvorudover de alle see ud, som de nyeligen vare komne fra Bogbinde- 262
ren. Da jeg vilde udtage en Bog, bad han mig at tøve lidet, løb hen for at hente sine Handsker, paa det at han ikke skulle røre dem med blotte Hænder; og svor han mig da til, at han udi trende Aar ikke havde røret ved en eeneste Bog udi det heele Bibliothek. Min Herre vil vel ogsaa lee heraf, og sige: Hvortil tiene Bøger, naar man ikke bruger dem? Men hvis min Herre havde seet Bibliothekets Indretning, dets Nethed og ziirlige Orden, skulde han tilstaae, at man kand

blive

blive lærd alleene af Synet. Hvis N. N. selv ikke er lærd, som nogle foregive, saa maa man dog tilstaae, at han er en Elsker af Lærdom; hvorpaa intet større Beviis kand være, end den Omhed, med hvilken han i Stand holder sit Bibliothek: Thi det er ved saadan Omgang, at man ret lader see Estime for bogligе Konster. Mange Ting synes latterlige, og dog ved nøje Examen befindes vel grundede: En vis Herre blev udi nogle Aar beleed, efterdi han gemeenligen, naar en Sag ageredes, sov udi Retten; men, da man fik at vide, udi hvilket nobelt Forsæt saadant skeede, nemlig, for ikke at lade sig forføre af Advocaternes sminkede Tale, kunde man ikke andet end fatte Estime for Manden, og ansee ham som en retsindig Dommer, der i agt tog denne Maxime, og Justitia bør være blind. Det var at ønske, at andre vilde øve den oeconomiske Forsigtighed med sit Bibliothek, som N. N.: Men de fleeste valke, og ved idelig Brug besudle deres Bøger; hvilket foraarsager, at naar de efter Ejerens
263 Død komme paa Auction, de maa sælges for den halve Priis, som de have kostet. Nogle skatte dette Bibliothek paa 10000 Rigsdlr., hvilket u-anseet det ikke er stort, det dog er værd; thi Bindene have kostet meer end Materierne: Nogle laste vel dette hos N. N. som en Ødselhed; men han sparer derimod i mange andre Ting; thi han holder ingen Informator til sine Børn, og hans yngste Sønner holdes udi saadan Tarvelighed, at to af dem have ikkun et Par Skoe-Spænder, som de verelviis bruge, og den yngste faaer ingen Kiole eller Buxer, uden dem som den ældre kaster og som er bleven ham for trang. Hvoraf sees Mandens fornuftige Oeconomie, i det at han sparer udi et, hvad han depenserer udi et andet. Min Herre kiender vor tilfælles Vens Theodori Bibliothek, om

han

han ellers haver givet nøye Agt paa dets Indretning, og veed, hvorledes dermed omgaaes. Jeg haver nyeligen beseet det samme, og derudi fundet ikke saa stor Skiødesløshed og U-orden, som jeg udi ovenmeldte haver fundet Ziirlighed og Agtsomhed. Udi Theodori Bibliothek sees paa en Hylde Bøger af hvidt, sort og fransk Bind sammenmængede: intet Syn kand foraarsage større Væmmelse. Dette er ikke nok: jeg haver ogsaa seet udi en Rad Bøger af differente Videnskaber, for Exempel: de Danske Skuespill lige ved Siden af Doct. Spener, saa at det er GUds Under, at saa stridig en Sammenblanding ikke haver foraarsaget Klammerie, og indbyrdes Kriig blant Bøgerne. De Bøger, som have hvit Bind, ere af idelig Brug saa besudlede, at hvilken ærlig Mand der kiøber dem, maa have dem først paa 261
Blegdammen. Jeg kunde, da jeg saadant saae, ikke efterlade at give Theodoro min Meening derover tilkiende; men han svarede Cavalierement: jeg maa ideligen bruge mine Bøger, som dertil ere kiøbte; ret ligesom man anretter Bibliotheker, og kiøber Bøger, alleene for at læse dem; da Erfarenhed tvertimod viser, at de fornuftigste Mænd tillegge sig Bibliotheker udi langt anden Henseende, agtende dem som Zirather og Prydelser udi deres Sale og Cabinetter: ligesom Fruentimmer tillegge sig en stor Mængde af Porcellaine, ikke til Brug, men alleene til Prydelse paa deres Skabe og Kister. Hvad som af alting meest ærgrede mig, var at finde Lutheri Bibel udi Fransk Bind. Et vederstyggeligt Syn for mine Øyen! thi det var ligesom at see en Herreds-Provst udi en rød Skarlagens Kiole. Jeg fandt udi samme Bibliothek vel en stor Mængde af Latinske Autores. Det var godt nok: men Autores af de netteste og ziirligste Editioner fattedes. Theodorus meenede, at naar han havde

cor-

correcte og accurate Texter, saa var det ham nok. Hvilken forbandet Smag! ret ligesom han ikke vidste, at fast alle Literati nu omstunder meest reflectere paa Bøgernes Form, det er, paa Charactererne, Papiret og Kobberstykkerne. Jeg blues ved at tale meere her om: min Herre maa af disse Bibliotheqvers Sammenlignelse dømme, om min Betænkning derover er vel eller ilde grundet; vist nok er det, at Fremmede dømme ilde her om. Thi ligesom mange
265 strømme til N. N., for at see Bibliotheket, uden at tale med Manden; saa søge mange Theodori Huus, for at tale med Manden, uden at see Bibliotheket, hvilket er udi ingen Estime. Jeg forbliver &c.

266

Epistola CCXLI.

Til

Jeg takker for det mig tilsendte Skrift, som indeholder Betænkninger over den Engelske og Franske Nation. Autor giver ikke uden Grund Fortrin udi de fleeste Ting til Engellænder; deres Skuespil vilde dog ikke befalde ham, og underskriver jeg gierne den Dom, som han derover fælder. Jeg haver ved Leylighed af den Danske Skueplads, som nu igien fornyes, igiennemløbet adskillige Engelske Comoedier, for at see, om nogen af dem kunde tiene udi vor Kram; men jeg haver endnu ingen fundet, som med Succes kunde forestilles paa vort Theatro, og det udi adskillige Henseender. Thi først findes udi de fleeste Engelske Skuespil adskillige Frierier, saa at man udi Læsningen bliver for-

forvirret og ikke kand have sine Tanker fæstede. Der-
næst ere de fulde af vanskelige og høytravende Tale-
maader, som man strax ved første Øyesyn ikke fatter.
Endeligen finde andre Nationer deres Lignelser mod-
bydelige; som for Exempel: I Steden for at sige, hun
hader ham indtil Døden, exprimere de Engelske
sig saaledes: Hun hader ham meere, end en Qvæ-
ker hader en Papegøj, eller en Fiske-Pranger
stærk Frost (She hates him worse than
a Qvaker hates a Parrot or than a Fish- 267
monger hates a hard Frost.) I Steden
for at sige: De skieldte og spottede mod hinanden,
sige de Engelske: De spyttede ad hinanden, ligesom
to Æble, der steeges paa en Ovn (Sputtring
at one an other like two roasting ap-
ples.) Med saadanne Lignelser ere de Engelske Skue-
Spill over alt opfyldte. Jeg vil derfore ikke dispu-
tere Nationen dens Smag, men alleene sige dette,
at andre Nationer væmmes ved deslige Ziirligheder.
Jeg vil ikke tale om de Obscœniteter, som findes
udi de Engelske Skue-Spill; thi mange af dem vilde
blive utaalelige for Mands-Personer, end sige for vore
peene Damer, som maa løse deres Snøreliv, naar de
ikkun høre det Ord Jomfrudom eller andet deslige
nævnet paa Skue-Pladsen. Jeg forbliver ꝛc.

268 # Epistola CCXLII.

Til **

Jeg haver ved en og anden Lejlighed talet om de Gamles Skibe, og tilkiendegivet, at man ej begriber, hvorudi de mange Rader af Aarer have bestaaet. Vore Tiders Mennesker ville ikke troe, at deres Skibe have været saa store, som de beskrives, efterdi de have været fremdrevne af Aarer og Roers-Karle. De sige, hvor latterligt vilde det ikke blive at giøre saadant Forsøg med vore nu værende store Kriigs-Skibe? Men, saasom mange tilforladelige Vidnesbyrd findes om disse gamle Skibes Bygning, er og bliver dette stedse et Mysterium for os. Blant de store og prægtige Skibe, som udi de gamle Historier omtales, er mærkværdigt det, som den Syracusanske Konge Hiero ved den store Mathematicum Archimedem lod bygge. Det beskrives af Athenæo saaledes: Skibet havde 20 Rader af Aarer, og var paa alle Steder fæstet med store Kobber-Nagler, hvoraf enhver vejede over 2 Pund. Det inderste af Skibet havde 3 Gallerier, hvorfra man nedsteeg paa Trapper. Paa det middelste Gallerie var paa begge Sider Værelser og Sale 30 udi Tallet, og udi et hvert af dem saaes 4 Senge, og udi Capitainens 15 Senge og 3 Spiise-Stuer, og vare Gulvene sammensatte af Stykker af ad-
269 skillige slags Farver. Paa det øverste Gallerie var et Gymnasium eller stor Exercice-Plads med Spatsere-Gange: Man saae der ogsaa Hauger med adskillig slags Planter. Blant andre prægtige Værelser var Veneris Sal, hvis Gulv bestoed af Agater og andre kostbare Steene. Vinduerne vare zirede med Ibenholts Skilderier og smaa Statuer. Udi en anden Sal var

et Bibliothek, og nok udi en anden et Bad. Skibet var overalt prydet med Skilderier. Man saae der 8. Taarne, som vare proportionerede efter Skibets Størrelse: et hvert af disse Taarne vare bevogtede af 4. bevæbnede Mænd og 2 Bue-skiøttere. Det heele Skib var omgivet med en Jern-Vold, for at hindre dem, som vilde bestige det. Rundt om Skibet vare Jern-Kroge, hvilke med Machiner bleve udskudte, for at trække Fiendens Skibe til sig. Jeg vil ikke mælde om andre Ting, som af Athenæo ere anførte. Han vidner, at det store Skib, som Ptolomeus Philopator lod bygge, hvorpaa vare 4000 Roers-Karle, 3000 Soldater (ἐπιβάται) foruden andre nødvendige Personer; saa at Skibet haver befattet en heel Kriigs-Hær. Ovenmælte alleene viser tilstrækkeligen Skibets Vigtighed. Man skulde vel ellers tænke, at det alleene var bygget til Stats; men dets Rustning, dets Proviant og andet tilkiendegiver, at det skulde bruges til Kriigs-Tieneste. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCXLIII. 270

Til

Collegium Politicum.

Saasom intet hverken i Stats- eller Kirke-Sager forefalder, som jeg glemmer at erkyndige de høyviise Herrer om; saa vil jeg herved communicere dem noget, som mig nyeligen er foredraget, for at høre deres gode Raad og Betænkning derover.

En fornemme Viin= og Olltapper (thi han handler med begge Slags Varer) adreſerede ſig til mig forgangen Uge, med en ynkelig Klage, ſaavel over ſin egen og Medbrødres i Særdeelesshed, ſom den heele Stads Tilſtand i Almindelighed. Klagemaalet grundede ſig paa de her anrettede Muſicalſke Concerter og Skue=Spill; hvilke han meenede at være baade ſyndige, og ſkadelige i Henſeende til Borgernes Næring. Hvad det første angaaer, da meenede han at beviſe ſaadant af adſkillige Geiſtliges og de grundigſte Catecheters daglige Klagemaal der over; og angaaende det ſidſte, da kunde hans egen og hans Medborgeres ſlette Næring tiene til fuldkommen Beviis derpaa. Det var i begge diſſe Henſeender han havde forfattet en Memorial til Borgemeſter og Raad udaf følgende Indhold:

271 Vi underſkrevne Handelsmænd og Skatte=Borgere nødes at tilkiendegive vor gunſtige Øvrighed den elændige Tilſtand, ſom ſaavel Staden udi Almindelighed, ſom vor Laug udi Særdelesshed ere bragte udi, formedelſt Indførſel af Muſicalſke Concerter og Skue=Spill, ſom her paa nogen Tiid have været udi fuld Drift, hvorved Penge ſpildes paa ſyndige og daarlige Vellyſter, og hvorved ſaavel Landets almindelige ſom vor egen Næring dagligen formindſkes, og kiendeligen aftager. Vi kand med vore Hoved=Bøger og Kielder=Regninger beviſe, at vor Næring faſt paa to tredie Deele udi et Aars Tiid er formindſked. Vore Stuer, ſom forhen vrimlede af brave og honete Gieſter, der paa en Aften kunde tømme heele Tønder, ere nu om Aftenen gandſke tomme. Man veed, at dette Riges Velfærd fornemmeligen

be=

bestaaer udi Consumtion af Øll og Brændeviin, saasom deslige Varer, som ere Landets største Producter, ikke med nogen Fordeel kand sælges til Fremmede, og derfor nødvendigen maa fortæres hos os selv. Naar saadan Consumtion ikke befordres, kand Landets Producter ikke afsættes. Bønderne maa føre meget af deres Korn tilbage, som ikke kand imodtages af Brøggere og Brændeviinsmænd, formedelst Mangel af Debit til Kroer. Vi haabe, at den gunstige Øvrighed seer til, at alting kommer i sin forrige Stand og Activitet igien; hvilket kand skee ved Forbud paa Musicalske Concerter og Skue-Spill, som giøre vore Stuer og Sale tomme, og foraarsage Obstruction udi Kiøbstædernes Handel. Naar dette skeer, kand Handelen komme i sin forrige Drift, Blodet, som nu er ligesom størknet, kand komme til at flyde igiennem Stadens Aarer igien, og Bønder, Brøggere, Brændeviinsmænd og Kroeholdere kand faae nyt Liv og nye Kræfter. Vi forblive &c.

Denne Memorial bad jeg Manden at maatte et Par Uger blive liggende hos mig; thi mit Forsæt var at give min Betænkning derover, som jeg efter Sædvane underkaster de høiviise Herrers Decision. Min ringe Betænkning er denne. Hvad Synd angaaer, da kand ikke negtes, at jo adskillige Geistlige og i sær vore beste Catecheter med Iver prædike der imod, visende af Speners, Gotfried Arnolds og andre fortreffelige Mænds Skrifter, at alle Slags Spectacler, Dantz, &c. ere syndige; Og hvad det sidste belanger, da have Viintappere, Kroeholdere og Brændeviinsmænd høy Aar-

Aarsag til at beklage sig; thi jeg haver selv mærket, at Stuer og Sale paa Verts-Huusene om Aftenen, som
273 ellers plejer at være deres beste og meest frugtbringende Tiid, at være øde og tomme, da de tilforn vrimlede af allehaande Slags Folk, fær udaf gamle Borgere, hvoraf enhver, ladende see sin patriotiske Iver og Redelighed i at forfremme Kroeholdernes Næring, ikke gik til Sængs, uden med en skikkelig Ladning. Nu derimod løbe alle efter Spill og Spectacler, hvoraf intet læres, da de tilforn paa Verts-Huusene anvendte Aftenen paa grundige Samtaler saavel udi Stats- som udi Kirke-Sager; saa at et hvert Verts-Huus kunde ansees som et Gymnasium eller Academie, hvorudi Øvrigheds, Generalers og Ministrers Forhold blev examinered, og mange nyttige Forslage bragte paa Banen. Thi Erfarenhed lærer, at kraftige Liqveurs kand giøre Stats-Mænd, ligesom de danne Poëter. Herudi deciderer jeg dog intet; men underkaster det de højviise Herrers Skiønsomhed. Forblivende &c.

274
Epistola CCXLIV.

Til **

Min Herre undrer sig over, hvi jeg saa sielden bivaaner vore Danske Comoedier. Aarsagen er, at jeg om Vinteren ikke kommer meget ud, efterdi intet giør mig større Skade end Kulden: Ellers er jeg ikke saa stor Elsker af slige Tids-Fordrive, som Folk gemeenligen holde mig for at være. Jeg befordrer saadanne Spectacler, efterdi jeg holder

dem

dem ikke alleene at være uskyldige, men end ogsaa nyttige; og lader jeg mig ingenlunde afskrække af visse Geistliges Declamationer, allerhelst saasom Theologi selv ere ikke eenige udi de Domme, som fældes over Skue-Spill. Adskillige af de helligste og ældste Kirke-Fædre have ikke taget i Betænkning at læse Plauti og Terentii Comœdier, endskiønt de ere ikke nær saa reene og kydske, som de der forestilles paa vore Tiders Skue-Pladse, ey heller øvedes med saa ringe Bekostning. Hvad som fornemmeligen var at sige paa de gamle Romerske og Græske Skue-Spill, vare de overmaade store Bekostninger, som derpaa giordes, og som kand holdes fast for utroelige. Thi Præsentationer af 3 Sophoclis Tragœdier siges at have kostet Athenienserne meer end den Peleponnesiske Kriig. Dette synes vel noget stærkt taelt: Dog er det vist, at de Gamle have anvendt umaadelige Penge-Summer 275 paa Skue-Spill; thi deres Theatra og Amphitheatra have været store og prægtige, og en eeneste god Acteur kostede meer at underholde, end mange Selskabe tillige udi vor Tiid. Aesopus en Tragisk Acteur efterlod sig ikke langt fra 9 Tønder Guld (ducenties sestertium), som han havde vundet ved Skue-Spill. Roscius, som levede udi Ciceronis Tiid, nød til aarlig Gage henved 25000 Rigsdaler udi vor Mynt: Og Julius Cæsar gav Laberio 20000 Rigsdaler, for at spille et Stykke, som han selv havde giort. Naar Skuespill bringer saadant med sig, kand man ikke alleene undskylde, men end og berømme dem, der med Iver prædike derimod. Men, saasom vore Tiders Spectacler forestilles med liden Bekostning, og de fleeste af vore Comœdier indeholde intet uden uskyldigt Skiemt blandet med nyttigt Morale, saa kand man ikke andet end have Medlidenhed med dem,
der

Lin. 14 tillige, paa samme Tid.

der med saadan Bitterhed tordne derimod, og holde for, at deres hæftige Declamationer ere heller Virkninger af den sorte Galde, end af en retskaffen Nidkierhed. Lader os for Exempel examinere det første Stykke af vore Danske Originaler. Indholdet deraf er dette: Nogle Handverksfolk raisonnere over Stats- og Kirke-Sager, igiennemhegle Øvrighed, og enhver bilder sig ind at være et beqvemt Redskab til at reformere Republiken. Man giør til Forsøg en Kandestøber til Borgemester, og indvikler ham udi Forretninger, hvorved han lærer at kiende sig selv, og at tilstaae sin forrige Daarlighed. Videre forestilles udi samme Stykke Pro-
276 jectmagere, som under Prætext af det gemeene Beste sigte til deres egen Nytte. Der vises og deres Opførsel, der i en Hast ophøyes til deres Værdighed. Endelig forestilles ogsaa en snedig Tiener, der lader sig Hænderne forgylde, for at skaffe Sollicitantere Audience. De fleeste af vore Originaler ere af samme Natur; hvorudover den mildeste Dom, som man kand fælde over disse hidsige Oratores, er, at de bør ansees som svage Lemmer udi et Societet, og som selv behøve at indtage de bittre Medicinske Piller, som de tillave for deres Medborgere. Jeg haver tilforn antegnet adskilligt om de gamle Græske Skue-Spills Indretning, og viset, hvorudi deres Chor mellem Acterne have bestaaet. Mad. Dacier laster dette, at man haver afskaffet de gamle Chore heldst udi Tragœdier, holdende det u-rimeligt at interrumpere et Sørge-Stykke med Violiner imellem Acterne; hvilket haver ingen Overeensstemmelse med det, som Tilskuerne have seet udi Actionen. Andre derimod have hendes Smag herudi ikke. Aarsagen, hvi de gamle Chorer ere blevne afskaffede, meenes at have været denne. Et Chor, som forestilledes imellem Acterne, bestod af adskillige

Per-

Personer, der bleve anførte af en Formand kalden Choryphæus: Saasom nu disse Personer stedse bleve paa Skue-Pladsen, saa blev det anstødeligt at see hemmelige Intrigver, som imellem 2 eller 3 Acteurs bleve udi det heele Chors Overværelse anlagde: thi de kunde i saa Maade ikke passere for hemmelige meere. Hvor vidt denne Aarsag kand strække sig, derom lader jeg andre dømme. Det er troeligt, at Chor af samme Aarsag er afskaffet, som Pantomimer; efterdi vore Tiders Acteurs finde for stor Vanskelighed derudi. Her kand jeg ikke efterlade at melde noget om en særdeeles Maade, som brugtes udi Actioner, som nu omstunder kunde holdes u-rimelig og fast utroelig. Actionerne have nærmed sig til de nu brugelige Recitativer udi Operas; men have dog ikke været det samme: thi hvorvel de kaldtes Cantus eller Sange, saa have de dog bestaaet udi Tale, men udi saadan Tale, som stedse var udi Cadence, og geleidet af en Basso continuo. Det sælsomste herved var dette, at Talen og Gebærderne vare paa Skuepladsen deelte imellem tvende Acteurs, hvoraf den eene udtalede Ordene, som den anden exprimerede ved Gebærder; og saasom de vare begge masqverede, syntes det for Tilskuerne, ligesom den, der alleene giorde Gebærderne, var den samme, som førte Talen. At dette saaledes er skeed paa de Romerske Skuepladse, derom haves gandske tilforladelige Vidnesbyrd, hvorvel det er vanskeligt at fatte, og man egentligen ikke kand vide, hvi man ey lod det blive ved een Person alleene; med mindre man haver holdet for, at Actionen kunde blive des rigtigere, naar enhver af de tvende havde alleene at tage vare paa sin Part, og Virkningen, efterdi Personerne vare masqverede og Skuepladserne store, var denne, at det syntes for Tilskuerne at være een og den samme Person. De

gamle

gamle Comoedianter have ellers været udi stor Estime: thi man finder, at den bekiendte Romerske Acteur
278 Roscius haver staaet udi fortrolig Venskab med Cicero. Man bør ey heller kaste Foragt paa en Acteur, saalænge der intet Ont er at sige paa hans Liv og Levnet. Vel er sandt, at de slags Occupationer kand give Anledning til u-ordentligt Levnet, og de forstilte Elskovs Spill mellem Acteurs og Actricer ofte forvendes til virkelige. Men just denne slibrige Tilstand bevæger mig til at sætte des høyere Tanker om en Comoediant, der, u-anseet saadan Fristelse, fører et skikkeligt Levnet: thi den, der idelig løber paa en Hale-Jis, uden at falde, viser stærkere Prøver paa en sikker Fodgienger, end den, der løber paa et Stue-Gulv. Jeg tager derfore ikke i Betænkning heller at betroe et Embede enten geistligt eller verdsligt til Moliere, der sin meeste Tiid havde ageret Comoedier, og tilligemed distingveret sig ved et ordentligt og philosophisk Levnet, end til en fransk Abbé eller Catechet, der førte et Levnet, som ikke svarede til hans Stand og Embede. Jeg forbliver 2c.

279
Epistola CCXLV.

Til **

Min Herre maa ikke regne mig dette til onde, at jeg ikke haver ladet mig strax indfinde med mit Nyt-Aars Ønske. Enhver undskylder mig derfore, som kiender min Constitution, og veed, hvor meget varligen jeg maa leve udi de kaaldeste Vinter-

Lin. 12, Hale-Jis, Glatis.

Maa-

Maaneder, da jeg meget sielden kommer ud af mit Cabinet. Hvis man vilde forflytte Nyt-Aar til Paaske, skulde jeg være gandske villig til at følge Strømmen, og i Agt tage den sædvanlige Ceremonie, hvilken endskiønt jeg ikke gandske approberer, jeg dog ikke laster. De mange Visiter og Contra-Visiter incommodere vel noget, sær gamle Folk; U-leiligheden er dog ikke saa stor: og Moden fører den Nytte med sig, at Evne derved gives til at tale med visse Personer, som man ellers ikke kand finde. Den Skik med Nyt-Aars Ønske kand derfor vel holdes ved lige, heldst her udi Norden, hvor intet er tienligere end Legemets Bevægelse; men det var at ønske, at en anden Nyt-Aars Mode, som fører en betydelig U-lejlighed med sig, blev afskaffet. Den samme bestaaer i Uddeeling af Gaver, hvilke fordres fast som en vitterlig Gield. Jeg ønskede gierne at vide, naar den sælsomme Skik først udi disse Lande er indført: Jeg kalder den sælsom, siden dermed gaaes saa vidt, at den ringeste Kundskab, som 280
en gemeen Mand haver erhvervet sig hos en højere Stand, ligesom autoriserer ham til at fordre saadan Tribut, uden at nogen Regres gives derfor til andre; hvilket dog synes, for at give denne Skik noget Skin af Rimelighed, at være fornødent: Saaledes, at en fornemme Borger, som forbindes til at give Nyt-Aars-Gave til en Haandværks-Mand, skulde have Regres til en characteriseret Person; en characteriseret Person af sidste Classe til en af den anden, og saa fremdeeles op ad; hvorved Pengene komme til at circulere, og Gaverne ikke bleve til Byrde for visse Personer alleene. Eller: Man kunde lade det blive ved den ældgamle Skik, som haver bestaaet udi Gaver imellem Venner og lige Stands-Personer; hvorudi er nogen Rimelighed. Derudi have Nyt-Aars-Gaver udi gamle

Dage

Dage bestaaet. Man holder for, at Tatius de Sabiners Konge, som tillige med Romulo regierede udi Rom, er den første, som saadan Skik haver indført. De Gaver, som de gamle Romere uddeelede, bestode af Figener og adskillige andre søde Frugter; hvorved tilkiendegaves, at de ønskede deres Venner et sødt og behageligt Liv. De meere kostbare Nyt-Aars-Gaver udi Guld og Sølv, som siden komme i Brug, giordes af Clienter og Underhavende til Patroner og Øvrighed; hvilket var meere rimeligt, end den nu brugelige Skik, nemlig at uddeele Nyt-Aars-Gaver til Undermænd: Thi det første skeede til Erkiendelse for beviisede Velgierninger og Beskyttelse, da derimod til de nu brugelige ingen
281 Motif kand vises; thi det er u-rimeligt at forbindes til Foræringer til Haandværks-Folk, efterdi man under dem Arbejde for Betaling. Kejser Tiberius fordømte denne Skik, og forbød alle de Gaver, som giordes paa den første Dag i Aaret: Caligula fornyede den igien, og Claudius afskaffede den ved et nyt Forbud. Derved forstoedes dog alleene de Gaver, som giordes af Undersaatterne til Kejserne; thi Skikken blev ved blant Undersaatterne indbyrdes, saaledes, at Venner bleve ved at regalere hinanden paa den første Dag udi Aaret, for at fornye Venskabet: Thi man siger udi Ordsproget, at Gaver og Giengaver holde længst Venskab. Man seer heraf, at Nyt-Aars-Gaver fordum have været enten Submissions- eller Venskabs-Tegn; og at de derfore ingen Overeensstemmelse have havt med de nu brugelige, hvorved frivillige Gaver ere forvandlede til aarlig Tribut, som kræves af Fuldmægtige, af Domestiqver, Haandværks-Folk &c. Det er til saadan Skik jeg gierne haver villet vide Oprindelse; men jeg haver den rette Epocha udi Historien ej kunnet finde. At de gamle Græker ikke have vidst af Nyt-Aars-Gaver at sige, men

at

at de siden have laanet den Skik af Romerne, sees deraf, at de have ikke andet Ord at betegne dem med end det Latinske Strenæ; thi det Græske ἕνιον haver anden Betydelse: Om Oprindelsen til det Ord Strena eller Strenæ ere ellers adskillige Gisninger. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCLXVI. 282

Til **

Jeg haver engang tilskikket min Herre mine Betænkninger om Agerdyrkning, og viset, i hvilken Højagtning den haver været hos de Gamle, i sær hos Romerne: Men ingen Nation haver ellers havt højere Tanker derom, end den Chinesiske. Thi man kand sige, at det er udi China, hvor man ret skiønner paa Agerdyrknings Vigtighed; saa at derfore hvad jeg udi min Underjordiske Rejse haver skrevet om den Højagtning, som Agermænd ere udi hos Potuanerne, ikke meere bør holdes for outrered. Blant alle Chinesiske Kejsere er ingen, som haver holdt Agerdyrkning udi højere Agt, end Ven ti, som siges at have regieret 179 Aar for Christi Fødsel. Samme Kejser, for at opmuntre sine Undersaatter til Jordens Dyrkelse, foregik dem med eget Exempel, og med egne Hænder cultiverede Slots-Jorden. Der holdes aarlig en stor Fest udi alle Steder i China, saaledes, at Statholderen eller den fornemste Mandarin bliver udbaaren af sit Palats med Instrumenters Lyd: Han er kronet med Blomster, og gaaer i den Prydelse lige mod den Slots-

Lin. 8 f. n. for, før.

Slots-Port, som vender mod Østen, ligesom for at gaae For-Aaret udi Møde. Han er geleidet af adskillige Bære-Vogne, hvorpaa forestilles Figurer af
283 berømmelige Mænd, som have diftingveret sig ved Agerdyrkning; Gaderne ere tapisserede, og overalt, et Stykke fra et andet, besatte med Triumphs-Porte, som ere illuminerede. Blant adskillige Figurer, som da føres udi Procesfion, er en Koe af kaagt Jord: Den samme er af en saa overmaade Størrelse, at den neppe af 40 Mand kand bæres. Koen haver gyldene Horn; og bag efter den gaaer et Barn med een bar Fod, og den anden bedækket. Samme Barn kaldes Arbejds- og Flittigheds-Geist: Det slaaer ideligen med et Riis paa Koen, ligesom for at drive den frem. Derpaa følge alle Agermænd med deres Redskaber. Naar man kommer for Statholderens Palats, skiller man Koen ved alle dens Zirater, og udtager man af dens Bug en stor Mængde af smaa Jorde-Kiør, som man uddeeler. Derpaa holder Statholderen en Tale, hvorudi han opmuntrer alle til Agerdyrkning, som er en af de vigtigste Handteringer og nyttigst for Staten. Hvor stor Attention Chineserne have til Agerdyrkning, sees deraf: Saa tidt noget Bud kommer til Hoffet fra en Mandarin eller Statholder, spørger Keiseren strax om Jordens og Land-Væsenets Tilstand. Efter de første Keiseres Exempel drive Keiserne selv hvert For-Aar et lidet Stykke Jord med egne Hænder, for at opmuntre Agermænd til Arbejde: Det samme giøre ogsaa Mandarinerne udi hver Stad. Den nu regierende Keiser Yong Tching erklærede strax ved Regieringens Antrædelse, herudi at ville følge sine Formænds Fodspor.
284 Han lod da publicere et Skrift, som befattede en Opmuntring til Jordens Dyrkelse. Den 24de Februarii som indfalder udi Chinesernes For-Aar, lod han sig ind-

indfinde personligen paa et vist Sted, gelejdet af en Hob Ager-Mænd, hvilke bragte med sig Plov-Redskab og fem slags Korn, som Kejseren med egne Hænder skulde saae. Efterat den sædvanlige Ofring var forrettet, kom han til Stedet med tre Printzer og ni Præsidenter, som skulde drive Jorden med ham. Kejseren greeb da udi det heele Hofs Paasyn og Nærværelse fat paa Ploven, og drev den nogle gange frem og tilbage: Da han selv holdt op, efterfuldte ham een Printz efter en anden udi samme Arbejde; og, efter at Jorden var pløjet, saaede Kejseren adskillige slags Korn eller Frøe. Videre blev intet giort den Dag: Men de efterfølgende Dage blev Jorden dreven af de rette Agermænd. Blant mange nyttige Anordninger, som den nu regierende Kejser haver giort, er denne: At alle Statholdere befales aarligen, at erkyndige sig om, hvilke Landmænd distingvere sig meest udi Jordens Dyrkelse; og nyder saadan duelig Landmand af Regieringen Ære og Belønning. Saadanne Opmuntringer foraarsage, at udi intet Land i Verden Agerdyrkning meere florerer. Saadan Vindskibelighed er fornøden udi et saa folkeriigt Land: Thi, hvis Jorderne der ikke med større Fliid bleve dyrkede, end udi de fleeste Europæiske Lande, vilde China ikke forslaae til at føde den tredie Deel af dens Indbyggere. Chineserne betiene sig af adskillige slags Giødninger, 285
som os ere ubekiendte. Blant andet er dette mærkeligt, at de i Jorden nedgrave Svine-Børster, item Menneske-Haar, som til den Ende samles og sælges Sække-viis. De meene, at Jorden derved giøres kraftig. Jeg forbliver 2c.

Epi-

286
Epistola CCXLVII.

Til

Collegium Politicum

paa Landet.

Saasom de højviise Herrer lade sig ikke nøye med at efterforske og udfinde Ting alleene, som henhøre til Statens Forbedring, men endogsaa have deres Tanker henvendte til Boglige Konsters og Lærdoms Forfremmelse, saa kand jeg ikke efterlade at communicere dem et Arbeide, som jeg nu haver under Hænder, og som jeg meener at være af stor Nytte. Man seer, at de lærdeste og naturkyndigste Mænd nu omstunder anvende deres Fliid og Kræfter paa adskillige ringe Dyrs, Fugles og usle Insecters Beskrivelser, men at ingen tager sig for at give en nøyagtig Beskrivelse over den Fugl Phœnix, og at vise os dens rette Egenskabe, dens Skabning, dens Føde-Sted og Leve-Tiid: Da dog samme Fugl er det mærkværdigste og ædelste af alle umælende Creature, og hvoraf vore Oratores og Prædikantere tage de herligste Lignelser, for at vise Opstandelsen og andre vigtige Religions-Article; ikke at tale om, at dens Nærværelse betyder mærkelige Hændelser, og lover forestaaende Herligheder til de Lande, hvorudi den lader sig see, og hvorom ingen
287 kand tvivle; thi en eeneste Fiær kand føre Velsignelse med sig. Saadant vide de Romerske Paver: Hvorudover nogle af dem have anseet Fiærene af denne Fugl som uskatteerlige Liggendefæ. Man seer af den Engelske Historie, at en Pave skikkede Greven af Tyrone saadan Fiær, for at opmuntre ham til at beskytte Irland

land mod Dronning Elisabeth, og at bemelte Greve strax derpaa havde stor Lykke og Fremgang udi sit Foretagende. Det er i den Henseende, at jeg haver sammensamlet alt hvad som om denne herlige Fugl af adskillige Skribentere er antegned, og søgt af stridige Meeninger at vise de Tilforladeligste. Paa et saadant critisk Verk behøver man at spænde alle Hiernens Seener. Det koster mig og stor Umage; men jeg haaber, at de høyviise Herrer ville dømme saadant Arbejde at være Umagen værd, og at Publico derved skeer Tieneste. Verket vil ungefehr befatte halvtredie Alphabeth. Jeg haver ogsaa tilladet en stor Kobber-Plade, hvorpaa den Fugl Phoenix bliver viset i dens rette Skikkelse. Jeg viser først, at der er ikke uden en saadan Fugl paa engang til i Verden. Derom er ellers ingen Tvistighed; thi alle Skribentere ere der udi eenige. Hvad dens Skikkelse angaaer, da findes derom nogen U-overeensstemmelse hos Autores. Jeg bifalder derudi Herodoti Meening; saasom det er en Autor, der ikke farer med Sladder: Thi, endskiønt han tilstaaer, sig ikke at have seet Fuglen selv in Natura, saa vidner han dog at have seet den afmalet paa en Tavle. Plinius haver ogsaa holdet Herodoti Beskrivelse meest efterretlig: Og, naar man haver tvende saadanne Mænds 288
Vidnesbyrd, kand og bør man sætte andre stridige Meeninger til Side. Jeg drister mig derfor med Sikkerhed at tillegge den Fugl Phoenix saadan Skikkelse, nemlig: At den er af Størrelse som en Ørn; at den haver en Hals tegned med Guld-Farve, det øvrige med Purpur-Farve, og Stierten med Rosen-tegnede Fiære besat. Nogle holde for, at den aldrig spiser; hvilken Meening jeg dog ikke kand bifalde; saasom intet Creatur kand leve uden Føde. Det er alleene vist, at aldrig nogen haver seet den at spise; thi derom haves Manilii Vidnes-

nesbyrd, hvilket maa staae til Troende, efterdi han var en anseelig Romersk Raadsherre, og man veed, at en fornemme Raadsherre er ingen Kramsfugl. Det kand være, at saadant haver givet Anleedning til den Meening, at denne Fugl lever uden Føde. Hvad dens Leve-Tiid angaaer, da viser jeg udi ovenmelte Skrift alle adskilte Meeninger derom, og søger efter critiske Regler at udleede den sikkerste. Nogle sige, at den lever 340, andre 600, og andre igien 1460 Aar. De som komme nærmest til Maalet, ere de som tillegge den en Leve-Tiid af 500 Aar; og blant dem er Ovidius, hvilken udi sit Skrift om Forvandlinger taler derom saaleedes:

> Una est, qvæ reparet, seqve ipsa reseminet Ales;
> Assyrii Phoenica vocant. - - -
> Hæc ubi qvinqe suæ complevit secula vitæ. &c.

289 Men med all den Respect, som jeg haver for Ovidio, som en tilforladelig Skribent, saa tør jeg dog sige, at den Regning ey holder Stik. Jeg holder mig til ovenmeldte Manilii Beretning, som et grundigt Beviis, nemlig, at Phoenix er Solens Fugl, og Solens og Maanens tilsammen regnede Cycli, giøre en Periodum af 532 Aar; hvilket den store Jesuit P. Harduinus, der haver stedse seet dybere ind udi en Ting, end andre Mennesker, ogsaa udi hans Anmærkninger over Plinium haver bifaldet; saa at det derfore i mine Tanker er og bliver en udgiort Sag, at Fuglens Alder er net op af 532 Aar, hvoraf jeg lader mig ikke en Dag aftinge. Man kand ellers ikke sige, at jeg herudi gandske forkaster Ovidii Regning, ey heller Senecæ, som siger, at Phoenix fødes hvert 500 Aar (Phoenix semel anno

anno qvovis qvingentesimo nascitur;) thi det er
troeligt, at de have ladet sig nøye med et numero
rotundo, og derfore udladet de 32 Aar. Angaaende
det Land og det Tempel, hvorudi Phoenix haver ladet
sig see, og tillavet sit Reede, da er derom Tvistighed
imellem Araber og Chineser, hvoraf enhver af disse
Nationer tilegne sig den Ære: Begge anføre kraftige og
fast lige vigtige Beviisligheder; hvorudover jeg herudi
drister mig ikke at decidere, saasom jeg agter ikke at
legge mig ud med saa mægtige Nationer; thi man kand
derforuden have Fiender nok. Om dens Død og Fødsel
derimod er ingen Tvistighed; saa at det er klart, at
den i Solens Tempel anretter selv et Baal af de koste-
ligste og meest vellugtende Træer, viftende med dens 290
Vinger for at antænde Ilden, og der opbrænder sig
selv. Af dens Aske fremkommer en Orm, hvoraf dannes
en nye Phoenix, hvilken efter at den haver forrettet
Moderens Liig-Begiængelse, fører det heele Reede til
Solens Tempel, og nedsætter det paa Templets Altar.
Dette og andet skal jeg omstændigen udføre udi be-
meldte Skrift, og for at giøre alting beviisligt, skal jeg
anføre Autorum egne Ord, saavel paa Latin som paa
Græsk, saa at ingen skal have Aarsag til at tvivle om
Beskrivelsens Rigtighed, og de høyviise Herrer skulle til-
staae, at jeg haver giort Publico ikke liden Tieneste
ved at udleede den rette Sandhed blant stridige Mee-
ninger. Hvis jeg mærker, at Publicum skiønner paa
saadant Arbeyde, skal jeg ikke fortryde paa at have an-
vendt mine Kræfter derpaa; men jeg vil heller deraf op-
muntres til at giøre Oplysning udi fleere Materier af
samme Natur. Og haver jeg allerede begyndt at legge
Haand paa et Værk, som befatter en Beskrivelse over
det forunderlige Dyr Salamander, hvis Natur og
Egenskaber jeg undersøger, og viser, hvi det ikke kand
leve

leve uden i Ild, hvorved de kand igiendrives, som holde for, at der ingen Indbyggere kand være udi Solen. Dette, som jeg her communicerer de høyviise Herrer, vil jeg ydmygst bede, at de beholde hos sig selv, paa det at andre ikke skulde forekomme mig herudi, og, ved at pløje med min Kalv, tilegne sig den Ære, som mig alleene tilkommer. Jeg forbliver ɟc.

291

Epistola CCXLVIII.

Til **

Du skriver at have seet et af mine Breve, hvorudi jeg lover at udgive en omstændelig Beskrivelse over den Fugl Phoenix. Jeg mærker deraf, at de gode Herrer udi Collegio politico derudi ikke have opført sig som ægte Statsmænd, hvilke pleje at holde hemmeligt det mindste, som dem sub fide silentii bliver betroed. Efter den Erindring, som jeg haver faaet udi din Skrivelse, er det mig dog kiert, at du haver læset samme mit Brev: Du siger, at det er en Daarlighed at bryde sit Hoved med Beskrivelser og Afrisninger af Ting, førend man veed om de virkeligen existere. Jeg bekiender, kiære Broder, at jeg saadant burde have giort, og derfore vil holde inde med Skriftet. Det kommer mig nu ogsaa efter nøjere Betragtning for, at den gode Fugl Phoenix bør regnes inter entia imaginaria, og at den aldrig haver existeret uden udi visse Skribenteres og Poëters Hierner: Thi man haver hørt meget derom talet, men ingen drister sig til at sige, sig at have seet den. Hvad som ellers nogenleedes

leedes kand undskylde mig, ere andre mange lærde Mænds Exempler, der have vidtløftigen commenteret over Ting, førend de ere forvissede om samme Tings Existence; saa at derfore, om dette mit Foretagende er daarligt, saa er det dog en lærd Mands Foretagende. 292
Theologi, Medici, Historie Skrivere, Naturkyndige ere henfaldne, og endnu henfalde til samme Daarligheder: Man haver med Møye ladet examinere visse Folks Bedrifter, for at erfare, om de have fortient at sættes blant Helgenes Tall, og siden haver mærket, at det have været opdigtede Personer. Man haver efterforsket, hvi visse Dyr kan dræbe ved Synet alleene; hvi en Salamander kand leve udi Ild; hvi en Løve løber for en Muus, og andre deslige Ting, førend man er forvisset om, at det sig saaleedes forholder. Der er sandelig stor Forskiel imellem at være lærd og at være klog: En klog Mand vil først være forvisset om en Tings Existence, førend han bemøjer sig med at finde Aarsagen til dens Virkning. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCXLIX. 293

Til **

Min Herre skriver, at han med Forundring maatte høre de stridige Domme, som fældedes udi Kiøbenhavn over vore Danske Comœdier: Nogle præfererede de af Franskeu oversatte Stykker for Originalerne; andre satte meest Priis paa de Sidste. Nogle vragede de eene med de andre formedelst de fri og naturlige Talemaader, som derudi findes;

findes; andre meenede, at man udi saadanne Domme gik for vidt, og at man kunde fordærve et Skue-Spill ved at mynstre det formeget efter visse peene Folkes Smag. Nogle, som vilde alleene fornøje deres Øren, løbede meest efter moralske Stykker, ej anseende Acteurernes Ringhed og daglige Klædedragt, men meenede, at det var nok, at enhver naturligen forestilte den Person, som han havde paataget sig: Andre derimod raabte meest paa de Skue-Spill, hvorudi man havde noget for Øjene, og derfore funde meere Smag udi den Forhexede Skaal, udi Oraclet, Vulcani Kiep, og andre ilde sammenhængende Markskreyer-Stykker, end udi den Politiske Kandestøber, Jean de France, Montanus, og andre deslige. Min Herre bør ikke at forundre sig derover, saasom intet er meere foranderligt end Menneskets Smag; hvorudover man maa være
294 bereed paa alle slags Skue-Spill: Skiønt det var at ønske, at alle funde meer Behag udi at fornøje Ørene end Synet, og at en Misanthrope kunde trække fleere Tilskuere til sig end Vulcani Kiep. Mine Betænkninger over de stridige Domme ere disse: Jeg bekiender, at Molieres Comœdier i Henseende til Actionerne, og det som man kalder Jeu du theatre have en stor Fordeel for andre Skue-Spill, og at det derfore ikke kand andet være, end at de maa stikke meest udi manges Øyen. Saasom Moliere var selv baade Skribent og Acteur, saa haver han best udstuderet, hvad som behøvedes til at giøre Skue-Pladsen levende, og have andre siden rafineret paa Actionerne, saa at hvert Skrit er afpasset. Adskillige Characterer ere ogsaa derudi vel udførte, saa at man derfore kand ikke andet end underskrive de Domme, som af andre Nationer derover ere fældede, og man maa bekiende, at de fleeste af den Franske Comœdie Skrivers Skue-Spill

ere

ere Mesterstykker. Ikke desmindre have dog adskillige udenlandske Censores sat vore Danske Originaler ved Siden af Molieres, endskiønt de ikke kand skiønne paa visse Ting saavel som disse Rigers Indbyggere, der meest Behag finde i at see livagtigen afmalede Nationens egne Lyder og Noder, hvilke for andre Folk til Deels ere fremmede. Jule-Stuen, for Exempel, er af alle hiemgiorte Stykker det behageligste paa den Danske Skue-Plads: Men det kand nær ikke foraarsage den Bevægelse paa et fremmed Theatro, thi de Ting, som der forestilles, ere nationale Daarligheder, udi hvis naturlige og livagtige Afrisning Stykkets Merite 295
bestaaer. Nogle af vore Originaler kand ogsaa vrages af Fremmede, sær af Franske, hvilke ikke kand taale at see Almue og Haandverks-Folk forestillede paa Theatro, skiønt de ingen Aarsag kand give til saadan Vedtægt, men bør tilstaae, at det er en ugrundet Caprice. Thi en Comœdies Dyd bestaaer derudi, at Personerne blive naturligen forestillede, hver efter sin Stand; og kand man derfore, naar all Præjudice sættes tilside, finde ligesaa stor Behag udi en Kandestøbers, som udi en Greves Rulle; og, naar en Haandverks-Svend eller Dreng føres paa Skue-Pladsen, maa Dragten være efter Standen: Thi intet kunde være u-rimeligere, end at forestille en gemeen Haandverks-Karl udi galonerede Klæder. Dette have ogsaa saavel udenlandske som de skiønsomste indenlandske Tilskuere skiønnet paa, og derfore ikke regnet saadant vore Originaler til Feil. Hvis vore Originaler havde været bedre oversatte, end de ere, vilde de end meere have stukket udenlandske Læsere udi Øjene. Men adskillige ere udi Oversættelsen blevne reent fordærvede. Den Tragi-Comœdie kalden Melampe, som er et af vore beste Stykker, haver havt den Skiebne. Samme Stykke er

en

en Parodie over Tragoedier: Dens Merite bestaaer derudi, at en latterlig Materie er udført udi prægtige og bevægelige Vers, saa at Tilskuerne deraf kand bevæges baade til Graad og Latter; men som i Oversættelsen det heele Stykke er ført udi løs Stiil, haver det tabt dets Sigte og heele Anseelse. Den Comoedie, som fører Titul af Uden Hoved og Hale,
296 bestaaer vel i Originalen kun af 4re Acter; men derved er Prologus i Steden for den 5te Act, hvorved Stykket bliver saa regulier, som andre Comoedier. Samme Prologus er udi Oversættelsen udeladt, uden at tilkiendegive, at den findes udi Originalen; saa at Titulen er bleven: Ein Schau-Spiel in 4. Acten; og derved er Stykket blevet underkastet Critiqve, og reent fordærvet. U-anseet disse Poster ere dog Stykkerne komne udenlands udi samme Anseelse, som de have erhvervet indenlands; saa at visse af dem ikke vrages uden af vore petits Maitres, som nyeligen ere komne fra Paris, item af vore Damer, der ere opdragne af Franske Gouvernantes. De samme væmmes ved saadanne Stykker, som den politiske Kandestøber, Mester Gert Weſtphaler, Rasmus Berg, og andre deslige, udi hvilke adskillige skiønsomme Landsmænd dog finde størst Behag: Og kand jeg for min Part sige, at jeg med større Fornøjelse seer Rasmus Berg, end Maſcaraden, som ellers paraderer saa meget i alles Øjen, og meest slides paa. Den første gang et af vore Skue-Spill skulde forestilles udvaldte jeg mod manges Meening og Raad den politiske Kandestøber; og visede Udfaldet, at jeg ikke tog Fejl udi mit Vall! Thi Stykket er lystigt, og end meere moralsk. Thi derudi forestilles Ting, som kand give Materie til 4re fuldkomne moralske Comoedier; og, naar saa er, kand man sagte taale at see en Kandestøber

støber udi sine daglige Arbejds-Klæder. Hvad de fri Expressioner angaaer, hvoraf visse delicate Folk have taget Anledning til at sværte vore Comoedier, 297 da haver man, for at undgaae saadanne, skiønt ugrundede Domme, mynstret alle Stykkerne. Derved have adskillige mistet meget af deres Naivetet: Men man haver fundet nødigt at rette sig efter Tidernes Smag, hvilken herudi forandres ligesom i Klæde-Dragt. De selvsamme Skue-Spill, som for 20 Aar siden uden nogens Forargelse ere blevne forestillede, saavel til Hove som udi Staden, kand visse Folk nu ikke taale at høre. Det kand hænde sig, at det som nu skurrer, kand inden 20 Aars Forløb igien harmonere. Udi Hr. Axel Thorsens Tiid var det Moden, at en Matrone eller Jomfrue skulde daane, naar hun hørte en ung Karls Navn at nævnes. Taalemaaderne vare da: Med Permission mit Snørliv; mine Strømper for høviske Øren at melde. Men hvad som da holdtes for sømmeligt blev siden beleed som u-rimelig Affectation. Nu synes det, at Hr. Axel Thorsens og Skiøn Walborgs Tider igien fornyes: Thi den affecterede Peenhed gaaer nu saa vidt, at man intet tør nævne meer med rette Navn. En saadan Affectation er lige saa lidet Beviis paa Kydskhed, som sammenfoldede Hænder og nedslaget Hoved paa Guds-frygt. Ingen Fruentimmer forarge sig mindre over frie og naturlige Talemaader end Hollandske og West-Frisiske, og ingen er dog udi Gierningen meere kydske end de samme. Adskillige Moralister have anmærket, at den Væmmelse, som en fri og uskyldig Expression foraarsager hos visse Folk, maa heller tilskrives Hovmod end naturlig Bluefærdighed: Thi hvad som er taaeligt 298 udi Huuse og Kamre, kand uden Væmmelse ikke høres paa Torve eller Skue-Pladse; hvoraf følger, at Delicatessen

catessen rejser sig ikke af Ordene, men af Stedet, hvor Ordene blive talede. Tænk ikke min Herre, at jeg her plaiderer for ublue og usømmelige Talemaader, hvoraf jeg selv er en Hader: Jeg plaiderer alleene for vore Skue-Spill, som saadant ikke indeholde, og som saaleedes ikke tilforn have været characteriserede. Jeg viser kun, at man ved alt for stor Munstring kand fordærve Skuespill, og give dem saadan Skikkelse, som de nu brugelige og alamodiske Parisiske Comoedier have, hvilke bestaae udi tørre og opskruede Samtaler, og som tiene til intet uden at dysse Tilskuerne udi Søvn. Endeligen, hvad de Skue-Spill angaaer, som meere fornøye Øyene end Ørene, da mærker jeg Nationens Smag nu derudi ogsaa er anderleedes, end den var for 20 Aar siden, da paa vor Skue-Plads fast ingen Comoedier kunde succedere uden Molieres, som Vexel-Viis bleve spillede med vore Originaler, da nu derimod de u-rimeligste Stykker, som den Forhexede Skaal, Vulcani Kiep, Oraclet, og andre af samme Natur have best Lykke: Saa at jeg slutter, at Molieres Misanthrope nu omstunder neppe vil finde Bifald, efterdi derudi er intet for Øjnene. Min Herre seer heraf mine Betænkninger over vore Skue-Spill. Jeg haver viset, at Nationens Smag paa 20 Aars Tiid mærkeligen er bleven forandret, saa at jeg derudover kunde have Aarsag at tilbagekalde den Critiqve, som jeg forhen derover udi mine Skrifter
299 haver giort. Men jeg maa derhos sige, at der endnu ere mange blant os tilbage, som finde meere Smag udi Jean de France, udi den honete Ambition, og udi den Politiske Kandestøber, end udi Forhexede Skaaler, Oracler og forliebte Skildrer, &c. hvorudi intet, som er nyttigt høres, men Støtter alleene, Billeder og Ting, som alleene stikke udi Øjene, forestilles. Min Herre

Herre seer, at jeg herudi taler af samme Motif som i andre Ting, og at jeg ideligen arbejder paa at bringe mine Lands-Mænd udi god Smag: Thi saadant haver været Hoved-Sigtet udi de fleeste af mine Skrifter. Jeg forkaster dog ikke disse Skue-Spill, som alleene ere for Øjene, naar de ikkun ere sammenhængende: Thi Comœdier have 2de Sigter, som ere at forlyste og undervise tillige, og derfore ofte haver ønsket, at mine Comœdier ved Actioner, Bevægelser og Præsentationer bleve ligesaa meget prydede som de Franske oversatte Skue-Spill, hvilket ikke skeer: Thi der giøres ofte meer Bekostning paa at forestille et eeneste Fransk Stykke end paa alle mine Comœdier: Men dette foraarsager derhos, at mange fatte desbedre Tanker om vore Originaler, efterdi de uden Bekostning, uden afpassede Skridt og comiske Bevægelser have holdet Stand mod de Franske Stykker, og conserveret sig ved deres indvortes Valeur. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCL. 300

Til **

Jeg skikker min Herre en Copie af et lidet Skrift, som jeg lovede ham, da han sidst var her udi Staden. Indholdet deraf er følgende.

Klage, indgiven af den gamle Bogstav C. paa Rigsdagen udi Regensborg.

Jeg fattige betrængte Med-Lem og ældgamle Borger udi det Alphabetiske Societet nødes

nødes til at foredrage de Høylovlige Herrer Deputerede den Vold og U-ret mig er tilført paa adskillige Stæder, sær udi det hellige Romerske Rige, hvor man uden ringeste Grund og skiellig Aarsag søger at berøve mig min Borger-Ret, som jeg fra Arilds Tiid uden nogens Anke besiddet haver. Den Bogstav K, som er min svoren Fiende, haver ved giftige Calumnier saaledes søgt at sværte mit ærlige
301 Navn og Rygte, at man udi een Stad efter en anden haver drevet mig udi Landflygtighed, saa at jeg nu veed fast intet Sted i Tydskland, hvor jeg mig sikkert kand opholde, og derfore er tvungen at søge min Tilflugt til Rigets Fiender, nemlig de Franske, blant hvilke jeg nu opholder mig ved Tydsklands Grændser udi den Stad Mets, hvor jeg udi denne min slibrige Tilstand af Stadens Øvrighed beskyttes. Jeg haver udi denne Forfølgelse ikke kunnet med Sikkerhed tage Tilflugt til andre Rigets Naboe-Lande, efterdi min Fiende, den Bogstav K. ogsaa paa saadanne Steder, sær udi Holland, Dannemark og Sverrige, haver ophidset de fleeste Autores mod mig, saa at det synes, at heele Nationer conspirere til min Undergang. Jeg haver paa et og andet Sted besværget mig derover, men alt forgieves; thi det maa overalt hede: C. er et u-nyttigt Lem og en u-ægte Borger udi det Alphabetiske Societet. Jeg haver med Fynd besvaret og igiendrevet slige ugrundede Indvendinger, og af de ældste Tydske Bøger, som af Sachsen-Spiegel, Weichbild og andre end ældre Skrifter viset min lovlige Adkomst, og upaa-ankede ældgamle Borger-Ret.

Ret. Men den Bogstav K. haver ved sine Patroner udvirket, at man allevegne stopper 302
Ørene til for mine Klagemaal, og at man ingen Grund kand finde udi mine anførte Argumenter. Jeg nødes derfore at tage min yderste Tilflugt til den almindelige og højeste Rigets Domstoel med underdanigst Begiering, at de høje Deputerede, til min Sags Oplysning nøje ved en Commiſſion eller Ausſchuß lader examinere de ældste Tydske Lov-Bøger, Capitularier og andre Skrifter, for at blive overbeviſet om, at jeg haver beſiddet Borger-Ret fra den Tiid Skrift haver været indført udi Riget, og, at, naar tilſtrækkelig Kundſkab derom er indhændiged, de efter foregaaende sædvanlige Re- og Correlation udſtede ſaadant Decretum, ſom de med god Samvittighed kand forſvare. Jeg beder ogſaa underdanigſt, at de Høje Herrer foreſtille ſig, hvilken U-lejlighed og Forvirrelſe denne begyndte Innovation allereede haver foraarſaget og videre vil foraarſage udi Stats- Kirke- og Lærde-Sager, hvorudi de tydeligſte Ord ere blevne faſt ukiendelige. Udi Stats- og Oeconomie-Sager forſtode alle, for Exempel, hvad Commerce, Comes, Acciſe, et Centner, Contract &c. var; men nu, efter at man ved min Landflygtighed begynder at ſkrive: Komerſe, Komes, 303
Akſiſe, Sentener, Kontrakt ꝛc. blive Stats- og Embeds-Mænd derover forvirrede, og maa ſpørge om Betydelſen. Hvad Kirke-Sager angaaer, da er ligeſaadan Forvirrelſe derudi ved ſaadan Innovation indbragt: Thi det er allereede ſaa vidt kommet, at nogle begynde at ſkrive Kriſtus

Lin. 16 Re- og Correlation, Indberetning og Medindberetning.

og

306 # Epistola CCLI.

Til * *

Jeg haver i min Kirke-Historie meldet noget om Sprogenes Oprindelse, og viset, at mange holde for, det Chinesiske at være det Ældste, og at det er det Sprog, som man haver talet for og strax efter Syndfloden. De grunde deres Meening paa samme Sprogs Simplicitet, efterdi det haver neppe meere end 330 Ord, hvilke alle ere af en Stavelse, og ikke kand declineres, endende sig alle paa en Vocal eller paa den Consonant N. eller ng. Man maa vel forundre sig over, hvorleedes Chineserne med saa ringe Forraad af Ord kand exprimere sig udi alle Materier: Men samme lidet Antal af Ord er tilstrækkelig til Alting, efterdi, uden at multiplicere Ordene, Talen og Meeningen multipliceres ved Accenter, Toner, Aspirationer og Røstens Forandringer. Det er ved saadanne Midler, at Chineserne med Veltalenhed kand exprimere sig udi alle Materier; skiønt Fremmede, som ikke ere opdragne udi et Sprog, som dependerer af Udtalens idelige Forandring, der af forvirres, og tage et Ord for et andet. Denne Udtalens bestandige Forandring foraarsager, at mange Skribentere have foregivet, at den Chinesiske Tale gaaer ud paa Sang. Men derudi er en Vildfarelse: Thi saadant kand ikke
307 siges meer om det Chinesiske Sprog, end om adskillige Ord udi de Europæiske, hvilke, endskiønt Ordene ere de samme, dog ved Udtalens Forandring ikke have eens Bemærkelse. Saaleedes kand det Ord Ja, naar det hastigen udtales, betyde en Bekræftelse; men naar derpaa trækkes, tilkiendegiver det en Tvivlsmaal. Eftersom nu Chineserne ikke have meer end 330 Ord, saa maa de betiene

Lin. 6 for, før.

betiene sig af en stor Mængde Characterer, for at give de faa Ord adskillige Betydelser. Man regner indtil 80000 af saadanne Characterer, hvoraf sees hvilket Arbejde det er at lære saadant Sprog. Alle disse Characterer ere samlede udi et stort Lexicon, som haver Titel af Hai Pien. Dog er herhos at mærke, at, naar en veed hen imod 10000 Characterer, kand han mestendeels forklare sig udi Sproget, og forstaae en stor Hob Bøger. De fleeste Lærde vide ikke meere end 15000 til 20000, og faa Doctores have bragt det saa vidt, at de have lært 40000 Characterer. Ellers er dette mærkeligt, at det Chinesiske Sprog er 3 Slags, nemlig: Almuens, fornemme Folks, og Skrifters Sprog. Det sidste bruges ikke udi daglig Tale, men alleene skrives, saa at man ikke letteligen kand forstaae det uden ved Hielp af Bøger, som man haver for Øjene. Man holder for, at det Chinesiske Sprog uden Forandring er det samme, som det haver været for 3 til 4000 Aar siden; hvilket ikke kand siges om noget andet Sprog. Aarsagen er denne, at Chineserne ingen Omgiængelse have hävt med fremmede Folk, og derfore stedse have beholdt deres Sprog og Sæder uforandrede. Det saavel som meget andet er fast u-begribeligt for Euro- 308
pæer. Adskillige Ting give tilkiende Nationens Ælde, og bestyrke deres Meening, som holde for, at dette mægtige Land haver været et af de første, som strax efter Syndfloden haver været bebygged. De have ogsaa de ældste Krøniker, som man veed af at sige, og findes Chinesiske Konger efter Orden, som have regieret fra den første Monarch Fohi indtil disse Tider. Af det som anføres udi Fohis Historie, maa man slutte, at han haver regieret udi China kort efter Syndfloden, efterdi Indbyggernes Uvidenhed siges at have været saa stor, at de fast lignede umælende Creature. De første

Be-

Beretninger, som af Europæiske Rejsende til os ere bragte, bleve anseede som Fabler; thi man kunde ikke troe de mange forunderlige Ting, som bleve fortaalte om dette Riges Ælde, Politesse, Videnskaber og Folkeriighed: Men nu haver man faaet saa omstændige Underretninger derom, at intet Europæiske Rige findes nøyagtigere beskrevet; og man er forvisset om, at Landet vrimler af Indbyggere, hvor af fast lige saa mange opholde sig paa Vandet eller Canaler, som paa Landet, og at der findes Stæder, hvoraf en eeneste som Nanking befatter fleere Indbyggere end et heelt anseeligt Rige af Europa. Jeg forbliver ꝛc.

309

Epistola CCLII.

Til **

Man haver udi vor Tiid hæftig disputeret om Videnskaber og Lærdom haver været større i gamle Dage end nu omstunder. De gaae ret der udi til Verks, som giøre Forskiæl imellem Studeringer, saaleedes, at de udi visse Ting tildømme de gamle Romere og Græker, og udi andre Ting vore Tiders Lærde Prisen. Jeg haver paa visse Steder udi mine Skrifter viset, at vore Tiders Historie-Skrivere ikke kan lignes ved de Gamle, hverken i Henseende til Stilens Fynd og Ziirlighed eller Historiens Oprigtighed. Det samme kand og siges om det Oratoriske Studium eller Tale-Konsten, hvorudi de Gamle frem for vore Tiders Mennesker have excelleret. Grækenland er det første Land, som haver tilvejebragt de største Oratores,

tores, og udi Grækenland den Stad Athenen, skiønt temmelig silde; thi adskillige Videnskaber florerede udi samme Stad, førend Tale-Konsten var kommen i Drift. Pericles var den første, som lagde Grundvold dertil, og kand man sige, at han tilligemed bragte den til Fuldkommenhed, saa at han baade var den første og største Orator: Thi adskillige af de Efterfølgende, som Antiphon, Andocides, Lysias, Isæus, Lycurgus &c. kunde derudi ikke lignes med samme forunderlige Mand, hos hvilken intet fandtes, som var maadeligt, men al- 310
ting udi største Fuldkommenhed. Udi Eschinis og Demosthenis Tiid kom Tale-Konsten dog paa den høyeste Spidse udi Grækenland; og kand man sige, at Demosthenes haver været den største blant de Græker, ligesom Cicero siden blev blant Romere. Aarsagen hvi vor Alder derudi ikke haver kundet naae nogen Fuldkommenhed, rejser sig alleene deraf, at vore Tiders Lærde have ikke den Motif til at legge Vind paa Tale-Konsten, som de Gamle, hos hvilke man fornemmeligen derved banede sig Vej til Ære og Embeder, efterdi alle Anslage, Staten angaaende, bleve offentligen ved Oratores forebragte udi Folkets store Forsamlinger; saa at en Orator derved blev af Almuen, som havde Regieringen i Hænder, bekiendt, distingveret, og til Embede befordret. Men man kand derhos sige, at saadant tienede meere til Zirath end Nytte: Thi Historien vidner, at Folket ofte af sminkede Taler lod sig forblinde og forleede til de daarligste og skadeligste Foretagender; thi den, som talede konstigst og meest efter Oratoriske Regler, erholdt ofte de fleeste Stemmer. Saaleedes kunde Demosthenes udi Athenen og Cicero udi Rom vinde fast hvilken Sag, de paatoge sig at forsvare; og brøstede den bekiendte Orator Antonius sig deraf udi den Sag, som han agerede mod

mod en anden Advocat Sulpitium, nemlig, at han havde vundet ved Konst; thi disse ere hans egne Ord: Itâ magis affectis judicum animis qvàm doctis, tua, Sulpiti, eſt à nobis accuſatio victa, cum
311 tibi ego non judicium ſed incendium tradidiſſem. Det er: Jeg haver vundet min Sag mod dig meere ved at bevæge Dommernes Affecter, end ved grundige Argumenter. Og efterdi dette var af ſaadan Beſkaffenhed, og Talekonſten havde ſaadanne Virkninger, kand man anſee diſſe ſtore Zirather, ſom de ſkadeligſte Borgere udi en Stad, og holde for, at ingen ſtørre U-lykke kand hende en Republik, end at have mange veltalende og tilligemed ildeſindede Oratores paa engang. Jeg anſeer derfor med Qvintiliano og andre ikke den florerende Tale-Konſts Aftagelſe og Forandring ſom nogen ſtor Uheld: Tvertimod jeg ſætter en bedre og nyttigere Periodum udi Demetrii Phalerei og Senecæ-Tiid, da den vældige Tale-Konſt begyndte at miſte noget af ſin Braad, og Rhetorica fik en anden Skikkelſe. Jeg dømmer faſt herom ligeſom om de gamle Skue-Spill, hvoraf de nyeſte vel bleve mindre ſyndige, men derhos nyttigere og mindre farlige. Jeg taler her om Tale-Konſtens Misbrug, uden at forringe dens Dyd, og tilſtaaer gierne, at de ſtore Oratores udi den ſaa kaldne florerende Periodo bør anſees ſom Zirather, og at adſkilligt findes udi de gamle Orationer, ſom man kand ikke andet end admirere, end ogſaa Ting, ſom udi Iver og Enthuſiaſmo ere udtalede. Jeg vil kun derpaa anføre et eeneſte Exempel: Den berømte Orator Craſſus agerede engang en Sag imod Brutum. Midt udi Actionen blev frembaaren en Romerſke Dames Liig, ſom nedſtammede fra den ſtore Junio Bruto. Ved dette uformodentlige Syn blev Craſſus ſlagen af en Enthuſiaſmo, og

til-

tiltalede sin Contra-Part, som var af den afdøde 312
Dames Familie saaleedes: Brute, qvid sedes? Qvid illam anum patri tuo nunciare vis? Qvid illis omnibus, qvorum imagines duci vides? Qvid Lucio Bruto, qvi hunc populum dominatu regio liberavit? &c. videre: Tu lucem adspicere audes? Tu hos intueri? Tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis, qvibus non modo imitandis, sed ne collocandis qvidem tibi ullum locum reliqvisti? Det er: Hvad bestiller du her? Hvad vil du, at denne afdøde Dame skal forkynde din Fader? Hvad skal hun sige til Lucius Brutus, som haver satt denne Stad udi Frihed? Tør du vel beskue Dagens Lys? Tør du lade dig see offentligen udi en Ret, og udi Staden for det heele Folk? Maa du ikke indtages af Blussel ved at see denne berømmelige Dames Liig, og dine dydige Forfædres Billeder, hvilke du ved dit slette Levnet og u-anstændige Opførsel haver beskiæmmet? Man maa bekiende, at Ordene ere syndige, og at de kand anføres til Beviis paa de Tiders Veltalenhed: Men Dommere, som ikke lade sig forblinde af en Advocats Snak, finde intet derudi, hvorpaa de udi en Sag kand grunde deres Dom; tvertimod, hvis en Advocat udi de Lande, hvor prægtige Taler ikke have saadan Virkning, betienede sig af deslige Expressioner, som Sagen ere uvedkommende, 313
vilde Contra-Parten stævne de Nærværende til Vidner paa hans Mund. Med saadanne Invectiver ere Demosthenis og Ciceronis Orationer opfyldte. Og kand man derfore med Qvintiliani Permission ikke ansee denne syndige Tale-Konsts Aftagelse som nogen

stor

stor Uheld. At man nu omstunder hører ikke meere saadanne saftige Taler, rejser sig af den Oratoriske Friheds Indskrænkelse, og ikke af Geistens Aftagelse. Thi man hører endnu udi Engelland Taler, som holdes udi Parlamentet, hvilke nærmer sig til de gamles Orationer, skiønt de have ikke den Virkning. Thi de Engelske Dommere lade sig deraf saa lett ikke forbløffe, som de Græske og Romerske, hvilke saavel som Advocaterne, med all den Berømmelse, som dem tillegges, ikke kand befries for Character af Pedanterie. Jeg forbliver ꝛc.

314

Epistola CCLIII.

Til

Min Herre skriver, at han nyeligen haver besøgt en af vore Chinafarere, for af ham at høre, hvorleedes Tilstanden nu er i China, saavel i Henseende til Regieringen som Religionen, men at samme Person ingen Underretning haver kundet give ham derom. Over saadan Uvidenhed kand min Herre ikke forundre sig, efterdi vore Søemænd bekymre sig alleene om Handelen, og det derforuden er dem ikke tilladt at komme ind udi Landet, men alleene udi Forstaden af Canton. Min Herre kand ellers faae tilstrækkelig Kundskab derom af Jesvitiske Missionariers trykte Beretninger, hvilke ere saa omstændige, at vi intet Rige have udi Europa, som med større Fliid er beskrevet; ja man kand sige, at derom er meere antegned, end vi Europæer forlange at vide, helst udi du Haldes store Verk,

Verk, hvilket paa mange Steder i Henseende til dets Particulariteter er kiedsommeligt at læse, og derimod adskillige mærkværdige Ting udeladte, som findes hos Louis le Comte, i Maghallaens og andres kortere Beretninger. Af disse Skrifter haver jeg erhvervet mig en temmelig Kundskab om China, og kand sige min Herre dette, at den Christelige Religion aldrig haver udi samme Rige staaet paa slettere Fødder end nu omstunder. Thi den nu regierende Keyser Yong Tchin, 315
der er ligesaa kaaldsindig mod de Christne, som hans Formand den store Cang hi var dem affectioneret, haver giort stærkt Forbud mod den Christelige Religion, og haver forviiset de Romerske Missionarier udaf Riget, ladet forvandle de mange opbyggede Christne Kirker til Skoler, Dom-Huuse og Palatser, saa at meere end 300000 omvendte Chineser ere blevne forladte af deres Siæle-Sørgere, og leve under Forfølgelse. Hvad Chinesernes egen Religion angaaer, da, hvis man spørger vore Kiøbmænd derom, svares der, at de ere Afgudsdyrkere, efterdi man udi Forstaden af Canton seer Pagoder, Billeder som dyrkes, og Bontzer eller Afguds-Præste, som saadan Dyrkelse forrette. Men man maa deraf ikke dømme om det heele Lands Gudsdyrkelse: Thi Chinesernes Hoved-Religion, som fra ældgammel Tiid haver floreret i Landet, og endnu hos de fleeste og fornuftigste findes, er af langt anden Beskaffenhed. Grunden af deres Religion sees af deres gamle Canoniske Skrifter, hvorudi tales om Gilds Eenighed under det Navn af Cang ti eller Tien, og hvorudi han kaldes alle Tings Begyndelse, Folkets Fader, et almægtigt og alvidende Væsen, som styrer og regierer alting udi Verden, og uden hvis Direction intet skeer: Som er hellig, retfærdig og barmhiertig &c. Af denne Definition sees, at den Chinesiske Religion skilles

ikke

ikke alleene fra Almuens Hedenske, men end ogsaa fra den gamle Philosophiske Troe. Thi, endskiønt de gamle Philosophi troede GUds Eenighed, saa under-
316 kastede de ham dog Skiebnen, og brystede sig af deres egne Dyder: Da Chineserne derimod giøre GUD til et independent Væsen, og give ham Æren for Alting. Dog seer man, at, endskiønt de Canoniske Bøger tidt opmuntre Mennesker at frygte Tien, og sætte de Gudfrygtiges Siæle hos Cang ti, de dog ikke klarligen nok tale om Straf og Belønning efter Døden, ej heller tydeligen vise, at Verden er skabt af intet. Denne Taushed eller Mørkhed haver givet Anledning til visse nyere Philosophi ikke alleene at giøre Verden æwig, men end og at confundere den med GUD, og at indføre en slags Spinozismum, foregivende, at saadan Lærdom befattes udi deres Canoniske Bøger. Nogle Europæiske Missionarii have ogsaa bildet sig ind, at derudi bestod Chinesernes almindelige Lærdom, hvilken havde Anseelse af Atheisterie: Hvorudover, for at bekomme Oplysning derudi de udi det Aar 1700. forlangede den da regierende Keysers Cang his Erklæring. Høystbemældte Keyser erklærede sig da ved et Edict saaledes: At det er ikke den legemlig og synlige Himmel, som man dyrker, men den, som er HErre og Skabere af Himmel og Jord, og at, naar man i sine Bønner nævner Himmelen, meener man derved GUD, som haver dannet Himmel, Jord og Alting. Og, da de Europæiske Missionarii videre raadførede sig med de Chinesiske Lærde derom, bekomme de Svar, som var gandske overeensstemmende med Keyserens Erklæring. Med denne Erklæring kunde de Europæiske Missionarii ikke andet end være fornøjede: Men mange lærde Chineser funde
317 Mishag derudi, og foregave, at Keyseren alleene af Føjelighed mod de Christne saadant havde giort. Man seer saa

saa heraf, at der udi China ere tre Hoved-Secter, hvoraf een, som fornemmelig bestaaer af den gemeene Almue, er hengiven til pur Afguds-Dyrkerie og grov Overtroe, som er indført af nogle Indianske Lærere; andre holde sig strictè til de gamle Canoniske Bøger, hvoraf de følge Bogstaven, og have de samme om GUD saadan Meening, som overeensstemmer med Keysefe-rens Erklæring. Andre igien vige fra de Canoniske Skrifters Bogstav, og ved nye Forklaringer søge at vise den udi deres Tanker rette Meening, holdende for, at ved det Ord Tien, eller det høyeste Væsen forstaaes ikke uden Verden, hvilken de tillegge alle Tings Dannelse og Direction: De ville dog have Navn af at være den gamle Lærdoms Forfægtere, og kalde sig Confucii Discipler, ligesom de andre; da dog de rette Confucii Discipler tage deres Lærdom alleene af Kilderne, og disse derimod bygge den paa nyere Forklaringer, og derfore, skiønt mod deres egen Agt, henfalde til Atheisterie, i det de confundere GUD med den materielle Verden, hvilket strider imod den Lærdom, som er indført af Rigets første Stifter Fohi, og som siden af den store Philosopho Confucio er bekræftet, og omstændigen forklaret. Denne U-overeensstemmelse imellem disse tvende sidste Secter er Kilden til de store Tvistigheder imellem Missionarios indbyrdes, hvorved ikke alleene China, men endogsaa heele Europa er satt udi Bevægelse, og hvorved den Chinesiske Mission meere er bleven svækked, end ved alle udstandne For- 318
følgelser. Jesviterne, som have ladet sig nøye med ovenmældte Keyserens og andre Chinesiske Lærdes Erklæring, tillade de nye omvendte Chineser at blive ved deres Tien eller Cang ti, hvorved skal betegnes GUD, som distingveres fra den materielle Verden. De tillade ogsaa samme omvendte Chineser at bevise deres

store

store Philosopho og Lærer Confucio den gamle Ærbødighed. Alting var derfor stille indtil det Aar 1684: Da der komme nogle nye Missionarier fra Paris. Disse, saa snart de havde erhvervet nogen Kundskab udi det Chinesiske Sprog, og havde læset de Canoniske Bøger, dristede de sig til at sige, at Jesviterne ikke havde fattet deres rette Meening; og endeligen udi det Aar 1693 erklærede, at de Chinesiske Ord Tien eller Cang ti, betydede intet andet end den materielle Verden: De fordømmede ogsaa de Ceremonier, som Jesviterne havde tilladt de nye Omvendte. Sagen blev derpaa foredragen Paven, og hæftige Disputer rejsede sig derover. De nye Missionarier paastoede, at man burde ikke tillade de nye Omvendte at beholde en Lærdom, som nærmede sig til Afguderie. Jesviterne derimod paastode, at de Meeninger og Ceremonier, som de tillode de Christne Chineser, vare ustyldige; og at forbyde dem saadanne, var ikke andet, end at drive dem til at falde fra Religionen igien, hvorved det store Arbeyde, som var anvendt paa deres Omvendelse, blev forgieves spildt. Tvistighederne holdt saaledes ved nogle Aar indtil Keyserens Død. Paven af-
319 færdigede imidlertid en Patriark efter en anden til China, for at decidere derudi: men de samme bleve stedse med Kaaldsindighed modtagne af Keyseren, hvilken holdt Jesviternes Partie, og truede med at forvise alle Europæer af China. Efter høystbemeldte store Keysers Død fik Tvistigheden, og tillige med Europæernes Herredom Ende udi China; thi den nye Keyser Yong Tching lod dem alle fordrive, som forhen meldt er. Aarsagen til dette hans Foretagende var denne: de tvende forrige Keysere havde stedse favoriseret de Christne i Henseende til den Nytte de havde havt af de Jesviter, hvilke havde undervist dem udi adskillige Mathematiske

Viden-

Videnskaber, hvorom Chineserne tilforne ingen Idée havde havt: De havde derfor i sær fundet en bestandig Beskytter udi Chang hi, som havde en stor Begierlighed at undervises udi deslige Ting; saa at, saa ofte de Chinesiske Mandariner søgte at ophidse ham imod Europæerne, foregav han, at han ikke kunde skille sig ved Mænd, som havde bevist ham store Tienester, og som derfore ingen Ære eller Belønning forlangede. De foregave sig med Livs-Fare at have giort lange og besværlige Rejser, alleene for at meddeele et fremmed Folk deres Videnskab, og at undervise udi de rette Tanker man bør have om GUD. Dette kunde deres Avidsmænd ikke nægte, og derfore afslode offentligen med Forfølgelser, hvortil de ingen Prætext kunde anføre: Thi de betragtede Jesviterne alleene, hvorledes de da vare, og ikke, hvorledes de i Fremtiden vilde blive; de havde ikke andre Nationers Exempler at speje sig udi, hvilke af deslige Argumenter have ladet sig be- 320
væge til at underkaste sig de Romerske Pavers geistlige Herredom, hvis Aag de ikke have føled, førend det var for silde at afkaste det. Hvis andre Nationers Historier havde været Chineserne bekiendte, vilde de med Hænder og Fødder have hindret den Romerske Troes videre Fremgang; i sær vilde Kejserne selv med Iver have sat sig derimod, efterdi de kunde forestille sig samme Tragœdier, som ere spillede med Europæiske Regentere, hvilke af Paverne ere blevne excommunicerede og afsatte. Det er troeligt, at den nu regierende Kejser saadant er bleven forestillet; hvorvel i Jesviternes Beretninger intet derom findes. De mælde alleene om Aarsagen til deres Forfølgelse saaledes, nemlig, at een af de frafaldne Christne indgav et Skrift fuld af saadanne Beskyldninger, nemlig, at de Europæiske Lærere oprettede Templer paa deres Disciplers

Be-

Ord og Gierninger. Enhver af dem forfatter saadant udi et Skrift for sig selv, uden at vise det til andre, og kaster han saadant Skrift igiennem en Aabning udi
323 en Kiste. Saasom saadanne Skrifter ikke see Lyset, førend efter en lang Tiids Forløb, og saa længe den Keyserlig Familie regierer, saa finder man derudi Alting med Oprigtighed anført. Saasnart Kronen forflyttes fra een Keyserlig Familie til en anden, samler man alle disse forvarede Beretninger, conferere de eene med de andre, for at udlede den rette Sandhed, og grunder sig derpaa en Keysers Historie. Derforuden lader hver Stad trykke alt hvad Mærkværdigt, som tildrager sig udi dens District. Saadanne Skrifter handle om Stædets Beskaffenhed, om Indbyggernes Sæder og Idretter, om Personer, som have distingveret sig udi Lærdom eller Kriigs-Sager. Ved saadanne Anstalter maa og kand tilforladelige Historier tilvejebringes: Anderledes er det hos os, hvor enhver, som kand føre Pennen, bemænger sig med at skrive Historier, hvorudover blant den store Mængde, som vi have, ikkun gandske faa findes, som ere gode og tilforladelige. Foruden sandfærdige Historier have Chineserne ogsaa en Mængde af Romaner, hvilke ikke befatte forliebte Historier alleene, som vore, men tilligemed moralske Lærdomme, og derfore ere ligesaa nyttige for deres, som vore ere skadelige for vor Ungdom. P. Dentrecolles haver oversat tre eller fire af saadanne Romaner, hvilke findes indførte udi du Haldes store Verk. En af disse Romaner er af samme Indhold, som den bekiendte Historie vi have om den Ephesiske Matrone; hvilken stillede sig an som hun ikke vilde leve efter hendes Husbondes Død, og derfore
324 sad Dag og Nat ved hans Grav uden Mad og Drikke, men strax derpaa giftede sig igien med en Officier

paa

paa en u-anstændig Maade: Udi den Chinesiske Roman siges Manden at have ligget nogle Dage udi Dvale, og at han uformodentligen igien opvognede, just da hans formeenede Enke var færdig at gaae til Sengs med en nye Brudgom. De fornemste Stykker udi disse Romaner, sluttes gemeenligen med nogle Vers. Chinesernes Morale er ellers ypperligt: Det Fornemste, som derudi drives paa, er at indprente Undersaatterne Ærbødighed mod Regieringen, item Børn og Tienere Lydighed mod deres Forældre og Herrer; og betiene de sig af Historiske Exempler og af adskillige dydige Mænds heroiske Gierninger, som de sætte til Plan at efterfølge. Regieringen udi China er og saa konstig indrettet, at man ikke uden største Forundring kand betragte den Orden og Ziirlighed, som derudi findes. Man seer saa heraf, hvorvidt de have Ret, som have talet saa prægtigen om det Chinesiske Folk: Iligemaade, hvorpaa den Uvidenhed, som dem tillegges af Missionariis nu grunder sig. Thi de have udi Logica, Rhetorica, Musik kun giort maadelig Fremgang: I sær have de meget forsømt den practiske Geometrie; og er det besynderligen derved, at Jesviterne have erhvervet sig saa stor Anseelse udi China. Jeg forbliver rc.

Epi-

325 # Epistola CCLV.

Til **

Jeg var forgangen Uge udi et Selskab, hvorudi blant andre Personer var en Medicinæ Doctor, som nyeligen havde opvartet en Patient, der var død under hans Hænder. Samme Doctor tilstod med Oprigtighed, at han, maaskee, havde vild-faret udi sin Cur, skiønt hans Intention havde været meget god. Alle udi Selskabet forundrede sig over saadan Tilstaaelse, og deraf dømte, at han var ukyndig udi Medicinen, og at han for tiligen var bleven Doctor. Jeg derimod fattede høje Tanker om Mandens Capacitet, og holdt ham for at være en ret-skaffen Hippocratis Discipel: Thi enhver, som udi sin Profession haver erhvervet sig Reputation, lider intet derved, at man siger, ham engang at have vild-faret: En Qvaksalver derimod kand saadant ikke taale, saasom han intet haver at miste. Hippocrates skiæmmede sig engang ikke ved reent ud at tilstaae, sig at have begaaet en Feil udi at forbinde et Saar. Enhver, som kiendte Mandens store Capacitet, tabte derover aldeeles intet af de høje Tanker, som de havde fattet om ham; men ansaae alleene denne Tilstaaelse som Beviis paa hans Oprigtighed og Advarsel for andre. Den store
326 Medicus Cellus dømte udi sin Tiid saaledes derom: De futuris se deceptum esse Hippocrates memoriæ prodidit, more magnorum virorum; nam levia ingenia, qvia nihil habent, nihil sibi detrahunt. Magno ingenio multaqve nihilo minus habituro convenit etiam veri erroris confessio, præcipue in eo ministerio, qvod utilitatis causâ posteris traditur, ne vib decipiantur,

Anm. 15 f. n. skiæmmede sig, skammede sig.

antur, eadem ratione, qva qvis deceptus eſt. Hippocrates tilſtod ſig at have taget Fejl i at forbinde et Saar, og det efter ſtore Mænds Exempel: Uduelige Mænd giøre ſaadant ikke, ſaaſom de intet af deres Reputation kand miſte; ſtore og habile Mænd derimod tabe ikke meget af deres Reputation ved en Fejls oprigtige Tilſtaaelſe, ſaaſom deres Navn og Rygte er ſaa befæſted, at de kand taale en liden Forliis, og det bliver lagt dem til en Berømmelſe, at de ved en Forſeelſes Bekiendelſe advare andre ikke at forfalde udi den ſamme. Det var ellers ikke den eeneſte gang, at Hippocrates lod ſee Prøve paa ſaadan Oprigtighed. Han ſiger ſelv paa et andet Sted udi hans Skrift de morbis epidemicis, at af 42 Patienter, ſom han betienede, 17 alleene bleve hiulpne, men at de andre døde under hans Hænder. End ſiger han paa det 3die Sted, at han engang curerede alle ſine Syge, men derhos føjer diſſe Ord: Hvis de alle vare døde, ſkulde jeg det reent have tilſtaaet. Intet kand tiene til ſtørre Beviis paa denne Mands Ærlighed og Capacitet tillige. Det var at ønſke, at alle Medici vilde, eller kunde efterfølge hans Exempel: Men, ſaaſom faa ved deres Lærdom og Duelighed have erhvervet ſig ſaadant 327
Liggendefæ, ſom Hippocrates, af Reputation, ſaa ville og kand faa med Hippocrate tilſtaae en begangen Fejl udi Praxi, ſaaſom en liden Forliis kand bringe en fattig Mand til yderſte Armod, da en bemidlet Mand derimod kand taale en eller anden Forliis, og dog beholde ſin gamle Credit. Min Herre ſeer ſaaledes, hvorpaa jeg grunder de Tanker, ſom jeg fattede om bemældte Medico. Jeg dømmer det ſamme om ham, ſom om en vis brav Officier, hvilken udi et Selſkab engang blev ſkieldet for Poltron. Enhver anden kunde ikke have ſtukket en ſaadan Compliment udi ſin Lomme;

men,

325 # Epistola CCLV.

Til **

Jeg var forgangen Uge udi et Selskab, hvorudi blant andre Personer var en Medicinæ Doctor, som nyeligen havde opvartet en Patient, der var død under hans Hænder. Samme Doctor tilstod med Oprigtighed, at han, maaskee, havde vildfaret udi sin Cur, skiønt hans Intention havde været meget god. Alle udi Selskabet forundrede sig over saadan Tilstaaelse, og deraf dømte, at han var ukyndig udi Medicinen, og at han for tiligen var bleven Doctor. Jeg derimod fattede høje Tanker om Mandens Capacitet, og holdt ham for at være en retskaffen Hippocratis Discipel: Thi enhver, som udi sin Profession haver erhvervet sig Reputation, lider intet derved, at man siger, ham engang at have vildfaret: En Qvaksalver derimod kand saadant ikke taale, saasom han intet haver at miste. Hippocrates skiæmmede sig engang ikke ved reent ud at tilstaae, sig at have begaaet en Fejl udi at forbinde et Saar. Enhver, som kiendte Mandens store Capacitet, tabte derover aldeeles intet af de høje Tanker, som de havde fatted om ham; men ansaae alleene denne Tilstaaelse som Beviis paa hans Oprigtighed og Advarsel for andre. Den store
326 Medicus Celsus dømte udi sin Tiid saaledes derom: De futuris se deceptum esse Hippocrates memoriæ prodidit, more magnorum virorum; nam levia ingenia, qvia nihil habent, nihil sibi detrahunt. Magno ingenio multaqve nihilo minus habituro convenit etiam veri erroris confessio, præcipue in eo ministerio, qvod utilitatis causâ posteris traditur, ne vib decipi-

Lin. 15 f. n. skiæmmede sig, skammede sig.

antur,

antur, eadem ratione, qva qvis deceptus eſt. Hippocrates tilſtod ſig at have taget Fejl i at forbinde et Saar, og det efter ſtore Mænds Exempel: Udueelige Mænd giøre ſaadant ikke, ſaaſom de intet af deres Reputation kand miſte; ſtore og habile Mænd derimod tabe ikke meget af deres Reputation ved en Fejls oprigtige Tilſtaaelſe, ſaaſom deres Navn og Rygte er ſaa befæſted, at de kand taale en liden Forliis, og det bliver lagt dem til en Berømmelſe, at de ved en Forſeelſes Bekiendelſe advare andre ikke at forfalde udi den ſamme. Det var ellers ikke den eeneſte gang, at Hippocrates lod ſee Prøve paa ſaadan Oprigtighed. Han ſiger ſelv paa et andet Sted udi hans Skrift de morbis epidemicis, at af 42 Patienter, ſom han betienede, 17 alleene bleve hiulpne, men at de andre døde under hans Hænder. End ſiger han paa det 3die Sted, at han engang curerede alle ſine Syge, men derhos føjer diſſe Ord: Hvis de alle vare døde, ſkulde jeg det reent have tilſtaaet. Intet kand tiene til ſtørre Beviis paa denne Mands Ærlighed og Capacitet tillige. Det var at ønſke, at alle Medici vilde, eller kunde efterfølge hans Exempel: Men, ſaaſom faa ved deres Lærdom og Dueligehed have erhvervet ſig ſaadant 327
Liggendefæ, ſom Hippocrates, af Reputation, ſaa ville og kand faa med Hippocrate tilſtaae en begangen Fejl udi Praxi, ſaaſom en liden Forliis kand bringe en fattig Mand til yderſte Armod, da en bemidlet Mand derimod kand taale en eller anden Forliis, og dog beholde ſin gamle Credit. Min Herre ſeer ſaaledes, hvorpaa jeg grunder de Tanker, ſom jeg fattede om bemældte Medico. Jeg dømmer det ſamme om ham, ſom om en vis brav Officier, hvilken udi et Selſkab engang blev ſkieldet for Poltron. Enhver anden kunde ikke have ſtukket en ſaadan Compliment udi ſin Lomme; men,

men, saasom hans Tapperhed var alle bekiendt, meenede han sig intet derved at kunde lide, og derfore lod sig alleene nøje med at svare: Jeg er ingen Poltron. Jeg forbliver &c.

328 Epistola CCLVI.

Til * *

Min Herre spørger, hvilke nye Bøger jeg nu læser: Jeg læser ingen nye, men sliber paa de gamle; og i disse Dage haver jeg fat paa Plutarchus, som jeg holder for, at man for ofte ikke kand læse. Samme Skribent er den, som allerførst haver opvakt hos mig Lyst til at læse gamle Græske og Latinske Autores, som jeg udi min første Ungdom vragede. Det af bemældte Autors Skrifter, som mig meest behager, er hans sammenlignede Historier, hvorudi jeg er eenig med de fleeste Lærde: dog bifalder jeg ikke dem, som udi samme Historier sætte største Priis paa Sammenligningerne; thi mig synes, at de ere ikke saa vel udarbeydede, som Historierne, af hvis Læsning jeg aldrig kand blive kied. Jeg bifalder dog ikke gandske dem af vore nye Skribentere, der holde for, at Plutarchus havde giort bedre at lade det blive ved Historierne alleene, og ladet Læserne deraf selv giøre Sammenlignelser. Udi Plutarchi Sammenlignelser finder jeg adskilligt at udsætte, og haver jeg derpaa givet Prøve udi Lucii Syllæ Levnets Beskrivelse, som adskillige have bifaldet: jeg kunde paa adskillige Steder vise end fleere Prøver; men vil denne Gang alleene lade mig

nøye

nøye med løsligen at examinere hans Sammenligning imellem Eumenem og Sertorium. Jeg vil ikke tale 329
om, at derudi, saavel som udi de andre Sammenligninger, findes intet uden løslige reciter af de sammenparrede Heltes Bedrifter, saaleedes nemlig, at den haver giort det, den anden derimod det; hvilket er noget, som enhver Læser i Hast kand finde paa. Men jeg vil vise en slags U-agtsomhed og Vildfarelse udi hans Domme selv. Plutarchus anfører først de Ting, hvorudi Eumeni tildømmes Prisen: Deriblant er dette, at Eumenes, som udi Alexandri Tiid ikkun havde været en Haandskriver, blev efter hans Død betroed at commandere de gamle sejerrige Macedonier. Sertorius derimod var en anseelig Romersk Feldt-Herre, førend han anførte de Spanier og Lusitanier. Men, saasom man af Alexandri Magni Historie seer, at Eumenes udi samme Heldtes levende Live ved Hurtighed og Tapperhed saaledes allerede havde diſtingveret sig, at han derved havde opvakt Jalouſie blant de store Macedoniske Anførere, saa kand man ikke forundre sig over, at ham efter Alexandri Død, da alle Provincierne bleve deelte imellem Anførerne, en liden Province blev aſſigneret, helst, saasom han var en Favorit af Perdicca, hvilken ham dertil befordrede. At han siden commanderede de gamle stridbare Macedonier, skeede endeel ved samme Perdiccæ Befordring, som var de Kongelige Børns Formynder, en Deel ogsaa, efterdi han af Alexandri Generaler var den eeneste, som affectionerede det Kongelige Huus. Alt dette tiener derfore ikke til Beviis paa Eumenis store Qvaliteter, saa at han derudi kand have Fortrin for Ser- 330
torio, hvilken de undertvungne Spanier og Lusitanier ansaae med saa store Øjen, at de haabede under hans Anførsel at holde Stand imod den heele Romerske

Lin. 6, affectionerede, var hengiven.

Magt,

Magt, og mod saadanne Anførere, som Metellum og Pompeium. Den anden Post, hvorudi Autor giver Eumeni Fordeel for Sertorio, er denne, at den første havde fleere Vanskeligheder at bestride; ligesom det var vanskeligere at erholde Sejer udi Spidsen af de u-overvindelige Macedoniske Soldater, end med raa og u-disciplinerede Spanier, med hvilke Sertorius ideligen triumpherede over de store Romerske Generaler, som ingen paa de Tider kunde imodstaae. Autor tager end meere Fejl udi efterfølgende Poster, hvorudi Fordeel gives Sertorio for Eumenes. Han siger, at Eumenes elskede Kriig og U-roelighed, og kunde have levet i Fred og Sikkerhed, hvis han vilde have givet de andre Macedoniske Anførere efter. Sertorius derimod elskede Fred, og greb til Gevær alleene for at beskytte sit eget Liv. Men derimod kand siges, at saasom Eumenes havde paataget sig at beskytte det Kongelige Huus mod de andre Usurpateurs, saa vare de Krige, som han førte ikke mindre fornødne end berømmelige. Sertorius derimod, for at understøtte den tyranniske Marii faldne Partie, førte Kriig imod sit eget Fæderne-Land: Og kand ingen Tvivl være, at han jo gierne havde bekommet sin Fred, hvis han havde villet forlade samme forhadte Parti; saa at den paafølgende Plutarchi Raisonnement er gandske u-rigtig, nem-
331 lig, at Eumenes førte Sværdet, alleene for at commandere, men at Sertorius commanderede imod sin Villie, for at sætte sit Liv i Sikkerhed: Thi Eumenes var udi den Tilstand, at han ikke kunde være neutral, men maatte slaae sig til et Partie, enten til Antigonum, som var det Kongelige Huuses Fiende, eller til det Kongelige Huus: Det første Parti var det stærkeste, men u-anstændigste; det sidste det svageste, men priisværdigste. Saa at man seer, at Eumenes her

lastes,

lastes, efterdi han agtede sin Ære højere end sin egen Sikkerhed. Videre legger Plutarchus Eumeni dette til Last, at han agtede at tage Flugten, og blev greben, da han var udi samme feige Forsæt; da Historien dog siger, at, da han mærkede, at hans egne Folk conspirerede imod ham, han raadslog med sine Venner, om det ikke var tienligt at retirere sig til Cappadocien, men at han omsider fattede det heroiske Forsæt at levere sin Fiende udi saadan slibrig Tilstand Feldt-Slag; hvilket ogsaa skeede, og Sejer derpaa fuldte. Saa at det synes, at Autor ikke haver givet Agt paa hvad han selv udi Historien haver skrevet. Det samme kand siges om hans sidste Raisonnement, hvorudi han legger ogsaa Eumeni dette til Last, at han udi sit Fængsel tiggede Antigonum om sit Liv; da han selv udi Historien vidner, at han forlangede en hastig Død. Jeg haaber, at dette og andet ikke kand siges at være antegned af Begierlighed til at citere: Thi enhver kand heraf klarligen see, at den heele Sammenligning er en Kiede af Vildfarelser og U-agtsomhed. Men alt 332
dette betager mig ikke den Ærbødighed, som jeg stedse haver havt for Plutarchi Skrifter, hvis Skiønsomhed jeg ellers i utallige Ting seer og erkiender. Jeg vil ikkun herved alleene vise, at jeg ikke kand bifalde dem, som ansee hans Sammenligninger som Kiernen af alle hans Skrifter. Jeg forbliver ꝛc.

333 Epistola CCLVII.

Til * *

Du skriver, at du nyeligen var udi et Selskab, hvor jeg var Materie til Discours, og at man tillagde mig lutter Skrøbeligheder og Fejl, saavel paa Legemets som paa Sindets Vegne. Det kand hende sig, at udi det første Selskab, som du bivaaner igien, du kand faae at høre en Liste af ligesaa mange Legemets Herligheder og Sindets gode Egenskaber, og begge stridende Partier kand have Ret. Thi det synes, som jeg er skabt, for at forvirre saavel Medicos som Moralister. Du vil vel hertil sige, at det er en mørk Tale for dig: Du haver derudi Rett. Hvi skulde den ikke være mørk for dig, da den er mørk for mig selv. Der ere 3 Studia, som jeg meest haver lagt Vind paa, men hvorudi jeg haver giort mindst Fremgang. Hvorlænge jeg haver spillet paa Violin, haver jeg dog ikke lært at stryge ret: Hvormange Græske Bøger jeg haver læset, haver jeg dog intet lært til gavns; og hvormeget jeg haver studeret paa at kiende mit Legems Constitution, bliver jeg dog ikke klog derpaa. Thi jeg kand sige, at der er intet, som jeg meere studerer paa, og dog mindre begriber, end mig selv. For Sindets Egenskaber kand jeg vel nogenledes giøre reede, og give Aarsag til apparente
334 Contrarieteter, men til Legemets aldeeles ingen. Naar jeg betragter min høje Alder, og derhos den Tilstand, jeg udi mange Ting befinder mig udi, synes det at jeg haver en herlig Legems Constitution; jeg kand ej heller overtale andre til at troe anderledes: Naar jeg derimod betragter, hvad jeg lider, maa jeg beklage mig selv, og enhver som hører mine Lidelser at opregnes, stemmer

i dermed; men derhos sige: Hvi kand det være mueligt? Mit Syn er saadant, at jeg paa 10 Skridt nær ikke kand skille en Person fra en anden, og dog kand jeg udi Tusmørke læse den fineste Stiil uden Briller. Min Gang er saadan, at undertiden ingen kand følge mig, undertiden igien kand jeg ingen anden følge. Jeg finder gemeenligen hos mig indvortes Heede, men ingen, som mig er bekiendt, kand taale mindre Kulde. Om Vinteren kand hverken Støvler eller Strømper, end ikke Fod-Poser holde mine Fødder varme, og om Sommeren kand jeg fast ikke taale at skiule dem under et Lagen. Nu haver jeg for meget Acidum eller Syrlighed, nu igien for lidet. Til disse Ting kunde jeg vel, skiønt ikke uden med Vanskelighed, hitte paa at give nogle Aarsager; men der er andre Ting, hvorudi jeg ingen reede kand hitte. Jeg er aldrig bedre, end naar jeg haver liden Søvn, og haver aldrig bedre Appetit, end naar jeg haver haardt Liv. De hos andre Folk ønskeligste Sedes, ere hos mig Forbud paa Sygdom, i det ringeste til en stærk Hoved-Pine. Et Glas Viin, som opmuntrer andre, giør mig traurig, og Caffée, som foraarsager Tungsindighed hos andre, giør mig glad. Naar jeg en Tiid lang haver været plaget med 335
Hoved-Pine, og tænker at bruge noget derfor, staaer jeg op om Morgenen, og mærker, at det er ikke Hovedet, men Brystet, som behøver Medicine; og, naar jeg lader hente en Recept for Brystet, finder jeg undertiden strax derefter, at jeg ikke behøver uden Mave-Draaber. Saa at den Striid jeg fører med mine Sygdomme, er ligesom den Kamp Hercules havde med Acheloo, og mine Svagheder tiene fortreffeligen til at faae en Doctor til at løbe April. Hvis din Orthodoxie tillader dig ikke at fæste Troe til alt dette, fortænker jeg dig ikke aldeeles derfor: Men de Folk, som

Lin. 16 f. n. Sedes, Stolgang.

jeg

jeg dagligen haver Omgiængelse med, og de Doctores, som jeg een og anden Gang haver betient mig af, kand vidne, at det saaledes forholder sig; og hvad kunde vel bevæge mig til at giøre over mig selv en saa sælsom Afrisning? Hvad Sindets Egenskaber angaaer, da synes de ikke mindre stridige; dog kand jeg nogenledes giøre reede derfor. Jeg siger, at derudi findes ligesaa store Contrarieteter. Thi een afmaler mig som særdeeles karrig, og derudi synes at have Ret, saasom han med adskillige Argumenter kand bevise sin Sigelse at være vel grundet. En anden roser min Gavmildhed: Den samme synes ogsaa at have Ret, saasom han kand anføre lige saa mange Beviisligheder til sin Sigelses Bestyrkelse. Den første grunder sit Portrait paa min tarvelige Levemaade, som udi Alting er afpasset, item paa den Attention jeg haver til mine Sager. Den anden grunder sin Dom paa adskillige Udgifter, som han
336 af mig seer at skee udi Ting, hvori andre ere paaholdne, og hvorudi jeg løser Pungen, naar andre slaae Knuder derfor. Heraf kommer det, at man i een Gade siger: See der gaaer den Gnier, som giør ingen Mand godt; men udi en anden: GUd lade den Mand leve, som er saa god imod Fattige! Begge have Ret; thi mange gaae tomhændede fra mig, som nyde noget hos andre; og mange gaae tomhændede fra andre, som nyde noget af mig. Jeg viser gemeenligen de Folk bort, som dagligen besøge mig med Bettelbreve, og derimod leeder efter andre, som aldrig have bedet mig om noget, men som jeg haver udforsket at kunne have meest Aarsag dertil. Enhver, som med mig haver det Principium, qvod liberalitas exercenda sit cum judicio, det er, at man maa deele Gaver ud med Skiønsomhed, kand ikke andet end underkastes lige stridige Domme. Aarsagen til min Tarvelighed udi

Mad,

Mad, Drikke og Levemaade haver jeg ved anden Lejlighed udi mine Skrifter tilkiendegivet, hvorfore jeg her intet videre derom mælder. Videre: Ligesom jeg af nogle kaldes karrig, af andre liberal; saa tillegge nogle mig Dovenhed, andre Arbejdsomhed: Og erindrer jeg mig nogle gange offentligen at have faaet Reprimande for Forsømmelse paa samme Tiid, som andre have formanet mig til at moderere min Iver til Arbejde, som svækkede mine Kræfter, og forøgede mine Svagheder. Disse stridige Domme grunde sig paa min Efterladenhed udi visse, og min Arbejdsomhed udi andre 337
Ting. Jeg haver fordum stedse været efterladend udi visse Academiske Exercitier, som jeg haver holdet for at være af liden Nytte; det er og med stor Møye, at man kand bringe mig til at svare paa et Brev, som mig bliver tilskrevet: men jeg er derhos dog aldrig ledig for Arbejde; og er dette mærkeligt, at jo vanskeligere et Arbejde er, jo mindre besværger det mig. Paa de samme Tider, som jeg haver fundet mig besværget ved at skrive to eller tre Compliments-Breve paa een Post-Dag, eller ved at corrigere et Ark, som skulde trykkes, haver jeg skrevet nogle 100de Latinske Epigrammata, som andre holde for det stærkeste Arbejde. Nogle laste min alt for store Lyst til Fruentimmer-Selskab: Andre derimod bebreide mig min Koldsindighed mod samme Kiøn. Jeg nægter ikke, at jeg jo altiid haver fundet Behag udi Fruentimmer-Selskab, og det formedelst de Aarsager, som jeg udi mine Skrifter haver tilkiendegivet. Saadan idelig Omgiængelse giver Anledning til den første Critiqve. Men, saasom jeg omgaaes dem ikke for andet end for Sindets Recreation, og tracterer dem ikke anderledes end som smukke Skilderier, saa gives deraf Anledning til den sidste Critiqve. Jeg haver tvende Hoved-Gaarder paa Landet:

Lin. 4 liberal, gavmild.

Paa den eene var det første Rygte udspredet; hvorudover, naar jeg besøgte en af mine Bønder, som havde en ung Kone eller smukke Døttre, meenede Bonden, at jeg kom for udi dem at giøre mig betalt for resterende Landgilde. Paa den anden Gaard hørte jeg ved min
338 første Ankomst, en almindelig Tale at være udspredet, nemlig, at jeg havde naturlig Afskye for Qvinde-Kiøn; hvorudover, ligesom paa det eene Gods Qvinderne bleve skikkede udi Ambassader, for at erholde et og andet, som forlangedes, saa agerede Mændene selv Ambassadeurs eller Sollicitanter paa det andet Gods. Nogle holde mig for en overmaade lystig Mand, andre derimod tillegge mig en særdeeles Austeritet: De første grunde deres Dom paa mine lystige Skrifter; de andre paa min Omgiængelse, og paa mit daglige Levnet, hvilket er saaledes indrettet, at faa Mennesker derudi kand efterfølge mig. Thi jeg gaaer lidet ud om Dagen, alleene for at tage Luft, og er om Aftenen i mit Cabinet det heele Aar igiennem, og det uden at see noget levende Creatur, undtagen naar min Dør staaer aaben, at en Kat kand liste sig ind, for hvis Compagnie jeg dog betakker mig, og strax viser den Dørren igien. Saasom mit Legems Constitution forbinder mig til en egen Levemaade, saa foraarsager den ogsaa, at jeg udi adskillige Ting haver en egen særdeeles Smag, saa at jeg tidt vrager hvad som andre admirere. En vis Herre visede mig en Rad af pyntede Fruentimmer, hvis alamodiske Fiskebeens-Skiørte skinnede som prægtige Zirather i hans Øjen. Jeg sagde da, at, hvis jeg nu paa min gamle Alder skulde lade mig forføre til Elskov, maatte det være af en Stue-Pige, der haver en meere naturlig Dragt. Videre, nogle tillegge mig en Lunkenhed udi Religion, efterdi de see mig at forsømme Kirke-Gang: Andre dømme anderledes, efterdi de see mig ikke

at

at forsømme Kirke=Gang. Begge have ogsaa Ret: Thi 339
hine see mig alleene her udi Staden om Vinteren, da jeg formedelst Kulden ej kand komme i Kirke. Disse derimod see mig alleene paa Landet om Sommeren, da Kulden ikke hindrer mig. Efter saadan given Afrisning maa ingen forundre sig over at høre saa stridige Domme fældede over min Person: Thi enhver kand have Ret, som seer mig alleene i den eene Ende; og, naar nogen ikke vil fatte, hvorledes Charactererne baade kand være rigtige og u=rigtige, saa kand man bede dem at vende Bladet om, for paa den anden Side at see Forklaringen. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCLVIII. 340

Til **

Mig er nyeligen faldet i Hænder et lidet Tydsk Skrift, som fører den Titul: Beweis, daß die Universal Monarchie vor die Wohlfarth von Europa, und überhaupt des menschlichen Geschlechts die gröste Glückseligkeit würcken würde. Skriftet haver behaget mig, efterdi derudi er noget Nyt: Men faa kand bifalde saadan Thesi. Man siger, at adskillige Refutationer derimod ere komne for Lyset; men jeg haver endnu ingen af de samme seet. Man kand vel ikke sige, at Autor til dette Skrift raisonnerer ilde: Adskillige Argumenter derudi anføres, som ikke alleene have Skin, men som man og kand bifalde: Alleene en saadan vigtig Materie burde omstændeligen at udføres, saa at Tiid, Sted og

Maade

Maade til et Universal Monarchies Oprettelse burde
nøje examineres: Og, naar saadant skeede, vilde man
see, at Conclusionen blev anderledes. Om de, som
have søgt at igiendrive Skriftet, have skridet til saadan
Examen, kand jeg ikke sige: En saadan Methode
er dog fornøden; og, naar man gaaer den Vej frem,
kand dette glimrende Paradox, der haver Anseelse af
en Macedonisk Phalanx, ved Angreeb paa adskillige
Steder saaledes svækkes, at det omsider taber all sin
341 Styrke, og som et Vejer-Lys truer og forsvinder paa
een gang. Autor stræber udi Almindelighed at be-
styrke sin Thesin med følgende Argumenter. Han
søger først at vise, hvor skadelig Regenternes Mængde
er for det almindelige Beste; efterdi, jo fleere adskilte
Stater udi Europa ere, jo mindre Magt og Evne
haver enhver Regent at beskytte sig selv og sine Under-
saatter, og at skaffe dem Ret, naar de lide Vold af
et mægtigere Lands Indbyggere. 2.) Efterdi Misgier-
ninger ofte blive ustraffede, saasom en Misdæder kand
tage sin Tilflugt til en anden Regent, hvilket ikke kand
skee, naar de alle have en tilfælles Herre. 3.) Oprør
mod Regieringen, som udi et almindeligt Monarchie
lett dæmpes, avles og handhæves ved Regenteres Mængde,
efterdi et Nabo-Land seer gierne, at et andet derved
svækkes. 4.) Jo fleere regierende Hoffe, jo fleere Be-
kostninger, og jo større Skatter og Byrder maa Under-
saatter paalegges; og, saasom enhver Potentat søger
at sætte sig udi Defensions-Stand mod en anden,
saa underholdes staaende Kriigs-Hære udi et hvert Land
over dets Formue; hvilket er Aarsag til den Fattigdom,
hvoraf de meeste Stater laborere. 5.) Christen-
dommens Svaghed mod tilfælles Fiender, som profitere
af den U-eenighed, som stedse regierer blant Regentere,
og i sær Tydsklands Afmægtighed, som ellers kunde
holde

holde Stand imod heele Europa, hvis det var forეened under et Hoved. 6.) Saasom Historien viser, at Regentere ofte henfalde til Tyrannie og adskillige Laster, saa flyder deraf, at deres Mængde er skadelig for det menneskelige Kiøn; og, saasom Undersaatterne 342 følge gemeenligen de Regierendes Exempel, saa styrtes heele Lande derved udi Fordærvelse. Alle slige Uheld meener Autor, om ikke at forebygges, saa dog at forminds̄kes ved almindelige Monarchier; Fred og Sikkerhed derved befordres; Omkostninger paa utallige staaende Kriigs-Folk og Grændse-Fæstninger spares; utallige Kriige, som have satt heele Europa udi Flamme, afvendes; Handel og Vandel overalt have fri Fart; enhver at have Friheid uden Formindskelse af sine Midler at fæste sin Boepæl udi hvilket Land han vil; Had og Fiendskab, som regierer imellem Naboe-Lande, efterdi de leve under adskildte Regieringer, ophøre; og endelig Eenstemmighed udi Religion tilveiebringes. Naar Autor haver opregnet alle disse Herligheder, besvarer han løseligen de Indvendinger, som kand giøres derimod; og seer man af det, som han skriver om Religionen, at han enten maa være Roman-Catholsk, eller en Indifferentist, saasom han holder det for en Lyksalighed, at alle kand bringes til at antage den almindelige Monarchs Troe, og, at, ligesom de have tilfælles Øvrighed, de og kand have tilfælles Religion. Jeg bekiender, at adskilligt findes udi dette Skrift, som stikker udi Øjene, og at eenfoldige Mennesker deraf kand forledes til at troe, at den Frygt, som man gemeenligen haver for et almindeligt Monarchie, og den Iver man lader see, i at holde Europa udi en lige Vægt, maa være ilde grundet. Hvorledes dette Skrift ellers er igiendrevet, kand jeg ikke sige, efterdi jeg ikke haver seet de omhandlede Refutationer. Det synes vel her nødigt at giøre Forskiel 343 imellem

imellem universale Monarchier: Thi saasom alle ikke have lige Adkomst, saa kand ej heller alle have lige Virkninger. Thi et saadant Monarchie, som blant Barbariske Folk udi Asia, Africa og America stiftes, kand føre mindre Uroelighed med sig, end et som erhverves blant polerede Folk udi Europa. Og et Herredom, som ved adskillige Landes frivillige Samtykke erhverves, kand bedre tilvejebringe de Herligheder, som Autor anfører, end det som erhverves ved Sværd. Men, saasom Skriftets Forfatter selv herudi ingen Forskiel giør, men foregiver, at et universal Monarchie, paa hvilken Maade det end er erhvervet, tilvejebringer en stor Lyksalighed for det menneskelige Kiøn, saa behøver man kun at examinere det sidste slags Herredom, helst saasom man seer, at han selv saadant til Exempel foresætter, naar han siger, at det havde været en Lyksalighed for Europa, hvis det Østerrigske Huus, som gik frugtsommelig med det 5te Monarchie, havde udi den 30te Aars Kriig faaet Overhaand. Jeg siger, at man derfore behøver ikkun at examinere, om Europa kand være lyksaligere under et saadant erhverved almindeligt Herredom, end under adskillige separerede Regieringer. Dette haver Autor søgt at vise ved ovenanførte Argumenter, hvoraf de fleeste dog ikke holde Stik. 1.) Siger han, at jo mægtigere et Herredom er, jo bedre kand en Monarch beskytte sine Undersaatter mod andres Vold. Dette kand ikke nægtes, naar Monarchen er saa sindet, at han tracterer de ved Sværd erobrede
344 Lande og Riger paa samme Fod, som sine Arve-Lande. Erfarenhed viser dog, at saadant gemeenligen ikke skeer; men tvertimod, at det Rige, ved hvis Magt de andre ere undertvungne, stedse tilegner sig Frihed og Fordeel, hvilket opvækker Fortrydelse, og omsider Oprør udi de conqveterede Lande; hvorpaa kand til Beviis an-

føres

føres mange Exempler af Historier. 2.) Siger han, at Misgierninger udi smaae separerede Stater ofte blive ustraffede, efterdi en Misdæder søger Tilflugt og Beskyttelse udi et Naboe-Land. Men derimod kand siges, at mange med Urette forfulde Mænd derved kunde reddes. Hvor mange berømmelige Mænd, som for deres Død alleene bleve forfulde af Tiberio, Caligula, Nerone, Domitiano &c. under det Romerske Monarchie, bleve ikke opofrede, efterdi de ingen Tilflugts-Steder havde, men maatte blive paa det Sted, hvor de vare, og lade sig myrde som slagtede Faar. Den U-lejlighed, som Autor ellers anfører om Misgierningers Impunitet, kand forebygges ved de Foreeninger, som giøres imellem Naboe-Lande om Misdæderes Extradition. 3.) Siger Forfatteren, at Oprør mod Regieringen, som udi et almindeligt Monarchie lett kand dæmpes, handthæves ved Regenteres Mængde, efterdi et Naboe-Land seer gierne, at et andet svækkes. Dertil kand svares, at de store Monarchier ere fast aldrig befriede for Oprør; og, naar een af de erobrede Provincier giør Opstand, haver den gemeenlig Tilløb af andre. Historierne vidne, at de store Persiske og Romerske Monarcher ikke have kundet beskytte deres Throne saalænge, som 345
mindre Regentere. Det Ottomanniske store Herredom kand endnu derpaa forsyne os med mærkelige Beviisligheder. Det 4de Argument kand ikke nægtes jo at være af nogen Vægt: Thi det er u-imodsigeligt, at jo fleere separerede Stater der findes udi en af Verdens Parter, jo fleere staaende Tropper holdes paa Beene, og jo større Byrder legges paa Undersaatterne. Hvad som derimod er at sige, er, at Statholderne udi et stort Monarchies langt bortliggende Provincier søge udi deres Statholderskabe, at berige sig, og at udsue de dem betroede Provincier; og lærer Historien, at ad-

skillige

skillige af dem udi faa Aar have samlet Kongelig Riigdom, og derved ere satte i Stand til at byde Monarcherne selv Spidsen. Saadant er og Oprindelsen til de mange smaa independente Stater, som nu findes i Europa, sær udi Tydskland, hvor Statholderskabe ere blevne forvandlede til souveraine Førstendømmer og Herskaber. 5.) Christendommens Svaghed mod Religionens tilfælles Fiender, som profitere af den U-eenighed, som regierer imellem de mange Regentere. Dette Argument er vel grundet; men een Knude er dog derved, nemlig, at de store Monarchier sielden ere befriede for indvortes U-roeligheder. Derpaa kand anføres Exempel af det Ottomanniske Herredom, af det Spanske Monarchie, som aftog udi Styrke ligesom det tiltog udi Størrelse; og haver jeg viset udi min Dannemarks Historie, at de Nordiske Riger vare aldrig svagere, end den Tiid da de alle vare foreenede under
346 een Konge. 6.) Saasom sees, at Regentere ofte henfalde til Tyrannie og adskillige Laster, saa er deres Mængde skadelig for det menneskelige Kiøn. Men derimod kand siges, at, saasom der ogsaa findes dydige Regentere, saa er deres Mængde nyttig for det menneskelige Kiøn. Jeg maa dertil legge dette, at maadelige Regentere ikke vel kand henfalde til saa grove Laster, som ere fundne hos de store almindelige Monarcher, og at Caligula, Nero, Caracalla, Heliogabalus aldrig havde givet deres onde Lyster saa stærkt Tøjelen, om der udi Italien havde været andre independente Regieringer. Det passer sig fornemmeligen paa de store Monarcher, hvad Poëten siger:

- - Nihil eſt, qvod credere de ſe
Non poſſit, cum laudatur Diîs æqva poteſtas.

At

At Undersaatter bedre udi Fred og Sikkerhed kand drive deres Næring, Handel og Vandel udi store Monarchier end udi smaa Stater, kand ikke nægtes: Men man kand derhos sige, at mange smaa florerende Stater have tabt reent deres Handel, naar de ere blevne foreenede med de store Herredømme. Lader os ponere, at Frankerige udi forrige Seculo havde faaet Overhaand, saa at det havde undertvunget Holland, og giort Jacobum 2. til en Statholder eller Skatte-Konge udi Engelland: Mon den rige Hollandske og Engelske Handel ikke havde med Tiden bleven forflyttet til Frankerig? Og mon et maadeligt Stykke Land, som de 7 foreenede Nederlandske Provincier befatte, havde kunnet naae den Anseelse, som det nu er udi, hvis det 347
havde staaet under Spanien. Men af alle Argumenter er det det anstødeligste, som han anfører om Religionen; thi deraf vil han vise, hvilken Lyksalighed det kunde være for Christendommen, hvis, for Exempel, Spanien havde kundet blive Mester over heele Europa, og ved Tvang og Inqvisition kunde have bragt alle Evangeliske og Reformerede til at tilbede de samme Billeder, som de Spanske Monarcher knæle for. Naar man nu dette og andet eftertænker, taber Skriftet meget af sin Glands, og Autor maa og bør høre ilde, der haver paataget sig at forsvare et for alle Regentere saa ubehageligt Paradox. Jeg forbliver &c.

Epi-

348 # Epistola CCLIX.

Til **

Du forlanger af mig at vide hvad Nyt, som forefalder udi publiqve Sager, saasom du længe paa Landet ikke haver læset Aviserne. Jeg kand denne gang meddeele dig noget Nyt og Mærkværdigt, som er dette, nemlig, at den Tyrkiske Sultan begynder at catechiſere for Christendommen, saa at det maa heede, som Poëten siger: Salva res eſt, jam Davus philoſophatur. Historien er denne: Den Store-Vizier haver paa Sultanens Vegne ladet til sig kalde de Christne Miniſtrer udi Conſtantinopel, og ved en bevægelig Tale formanet Christne Potentater til indbyrdes Fred og Eenighed. Denne Tale er kommen mig ligesaa underlig for, som den Prædiken en vis Søe-Officier for nogle Aar siden havde holdet i en Forsamling i Norge, for at styre et Klammerie, som havde rejset sig imellem nogle geistlige og graduerede Personer. Jeg holdt i Begyndelsen denne Viziers Catechiſation for en Digt, og regnede den iblant de Fabler, som Aviserne ofte binde os paa Ærmene: Men Historien er siden bekræftet ved Breve af samme
349 Indhold, som Sultanen haver skikket til Engelland og Holland, og hvorudi han tilbyder sin Mediation til Freds-Stiftelse imellem de stridende Christne Potentater. Hvad Regieringerne udi Engelland og Holland dertil have svaret, er mig ikke bekiendt: Det er troeligt, at de have takket den Tyrkiske Kejser for hans gode Hiertelav mod Christendommen, og tilbudet igien deres Mediation til Freds-Stiftelse imellem ham og den Persiske Konge Skak Nadir, med hvilken han i nogle Aar haver havt en offenſive Kriig. De paafuldte Præli-

Præliminarier og Freds-Forslage, som Sultanen siden giorde til de Christne Potentater, have dog givet Oplysning udi dette Paradox: Thi, saasom de fleeste Article ere udi Faveur af Frankrig, kand man nogenledes slutte, at en Fransk Minister maa have gaaet den Tyrkiske Vizier tilhaande udi at forfatte de samme; thi det er ikke troeligt, som en vis Skribent siger, at disse Præliminarier ere samlede, og disse Freds-Æg ere udlagde under en Tyrkisk Turban alleene. Jeg forbliver &c.

Epistola CCLX. 350

Til * *

Jeg talede nyeligen med en ung Herre, som en Tiid lang havde opholdet sig udi Spanien. Den samme fortaalte mig, at den Spanske Nation er paa nogen Tiid bleven fast ukiendelig. Han sagde, at den forrige Spanske Gravitet er forvandlet til en Fransk Flygtighed, og at Levemaaden udi Madrit er fast den samme som udi Paris. Dette bestyrker, hvad jeg tilforn haver antegnet om menneskelige Tilbøjeligheder, nemlig, at Sted, Luft og Føde dertil lidt eller intet contribuere: Men at det er Regiering, Love og Anordninger alleene, som danne Mennesker, og omstøbe dem udi en anden Form. Thi man haver seet et heelt Folk i kort Tiid at være bleven sig gandske u-ligt, saa at Ærbarhed er bleven forvandlet til Flygtighed, Traurighed til Kaadhed, Feighed til Tapperhed, og Vice versa. Ingen Nation viser herpaa større Exempel

end

end den Engelske. De gamle Engellænder, som syntes at være skabte til Slaverie, ere nu af alle Europæiske Folk de kiækkeste og de største Friheds Elskere. Naar man betragter Engellands gamle Tilstand, sær udi Wilhelmi Conqvestoris Tiid, maa man forundre sig over Folkets Taalmodighed og blinde Lydighed mod Re-
354 gieringen: Thi man kand ikke uden Væmodighed læse Historien af samme Tiid, da man finder, at de af en liden og ringe fremmed Nation, nemlig den Normandiske, lode sig træde under Fødder, og med saadan Taalmodighed skikkede sig udi paaførte Vold, Haanhed og Foragt, saa at ingen Orientalsk Nation kand derpaa vise større Exempel. Nu derimod haver deres Kiekhed ingen Grændser, og de fleestes Begierlighed efter Frihed er saa stor, at intet Land kand vise noget, som lignes derimod. Jeg haver paa adskillige Steder udi mine Skrifter talet om den Frihed de tiltage sig at raisonnere udi Religions-Sager, og at de tillade Skribentere at skrive directe imod Troens Fundamente-Article. Dette kand man end ikke forundre sig saa meget over, som den Frihed particuliere Folk tiltage sig at tale og skrive mod Regieringen, og ved offentlig Tryk udi bittre Terminis at criticere Anordninger og Anstaltninger, som af Kongen og Parlamentet giøres udi Kriig og Fred. Saadant tillades dog ikke udi Holland, eller nogen anden fri Republik. Men de fleeste Engellænder ville i ingen Ting lade sig tvinge: Erfarenhed lærer ogsaa, at Tvang tiener til intet uden at forøge deres Frækhed. Jeg haver givet Nationens Portrait udi en af mine Latinske Epistler; hvorudover jeg derom her vil intet videre mælde. Jeg vil ikkun her antegne dette, at der stedse udi London findes Skribentere, der udi ugentlige eller maanedlige trykte Blade igiennemhegle Hoffets Foretagender og Parlamen-

mentets Slutninger. De som nu med største Frihed 352
øve saadant Haandværk, ere fornemmeligen tvende Autores: Een, som fører Titul af Craftman; og den anden, hvis Skrift kaldes Old England. Disse tvende Skribentere lade ved offentlig Tryk publicere, alt hvad som rinder dem udi Sinde, og det uden Skye, end ogsaa i de allerdelicateste Stats-Sager. Derpaa vil jeg til Exempel ikkun anføre een saadan dristig Critiqve, som jeg nyeligen haver læset udi et af de Blade, som føre Titel af Old-England. Man veed at Engelland udi nogle Aar haver arbejdet paa at formaae Holland til at erklære sig offentligen mod Frankrig. Regieringen haver anseet saadant som en høj nødvendig Ting for sig og samtlige Allierede. Paa samme Tiid som saadant er udi Arbejde, skiemter Autor til Old-England dermed, sigende, at man søger at tage Holland ved Næsen, og at det er mod Hollands Velfærd og Interesse at række Øren til saadanne Begieringer. Hvor stor Friheds-Patron een end er, maa han dog tilstaae, at derudi gaaes forvidt, og at saadant strider imod alle Societeters Forfatninger. Det værste er, at disse Autores ofte raisonnere hen i Taaget, og uden Grund, som man seer Old-England her at giøre: Thi han siger, at det er Hollands Interesse, at søge bestandigt Venskab med Frankrig, og at Frankrig haver hverken Villie eller Evne til at undertvinge samme Republik; hvilket er imod al Erfarenhed. Tiden har ogsaa udviset, at Holland havde giort bedre, betimeligen at rekke Øren til de Engelske Forestillinger. Saadant kand 353
man lige saa lidet bifalde, som Hertugindens af Malborough Testament, hvorved gaves 100000 Pund Sterling til William Witte, efterdi han ideligen havde censureret Hoffets og Parlamentets Anstalter. Jeg forbliver ꝛc.

Lin. 1 Slutninger, Beslutninger.
Lin. 14 f. n. Societeters, Samfunds.

354 # Epistola CCLXI.

Til **

Min Herre forlanger at vide, hvad Udfald den U-roelighed fik, som Haandverks-Svennene havde opvakt i Kiøbenhavn. Den fik samme Udfald, som den plejer at have, nemlig at Mesterne maa give dem Carte Blanche, og lade dem foreskrive sig, hvilke Conditioner dem lyster. Det er en Lykke, at Haandverks-Karle ey stemme deres Prætentioner end højere; thi de ere de eeneste Lemmer udi et Societet, som ikke kand tvinges. Andre Undersaatter ere bundne til et vist Sted, som de ikke uden med Vanskelighed kand forlade; men Haandverks-Karle have ingen bestandig Boepæl, intet vist Hiem eller Fæderne-Land: De boe, som Tartarer, udi Telte, og uden U-lejlighed eller mindste Tab kand flytte fra et Sted til et andet. Hvorudover, naar de true med Desertion, maa man troe, at det er deres Alvor, og maa deres Mestere da give sig paa Discretion, med mindre de ville see deres Arbejde og Næring at ligge: Thi hvor en Haandverks-Karl begiver sig hen, der er hans Fæderne-Land; og, naar han om Aftenen kommer til et fremmed Land og Rige, haver han om Morgenen strax Tieneste igien. De ere saaleedes fast de eeneste Mennesker, som uden Bekostning kand giøre udenlandske Reiser, og med tomme 355 Hænder kand flakke heele Verden igiennem, naar de alleene have saa mange Skillinger, som de kand betale i et Par Kroer paa Vejen. Efterdi dette er nu af saadan Beskaffenhed, saa er intet Middel til at holde disse Folk udi Ave, og bevæge dem til at blive paa et vist Sted, uden ved en almindelig Convention imellem alle Stæders og Landes Øvrigheder, saa at et vist til-

fælles

fælles Reglement maatte giøres, hvorved Haandverks-Karles Vilkaar i alle Lande giordes lige. Naar det skeede, vilde de tage i Betænkning uden vigtig Aarsag at flytte fra et Sted til et andet: Thi, naar saadan Karl vidste, at han ikke kunde erholde meer Løn og fleere frie Dage udi Tydskland end udi Dannemark, og ikke meere udi Frankrig end udi Tydskland, lod han sig nok holde paa Stedet; men, saasom saadant er vanskeligt at tilvejebringe, vil denne U-lejlighed stedse vare. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCLXII. 356

Til **

Saasom jeg ikke er eenig med visse Folk udi nogen Ting, saa er jeg ej heller eenig med dem i det Portrait, som de giøre over den Danske Nation, mod hvilken de stedse declamere, lastende den Kaaldsindighed udi Religionen, og den liden Gudsfrygt, som findes i dette Land. Jeg roser vel deres Iver, om den flyder af Hiertet, men siger derhos, at de vildfare, naar de med saadan Farve characterisere deres Landsmænd. Alle rejsende Folk, som have erkyndiget sig om adskillige andre Nationers Egenskab, ere, naar de ligne dem med de Danske, af gandske andre Tanker, holdende for, at denne Nation er gandske theologisk. Til Beviis derpaa kand anføres det Skiemte-Skrift, som er indrykket i den Europæiske Fama, hvorudi Mercurius siges af Jupiter at være skikket ned paa Jorden for at udforske alle Nationers For-

hold

hold og Idrætter. Mercurius foregiver at have faaet Underretning om denne Nation af en Dansk Herremand, som han traf, da han kom ud af en Kirke med en Bønne-Bog under Armen; og udi den Beretning, som han ved sin Tilbagekomst aflegger til Jupiter, siger han: Die Dänen beten mehr, als GOtt es befohlen hat. Man seer, at dette er en Satire,
357 men lærer tilligemed deraf, hvad andre Folk dømme om denne Nation, og at de ikke ere eenige med visse af vore hidsige Declamateurs, som distingvere de Danske ved Kaaldsindighed udi Religion og liden Gudsfrygt. Man skal neppe finde noget Land, hvor Kirker ere saa fulde af Tilhørere, og neppe noget Universitet, hvor meere end to tredie Deele af Studentere ere Theologi, som det Kiøbenhavnske. Naar en Borger her haver 4re Sønner, kand man være forvissed om, at han opofrer 3 af dem til geistlig Stand, og, naar en her antager et andet Studium, da, med hvad Iver han end studerer, siges han at have slaget sig fra Bogen: Thi ved Bogen forstaaes i Almindelighed det Theologiske Studium. De fleeste Stipendia og Legata, som ere stiftede for rejsende Studentere, ere Theologiske; og er det troeligt, at, hvis Stifterne forud havde kundet see det Theologiske Studii store Tiltagelse i dette Land, de havde stiftet en Deel af dem for verdslige Videnskaber. Thi, at rejse fra Dannemark til fremmede Stæder for at lære Theologie, og at forskrive Professores Theologiæ til Kiøbenhavns Universitet er gandske u-nødvendigt; og, saa ofte det skeer, skal man neppe kunde give tilstrækkelig Aarsag dertil. Hvis det er tilladt at anføre smaa Prøver, som kand tiene til Beviis herpaa, da kand jeg sige dette: Vi have her i Staden reglerede Musicalske Concerter; paa samme Concerter sees gemeenligen ikkun faa

faa Tilhørere det heele Aar igiennem, saa længe der ikkun spilles lystige Symphonier. Men udi Fasten, naar den geistlige Concert forestilles, vrimler Salen af Mennesker, sær af Fruentimmer. Dette haver jeg ikke 358
mærket paa andre Stæder, end ikke udi den hellige Stad Rom. Udi samme Stad er en stor Plads, kalden Piazza Navona, hvor alle slags lystige Spectacler blive forestillede under aaben Himmel. Paven vil ikke forbyde Romerne slige Lyster, og derfore tilstæder, at de holdes ved lige: Alleene, for at lade see, at han heller fordømmer end approberer dem, anordner han, at paa samme Sted og paa samme Tiid, som slige lystige Spectacler forestilles, en Jesvit udi den eene Ende af Pladsen skal holde en Tale, og derudi at igiennemhegle verdslige Vellyster og Daarligheder. Men, naar man seer Folk udi hundrede Tall at strømme til de lystige Skuepladse, seer man gemeenligen ikkun een eller tvende Personer at nærme sig til Jesvitens Prædike-Stoel. Jeg kunde anføre fleere Ting til Beviis her paa: men jeg meener, at dette kand være nok til at igiendrive dem, der tillegge den Danske Nation en særdeeles Lunkenhed udi Guds Dyrkelse. Jeg forbliver etc.

Epistola CCLXIII. 359

Til **

Min Herre skriver, at han for nogen Tiid siden var udi et Selskab, hvor man hæftig disputerede om de tvende navnkundige Stats-Ministrer Corfitz Uhlefeld og Griffenfeld; og

at nogle gave Fortrin til den første, andre igien til den sidste. Min Herre forlanger at vide, hvilket Parti jeg bifalder: og beder, at jeg vil giøre en Sammenligning imellem disse tvende anseelige Mænd, helst, saasom han holder for, at jeg haver været temmelig lykkelig udi deslige Afridsninger. Jeg takker for de Tanker, han haver om min Capacitet udi saadant Arbeyde. Jeg vilde derfor gierne være ham derudi til Fornøyelse: men, saasom man udi trykte Bøger haver ikkun liden Kundskab om den sidstes Bedrifter, saa vil saadant Arbeyde blive vanskeligt og ufuldkomment: dog vil jeg stræbe at give en løslig Afrisning efter den liden Kundskab, jeg haver her om. Betragter man begges Fødsel, Education og Fremgang til de høyeste Æres-Poster, da findes derudi stor U-overeensstemmelse. Uhlefeld nedstammede fra et af de anseeligste Huse udi Dannemark; Griffenfeld derimod var en Viinhandlers Søn: den første var oplært udi Stats Sager og adelige Videnskaber; den anden lagde udi sin Skolegang Grund til de Studia,
360 som bane Vej til et Præste-Kald eller Skole-Embede. Den første var udi sit Laab til Embede, og udi sine Prøve-Aar ligesom ved Haanden fremledet, endeel ved sit fordeelagtige Giftermaal med Christiani 4. kiæreste Dotter. Den sidste derimod havde lige saa mange Vanskeligheder at bestride, og maatte igiennem en ujævn og steenagtig Vey slæbe sig frem til Maalet. Thi, ligesom den første havde til Befordrere de mægtigste Mænd udi Riget, der glædede sig ved hans Forfremmelse: saa havde den sidste de anseeligste Mænd imod sig, der ansaae hans Forfremmelse med skeele Øyen, og søgte, som man siger, at dræbe Fosteret udi Fødselen. Naar man dette betragter, og seer, at den eene gik frem paa en Stie, fuld af Hindrings Steene, og den anden fandt en breed og banet Vey for sig, kand man let falde paa

Lin. 14 f. n. Laab, Løb.

de Tanker, at Griffenfeld maa have af Naturen
været begavet med større Pund end Uhlefeld. Men,
saasom alle vidne, at Uhlefeld udi sin Opvæxt alle-
reede var anseet med store Øyen, og at han udi sin
grønne Ungdom efter Ogerii og andres Vidnesbyrd
blev holden som en Zirath for den Danske Adel; saa
kand herudi intet Fortrin gives Griffenfeld: men man
maa heller holde for, at, endskiønt den første ikkun havde
været en Viinhandlers Søn, som den sidste, han dog
kunde have giort samme Spring, og uden Cooperation
af anførte Ting kunde have svinget sig ligesaa høyt.
Man maa derhos og mærke dette, som legger en stor
Vægt til den førstes Meriter, at han erhvervede sig 361
saadan Distinction paa de Tider, da det Danske Hof
vrimlede af store Statsmænd og lærde Personer, og
administrerede de vigtigste Sager under en Konge,
som Christiano 4, der med egen Hierne lagde Grund-
vold til alle Ting, og exeqverede dem selv: da der-
imod Conjuncturerne vare i den Henseende meere
fordeelagtige for den sidste, der levede under Christiano 5,
som fornemmeligen søgte at distingvere sig udi Kriigs-
Sager og udi Spidsen af en Kriigs-Hær, og som lod
Stats-Forretninger ankomme paa de Ministrer, som
han havde Fortroelighed til. Man kand derfor sige, at
begge ved særdeeles Capacitet og rare Naturens Gaver
banede sig Vej til de høyeste Embeder, og at det var
derved at Uhlefeld blev Rigets Hofmester og Griffen-
feld Store-Cantzler. Vil man derimod dømme om
disse anseelige Mænds Capacitet efter begges Forret-
ninger, da maa man holde for, at Uhlefeld af mange
Aars Erfarenhed maa have erhvervet større Kundskab udi
Stats-Sager, end Griffenfeld: Thi han haver været
brugt udi de vigtigste Ambassader, og præsideret
udi alle Freds-Congresser; da Griffenfelds Mini-
sterium

sterium befatter ikkun en Tiid af 4 til 5 Aar. Men just dette, at han udi saa kort Tiid bragte sig udi Anseelse, giver Anledning til at fatte deshøjere Tanker om hans Capacitet. Vel ville nogle her til sige, at den store Reputation, som han udi dette korte Ministerio erhvervede sig, og de mange Caresser, som ham bleve giorte af de fleeste Europæiske Potentater, rejsede
362 sig tildeels af den Raade, som han stod udi hos Christ. 5. til hvis Venskab Holland, Frankrig, Spanien, Keyseren og Brandenborg da trængede, saa at de derfore adresserede sig til ham, som til den hvis Raad Kongen da fuldte. Men man kand dertil svare, at just den store Tilliid, som Kongen udi slige vigtige Conjuncturer havde fattet til ham frem for alle andre Undersaatter, kand tiene til Beviis paa en ugemeen Duelighed: Man kand ogsaa sige, at fast ingen Stats-Minister paa de Tider førte Pennen med større Fynd og udenlandske Correspondencer med større Adresse; saa at derfore, hvis Uhlefeld kand siges udi Almindelighed at have været større Stats-Mand, saa synes det at Griffenfeld haver været habilere Secretaire, og med større Fynd, Ziirlighed og Færdighed haver kundet expedere Cabinet-Sager. Til Beviis paa hans store Færdighed anføres blant andet den ziirlige Latinske Tale, hvilken han engang ex tempore holdt til en fremmed Gesandt; som lagde første Grundvold til hans store Lykke. En saadan Commission havde Uhlefeld neppe paataget sig, hvorvel han udi adskillige andre Ting kunde være den sidstes Læremester, og derfore af fremmede Skribentere tillegges den Titel af een af de største Mænd i Europa. Saasom disse tvende anseelige Ministrer besadde store Dyder, saa havde de ogsaa store Feil, ja saadanne, som man forud kunde spaa at ville styrte dem udi yderste Fordærvelse. Begge vare slagne med en

over-

overvættes Ambition: Begges Ærgierighed var lige
stor; men den førstes farligere; thi som Griffenfeld 363
vilde være Primus inter pares, det er, den Mæg-
tigste iblant Rigets Undersaatter, saa lod den anden der-
imod sig ikke nøje med en Undersaats Tilstand, men
søgte at giøre sig formidable ikke aleene for sine
Medborgere, men endogsaa for det Kongelige Huus,
hvorudover hans Fald blev ogsaa størst. Man kand i
saa Maade stiile den førstes Ambition en lastværdig
Højmodighed, og den sidstes en Stolthed, det er, saa-
dan en, som findes hos Folk, der af Støvet kommer
til stor Værdighed: Thi han ligesom skiæmmede sig ved
sin Herkomst, kastede Foragt paa sine gamle Venner og
Slægtninge, ja væmmedes ved sin egen Moder; da
Uhlefeld derimod var elsked af sin Frue og sine Børn,
og var omgiængelig med sine Undermænd, stillede sig
aleene traadsig og fræk an imod det Kongelige Huus;
saa at, ligesom Griffenfeld var en god Undersaat,
men en ond Borger, saa var Uhlefeld en god Borger,
men en farlig Undersaat. Begge bleve dømte til Livs-
Straf, skiønt deres Mishandlinger vare ikke lige: Thi
den første blev overbeviset Forræderie mod Kongen og
Fæderne-Landet; om den sidstes Utroeskab derimod bliver
endnu disputeret; thi udaf Processen sees ikke saa
tydeligen, at han var en utroe Undersaat, som at han
var en interesseret og Penge-gierrig Minister: Hvor-
udover, saasom den første efter sin anden Undvigelse blev
rettet in effigie, saa blev den sidste benaadet med æv igt
Fængsel; heraf kommer det, at den sidste blant Efter-
kommerne haver havt adskillige Advocater, men den
første slet ingen, thi intet kand siges til hans Forsvar, 364
men alle maa tilstaae, at han havde fortient den Straf,
som ham overgik. Alt hvad en habile Advocat
kunde ophitte for at extenuere hans Misgierning, var
dette,

Lin. 9 stiile, kalde. Lin. 12 skiæmmede sig, skammede sig.

dette, at man kunde sige, at han dertil forfaldt ikke saa meget af oplagt Raad, som af Hævngierrigheds Affect, hvilken hans hidsige Natur ikke tillod ham at styre. Men saadant undskylder ikke: Thi en Misgierning er en Misgierning, et Mord er et Mord, ved hvad Lejlighed det skeer, og af hvad syndig Motif man dertil kand drives. For en borgerlig Ret er det det samme, skiønt sensu morali der kand være nogen Forskiel, som Motivernes Betragtning pleje at foraarsage. En spinder paa et Forræderie alleene for at forraade, en anden drives dertil af Hævngierighed; Gierningen er lige straf-værdig, skiønt Gierningss-Mændene dømmes ikke at være lige onde. Uhlefeld var udi den sidste Casu: Naturen havde prydet ham med mange herlige Gaver, som han i mange Aar betiente sig af til Landets og sin egen Ære. Hans høje Mod, som var hans Hoved-Passion, havde havt fortreffelige Virkninger under Christiani 4. lange Regiering, da han var anseet ikke alleene som en nyttig Minister, men som en Zirath for sit Føderne-Land. Men den samme Affect, som lagde Grundvold til hans Ære og Højhed, lagde siden Grundvold til hans Fald og Fordærvelse. Han havde udi Christ. 4. Tiid været Landets Kieledegge, og ligesom han selv havde glimret og været en Prydelse for det eene Kiøn, saa
365 havde hans Frue Christina Eleonora været en Zirath for det andet. Men, da ved den nye Regiering Conjuncturerne forandredes, saa alt hvad han traadde paa, blev som Poëten siger, ikke til Roser meere, men undertiden til Tidsler, kunde han ikke finde sig udi mange Ting, hvortil han ikke var vant, og jo meer Misfornøjelse han derover lod see, jo fleere tykke Skyer rejsede sig op for ham; saa at hans Vrede Grad viis forøgedes, og omsider kom udi den Fermentation, at den skummede over alle Bredde, ja at han saaledes

Lin. 2 f. n. udi Fermentation, i Kog.

forglemte sig selv, at han af Ambition opofrede Ære, Liv og Velfærd. Man seer heraf, hvad som forledde denne Mand til de fortvivlende Anslag mod sit Fæderne-Land, og at Conclusionen bliver denne: At han vel fortienede den Straf, som blev fældet over ham, men saadan Straf, som heller fældes over en Coriolanus, end over en Catilina; og at, hvis Griffenfeld havde bedrevet en lige Misgierning, Straffen vel burte have været lige, men de Tanker, man kunde formere sig om Personerne, u-lige. Jeg forbliver rc.

Epistola CCXLIV. 366

Til **

Min Herre spørger, hvilke Bøger jeg nu læser. Jeg læser nu den Engelske Historie, hvilken af alle Europæiske er den Nyttigste og Behageligste. Naar jeg sammenligner Engellands gamle Historie med den nye, kand jeg uden Forundring ikke betragte de sælsomme Forandringer, Folket haver været underkastet: Det synes fast ubegribeligt, hvorledes den ustridbareste og frygtagtigste Nation haver kundet blive forvandlet til den tapperste og frækkeste. Intet Folk haver været saa villigt til at underkaste sig fremmed Aag, som dette Lands Indbyggere, og intet er nu større Elsker af Frihed, og vanskeligere lader sig regiere. Gaaer man op i Tiden til den ældste Britanniske Historie, da finder man, at intet Land kostede Romerne mindre Umage at undertvinge end Britannien. Da Romerne forlode Landet, blev det traad under Fødder, nu af de Anglo-Saxer,

Saxer, nu af de Danske og Norske, og endelig af en Normandisk Hertug, hvilken ved en eeneste Sejer blev Mester over det heele store Land, som han bragte udi fuldkommen Slaverie. Thi de Engelske Skribentere maa tale saa meget som de ville om den Normandiske Hertugs Wilhelmi Conqvestoris indskrænkede Magt,
367 og om hans Val til Riget, saa viser dog Historien, at Landet af ham ved Sværd blev undertvunged, og at han, saavelsom hans Successor Wilhelmus Rufus, regierede med en u-omskrænked Myndighed. Man maa ved denne sidste Forandring forundre sig over, hvi Engelland, hvis fornemste Gods og Eyendomme af Sejer-Herren bleve deelte imellem de Normandiske Herrer, dog har beholdet ikke alleene sit gamle Navn, men endog sit forrige Sprog; helst, saasom det synes, at Wilhelmus Conqvestor haver arbejdet paa begge Deele at forandre, og Historien derforuden viser, at da de Anglo-Saxer bemægtigede sig Landet, det tabte sit Navn, saa at Britannien blev forvandlet til Engelland, og Landets Sprog blev Anglo-Saxisk eller Engelsk, ligesom Hof-Sproget under den Danske Konge Canuto Magno og hans Efterkommere blev Dansk. Jeg siger, at saadant var Wilhelmi Sigte, og at derfore Eiendomme bleve tagne fra de gamle Engelske Proprietarier, og forærede til de Normandiske Herrer, og det Normandiske Sprog blev indført udi publiqve Skrifter og Rettergang, hvoraf ere endnu nogle Levninger tilbage udi Parlaments-Formularier. At dette ingen videre Fremgang fik, og at Landet beholdt sit gamle Navn og gamle Sprog, tilskrives saadan Aarsag. Man maa, uden at ville nægte Historien, bekiende, at Engelland med Magt blev undertvunget af den Normandiske Hertug, og at samme Hertug tracterede ikke Landet andet end som en Conqvete eller et Patrimonial-

Rige,

Rige, i det han skilte de gamle Engelske Proprietarier ved deres faste Gods, som han bortskiænkede til 368
de Normandiske Herrer; saa at Engelland i den Henseende kunde føre Navn af Normandien. De nye Proprietarier funde i Begyndelsen deres Regning ved den absolute Magt, som Wilhelmus regierede med, efterdi deres Ejendomme grundede sig derpaa. Saadan var Tilstanden indtil der rejsede sig Succesſions-Striid imellem Wilhelmi Efterkommere, da Kongerne for at bestyrkes mod deres Rivaler, accorderede Nationen visse Friheder igien, og lovede at fornye de gamle Engelske Love, hvorved Regieringen var indskrænket. Dette kunde ikke andet end være behageligt for det heele Folk, endogsaa for de nye Normandiske Proprietarier, saa at de derfore med samme Begierlighed, som de Engelske, ønskede de gamle St. Edvardi Loves Fornyelse. Og, efterdi Tingen blev af den Beskaffenhed, hørte man fra den Tiid ikke meere tale om Forskiel imellem Engellænder og Normanner: Tvertimod enhver vilde heller passere for Engellænder. Og er det Aarsag, hvi det gamle Sprog, saavelsom det gamle Navn, blev conserveret; hvorvel de Fremmede bleve i fuld Besiddelse af Landets Ejendomme, som de ogsaa have besiddet indtil denne Dag; thi de fornemmeste Familier i Engelland nedstamme fra de første Normanner. Dette maa vel ogsaa være Aarsag til den store Forandring udi Folkets Egenskaber: Thi det Normandiske Blod løber nu igiennem Aarerne, hvorved den forrige Feighed er forvandlet til Mod og Tapperhed. Jeg forbliver &c.

Epi-

369 # Epistola CCLXV.

Til * *

Min Herre skriver, at han nyeligen var i Disput med en rejsende Italiener om det Latinske Sprogs rette Udtale, og at samme Person meenedè, at Italienerne havde den retteste: Det er vanskeligt at dømme udi den Tvistighed. Enhver Europæisk Nation forsægter sin egen Udtale i det Latinske Sprog, og enhver meener at have den retteste; skiønt det er troeligt, at, om Cicero stod op fra de Døde, og hørte en af sine egne Orationer recitered enten paa et Italiensk eller et andet Europæisk Academie, han neppe vilde forstaae noget deraf. Alt hvad man kand sige i Faveur af Italienernes Udtale, er dette, at de synes udi den Stavelse *ce* og *ci* at have den retteste Pronunciation: Alle andre Nationer pronunciere *ce* og *ci* som *se* og *si*; hvilket ikke kand være rigtigt; thi, hvis saa var, havde Grækerne skrevet *Σισερών* eller *Ζισερών*. Men, saasom de sidste, naar et Latinsk Ord forekommer, hvorudi *Ce* eller *Ci* findes, exprimere de det ved *Κε* og *Κι*; saa er det klart, at det Latinske *C* for saadan Vocal haver nærmed sig udi Udtalen til *K*, og at derfore Italienernes Udtale herudi kand meest bifaldes, efterdi de pronunciere *Ce* og *Ci* som *Ktse* og *Ktsi*. Den Vocal *U* udtales nu omstunder paa
370 3 differente Maader: Hos de Franske heder den *y*, hos Engellænder *ju*, og Italiener igien pronunciere den, som hos os udi Norden, hvilket synes at være rettest, og nogenledes at kunde bevises af et Sted hos Plautum, hvor Nat-Uglens Skriig betegnes ved *U. U. U.*, hvilket svarer til Vocalens Lyd, som den er hos os. De Tydske udtale *V* som *F*; hvilket man ikke kand bifalde;

bifalde; thi det foraarsager en stor Forvirring i Sproget: Thi, naar de udtale ex. gr. disse Ord: Deus est verus, støde andre sig derover, som over en Blasphemie. Thi Udtalen er ferus. Engellænderne pronunciere *j* udi mange Ord *Ei*, hvilken Udtale belees af andre; skiønt det er troeligt, at Engellænderne derudi nærme sig meest til den gamle Romerske Pronunciation. Thi man finder hos Gellium, at de gamle Latiner udi Udtalen have giort Forskiel imellem et langt og et kort *i*, og at de have pronuncieret det første som *ei*. Man finder hos bemældte Gellium en synderlig Anmærkning over det Latinske Sprogs Udtale, og seer deraf, at udi Udtalen ikke alleene udi Vers, men endogsaa udi løs Stiil Accenter have været i agttagne, saa at Ordene have faaet et Lyd, som os er ubekiendt, og vanskeligt at begribe. Gellii Ord ere disse: Marcus Tullius haver anmærket, at de Præpositioner *In* og *Con*, naar de legges for visse Ord, blive lange, og for andre Ord blive korte: Saaledes er *in* udi indoctus kort, men udi insanus lang, udi inhumanus kort, og udi infelix lang. Ligeledes er det med den Partikel *Con*, paa hvilken man trækker længe, naar den legges for visse Ord, men udtaler kort, 371
naar den legges for andre. Man bestyrkes heraf i det som jeg haver sagt om den Vocal *I*, hvilken Engellænder nu giøre lang, og udtale den som *ei*, eller en Diphtongus, nu igien kort, og pronunciere den som et simpelt *I*, og at de derudi efterfølge de gamle Romere, som saadant have iagttaget først udi Skrift, og siden alleene udi Udtalen: Thi udi de ældste Skrifter findes: Sei, ubei, capteivei &c. i Steden for si, ubi, captivi &c. Cicero siger, at den Latinske Tales Sødhed bestod i slige Accenters Jagttagelse. Men hvorledes Udtalen egentligen haver været, kand nu omstunder

stunder ingen sige. Og, efterdi saadan Forskiel af os ikke meer iagttages, kand man deraf slutte, at, ligesom vi ikke uden stor Vanskelighed kunde forstaae en gammel Romer, om vi hørte ham tale; saa vilde ogsaa en af de gamle neppe forstaae, hvad han selv havde skrevet, naar han hørte det reciteret af vore Tiders Mennesker. Jeg forbliver ꝛc.

372

Epistola CCLXVI.

Til

Collegium Politicum.

Saasom adskillige nidkiære Mænd og dybsindige Moralister foretage sig at arbeide paa visse Tings Afskaffelse, som hidindtil have været holdne for uskyldige og tilladelige; hvoriblant er Dantz og Skue-Spill, hvilke de ved vidtløftige Argumenter have viset at være ikke alleene skadelige, men endogsaa fordømmelige, i det ringeste blant Christne og igienfødde Mennesker: Saa haver jeg efter deres Exempel foretaget mig at tale mod en Vedtægt, som de igien holde ikke alleene tilladelig, men ogsaa nyttig, og nøje at examinere et Spørsmaal, som af Casuister kand giøres, nemlig, om det er syndigt for Christne Mennesker, helst for dem, som have opofret sig til geistlig Stand, at smøge dagligen Tobak. Efterat jeg ved et par Tobaks-Pibers Udsmøgning, som gemeenligen giver Indfald til Projecter, og opfylde Hiernen med allehaande Concepter, haver grundet paa det Spørsmaal, og overvejet alt hvad som

kand

kand siges pro og contra udi den Materie, haver jeg endeligen fundet at denne Vedtægt er skadelig og syndig, og med Tobak=Patronernes Permission tager 373
mig for at bevise min Thesin, med følgende Argumenter. Udi gamle Christelige Love, og de ældste Geistlige Skrifter findes vel intet Forbud derimod: Thi Tobakkets Brug var blant Christne i de første Seculis ikke bekiendt; Man kand derfor intet Beviis derfra hente, hvorudover man alleene maa dømme om denne Urt efter dens Virkninger, som jeg finder alle at være onde og fordærvelige. Men førend jeg skrider dertil, vil jeg løsligen ikkun anmærke dette: At Naturen selv haver indprentet Menneskker Afskye for denne Urt, saasom derudi er en u=naturlig og modbydelig Smag, som hos U=vante foraarsager Opkastelse, hvorpaa kand vises Prøve paa Børn, og andre, hvis Gane af ond Sædvane ikke er fordærvet, og hvilke derimod finde Behag og Sødhed i Dantz og Spill, som visse Folk nu fordømme, og derved lade see, at de vrage og forkaste det som Rerum Magistra natura recommenderer, og derimod ligesom rebellere imod Naturen, ved at vænne sig til de Ting, som denne store Lærerinde fraraader. Men dette anfører jeg ikkun løsligen, og strax begiver mig til Beviislighederne paa denne Urts saavel usømmelige som syndige Brug. Hvad Usømmeligheden angaaer, da, saasom ovenmældte Moralister betiene sig blant andre af saadant Argument, for at vise Dantzens U=anstændighed, nemlig, at, naar man stopper sine Øren til, og kaster Øjnene paa en Dantze=Forsamling, vil det komme een for som de Dantzende ere affindige Menneskker; da kand man invertere Argumentet, og dræbe dem 374
med deres eget Sværd, og sige saaledes, at, hvis een af Maanens eller af en anden Planets Indbyggere kom need paa Jorden, og der saae Menneskker heele

Timer

Lin. 4 f. n. invertere, vende om.

Timer og undertiden Dage tillige at sue Røg til sig
for at blæse den strax ud igien, vilde den fatte sæl=
somme Tanker om de samme, og ansee dem som daar=
lige og forstyrrede Creature, helst, naar den tilligemed
hørte, at mange af dem leede Mangel paa nødvendig
Føde, og tilkiøbte sig saadan Røg for deres Nød=Skil=
ling. Røg=Tobak fører ellers dette med sig, at den
skidner Stuer, fordærver og sværter hvide eller malede
Vægge, og inficerer Klæder med en stærk og ube=
hagelig Stank, som længe hænger ved. Hvad Synd
angaaer, da kand det jo ansees lastværdigt at anvende
til Tobaks=Plantager heele gode Jorde, hvorudi Korn
og andet, som tiener til Menneskens Føde, kunde saaes.
Videre, Tobaks=Røg foraarsager Tørst og udfordrer
Øll: Hvorudover de fleeste store Tobaks=Smøgere ere
ogsaa Drankere. De fleeste daarlige Projecter fødes
ogsaa af Tobaks=Dunster, hvilke bringe Hjernen i en
u=ordentlig Bevægelse. Men det, som fornemmelig giør
denne Urts Brug skadelig og syndig, ere de store U=lykker,
som deraf flyde: Thi, naar man spørger om Oprin=
delsen til en Ilde=Brand, hører man, at hveranden er
foraarsaget af en Tobaks=Smøger. Jeg kunde anføre
fleere onde Virkninger heraf, men det kand være nok for
375 at vise, at, naar Tobaks=Smøgere og Øll=Drankere præ=
dike saa stærkt imod anden uskyldig Tids=Fordriv, de
ingen Ære have at tale med. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCLXVII. 376

Til **

Den Erindring, min Herre giver om de Eeder, som høres udi vore Skue-Spill, er ikke ilde grundet, jeg haver selv een og anden gang advaret Acteurerne, at entholde sig derfra, helst saasom man mærker, at adskillige Folk støde sig derover. Endskiønt, naar man nøye saadant betragter, saa ere de Eeder, som udtales paa Skue-Pladsen, egentlig ikke Eder, saasom man der ikke sværger alvorligen, men Eederne reciteres alleene af forestilte Personer, for at vise hvor ilde de lade i deres Munde, som betiene sig for Alvor af dem: Det er dermed at Fremmede undskylde deres Skue-Spill, hvorudi findes langt fleere Eeder end i vore Danske Comoedier. De meene, at en fingeret Eed er ingen Eed, og derfor uskyldigen kand bruges for at give een eller anden Expression Fynd og Eftertryk. Dette vil jeg dog lade staae ved sit Værd: Men alleene anføre en Samtale, som engang for nogle Aar siden blev holden imellem en geistlig Mand her i Staden og en af de gamle Acteurs: Den samme geistlige Mand, som ellers var en god Patriot og i Følge deraf ingen Hader af de Danske Skue-Spill, da han eengang giorde saadan Erindring angaaende Eeder, opregnede Acteuren en Eed for ham, som lægges i Jeronimi Mund i Juule-Stuen: Da Jeronimus siger, at en 377
Kalv er nyeligen fød med en Top og Fontange paa Hovedet, og hans Søster holder for at det er en Digt, svarer han: Gid jeg faaer en U-lykke hvis det ikke er sandt, thi Pernille haver jo seet Kalven. Her, sagde Acteuren, giver jo denne fingerede Eed tilkiende, med hvilken Assurance overtroiske Folk

kand

kand fortælle de u-rimeligste Historier: Magisteren smilede derved og sagde: Jeg kand ikke nægte, hvis det var tilladt at sværge, Eeder jo var fyndig paa det Sted. Jeg vil dog aldeeles ikke undskylde nogen Eed enten den er alvorlig eller fingeret. Men alleene ved denne Leilighed giøre en løslig Anmærkning over en Vildfarelse, som gemeenligen findes ved Eeder, saaledes at man af de mindst betydende ofte meest allarmeres, item at man af tvende lige vigtige alleene i Henseende til Navnene agter den eene høiere end den anden. Saaledes, naar een ønsker sig en Ufærd, regnes det fast for ingen Eed, ønsker han derimod en U-lykke, zittrer og bæver man derved, skiønt Tingen er den samme, og Forskiællen bestaaer alleene udi Navnene. At ønske sig Skam eller at sværge ved sin Ære holdes og for ringere end en U-lykke: Da dog Ærens Fortab er den største Forliis i Verden, en Dalers Forliis derimod kand kaldes en U-lykke, og kalder jeg en U-lykke, naar mine Caffe-Bønner ere ikke vel brændte. Videre, naar en simpliciter nævner en U-lykke, holdes den Eed for langt ringere end naar han siger Verdsens U-lykke,
378 da dog en simpel U-lykke kand strække sig videre end den anden, som specificeres og tilkiendegiver alleene U-held i verdslige Ting som en Philosophus foragter: At sværge ved GUD er den største Eed, men den agtes dog ringere end utallige andre af mindre Vigtighed: Mange Mennesker reflectere og ikke meget paa brugelige Eeder; Men bevæges, naar de høre dem udi en nye og usædvanlig Form. Der fortælles om en Nedersachsisk Præst, at da han hørde en at betiene sig af nogle Nyemodens Eder, som han tilforn ikke havde hørt, sagde han: Ej! Sværg dog ikke saa stærkt, vil I sværge, da betien jer af skikkelige og gangbare Eeder: Eller som det lyder i det Nedersachsiske Sprog:

Sprog: Die Gang und Gäbe haben. Ellers kand man sige, at hvor ringe en Eed er, saa er den syndig og i det ringeste u-anstændig: Thi een, der sværger ofte, ligesom giver tilkiende, at man maa ikke troe ham paa hans blotte Ord: Mange meene slet intet med Eeder, men sværge alleene af en blot ond Sædvane, saa at de, som en vis Skribent haver antegnet, ikke kand sige, at de have sovet eller spiiset vel, uden at kræve Fanden til Vidnesbyrd. Det er Lærernes Pligt, at foreholde Ungdommen saadant, men mange, desverre! udøse selv Eeder ved Informationen, ligesom der fortælles om en vis Prædikant, der formanede sine Tilhørere at holde sig fra at bande og sværge, og svor en dyr Eed derpaa, at de derfor skulde straffes. Ved Skields-Ord er ellers samme Vildfarelser, som ved Eeder, 379
saa at et Lidet ofte meere ilde optages end et Stort. Naar, for Exempel, en Pige skieldes for en Gaas, leer hun deraf: Men kalder man hende en Mær, kræver hun til Vidne og stævner, da en Hoppe eller Hest dog er fornemmere end en Gaas. En Hund holdes for det Ædelste af alle umælende Dyr, og et Sviin for det Ringeste: Men naar en Hyrde bliver vreed paa et Sviin, siger han ofte: Vil du gaae din Hund. Det er jo ligesom, naar man udi Vreede vilde kalde en Raadstue-Tiener Borgemester, eller en Corporal Capitaine. Jeg forbliver ꝛc.

380 # Epistola CCLXVIII.

Til * *

I Anledning af det i min sidste Skrivelse ommældte Skrift, angaaende den Nytte og Lyksalighed, som et almindeligt Monarchie kand tilvejebringe, haver jeg taget mig for at udføre paa samme Maade et andet større Paradox, og det for at vise, at ingen Lærdom er saa sælsom, at man jo kand hitte paa Argumenter for at give den Skin, og at de, som anvende deres Arbejde paa at forsvare slige Paradoxa, fortiene derfor ikkun liden Tak af Publico. Min Thesis, som jeg til Forsøg paatager mig at forsvare efter bemældte Authors Exempel, er denne: Der kand giøres et Spørsmaal, om det ikke vilde være nyttigt for Europa, at den Pavelige Myndighed, som den var for nogle 100de Aar siden, ikke alleene igien blev fornyet, men endogsaa forøget saaledes, at den ingen Skranker havde. Efter samme Autors Exempel, førend at skride til Beviislighederne af den Nytte og Herlighed som et saadant u-omskrænket Hierarchie eller geistligt Herredom kunde føre med sig, var fornødent, at give en Afritzning paa Europæ nu værende Tilstand, at forestille den Spliid og U-eenighed, som regierer blant Potentater og de bedrøvelige Virkninger, som flyde deraf. Men, saasom det er ikke andet end
381 igien at opkaage hvad Autor til det Skrift om det allmindelige Monarchie med de stærkeste Farver haver afmalet, vil jeg alt saadant forbigaae, og strax skride til at vise: Hvorledes ved den Pavelige Myndigheds Fornyelse og Forøgelse alle slige U-lejligheder kunde hæves, og at de, som holde det for en Lyksalighed at saadan Myndighed paa visse Stæder er bleven indskrænket, og

paa

paa andre Stæder reent til intet giort, ligesaa lidet begribe hvorudi det mennesskelige Kiøns Lyksalighed bestaaer, som de der prædike mod et Universal Monarchie, og arbejde paa at underholde en Liigevægt imellem Potentater. Lader os nu ponere, at den Pavelige Myndighed ikke alleene kommer paa forrige Fod igien, men endogsaa saaledes forøges, at Regenternes Docilitet bliver end større end den nogen Tiid haver været, og Excommunicationer eller Pavelige Torden-Straaler bekomme ikke alleene deres forrige, men endogsaa større Kraft igien. Jeg siger: Lader os saadant ponere, for at efterse de Virkninger, som kunde ventes deraf. Jeg meener, at større Herligheder derved kunde tilvejebringes end ved et Universal verdsligt Monarchie. Saasnart en Potentat af sin Naboe blev foruroeliget, kunde han andrage sin Klage for den geistlige Custos eller allmindelige Dommer, hvilken om Formaning ikke vilde hielpe strax, vilde gribe til St. Petri Sværd, og ved sine Torden-Straaler tvinge Anfalderen at plante Gevæhr, og at lade Tvistigheden afgiøre ved Dom og Kiendelse. Ligeledes, naar en Regent tyranniserede mod sine Undersaatter, kunde han ved samme Middel tvinges til at føre en mildere Regiering, og, om Undersaatterne bleve op- 382
rørske imod deres Lands-Herrer, kunde de have samme Tilflugt, og uden Bekostning med at hverve Kriigs-Folk, bringe dem til Lydighed igien. Man behøvede i saa Maader ikke mange Grændse-Fæstninger mod Naboer, eller faste Casteller udi Landet mod egne Undersaatter: Man behøvede ey heller at underholde staaende Tropper og Conseqventer blev befried for de store Bekostninger derpaa, som nu omstunder udtømme alle Skatkammere. Kort at sige: alle de andre Herligheder, som oftbemeldte Autor foregiver at flyde af et almindeligt Monarchie, kunde ved dette Middel tilveyebringes, ja end

end fleere: thi indvortes U-roeligheder i et Land kunde derved bedre forekommes, og hver Regent kunde blive i Possession af sit Land eller Rige, som den ellers til et Universal Monarchie maatte opoffre. Dette kand jo ikke andet end i en hast klinge fortreffelig i alles Øren, ja end meere end Projectet om et Universal-Monarchie. Men, ligesom man ved det eene haver søgt at examinere de U-lejligheder, som deraf kand flyde, saa maa man ogsaa her foretage samme Examen. Jeg bekiender, at, hvis alle St. Petri Successores vare ligesaaledes dannede som St. Peder selv, et saadant geistligt Herredømme kunde have havt fortreflige Virkninger. Men, langt fra at nogen af dem haver fuldt St. Peders Fodspor, de fleeste Romerske Paver tvertimod have spillet saadanne Tragoedier, at deres Historier med større Forargelse læses end Tyrkiske, In-
383 dianske og Persiske Krøniker; De have betient sig af den Myndighed, som de have erhvervet, til at ophitze en Potentat mod en anden, for at fiske udi rørt Vand, at træde dem alle under Fødder, og at udsue deres Lande: Og, saasom Ærgierighed og Penge-Gierighed have regieret hos dem i lige Grad, have de øvet deres Myndighed, og skudt deres Torden-Straaler ud fornemmeligen mod duelige Regentere, der have stræbet at sætte Grændser for denne tilvoxende Magt. Paa saadan deres Opførsel viser Kirke-Historien utallige Exempler, og sees deraf, at de have været Aarsag til de fleeste Krige, som ere førte imellem Christne Potentater, til de største Tyrannier, som Regentere have øvet mod deres Undersaatter, og til de største Oprør, som Undersaatter have opvakt imod Regentere. Jeg vil ikkun til Beviis herpaa anføre tvende Engelske Kongers, nemlig Johannis og hans Søns Henrics 3. Exempler. Saalænge, som den første, nemlig Johannes søgte at regiere sit Land

som

som en Konge, ophidsede Paverne hans Naboer til at paaføre ham Kriig, og styrkede hans Undersaatter udi Traadsighed mod Regieringen: Saasnart derimod som han forsømte en Regents Pligt, og tilstædede Paverne at udsue Landet, satte de Rigets Fiender og Undersaatterne, som de selv havde ophidset, udi Kirkens Band, og toge Kongen i Beskyttelse. Hans Søn Henricus 3., som var en af de skadeligste Konger, som nogen Tiid have siddet paa den Engelske Throne, havde af dette Exempel lært, at han uden Fare kunde øve alle de Misgierninger som han vilde, naar han lod sig see føjelig mod den Romerske Stoel, hvorudover han stedse holdt 384
Venskab med Paverne, røvede og plyndrede sine egne Undersaatter, og deelede Byttet med den Romerske Stoel, og derved havde den Lykke at døe paa sin Sotte-Seng efter et langvarigt Regimente af 56 Aar. Naar man til disse Exempler lægger nogle 100de andre af samme Natur, seer man, hvilke Virkninger flyde af saadant Hierarchie, og at man kand have lige saa liden Aarsag saadant at ønske, som et almindeligt verdsligt Herredom. Jeg forbliver &c.

Epistola CCLXIX. 385

Til **

Saasom det Chinesiske Skib er lykkelig hiemkommet, og haver med sig bragt en god Ladning, saa gratulerer jeg min Herre, som derudi haver en Part. Jeg talede forgangen Uge med en af Skibs-Folkene. Den samme fortaalte mig det Mærkvær-

værdigste, som var hændet paa Rejsen: Han beskrev mig blant andet en Vand-Støtte, = = = = som de havde seet under Linien; og mærkede jeg, at han var af samme Tanker som alle Søe-Mænd, og de fleeste Naturkyndige, nemlig, at slige Vand-Bierge foraarsages af Solen, som optrækker saadan Mængde Vand af visse Steder paa Havet. Jeg derimod er ikke af den Meening, saasom man ikke vel kand fatte, hvi Solen skulde virke saa stærkt paa eet Sted alleene og alleene paa en stakket Tiid, da dens Varme stedse paa lige Grad er lige stor: Jeg holder for, at saadant ikke kand foraarsages uden af underjordiske Inflammation, ligesom de Ild-Bierge Ætna, Vesuvius og Hecla skyde Ild, Røg og Steene i Vejret, naar den underjordiske Svovl og Salpeter Materie antændes: Thi det er ikke meere underligt, at saadan Inflammation kand skee paa Havets Bund end under et Snee- og Iis-Bierg som Hecla. En be-
386 rømmelig Fransk Chymist, nemlig M. Lemery, haver søgt ved Konst at tilvejebringe saadanne Phænomena. Han haver en Fod dyb need udi Jorden om Sommeren nedgravet en Hob Jern-Fliser med pulveriseret Svovl, hvilket han med Vand haver bløđet, og deraf giort en Kage. Efterat dette havde ligget 8 eller 9 Timer skiult under Jorden, hævede Jorden sig og udskiød svovlagtig Røg og siden Ild-Flammer. Det er i saa Maade ingen Tvivl, at, hvis samme Prøve havde kunnet være giort paa Havets Bund, man jo havde villet see samme Virkning, saa at Vandet vilde have opløst sig i Columner, nemlig saadanne som Søe-Folk see paa lange Rejser. Denne Meening underkaster jeg dog andres Skiønsomhed. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCLXX. 387

Til **

Min Herre skriver, at han i min Kirke-Historie finder noget løsligen talet om et Folk udi Asien, som betegnes med det Navn af Assassiner, eller Assasianer, og forlanger at vide, om ingen udførligen haver forfattet dette forunderlige Folkes eller Societets Historie. Adskillige Skribentere, som Wilhelmus Syrius, Joinville, Abbé Choisie udi Lud. Sancti Historie og andre tale vel om dette Folk, men paa adskillige Maader, og intet udførligen, som dette forunderlige Societets Historie udfordrer, saa at derfor man til visse ikke kand sige, naar og ved hvad Lejlighed det først haver været stiftet. Jeg meener, at Mahomedanerne have taget Anledning af de Ridder-Ordener, som udi det hellige Land bleve stiftede af de Christne, at anrette ligeledes en Mahomedansk Orden. Skribentere afmale med hæslig Farve dette Societet, og det med Billighed; Men man kand derhos sige, at adskillige af de christelige Ordener, sær Tempel-Herrernes Historie kand ej heller læses med megen Opbyggelse. Det skulde vel hede, at de vare stiftede til Religionens Forsvar alleene. Men man seer, at de dermed ikke have ladet sig nøye: thi de fleeste Krige, som de have ført, have været offensive Krige, hvorudi er liden Christendom: thi ingen kand approbere de Societeter, som 388
giøre Profession af at føre bestandigen Kriig, og uden Aarsag med visse Nationer alleene, fordi de bekiende en anden Religion. Ligesom de Christne heri besmykkede deres Stiftelser med Religionens Navn, saa have og disse Assassiner efter deres Exempel giort det samme: Thi de have kaldet det Sted, hvor de fæstede

Sæde,

Sæde, Paradiis, hvor de levede udi Vellyst og Glæde, og foregave, at efter Døden lige Vellyster og Herligheder, ja end større vilde gives dem, som uden Skye underkastede sig alle Farligheder, og som blindt fuldbyrdede de fortvivlede Befalinger, som dem blev givne af deres Hoved eller Anfører. Samme deres Anfører eller Konge bliver gemeenlig kalden den gamle Bierg-Konge, hvoraf sluttes, at han maa have havt sit Sæde paa et Bierg, eller et høit Slot, som beskrives at have ligget imellem Antiochia og Damascus. Andre sige, at de Assassiner have beboet 10 eller 12 Stæder nær ved den Bye Tyrus udi Phœnicien. Disse Folk efterlevede deres Anføreres Befalinger som guddommelige Anordninger, ej agtende udi saadanne Forretninger deres Liv ved en Bønne. Det var af den Aarsag, at ingen, enten Christen eller Mahomedansk Potentat turde røre ved Bierg-Kongen: Thi, saasnart nogen giorde ham noget imod, udskikkede han een eller anden af sine Folk, som med ikke mindre Dristighed end Behændighed myrdte den samme. Da Sultan Gelaleddulet engang truede een af disse Bierge-Konger ved Navn Hacen,
389 befoel samme Hacen een af sine Undersaatter udi Gesandtens Nærværelse at styrte sig need af et Taarn og omkomme sig selv, hvilket strax skeede, hvorpaa han sagde til Gesandten: Siig nu Eders Herre, at jeg haver 70000 saadanne Mænd, som ere færdige ved første Vink at giøre det samme. Adskillige Fyrster og Printzer bleve af dem omkomne, og det med saadan Behændighed, at man ikke kunde tage sig vare for dem, hvilket indjog saadan Skræk udi alle Potentater, at de ved Foræringer søgte at vinde disse Bierg-Kongers Venskab. Saaledes seer man, at den Franske Konge Ludovicus Sanctus giorde, da han var udi Syrien. De eeneste, som Bierg-Kongen frygtede

for,

for, vare Tempel-Herrerne; thi det nyttede ham ikke at myrde en Ordens-Mester, efterdi Ordenen strax udvalte en anden i hans Sted. Det var derfor, at de Assasiner betalede aarlig Skat til samme Tempel-Herrer, og tilbøde de sig at antage den Christelige Religion, hvis saadan Skat maatte dem eftergives. Dette vegrede sig dog Tempel-Herrerne ved, hvilket foraarsagede stor U-lykke og det Jerusolymitanske Riges Undergang, som Wilhelmus Tyrius vidner. Endeligen udi det Aar 1257. overvandt en Tartarisk Konge dem udi et stort Feldt-Slag, bestormede deres Stæder og omkom den da regierende Bierg-Konge: Saa det er troeligt, at dette forunderlige Societet derved ophørde. Bierg-Kongen bliver gemeenligen udi Skrifter kaldet den Gamle af Bierget, hvilket kommer overeens med den Titul, som gaves ham paa Arabisk. Dette er alt hvad jeg 390
kand berette om dette Societet; hvis min Herre meener at finde meere derom, maa han consulere ovenanførte Autores, og derhos føje den Arabiske Skribent Elmacin. Hvad de Assasiners Navn angaaer, da meene nogle, at det er det samme som Arsacides: Andre, at de saa kaldtes af de Dolke, hvormed de myrdede Folk. Det nu brugelige Franske Ord Assasin, som betyder en Morder, haver deraf sin Oprindelse. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

391 # Epistola CCLXXI.

Til **

Du undrer dig over det store og rige Partie, som N. N. nyeligen haver giort, og jeg undrer mig over, at han ved Giftermaal ikke haver giort det end større: Thi enhver, som af Naturen er saaledes dannet, at han kand skikke sig i Alting, og det er ham fast indifferent enten han til Hustrue faaer en Medusa eller Helena, en Xantippe eller Octavia, en Lucretia eller en Anne Hattemagers, kand aldrig mangle at giøre stor Lykke i Verden, og af en Kat blive til en Konge. Sagen er denne: Der findes altiid nogle enten berygtede, hæslige eller arrige Qvinder, som ere begavede med Midler: De samme ville giftes. Men, saasom de fleeste Beylere heller udvælge at leve i eenlig Stand og fredeligen, end at binde sig til slige Ægte-Fæller: De derimod som ere mindre delicate, sætte alt saadant tilside, saa finde de sidste en banet Vej for sig til Velstand, saa at de ved een eeneste Visite paa een Dag kand vinde hvad andre ved Arbejde, ved Meriter og lang Tieneste ikke kand erhverve deres Livs-Tiid: Mange ville vel hertil sige, at een, der faaer saadan Hustrue, kiøber hende dyrt nok, og at han i saa Maade fortiener heller at ynkes end at misundes: Jeg meener derimod, at han faaer gandske godt Kiøb, efterdi
392 han af Naturen er saaledes dannet, at han ikke væmmes ved det som kand være mig, dig, og andre delicate Personer modbydeligt. Naar han med Socrates kand lee deraf, at en Xantippe slaaer et Vand-Bækken udi Vrede over hans Hoved, er han jo ikke meere at ynke end jeg eller du, naar vi af Regn-Draaber paa Gaden overfaldes: Naar han ikke føler til de Horn, som andre

see

see udi hans Pande, men sætter sin Hat lige ret, saa er det ingen Horn, og, naar han dagligen kand taale at see et hæsligt Ansigt, er det for ham ikke hæsligt. Troe mig, kiere Broder! De u-lyksaligste Mennesker ere delicate Personer, og de som kand skikke sig i Alting, og ansee som Chimères hvad som anfægte andre, ere Naturens Kiæledægger. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCLXXII. 393

Til **

Jeg hørte forgangen en Prædikant at kalde Kejser Julianum paa Prædikestolen en Blodhund. Jeg kunde da ikke andet end støde mig over saadan Expression, saasom ingen Regent fortiener mindre at characteriseres med saadan Titul. Hvis Prædikanten havde kaldet ham en Tyrann, kunde det have været lidt taaleligere, saasom under det Navn af Tyrannie kand befattes all slags Regimente, som trykker Undersaatter, enten voldsomme og blodige Executioner øves, eller Byrder paalægges, eller hvis U-ret enten aabenbare eller hemmelig dem tilføjes. Det kand være, at Orator ikke haver villet betiene sig af Tyrann, eftersom det er et fremmet Ord, og derfore af Trang haver brugt det Ord Blodhund, saasom vi udi vort Sprog intet andet Navn haver at betegne en Tyrann med: Hvis saa er, saa seer man hvor ilde grundet deres Foretagende er, som paa nogen Tiid arbejde med saadan Iver paa at rense Sprog fra alle fremmede Ord. Jeg vil intet videre tale derom, endeel, saasom ved saadanne Erindringer

dringer intet udrettes, efterdi alle vore Tiders Purister ansee deres Arbejde med store Øjen, og regne sig det til en Merite, endeel ogsaa, efterdi jeg haver mærket at mine forhen giorte Indvendinger af nogle ere blevne
394 ilde optagne. Enhver maa derfor gierne for mig fremture i saadan Sprogenes Reformation og Renselse. Jeg for min Part bliver ved min gamle Skrive-Maade, og betiener mig af bekiendte og forstaaelige Ord, saa tidt jeg mærker, at jeg ingen beqvemmere Ord haver at sætte i Steden derfor, og saa tidt jeg mærker, at Stilen derover taber sin Fynd og bliver uforstaaelig. Jeg forbliver &c.

---

395 Epistola CCLXXIII.

Til **

Jeg haver, udi een af mine Skrivelser til min Herre, forhen anmærket, at, naar man criticerer Historiske Skrifter, bør man fælde mildere Domme over de Skribentere, der udarbejde ziirlige, vel sammenhængende og pragmatiske Historier end over dem, der sammenskrive tørre Annales. Og haver jeg udi samme Brev anført de Aarsager, hvorpaa jeg saadan Erindring haver grundet. Samme Regel maa ogsaa iagttages af dem der criticere Fejl, som findes hos andre Skribentere: Saaledes, at een Vildfarelse, som sees igiennem Fingre med hos een Skribent, gives intet Quarteer hos en anden; thi det heder, at, naar to giøre eet, er det derfor ikke altid et og det samme, hvorudover, endskiønt Vildfarelserne hos begge Skribentere

ere

ere lige store, blive de ikke agtede at være lige store. Denne Forskiæl, som herudi giøres, og som gemeenligen bliver giort, grunder sig saavel paa Skribentens Person som paa Skriftet i sig selv. Saaledes, naar een, der af Profession er en Theologus, og af Publico er beskikket til saadant Embede, støder udi Tale og Skrifter an mod Orthodoxien, bliver det mindre holdet ham til Gode end en anden Skribent, der ikke er udi Kirkens Livrée: Thi den førstes Vildfarelse er public, den andens derimod privat, og derfor, endskiønt begges 396
Vildfarelser ere lige store, forarge de dog ikke ligemeget. Hvis en Parisisk Erke-Bisp eller Doctor af Sorbone saa ofte havde gaaet af den alfare Vej, som en Montagne, en Charron og andre, havde de aldrig kommet heelskindet af Verden: Thi de første have ved særdeeles Forpligtelser forbundet sig til ikke at vige en Fod breed fra den hærskende Lærdom, de sidste derimod give alleene tilkiende, hvorledes de begribe en Ting, og underkaste deres Tanker andres Correction: De første agere Lærere, de sidste alleene Leedere eller Eftersøgere. Hvorudover hvad som hos hine er Catechisation og Lærdom, som de søge at ville paatrykke andre, er hos disse som et Problema som de foresætte at efterforske. Hvad Skrifterne i sig selv angaaer, da, ligesom en Mands Meriter og øvede Dyder formilde de Domme, som kand falde over een eller anden begangen Forseelse, saa seer man ikke saa grant efter de Vildfarelser, som findes i et Skrift, der indeholder herlige Ting, og som ere et Land til Zirat. Det er paa det Fundament, at af tvende lige vildfarende Bøger een bliver forbuden, og den anden bliver paa nye igien oplagt. Det er Skrifternes Herlighed, som haver erhvervet en Malebranche, en Clerico, en Grotio &c. Patroner imod deres Forfølgere, og som haver foraarsaget, at de endnu ere udi

alle

alle Folkes Hænder. Hvorledes havde en Bayle vel kunnet komme i Land, hvis de mange herlige Ting som findes udi hans Skrifter, og som have skiærpet Critiquen iblant vore Tiders Mennesker, ikke havde lagt ligesom
397 et Dekke over hans Vildfarelser. Hvis en trivial Autor havde ikkun forfaldet i den 10de Deel af Bayles Vildfarelser, havde den ikke faaet Plads paa alle Bibliotheker, som man seer den Rotterdamske Philosophi critiske Dictionaire at have. Jeg veed ingen Autor, hvilken en Advocat mindre kunde driste sig at forsvare for en Ret af orthodoxe Dommere end Autor til de Persiske Breve. Man seer dog hans Skrift, hvor fuldt det end er af dristige og sælsomme Tanker, at være u-anfægtet. Man lader ved saadan Autor ligesom man ikke seer hvad man dog seer. Og, naar en trivial Autor paa samme Tid kommer frem med et lige farligt Foster, raaber man: Korsfæster det eene, og lader det andet løs: Thi, hvis der udi de Persiske Breve findes adskilligt, som man kand forarge sig over, saa finder man derhos meget, som man maa admirere: Og tilstaaer jeg gierne, intet Skrift mig at være forekommet af større Geist: Det er derimod ved triviale vildfarende Skrifter det fornemmeligen haver Sted, som Poëten siger: At dem intet Qvarteer kand gives:

Nec Dî nec homines nec concessere Columnæ.

Jeg forbliver &c.

Lin. 7 den, Autor.

Epi-

Epistola CCLXXIV. 398

Til **

Min Herre skriver, at han ved Læsning af mine moralske Tanker finder, at jeg udi en Materie mærkeligen haver contradiceret mig selv, i det at jeg paa visse Steder, for at igiendrive dem, som af de onde, saavel naturlige, som moralske Tings Betragtning, nægte GUds Forsyn, haver søgt at vise en slags Fornødenhed til de onde Ting i sær, efterdi de tiene til den heele Skabnings Vedligeholdelse; At jeg derimod paa andre Steder, naar jeg disputerer mod Leibnitzes, Wolfs, og andres Meeninger de mundo optimo eller den beste Verden, synes at forkaste de Tings Fornødenhed, som u-anstændig for en god og almægtig Skaber. Men, naar man vil eftertænke, at jeg paa et Sted taler om Verden, som den nu omstunder er, og paa et andet Sted, som den var ved første Skabning, seer man, at herudi er ingen Contradiction: Naar jeg betragter Verdens nu værende Egenskab, statuerer jeg onde Tings Fornødenhed, og underskriver mestendeels alt hvad-som Chrysippus derom haver anført for at igiendrive dem, der nægte den Guddommelige Forsyn og Regiering. Chrysippi Ord ere disse: Alt hvad som er Ondt, tiener til at skiønne paa det som er Godt, hvorledes kunde man skiønne 399 paa Retfærdighed, hvis ingen U-ret skeede? Hvorledes paa Viisdom, hvis ingen Daarlighed var? Hvorledes paa Sandhed, hvis ingen Løgn? Hvis man tager det eene bort af Verden, borttager man og det andet: Ligeledes taler han om naturlige onde Ting, som vore Tiders Skribentere have vidtløftigere udført, og om hvis Fornødenhed

jeg

jeg saavel i mine moralske Tanker, som i mine Latinske Epistler haver talet. Andet derimod er det, naar jeg taler om Verdens første Skabning, og, naar jeg disputerer mod dem, som derudi meene at være Fornødenhed af de onde Ting, efterdi Verden derved conserveres: Jeg holder for, at den nyeskabte gode og fuldkomne Verden ej udfordrede den Fornødenhed som den ved Syndefaldet forfaldne og fordærvede siden haver udfordret, og at gode Ting meget vel absolutè kand forstaaes uden Sammenblandelse med onde Ting. Man kand undskylde Hedninger der have talet anderledes, efterdi de af GUds aabenbarede Ord ingen bedre Oplysning have havt: Dog seer man, at adskillige af dem have talet om den første Verdens hellige og uskyldige Tilstand; Plato priser Menneskets Herlighed og Lyksalighed paa den Tiid, da det lignede GUD. Hos Photinum findes et mærkeligt Sted, af saadant Indhold: Hvad Aarsag kand der være, at Mennesker,
400 der have Siæle af Guddommelige Particler, have saaledes kundet forglemme GUd og sig selv? Og svarer dertil, at Begyndelsen til den Uheld haver været deres Hofmod og Dristighed, som haver drevet dem til at sætte sig imod deres Skaber. Proclus skriver om Siælen saaledes: Dersom Siælen havde blevet udi sin første Uskyldighed, havde Menneskene ikke blevet Synd underkastede. Man finder hos Poëterne selv visse Vidnesbyrd om Menneskets uskyldige Stand, skiønt skiulede under Fabler. Man kand holde for, at det er Sigtet af den Fabel om Pandoræ Æske, hvoraf udøsedes paa Jorden alle slags U-lykker, Sygdomme og Død: Iligemaade kand dertil henføres hvad som fortælles om Prometheo, der stial Ild af Himmelen:

Audax

Lin. 5 Sigtet af, Moralen af.

Audax Iapeti genus
 Ignem fraude mala gentibus intulit.
Post ignem ætherea domo
 Subductum macies, & nova febrium
Terris incubuit cohors.

Man seer saaledes, at adskillige Hedninger selv have distingveret imellem den første og den nu værende Verdens Tilstand, og at de have holdet fore, at de onde Ting, som vi nu see, flyde af Menneskets Fald, og er Straf for Synden, saa at de stæmmer herudi med Skriftens Vidnesbyrd, som siger, at i Begyndelsen var Alting godt. Og, naar saa er, ophører den mig tillagde Contradiction, naar jeg paa et Sted taler 401
om de onde Tings Fornødenhed, og paa et andet Sted igiendriver dem der henføre saadan Fornødenhed til den første Skabning. Herudi deciderer jeg dog intet absolutè, ej heller indvikler jeg mig udi nogen Tvistighed derfore. Jeg holder alleene for, at saadan Forklaring er den sikkerste. Jeg forbliver &c.

Epistola CCLXXV. 402

Til **

Min Herre skriver, at han haver i Sinde at forfatte en Universal-Geographie paa Dansk. Jeg ønsker Lykke i saadant Forehavende; men vil derhos giøre denne Erindring, at han tilsidesætter alt hvad andre Geographi forhen have skrevet om Europæiske Folkes Art og Egenskaber, saa-

saasom de fleeste Nationer udi en Tiid af 20 eller 30 Aar ere blevne ukiendelige udi mange Ting. Spanier, hvis Gravitet, Pænhed, Indgetogenhed og Affectation man tilforn beloe, lastes nu formedelst deres Vellyst og Flygtighed, helst Indbyggerne af Hoved-Staden Madrit, hvis Exempel Provincierne og snart ville følge. De Franske, som udi Skrifter, helst udi Skue-Spill, vare kaade, som brugte alt for frie Tale-maader og outrerede Charactererne formeget, giøre sig nu latterlige ved en slags Pænhed, som de tilforn beloe i deres Naboer. Russerne blant hvilke, endogsaa en Tiid lang udi dette Seculo, regierede den tykkeste Vankundighed, ere nu lærde og polérede, saa at Petersborg er nu een af de Europæiske Stæder, hvor de 9 Musæ synes at have fæstet deres Sæde: Og de som tilforn vare de feigeste Folk, ere nu fast de strid-bareste; thi man søger nu at bestyrke sig med Russiske
403 Hielpe-Tropper, ligesom fordum med Sveitzer. Udi de Hollandske store Stæder, hvor man forhen saae Borgere og de anseeligste Mænd at gaae igiennem Gaderne til Fods uden Følge, kand man nu ikke komme frem for Heste og Carosser. Sverrig, hvorudi hver Mand i Begyndelsen af denne Alder var en Soldat, og hvorudi boglige Konster lidet bleve øvede, vrimler nu af studerende Folk, og de store udi Landet, som giorde alleene Profession af Kriigs-Væsenet, søge nu at distingvere sig ved Lærdom, ere Lemmer af lærde Societeter og Participanter udi Kiøbmands-Handel. Danske og Norske, som tilforn bleve lastede formedelst Efterladenhed i at skrive Bøger, skrive nu saameget, at de behøve heller Tøyel, end Sporer. Thi man kand sige, at udi Landet ere nu omstunder fast ligesaa mange Autores som Mennesker, og at en hæftig Begiærlighed er over-kommen alle til at skrive Bøger, som strækker sig indtil

Haand-

Haandværks-Folk og Norske Bønder: Thi jeg haver
selv haft Skrifter til Revision af de sidste. Mange
Engellænder, som under den Stuartske Regiering brændte
aarligen Troldmænd og Hexer, troe nu hverken Himmel
eller Helvede end sige saadant Koglerie. Paa mange
Stæder, hvor det var som et Vidunder at see et drukkent
Menneske, findes nu beskiænkede Matroner. Min Vert-
inde udi Paris gik ingen Aften ædrue til Sengs, og
vidnede nogle af mine Landsmænd det samme om deres
Vertinder. Det synes at Tyrkerne, som ingen Tiid
have passeret for at være Pietister, bliver nu devote;
thi Sultanen selv og den Store-Vizier begyndte for
nogle Aar siden at catechisere, og saavel mundtligen 404
som skriftligen formanede de Christne til indbyrdes Eenighed:
Foreholdende dem, hvor lidet de Krige, som førtes imellem
Christne Potentater, vare overeensstemmende med Evan-
gelii Lærdom. Jeg undrer mig derfor ikke meere paa,
at see heele Nationer i en Hast omstøbte, og er af
de Tanker, at det kand hænde sig, hvis Verden staaer
længe, man kand see Academier oprettede end ogsaa
udi Africa, og at de 9 Gudinder for Boglige Konster
kand fæste deres Sæde i Marocco. Dette siger jeg
ikke for at criticere Nationer, men alleene for at
erindre min Herre, at han udi de Capitler i sin Geo-
graphie, som handle om Europæiske Folks Egenskaber
og Tilbøjeligheder, ikke betiener sig af de Skrifter, som
for 30 Aar siden ere komne for Lyset, saasom man i
saadan Tiid udi de fleeste Lande haver mærket adskillige
store Forandringer. Jeg forbliver &c.

Epi-

405 # Epistola CCLXXVI.

Til **

Man haver mærket ved Skue-Spill, at undertiden en maadelig Acteur udi Actionen haver diſtingveret ſig, naar noget ham virkelig er hændet, ſom haver Overeensſtemmelſe med den Rulle, ſom han ſkal ſpille. Gellius anfører herpaa til Beviis en Græſk Comœdiant ved Navn Polus, den ſamme havde miſtet en Søn, ſom han meget elſkede, og hvis Død han højligen begræd. Midt i denne Sorg maatte han agere een af Sophoclis Tragœdier, nemlig Electra. Udi ſamme Sørge-Stykke foreſtilles Electra begrædende ſin Broder Oreſtis Død, og bærende et Skriin, hvorudi hans Aſke og Been ere lagde. Og, ſaaſom Polus, der endnu var i dyb Sorg over ſin Søns Død, foreſtillede Electræ Perſon, ſpillede han Rullen med ſaadan Livagtighed, ſaa at man paa Skue-Pladſen ſyntes at ſee den ſørgende Electra ſelv, og Tilſkuerne bevægedes af hans Sukke og Graad, ligeſom de kunde være virkelige. En bedre Acteur havde maaſkee ikke kunnet ſpille denne Rulle ſaa vel. Han maatte exprimere en Affect, ſom ikke var virkelig, men forſtilt, da Polus derimod var juſt ſlagen af ſamme Affect, ſom Electra; thi, ligeſom en Hypocrit af gode Kiendere kand ſkilles fra en virkelig Devot, ſaa kand
406 ogſaa en virkelig Paſſion kiendes fra en forſtilt. Det er ſaadan een, ſom findes hos en Comœdiant, hvilken derudover paa Græſk heder en Hypocrit. Jeg erindrer mig herved hvad ſom fortælles om Moliere, nemlig, at han aldrig bedre havde foreſtillet Perſonen af den indbildte Syge end den allerſidſte gang, da han

virkeligen var syg: Thi det var det sidste Stykke, som han spillede, saasom hans Død fulgte kort derpaa. Jeg forbliver &c.

Epistola CCLXXVII. 407

Til **

Du skriver, at en vis Person, som du ej vil nævne, talede med Misundelse om min Tilstand, og de Ejendomme, som jeg haver erhvervet, og at han sagde: *Hvad vil den Mand med Midler, som han ikke bruger?* Naar du finder bemældte Person igien, saa kand du spørge: Hvad skal han med Midler, som han misbruger? Jeg meener, at, ligesom Folk med Fortrydelse bør ansee deres Indkomster forøgede, der anvende dem til Vellyst og Overdaad, saa bør de glæde sig ved at see dens tilvoxe, der samler paa Midler til Publiqve Brug og nyttige Stiftelser. Den eene lever for at æde, og elsker ingen anden end sig selv. Den anden æder for at leve, og elsker sit Fæderne-Land meer end sig selv. Jeg drister mig ikke til at beraabe mig paa Meriter. Den lange Tiid som jeg haver frembragt udi en uforandret Stand, viser ogsaa, at jeg ingen Tiid haver ladet mig mærke dermed, og at jeg derudi ikke haver efterfuldt de fleeste af mine Medborgeres Exempel, der ligesom stedse gaae med Regninger i Haanden, og, saasnart de have takket for et Beneficio, begiære paa nye et andet. Hvad som de kalde Credit eller bevisede Tienester, kalder jeg Debet eller en Borgers Pligt imod sit Fæderne-Land. De Midler, som de

ved

408 ved Beneficia erhverve, anvendes paa at mæske dem selv, og de Midler, som jeg ved eget Arbejde og Sveed forsamler, holder jeg for, ikke at være mine, men at tilhøre det Societet, hvorudi jeg lever, og hvorudi jeg kand ansees ikke som en Proprietaire, men som en Casserer, der staaer under Regnskab. Folk maa dømme om mig hvad dem lyster. Et Datum er dog udi mit Liv og Levnet, som faa kand fremviise: nemlig, at alt hvad jeg ved 40 Aars Arbejde haver erhvervet, det anseer jeg alleene som en Gield, hvilken jeg er Publico skyldig. Jeg forbliver ꝛc.

409

Epistola CCLXXVIII.

Til * *

Min Herre skriver, at i hans District er oprettet en ny Enke-Casse, og mælder derved, at det fornemmeligen er satt i Værk ved hans Tilskyndelse og Opmuntring. Jeg laster ikke saadan Gierning, men siger alleene udi Fortroelighed dette, at, hvis han havde spurt mig tilraads, havde jeg aldeeles ikke styrket ham udi saadant Foretagende: Thi, ligesom jeg i Begyndelsen haver glædet mig ved saadanne Stiftelser, da Tallet var indskrænket, saa seer jeg dem nu an med Kaaldsindighed, efterdi Mængden bliver saa stor, at intet Land haver viist eller kand vise dets Lige: Min Herre vil vel sige, at man kand giøre formeget af det, som er godt: Men man kand dertil svare, at alt hvad som er formeget, er ikke godt. En Philosophi Pligt er at formane Folk, at tage sig vare for Extremiteter,

og saadan Formaning er ingensteds meere fornøden end paa nogen Tiid udi dette Land, hvor Indolence er udi mange Ting forvandlet til saadan Activitet, at, da man tilforn behøvede Sporer, behøver man nu Tøyel. Jeg veed alt hvad som anføres til disse mange Cassers Stiftelser. Det fornemste er, at mange Enker, som ellers efter deres Mænds Afgang maatte lide Nød, og betle deres Brød, kand derved reddes fra saadan Elendighed: 410
Men lader os tillige betragte de U-leiligheder, som disse mange Stiftelser ventelig kand foraarsage, og som man allereede føler Virkningen af. Eftersom den største Deel af Landets Penge løbe ind i saadanne Casser, og de beste og sikkerste Panter der imodtages, saa vil det med Tiden blive meere og meere vanskeligt for particuliere Folk, at faae deres Capitaler udsatte. Herudover høres allerede almindelig Klagemaal. Man kand derforuden frygte for en anden U-lejlighed, som Folk ikke tænker paa, og dog kand blive større. De fleeste Huus-Fædre søgte forhen ved en ordentlig Oeconomie at sætte deres Huus i saadan Stand, at deres Hustruer og Børn efter deres Død ingen Nød skulde lide. Nu derimod heder det: Jeg haver satt i Enke-Cassen for min Hustrue, og derfor ej behøver at sette min Huusholdning paa Skruer; ikke at tale om, at saadant undertiden gaaer saavidt, at en Hustrue kand finde sin Regning ved Mandens Død. Jeg kunde anføre fleere U-lejligheder, men det maa være nok denne gang. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

411 # Epistola CCLXXIX.

Til * *

Min Herre meener, at hvad som jeg haver skrevet
om Historiers Uvished, er for stærkt, og
holder for, at man ikke maa forkaste de Hi-
storier, som af mange troværdige Skribentere ere be-
kræftede. Jeg bliver dog ved min Meening, og holder
for, at, naar noget utroeligt fortælles, endskiønt det be-
kræftes af 100 Skribentere, det dog kand og bør for-
kastes ved et eeneste øyensynlig Vidnes enten Nægtelse
eller Taushed: Saaleedes, endskiønt alle Historie-Skrivere
vidne om et Mirakel, som skeede udi Alexandri Tiid,
nemlig, at ved Pamphylien Havet gik til Side, da
han nærmede sig dertil, saa at han med sin Krigshær
gik tørskoed derover, saa tager jeg dog ikke i Betænk-
ning at forkaste Historien, efterdi Alexander selv udi
een af sine Epistler, som handler om saadan Marche,
mælder intet om det Vidunder. Man kand ogsaa tvivle
om Historier, som ere uden saadan Omstændigheder, naar
de i sig selv ere u-rimelige. Ingen Historie kand være
bestyrket med fleere Vidnesbyrd end Valerii Corvini:
alle Skribentere vidne om det Miracul, som skeede, da
han figtede imod den Galliske Kiæmpe. Navnet, Cor-
vinus, som ham derover blev givet, og som hans Efter-
412 kommere stedse førte, item den Støtte, som Keyser Au-
gustus oprettede til Erindring om denne Kamp, hvorudi
en Ravn (Corvus) sees staaende paa Valerii Hielm,
lægger ikke liden Vægt til Historieskrivernes Vidnesbyrd.
Men med alt dette kand jeg ingen Troe fæste til en
Historie, som er saa meget u-rimelig; thi der fortælles,
at en Ravn midt i Træfningen satt sig paa Valerii
Hielm, og deraf anfaldt Fiendens Ansigt, og med Kløerne
skam-

skamferede hans Dyen, og derpaa fløy tilbage og satt sig paa Valerii Hielm igien. Naar man nu betragter Historiens Selsomhed og tilligemed eftertænker Romerske Skribenteres Forfængelighed i at tilskrive Nationen prægtige og miraculeuse Hændelser, kand jeg ikke andet end ansee det, som en prægtig Fabel. Jeg forbliver &c.

Epistola CCLXXX. 413

Til **

Hvi de Tvistigheder om Sprogenes Ælde og Oprindelse disputeres, om Ordene ere enten af Naturen eller af en Hændelse. Det er: enten de have en naturlig Kraft til at betyde en Ting, eller de ved Menneskers Gotbefindende og Convention ere dannede. Spørsmaalet, som af de gamle Græske Grammaticis haver været foresat, er: *εἰ φύσει τὰ ὀνόματα, ἢ θέσει?* og af Latinerne: Nomina positiva an naturalia sint? Cratylus meener, at Ordene ved Menneskers Foreening (*κατὰ συνθήκην*) ere dannede, lægger dog dette dertil, at der findes vel endnu nogle originale og naturlige Ord, men som ved Forvirrelse udi Tidens Længde ere blevne fast ukiendelige. En gammel Romer, nemlig P. Nigidius haver efter Gellii Vidnesbyrd foretaget sig at vise, at Ord og Gloser (verba & nomina) have udi sig selv en naturlig Betydelses Kraft, saa at de ikke ere dannede af Hændelse eller ved Menneskers arbitraire Foreening. Han siger, at saadant blant andet vises af de Latinske Ord: Ego,

Tu,

Tu, Mihi, Tibi, Nos og Vos: Thi Ego, Mihi og Nos, udtales ligesom man ved Læberne vilde trække Ordene til sig, hvilket er naturligt, efterdi vi selv derved betegnes. Derimod, naar vi udtale Tu, Tibi, Vos
414 støde vi Ordene med vore Læber fra os, hvilket og er naturligt, eftersom andre dermed betegnes; Disse Argumenter ere artige nok, og kunde holdes for at være af nogen Vægt, hvis han kunde til Beviis herpaa have anført nogle 100de andre Ord af samme Natur. Men, saasom dette ikke kand skee, bliver Anmærkningen latterlig, og kand lignes med Chrysippi Drømme, som ere end sælsommere og en Philosopho saa u-anstændige, at man ikke kunde fæste Troe dertil, hvis Varro ej havde vidnet derom. Man maatte ellers, for at dømme med nogen Grund herom, anføre Exempler af meere end et Sprog, ja man maatte søge om Beviisligheden af det allerældste Sprog, eller det som Adam, Sprogets Inventor, haver talet, hvorom dog ingen Vished haves. Jeg forbliver &c.

415 # Epistola CCLXXXI.

Til **

Jeg haver i min Underjordiske Rejse talet om en vedtagen Skik udi det Førstendom Potu, som bestoed derudi, at, naar nogen havde syndet eller forseet sig, blev han første Gang aareladen, saasom Dommerne derved vilde erforske, om den bedrevne Misgierning rejsede sig af Blodet og onde Vædsker, og om den Skyldige ved saadan Operation kunde corrigeres.

geres. Hvor latterlig denne Vedtægt end nogle er forekommen, saa seer man dog, at den haver været i Brug hos de gamle Romere. Det er troeligt, at Romerne have havt samme Sigte dermed, og at saadan Aarelanden haver været agtet heller som en Medicine end som en Straf, hvorvel man kand sige, at den Haandhed, som dermed fuldte, indeholdt en Art af Straf. Andre have givet andre Aarsager hertil: Muretus meener, at saasom denne Execution skeede alleene paa Kriigs-Folk, saa gaves dermed tilkiende, at de Soldater, som af Feighed ikke havde villet udøse deres Blod for Fæderne-Landet, skulde miste det ved saadan haanlig Operation. Lipsius forkaster igien Mureti Meening, sigende, at, saasom Tyve ogsaa bleve dømte til Aarelanden, saa kand det ikke have havt saadan Sigte, som Muretus foregiver. Lipsius meener, at derved gaves tilkiende, at Synderen havde fortient Livs-Straf, hvorpaa saadan Aarelanden var et Forbillede, der viiste, at han havde fortient den Straf, som af Naade blev ham tilgiven. Af hvad Aarsag de Romere end have brugt denne Vedtægt, saa seer man dog, at den udi lang Tiid hos dem haver været i Brug, og at den derfor ikke kand regnes Potuanerne meere til Daarlighed end mange af deres andre Love og Skikke, hvilke Klimius i Begyndelsen holdt for at være latterlige, men ved nøjere Betragtning fandt dem viise og velgrundede. Jeg forbliver 2c. 416

Lin. 4 Sigte, Henſigt.

Epi-

417 # Epistola CCLXXXII.

Til * *

Jeg haver udi min Danmarkes Historie, hvor der tales om det Slesvigske Fyrstendoms Lehn, viiset en stor Vankundighed, som haver regieret iblant vore gamle Jurister, i det at de ikke have forstaaet Statum Controversiæ, men tvistet om Ting, hvorudi begge stridende Partier have været eenige. Adskillige have stødet sig over saadan Critiqve, holdende for, at Fremmede deraf tage Anledning at skiemte med vore gamle Publicister og Historie-Skrivere. Men man kand sige, at Dannemark haver ikke været det eeneste Land, hvor man udi Middel-Alderen finder saadan Vankundighed in Jure Publico. Man finder adskillige saadanne Exempler endogsaa udi de meest polerede Lande, som udi Tydskland, Engelland og Frankerige. Til Beviis derpaa vil jeg alleene anføre den store Tvistighed, som for nogle 100de Aar siden rejsede sig imellem Frankrige og Engelland om Succesſionen, hvilken de Franske have grundet paa den Saliske Lov, som de foregive at udelukke Qvinde-Kiønnet fra Regimentet, og dermed søgt at bestride de Engelske Jurister, hvilke dog ikke have nægtet saadan Lov, som de havde til fælles Interesse med de Franske at forsvare, hvilket
418 kand bevises af efterfølgende Historie: Efter den Franske Konges Caroli Pulchri Død, opvaktes Tvistighed om Succesſionen til Frankriges Throne, imellem Edward 3. Kongen af Engelland og Philippum Valesium. Den første meenede sig at være nærmeste Arving, efterdi hans Moder Isabelle var den afdøde Konges Dotter; Den anden, som den afdøde Konges Fetter, paastoed saadan Rett, beraabende sig paa den

Saliske

Saliſke Lov, ſom udelukker Qvinde-Kiønnet fra Regieringen i Frankrige. Man ſeer med Forundring, at blant alle de Juriſter, ſom med Hæftighed have ſkrevet om denne Tviſtighed, ingen ret haver begrebet Statum Qvæſtionis, undtagen P. Daniel, ſaa at man i nogle 100de Aar haver været i ſaadan Vankundighed; thi de Argumenter, ſom ere anførte for at viſe Philippi Valeſii Rett, ere ſaadanne, ſom deres Modſtandere ikke have tænkt at forkaſte, og de Beviiſer, ſom de Engelſke have anført i Faveur af Edward mod den Saliſke Lov, ſtride mod dem ſelv, efterdi de ſaavel ſom de Franſke havde tilfælles Intereſſe udi at forſægte ſamme Lov. Det er ikke at beſkrive hvor meget de Franſke Skribentere have bemøjet ſig med at viſe den Saliſke Lovs Exiſtence, hvorved Qvinde-Kiønnet udelukkes fra Succeſſion til Regieringen. Saadant haver dog ingen kunnet beviſe, og, endſkiønt de havde kunnet giøre det til en klar Sag, kunde dog deraf intet Beviis tages udi denne ſtore Tviſtighed. Jeg ſiger førſt, at de ſaadant ej have kunnet viſe; thi med all den Umag, ſom man haver giort ſig, finder man intet Tegn til ſaadan Lov, hvorudover den Franſke Hiſtorie-Skriver Mezeraj, haver maattet tilſtaae, at den Ved- 419
tægt at udelukke Qvinde-Kiønnet fra Regieringen, grunder ſig paa ingen ſkreven Lov, men paa en beſtandig Sædvane. Alt hvad man haver kunnet opſpørge, ſom er ſkriftlig, er det, ſom findes udi Marculfi formulis ſom levede udi det 7 Seculo. Der udi tales vel om en gammel Lov, ſom er af den Indhold, nemlig: de terra ſalica nulla portio ad mulierem tranſit, det er: af det Saliſke Land nyder Qvindekiønnet ingen Arvedeel. Men denne Lov, ſom de Franſkes førſte Konge Clovis ſiges at have publiceret, handler alleene om privat Arvegods, og udi 900 Aar aldrig

haver

haver været agtet, at angaae Succession til Thronen; den haver ogsaa i all den Tiid aldrig været anført. At dersom de Franske Stænder paa det Fundament tildømte Philippo Kronen, er alleene et Factum, som grunder sig paa en puur Sigelse uden Beviis; Men, endskiønt saadant klarligen havde været beviist, saa svækkedes den Engelske Konges Paastand aldeeles ikke derved: Thi han paastoed, at, endskiønt hans Moder formedelst Kiønnet ikke kunde succedere, saa udelukte Loven ikke derfor hendes mandlige Descendenter. Dette var derfore Status Qvæstionis, som allene burde omtales: Thi alt det andet som Historie-Skriverne anføre, kommer aldeeles ikke Sagen ved. Sagen var denne: Hvis
420 saadan Lov ikke existerede, tvistede begge Partier om noget, som ikke var til; og, hvis den var til, maatte begge grunde deres Rett derpaa, saasom den forrige Konge-Liste viser, at ingen af dem ellers var berettiget til Kronen. Jeg forbliver ꝛc.

421
Epistola CCLXXXIII.

Til * *

Du forlanger af mig at vide det beqvemmeste Danske Ord, hvormed en petit Maitre kand betegnes. Jeg haver længe forgiæves grundet derpaa: Jeg haver ogsaa raadført mig med andre, som ere kyndige i det Danske Sprog; men ingen haver fundet hitte paa et Ord, som haver fornøjet mig. Nogle meene, at paa en petit Maitre best kunde passe det Danske Ord Spradebasse. Men saadant Ord befatter ikkun en liden

Deel

Deel af de mange Qvaliteter, som en petit Maitre besidder. Vor tilfælles Ven Theodorus meener, at en petit Maitre allerbeqvemmest paa Dansk kunde kaldes en tobeenet Oldenborer, saasom fast ingen Dyr, sværme, støje og incommodere meere end saadanne Insecter. Men det Ord er ligesaa ufuldkommet som det forrige, ja end meere, ikke at tale om en Oldenborer støjer og incommoderer ikkun om Sommeren, da en petit Maitre derimod snurrer og incommoderer det heele Aar igiennem, og er meest forstyrret om Vinteren, naar de fleeste Opvartninger skee udi store Herrers Forstuer, og naar Spectacler eller Skue-Spill forestilles, hvorved Lejlighed gives at lade deres Qvaliteter rett fremskinne. Paa de første Steder ved deres ædle Fripostighed, alamodiske Klæde-Dragt, afpassede Skrit og andet, hvorved de stræbe at vise sig at være en Qvint Essence af et Lands Indbyggere, 122 og at de have udrøddet alt, hvad som haver mindste Overeensstemmelse med det, som er gemeent og borgerligt: Paa de andre Steder ved at decidere paa Skue-Pladserne udi alt hvad, som de høre og ikke høre, og som beskikkede Censores med en souveraine Myndighed at fordømme hvad som andre bifalde, og igien at bifalde hvad som andre finde Behag udi. Disse og adskillige andre Egenskaber, hvorved en petit Maitre distingveres fra andre Mennesker, foraarsage, at det er vanskeligt at finde et beqvemt Ord udi vort Sprog, og var det at ønske, at det var ligesaa vanskeligt at finde Personerne selv. Men paa deslige Creature haves et temmeligt Forraad, og er det ventesligt, at denne Æt aldrig vil formindskes, saalænge som frie Fart er imellem andre Stæder og Paris, hvorfra aarligen komme Recruter. Thi Paris er det rette Stæd, hvor saadanne Producter egentligen voxe, og hvorhen andre Landes Ungdom rejser for at udcopiere Origi-

at finde et beqvemt Ord, hvorved slige Personer kand betegnes. Til Slutning maa jeg antegne det, at
425 petits Maitres ere ikke lige dannede udi alle Lande: Vore Nordiske petits Maitres have udcopieret de Parisiske, saa at der er ingen anden Forskiel mellem dem, uden den, som kand være mellem Originaler og Copier. Udi andre Lande derimod findes stor Forskiel mellem de samme. En nye Autor haver viset hvormeget de Franske differere fra de Engelske petits Maitres. En Fransk petit Maitres Kiendemerke, siger han, er afpassed Klæde-Dragt, en pyntet Tale, liden Geist, megen Snak, og en Hierne udtømmet og blottet fra alt hvad som kand kaldes sund Sands. En Engelsk petit Maitre derimod distingveres ved en kort Peryk uden Pudder, ved et Tørklæde om Halsen i Steden for Halsklud, ved grov og gemeen Tale, ved at affectere den groveste og gemeeneste Almues Sæder og Levemaade; saa at en Fransk petit Maitre kand lignes ved en Abe, og en Engelsk ved en Biørn: Det synes i saa Maade, at begge arbejde paa at opføre sig saaledes, at man ikke skal tage dem for at være Mennesker. Saa vidt samme Autor, hvis Afrisning kand holdes at være gandske rigtig. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCLXXXIV. 426

Til **

Blant mine Latinske Epigrammata er et saa lydende:

Desine, Petre! mihi cantando optare qvietem,
Dormio, qvando taces, cum canis evigilo.

Dette Epigramma giorde jeg for at hævne mig over en Vægter, som ved sin hæftige Raaben om Natten forstyrrede min Hvile. Der er visse Incommoditeter, som man maa skikke sig i, efterdi de skee af en slags Fornødenhed. Jeg haver derfor aldrig dristet mig at tale derimod, jeg haver alleene ønsket, at disse Vægtere vilde moderere deres Stemme: Thi et er ved Lyd og Sang at give Aarvaagenhed tilkiende, et andet er at skryde som Esler, hvorudi ingen Fornødenhed er. Jeg siger, at jeg alleene saadant haver ønsket, saasom ved Bønner intet kand formaaes; thi, ligesom de der føre ikke uden Pølse-Snak have meest Begiærlighed til at tale, og de, som ere meest uduelige, ere begavede med meest Activitet, saa mærker man, at de, som have de fæleste Stæmmer, raabe allerstærkest. Jeg erindrer, at strax efter den store Ildebrand udi Kiøbenhavn, Stadens Magistrat anordnede, at Vægterne skulle raabe hvert 427 Qvarteer. Denne Anstalt var et Tordenslag for mig, helst, saasom jeg paa samme Tiid logerede udi et Hiørne-Huus paa gammel Torv: thi, saasom Torvets Cirkel var min Vægters District, og Conseqventer, saasnart han ved Raaben havde fuldendt sin circulaire Gang, Qvarteer-Timen var til ende, maatte han strax begynde paa nye igien, hvorudover jeg havde en Basso continuo uden Pauser den heele Nat igiennem. Dette

varede

varede dog til Lykke ikke længe, thi det er troeligt, at Vægterne selv ikke kunde holde det længe ud. Jeg vilde ønske, at enten jeg selv var lidt mindre delicat, eller at mine Naboer og Gienboer vare lidt meere, thi man belees ikkun, naar man besværger sig over Ting, hvorudi andre ingen Incommoditet finde. Jeg forbliver &c.

428

Epistola CCLXXXV.

Til **

Du skriver, at N. N. besværger sig over det Had, som jeg længe haver baaret mod ham, og at han siger, et hadefuldt Sind at være en Philosopho u-anstændigt. Han haver Rett, naar han afmaler Had med saadanne Farver: Thi det er en Last, som ikke alleene er en Philosopho, men et hvert Menneske u-anstændig: Men han tager Fejl, naar han tillægger mig saadan Last, og derudi lader see, at han vildfarer med de fleeste Mennesker, der confundere Had med Afskye, da der dog er stor Forskiæl imellem disse tvende Affecter: Det første er en Last, det andet en Skrøbelighed: Had er gelejdet med Begiærlighed at beskadige og at giøre Ondt: Afskye kan derimod bæres for een, som man ønsker alt Godt. Jeg laster en Løgner, jeg haver Afskye for en Praler, og jeg sveeder, naar jeg er i Selskab med en petit Maitre: Men deraf følger ikke, at jeg hader de samme; tvertimod min aabenbare Afskye, min Flugt giver tilkiende, at jeg intet Fiendtligt haver i Sinde, efterdi jeg ved saadan Opførsel ligesom desarmerer mig selv og vender Ryg.

Dette

Dette anfører jeg, endeel for at til intetgiøre den Beskyldning, som af N. N. er mod mig formeret, endeel og for at underviise dem, som herudi vildfare, og som confundere en lastværdig Action med en uskyldig 429
Passion. Jeg siger en Passion, saasom det er ikke andet end en Passion eller Lidelse, som et Menneskes Delicatesse fører med sig, og en uskyldig Passion, hvilken er ikke meere lastværdig end den naturlige Væmmelse, som Mennesker kand have for visse slags Spiser. At laste mig derfor, efterdi jeg haver en bestandig Afskye for N. N., er det samme som at ville sætte dig til rette, og sværte din Reputation, efterdi du daaner, naar du seer røde Beeder. Dette kand du tilkiendegive for N. N. og lægge dette dertil, at saasnart han renoncerer paa sin Forfængelighed, sin Pralen, sit Hykleri &c., jeg da gierne beqvemmer mig, ikke alleene til Omgiængelse, men endogsaa til Venskab, saa at han skal tydeligen see, at jeg aldrig haver hadet hans Person: Men at jeg alleene haver havt Afskye for visse af hans Qvaliteter, hvilke have virket hos mig ligesom røde Beeder hos dig. Jeg forbliver &c.

Epistola CCLXXXVI. 430

Til * *

Jeg blev forleden Dag spurdt af en petit Maitre, hvem jeg holdt for den beste Sangerske, enten Mad. Turcotti eller la Stella. Jeg svarede dertil, at jeg holdt A. for den stærkeste Musicus udi vor Musicalske Societet og B. for den beste Acteur paa den

Danske

Danske Skue-Plads; Han giorde derpaa en fortrædelig Mine, ligesom disse Cimbriske eller Jydske Navne skurrede i hans Øren, og sagde, at det var aldeeles ikke om dem som han bekymrede sig: Jeg svarede, at jeg ej heller bekymrede mig meget om de Personer, som han omspurdte: Han kunde da ikke andet end udtolke dette som en stor Vankundighed og Impolitesse, og spurdte med Forundring, om jeg ikke kiendte de Italienske Operatricer: Jeg svarede, at jeg vel udi disse Tider hver Dag haver hørt deres Navne: Men at Personerne vare mig aldeeles ubekiendte. Videre, sagde jeg, at saasom jeg ingen Behag havde i at høre disse Italienske Sangere og Sangersker, som skieldede, klamredes, snorke, græd̈ede og sukkede efter Tacten. Han sagde, at jeg maatte da have en særdeeles grov og underlig Smag, efterdi jeg skiønnede ikke paa saadant som charmerede andre. Jeg svarede, at jeg er gandske fornøyet med min Smag,
431 som jeg meener heri at være gandske naturlig, sagde derhos, at jeg fandt Behag i at høre en smuk Aria, og at jeg med Fornøyelse saadant paa Opera haver hørt; men at jeg væmmedes ved at høre en Tienner at fremgære sit Ærinde og Personer at klamres udi Sang efter Tacten. Han kastede da paa Nakken, sigende: I taler som en Jeppe paa Bierget eller en Erasmus Montanus. Jeg svarede: Og Monsieur taler som en Jean de France, eller Kløver-Knegt. Hvorpaa vi skiltes ad, og enhver af os blev ved sin Meening. Han moqverede sig over mig, og jeg moqverede mig over ham igien. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCLXXXVII. 432

Til * *

Jeg var nyeligen udi et Selskab, hvor der blev talet om C. K., som alle Nærværende berømmede for hans store Tienstagtighed; Saasom jeg kiender Personen, var jeg derudi eenig med de andre. Alleene D. C. tiede dertil stille, og ved sin Taushed ligesom gav tilkiende, at han ikke var gandske af Tanker med os andre: Jeg kunde ikke andet end forundre mig derover, helst eftersom jeg vidste, at ingen af Erfarenhed kunde give tilforladeligere Vidnesbyrd herom, og derfor tog mig den Frihed at spørge, om han ikke var eenig med Selskabet i saadan Dom? Efter nogen Betænkning brød han endeligen frem udi saadan Tale: Man maa vel see til, at man ikke confunderer tvende Egenskaber, nemlig Tienstagtighed og Facilitet. Jeg haver af adskillige Exempler, især af den Persons, som I berømme, lært, at man derudi maa giøre Forskiæl, og mærket, at Facilitet og Tienstagtighed ere vel tvende Dyder, som kand holdes at være hinanden nær beslægtigede, ja saa nær, at jeg ikke forundrer mig over, at de gemeenligen af de fleeste Mennesker confunderes: Men, at de dog ere 433 tvende Qvaliteter, som maa skilles fra hinanden, saa at de ikke kand staae under et Numer: En, hos hvilken der findes Facilitet, er den, der drives af en naturlig og medfød Lyst og Begierlighed til at giøre Tienester, saa at han uden at have for Øjene den Pligt, han er sin Næste skyldig, følger sin Natur, hvilken er ligesom en Vind, der driver ham frem: Og

er det i den Henseende, at den, der er begavet
med saadan Tilbøjelighed, ofte tiener i Flæng
alle Mennesker. En Tienstfærdig derimod følger
ikke altiid sin naturlige Tilbøjelighed, men ofte
drives til Tieneste af den Pligt, han finder
dertil, saa at han fører ligesom Kriig med sig
selv, og indvikler sig i ubehagelige Forretninger,
for at gaae sin Næste tilhaande. Den første
siger, naar han bedes om en Tieneste, **det giør
jeg med Fornøjelse.** Den anden siger: **Intet
er mig vanskeligere, og modbydeligere end at
giøre det, som af mig forlanges, men jeg maa
tvinge mig.** Sees saa heraf, at den første giør
Tieneste uden at raisonnere og ligesom en
Machine fremdrives af sine Hiul, saa at den
af ham bliver først hiulpen, som beder først
434 om Hielp, eller som forlanger en Velgierning,
hvortil Velgiøreren haver en naturlig Tilbøje-
lighed. Den anden derimod beviser Tieneste
med Skiønsomhed, og derudover consulerer
ikke saa meget sin Natur, som sin Pligt, hvor-
udover, naar det staaer ikke i hans Magt at
giøre meere end een Tieneste paa eengang, han
ikke tiener den Førstbedende, men den Meest-
trængende eller best Meriterende, ja at han
tiener helst den sidste udi een sig selv mod-
bydelig Forretning end den første udi Ting,
som ikke ere mod hans naturlig Tilbøjelighed.
Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, at
den første nægter intet hvad han vil, og den
anden intet hvad han bør nægte, saa seer man,
at den førstes Bereedvillighed ikke er af den
Merite som den sidstes Tienstagtighed, og at
hiin er ikke saa dydig Borger udi et Societet

som

som denne, thi, endskiønt begge bevise Tienester, saa ere dog Motiverne dertil ikke de samme: Dette, sagde han, vil jeg tydeligere forklare med Exempler. En haver stor Lyst til vist Arbejde og visse Forretninger, hvilket ellers er en Besværlighed og kiedsommeligt for andre. Han bliver ombeden af en Ven saadant at paatage sig, han beqvemmer sig dertil med største Villighed og derved faaer Navn af en tienstagtig Mand. En anden kand ikke holde paa 435
Penge som han ikke strax behøver, og anseer dem som u-nyttige og incommode Meubler, hvorudover han nægter ingen, som beder ham om nogle enten til Laans eller som en Gave. Saadant erhverver ham Navn af Gavmildhed, Tienstagtighed og Medlidenhed. Men, for at vide, om saadant Portrait er rigtigt, eller om slige Villigheder reise sig af en naturlig Facilitet, eller af en retskaffen Tienstagtighed, er fornødent at giøre Prøver udi Ting, som ere mod hans Inclination, og hvortil han ikke kand bevæges uden ved at tvinge sin Tilbøjelighed, og at føre Kriig med sig selv. Naar man nu til slige Tienester finder en bestandig Uvillighed, saa haver man det rette Portrait, og seer, at Facilitet udi at tiene, og at gaae tilhaande, er ikke det samme som Tienstagtighed. Saaledes, sagde han, er den Mand qvalificeret, som I saa høiligen berømme. Jeg siger dog ikke at Eders Lov-Sange ere ilde grundede, men alleene, at I giøre tvende Qvaliteter til een og den samme, som dog ikke ere een og den samme: Thi 20 Tienester, som giøres af en naturlig og medfød Facilitet, kand

kand efter moralsk Vægt ikke ballancere
436 mod een eeneste, som flyder af en retskaffen
Tienstagtighed, det er saadan een, som man
beviser mod sin Inclination for at efterkomme
sin Pligt. Dette, sagde han til Slutning, beder
jeg, at I gode Herrer ville nøjere eftertænke,
saasom der er ingen Character, hvorudi Folk
meere vildfare, og hvorudi de lættere kand tage
Fejl; thi Apparencerne ere hinanden saa lige,
at man uden Philosophisk Meditation ikke
kand see Forskiællen, og hvor meget større Priis
man maa sætte paa den eene Dyd end paa den
anden. Jeg kalder dem begge Dyder i Henseende til Virkningerne, men ikke de samme eller
lige Dyder i Henseende til Personerne, som øve
dem; Ligesom det er ingen stor Dyd at giøre
noget Godt, hvortil man selv haver naturlig
Inclination, saa kand det og ikke regnes nogen
til Merite at skye det som er Ondt, naar det
skeer af Fornødenhed. Saaledes er Ædrueligheed ingen Dyd hos den, som ikke kand taale
stærk Drik: At øve Almisse er udi sig selv priisværdigt, men ikke saa meget hos den, som giver
for ikke at incommoderes af de Bedendes
Raaben. Naar det skal være Dyd, maa det ej
allene være u-interesseret, men endogsaa øves
heller af Pligt end af naturlig Drift. Jeg skal
437 ved bedre Lejlighed forklare dette vidtløftigere,
saasom jo meere allmindelig en Vildfarelse er,
jo meere fornøden er saadan Forklaring; Thi
man berømmer her een for saadan Qvalitet,
som ham egentlig ej tilkommer, og den berømte
Person bryster sig selv af en Dyd, som han
meener at øve, og dog ikke besidder. Dermed
endte

endte han sin Tale, som jeg siden ved nøjere Betragtning haver fundet at være heel grundig og fornuftig. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCLXXXVIII. 438

Til **

Jeg var forgangen i Selskab med een af vores Landsmænd, som nyeligen var kommen fra Frankrige. Den samme talede med Hæftighed mod Eqvivoqves eller dobbeltlydende Ord, som vore Skribentere endnu betiene sig af. Da jeg spurdte ham, paa hvilket Fundament han fordømte alle dobbeltlydende Ord, og holdt dem for at vanhælde Stilen, svarede han, at de nu omstunder ere gandske forkastede i Frankrige: Hvoraf jeg mærkede, hans Principium var, at man bør rette sig efter de Franskes Stiil saavelsom efter deres andre Moder og Grimacer, og at det var fornødent at skiære sin Pen ligesom sine Klæder efter deres Gotfindende. Jeg sagde, at man hverken kand eller bør rette sig efter et saa ustadigt Folkes Smag, thi det kand hænde sig, at, hvad de i Aar fordømme, de ad Aaret igien kand ansee som store Zirater, og at en Benserade, som de nu foragte, formedelst de Klygter og dobbelte Ord, som han haver betient sig af, kand igien blive høit agtet, ligesom den gamle Klæde-Dragt, som de nu væmmes ved, kand igien blive højeste Mode; Jeg bekiender vel, at der haver været de Tider, hvorudi man haver giort Misbrug af dobbeltlydende Ord og Klygter, som de Franske nu betegne med det foragtelige Navn af

Lin. 7 og 2 f. n. Klygter, vittige Indfald.

439 af Turlupinader. Men jeg kand ikke see, med hvad Grund man gandske reent kand fordømme dem alle; thi den Afskye, som de Franske nu omstunder have derfor, er ikke et tilstrækkeligt Beviis, hvorpaa man kand grunde saadan Dom. Man seer jo, at de beste Latinske og Grædske Autores have ofte betient sig af dobbelt-lydende Ord, og at de meest polerede gamle Nationer have anseet visse Eqvivoqves som Zirater udi Stiil og Tale. Udi Christi egne Ord, nemlig: Lazarus vor Ven sover, jeg vil opvække ham, er jo en Eqvivoqve: Det er i mine Tanker best herudi at gaae en Middelvey imellem moderne Franske, der uden Grund forkaste dem alle, og Chineser, som gjøre saadan Misbrug deraf, at de efter Reise-Beskriveres Vidnesbyrd betiene sig af et Ord, som ofte betyder 20 Ting. De Franskes Egenskab er at forfalde til Extremiteter, deres Klæder var for nogle Aar siden alt for viide, nu ere de saa trange, at man ikke uden Møje kand faae dem paa Legemet. Lige saadanne Extremiteter haver man mærket udi deres Sprog, som de have mynstret og luget saaledes, at det er blevet tørt og mavert. Dette i sær sees af deres Skue-Spill, der bestaae udaf tørre Samtaler, som fast smage af ingen Ting: Thi de kiønneste Klygter og de netteste Eqvivoqves ansees nu som de hæsligste Pletter udi Sproget: Og, hvis nogen af Fornødenhed betiener sig af et Ord eller Expression, som nu er ikke i Moden, bliver det stedse gelejdet med en Undskyldning eller en S'il est permis. De Franske sige vel til deres Undskyldning,
440 at deres Sprog lider ingen Affectation. Men man kand sige, at de for at undgaae een Affectation, ere faldne i en anden; og at de kand ikke besmykke deres Reformationer udi Sprog, Sæder og Klæde-Dragt, uden med deres naturlige Ustadighed. En af deres fornemste

nemste Skribentere, nemlig M. Menage taler om dobbeltlydende Ord saaledes: Den som siger andet end det som han vil sige, siger ikke det som han siger, efterdi han ikke vil sige det. Han siger ej heller det som han vil sige, efterdi han virkeligen ikke siger det. Denne Menages Sentenz er højligen bleven admireret, hvorvel, naar man nøje eftertænker den, kand den ansees som en puur Galimatias: Thi enhver, som forstaaer et Sprog, forstaaer ogsaa en Eqvivoqve, som bruges i Sproget, og begriber ret den Talendes eller Skrivendes Sigte dermed. Min Herre vil, maaskee, hertil sige, at denne min Critiqve er for stærk, og at jeg derved kand bevæbne Franske Skribentere mod mig. Men det kand hænde sig, at, inden dette Brev bliver publiceret, den Franske Smag kand være bleven forandret igien, og at en Benserades, en Beautrus Klygter og Eqvivoqves ikke skurre meere udi deres Øren. Herpaa kand passe sig, hvad en vis Person sagde til Vaugelas, der arbejdede saalænge paa Curtii Oversettelse: Inden du er kommen til Ende med dit Arbejde, kand det Franske Sprog have faaet en anden Skikkelse. Ligesom jeg ikke bortkaster mine Klæder eller mine Musicalske Concerter, som ej ere meere udi Moden, efterdi 441
jeg haaber de kand komme i Brug igien, saa tager jeg ej heller i Betænkning, at bruge en Klygt eller et dobbeltlydende Ord, efterdi saadant kand have samme Skiæbne. Allermindst retter jeg min Smag efter een saa ustadig Nations Smag. Det er føjeligt nok, at vi lade os af vore petits Maitres, som komme fra Paris, bevæge til at forandre vor Klæde-Dragt, lader os ikke bevæges af deres Catechisationer udi fleere Ting, og ansee dem som autoriserede Catecheter ogsaa udi Tale og Skrifter. Jeg forbliver etc.

Epi-

442 # Epistola CCLXXXIX.

Til * *

Len god Ven visede mig nyeligen et Liig-Vers, som en Poët eller rettere en Versemager havde giort, hvorudi han berømmer blant andet den Afdøde, efterdi han havde holdet sig fra at skrive Bøger, og derudi ikke haver villet følge andres Exempler, som drive Kram med deres Skrifter. Han sagde derhos, at han var gandske forvisset om, at denne Critiqve sigtede paa mig, og søgte at opmuntre mig til at besvare Poëten efter Fortieneste, helst, saasom hans Producter ere saadanne, at ingen ringere Materie kand giøres til Skiemt. Jeg svarede dertil, at jeg bliver ved mit Forsæt, som jeg forhen ofte haver tilkiendegivet, nemlig at tractere slige Critiqver med den Foragt, som de fortiene: Og at jeg allermindst burde føre mig i Harnisk mod bemældte Person: Thi hans Sørge-Viise synes heller at indeholde en Satire end en Lov-Sang over den Afdøde, og man af Materien saavelsom Stiilen seer, at han haver giort et Liig-Vers over sin egen Reputation, og derfor fortiener heller at ynkes end at igiennemheigles. Fornuftige Folk, saavel uden- som inden-lands, dømme langt anderledes om mine Skrifter, for hvilke de meene, at jeg heller haver fortient Tak end Eftertale i mit Fædrene-Land, og alle ville derfor holde
443 for, at Poëten ved denne Critiqve ingen haver beskadiget uden sig selv. Dette kand min Herre tilkiendegive bemældte Person, med hvilken jeg veed at han haver nogen Kundskab, og derhos kiærligen formane ham, at han ikke oftere exponerer sig med at skrive Vers, og, hvis han er ikke meere lykkelig udi løs Stiil, at formaae ham til at lægge Pennen reent ned: Thi der-

derved vil han forbinde sig Publicum, og bevise Personen selv stor Tieneste. Jeg forbliver &c.

Epistola CCXC. 444

Til **

Jeg takker for din Skrivelse, hvorudi du lader mig vide, at du haver fæstet Boepæl udi Holsten, og priiser dig lykkelig derudi, at du haver faaet til Naboe en særdeeles behagelig Mand, hvilken haver frembragt sit Liv saaledes, at han haver en almindelig Approbation af Høje og Lave, saa at du haver ikke kunnet mærke, at han haver nogen enten hemmelig eller aabenbare Fiende udi den heele Stad. Denne Character, som du giver din Naboe, bekiender jeg at være heel prægtig. Men jeg forlanger aldeles ikke saadant Eftermæle; hvorledes samme din Naboes Opførsel og Levnets-Løb ellers haver været, derom kand jeg intet mælde, eftersom jeg haver ikke den Ære at kiende ham. Dette drister jeg mig alleene at sige, at den Character, som ham tillægges, tiener ikke til Beviis paa Fuldkommenhed: Men viser heller, at han haver elsket sig selv og sin egen Roelighed meere end sit Fædrene-Land og det gemeene Beste. Thi det er fast umueligt, at en fuldkommen dydig Mand og duelig Borger kand være uden Fiender, og Eftertale. Jeg haver paa andre Steder udi mine Skrifter mældet om Aristide, at hans Dyd og Redelighed var saa stor, at han førte Titel af den Retfærdige. Men at han med all den Retfærdighed dog havde saa mange Fiender, at 445
han

han maatte see sin Fæderne-Stad med Ryggen, han forestoed aldrig noget Embede uden at exponeres til Eftertale, undtagen eengang, da han lod alting gaae igiennem det grove Sold, da han af alle blev berømmet, saa at den almindelige Approbation grundede sig paa Efterladenhed udi hans Pligt. Man kand bevise saadant med utallige Exempler, saavel af gamle som af nye, saavel af forbigangne som af nærværende Tider. Jeg haver hørt tale om en vis Person, som var Med-Lem udi et stort og tallriigt Collegio. Samme Person var en fornuftig og heel civiliseret Mand, men derhos magelig og en stor Elsker af sin Roelighed. Denne Qvalitet foraarsagede, at han sielden lod sig indfinde udi Collegio, og de faa Gange om Aaret, som han var tilstede, tog sig vel vare ingen at contradicere, saa at han alleene med et høfligt Nik bejaede hvad de andre fandt for godt. Ved saadant Forhold erhvervede han sig sine samtlige Collegers Yndest, saa at ingen havde noget paa ham at sige. Blant de andre derimod, som ikke sovede paa deres Post, maatte een hede en Habrecht, en anden en Haar-Kløver, den tredie en Bulder-basse, den fierde en u-retfærdig, den femte en ukiønsom Mand ꝛc. Thi saaledes characteriserede gemeenligen den eene den anden. Men, naar blev spurt om Personen in Qvæstione, sagde alle eenstæmmigen: Det er en behagelig Mand, vi kand aldrig ønske os en bedre og fredeligere Collega: Thi vi have aldrig hørt et uqvems Ord af hans Mund; hvorudi de havde Rett, saasom han enten ikke bivaanede Forsamlingen eller ikke
446 talede de faa gange han var tilstede; Det gode Efter-mæle, som han ved saadan Opførsel havde forhvervet udi det Collegio, hvoraf han var et Lem, udspreedede sig efterhaanden over den heele Stad, saa at alle talede til Mandens Berømmelse, og ingen efterforskede Ad-

kom-

komsten dertil. Kort at sige: Man saae ham siden at giøre et Æres Trin efter et andet, saa at just de Egenskaber, som burde holdt ham tilbage, banede ham Vey til Velstand og Høyhed. Man vil ved nøye Efterforskning finde mange saadanne Exempler, og deraf lære, at een som udi et Societet haver erhvervet sig en almindelig Approbation, og som kand rose sig deraf, at han ingen Fiender haver, er just derfor ikke det værdigste Lem. Ligesom den, der haver mange Uvenner, er just derfor ikke den værste og uværdigste. Enhver, der opfører sig saaledes, at han haver intet uden Rett og Retfærdighed for Øjne, ingen Person anseer, ikke skyer sig ved at sige Sanden, og for ingen hykler, vil uden Tvivl bekomme fleere Fiender end Venner, med mindre man vil fingere sig en Platonisk Republiqve, hvorudi alle Borgere ere dydige. Jeg giver mig ikke ud for at besidde mange gode Qvaliteter: Men jeg kand sige og nogenledes bevise, at de Fiender og Eftertalere, som jeg haver, ere tilveyebragte hellere ved Dyders end Lasters Øvelse. Jeg haver aldrig vendet Kaaben efter Veyret, men været stivere udi Modgang end udi Medgang. Jeg haver ikke hyklet for nogen. Jeg haver ingen roset uden Aarsag, langt mindre oprettet Altar for Feyl og Laster: Men saadan er ikke den Vej, 447
hvorved Roelighed og en almindelig Approbation kand erhverves. Hvis jeg ikke havde haft meere min Pligt end min egen Roelighed og en almindelig Yndest for Øyne, havde jeg heller slaaet mig til Orkesløshed end til Arbeyde, eller i det mindste heller paataget mig behageligt end nyttigt Arbeyde. Jeg havde istæden for at skrive moralske Bøger, som ofte bide og saare, heller brugt min Pen til at commentere over gamle Autores. Jeg havde, i stæden for at skrive oprigtige og upartiske Historier, heller forfærdiget tørre Annales

og

og Slægte-Registere. I Steden for Skiemte-Digte giort Bryllup- og Liig-Vers, og i Steden for moralske Skue-Spill, skrevet forhexede Skaaler, Oracler eller Tragœdier, og derved kunde have havt den Lykke som andre der enten ved at giøre u-nyttige Ting, eller ved at giøre slet intet, have erhvervet sig almindelig Yndest, eller i det mindste ingen Fiender faaet: Men jeg vil gierne overlade dem Berømmelsen og en Reputation, som forsvinder med deres Død, og trøste mig med det Eftermæle, jeg kand vente efter min Afgang, naar Fiendskab og Jalousie ophører: Thi, endskiønt man efter Døden ingen Lov-Sange virkeligen hører, saa høier man dog udi Imaginationen hvad man haver i Vente: Tilmed kand jeg sige dette, at, endskiønt jeg havde villet gaae mange andres Vej og præfereret min Roelighed for min Pligt: saa have dog adskillige saavel fremmede som indenlandske Mænds idelige Sollicitationer mig ikke saadant tilladt: Thi, hvis nogle have søgt at skrække
448 mig fra Arbeyde, saa have andre retsindige Patrioter opmuntret mig at fremture derudi, og haver jeg allermindst været befriet for saadanne Opmuntringer udi min høje Alder, da Svaghed og Kræfternes Aftagelse kunde meest undskylde mig: At jeg haver soldt mine Skrifter som en vis Versemager haver beæret med den Titul af Høkkerie, er en gandske honnete Handel, helst saasom man mærker hvortil Arbejdets Frugter blive anvendte. Jeg forbliver &c.

Epistola CCXCI. 449

Til **

Du forlanger at vide hvad Nyt, som er forefalden her i Staden. Jeg haver i lang Tiid intet hørt, som fortiener at føres i Pennen: Maaskee vel et og andet Mærkværdigt er passeret, men saadant bliver mig ubekiendt, helst om Vinteren, da jeg i de kolde Maaneder maa holde mig stedse inde. Jeg haver vel imidlertiid Besøg af en og anden, men det er gemeenligen saadanne Personer, hvoraf ieg intet Tilforladeligt kand faae at vide: Alt hvad som jeg med Sikkerhed kand give Underretning om, er at give en Liste paa alle fornemme Liig, eftersom jeg boer ved det store Taarn, hvori Sang-Klokkerne hænge. Forgangen Torsdag blev begraven en Mand, om hvis Salighed Almuen her i Naboelauget ingen Tvivl bær, efterdi Sang-Klokkerne ginge for ham udi fulde 4re Timer, lige fra 2 til 6 Slet. Du vil vel sige, at jeg skriver dette for Skiœmt, ney: Jeg skriver det heller udi Vrede: Thi en saa langvarig Kimen kand nok bringe en studerende Person udaf Humeur, endskiønt han er mindre delicat end jeg er: Jeg bliver ellers heraf bestyrket udi den Character, som jeg haver antegnet hos vor Nation, nemlig, at den paa nogen Tiid er henfalden til Extremiteter, saa at den i ingen Ting kand holde Maade: 450
Mon en halv Times Kimen kunde ikke være nok? Mon man, for at beære de Døde, bør just dræbe de Levende? En Siæl behøver ikke nær saa lang Tiid til Himmelen, som den agende Post til Roëskilde. Jeg er ikke for at reformere; jeg ønsker alleene, at visse smaa Ting, som ere af ingen Nytte, men som føre alleene Incommodation med sig, reent bleve afskaffede eller i

det

det ringeste modererede. Jeg beder, at du vil andrage dette for Collegio Politico paa Landet, for at høre vore Provincial Stats-Mænds Betænkning, om herudi ikke behøvedes nogen Reformation, og, om denne Kimen kunde ikke saaledes blive modereret, at Klokkerne en halv Time alleene skulde spille for Folk af Borger-Stand, og en fuld Time for Adelen eller Characteriserede Personer: Dog saaledes, at Kirken og Organisten derved ingen Afgang leed. Derved vilde de Levende finde sig meget husvalede, og de Døde vilde ikke have et Ord derimod at indvende. Nogle meene, at den Skik at lade Klokkerne ringe over de Afdøde, rejser sig deraf: Man holdt fordum fore, at saasom Klokkerne vare indviede og døbte, man ved deres Lyd kunde fordrive onde Aander: Hvorover man plejede at ringe med Klokkerne, naar de Syge laae udi sidste Aande-Dræt. Dette er siden forvandlet til den Sædvane, som endnu varer, at lade ringe ved Begravelser. Jeg forbliver &c.

451

Epistola CCXCII.

Til **

Jeg haver paa et Sted udi mine Skrifter giort nogle Anmærkninger over den Engelske Nation, og viset hvormeget de nu værende Engellands Indbyggere differere fra deres Forfædre fast udi alle Egenskaber. Jeg haver fornemmelig tilskrevet saadant den Blanding som er skeet med de Normanner, hvorved Landet er bleven omstøbt i en anden Form, saa at Frygt og Agtsomhed er bleven omvendt til Dristighed,

og

og Fejghed til Stridbarhed. Thi de fornemmeste nu værende Engelske Familier nedstamme fra de første Normanner, saa at det Normanniske Blod løber endnu igiennem deres Aarer. Dette bør være hver bekiendt, som ikkun løseligen haver igiennemlæst den Engelske Historie: Thi enhver veed, hvilke mærkelige og mange Forandringer Engelland haver været underkasted og Landet nu haver været regiæret af Britanniske Konger, nu af Romere, nu af Anglo Saxiske, nu af Danske og endelig igien af Normanniske Regentere: Men saa have anmærket dette, at Regieringen efter saa mange Forvandlinger er ligesom ved Circulation kommen til de gamle Britannier eller Landets første Indbyggere igien. Dette kand giøres beviisligt, naar man vil tilstaae det, som man ikke vel kand nægte: Nemlig, at Henricus 7. er Stam-Fader til de nu regierende 452
Konger. Samme Konges Slægte-Register er dette: Den stridbare Konge Henric den 5., som undertvang Frankrige, blev giftet med den Franske Princesse Catharina, af hvilket Ægteskab blev avlet Henric 6. som succederede Faderen i Regieringen. Efter Henrici 5ti Død giftede hans efterladte Dronning sig med en Valsk eller gammel Britannisk Ædelmand, nemlig Owen Tudor, og, saasom Henricus 7. den nu regierende Families Stam-Fader nedstiger af dette Ægteskab, seer man at de nu værende Regentere ere Britanniske eller Walske Konger: Thi den Engelske Historie viser, at, da de Anglo-Saxer bemægtigede sig Landet, dreve de de gamle Indbyggere til det Stykke eller den Strimmel af Riget, som nu kaldes Wales. Henricus 7. var saaledes en Sønne-Søn af den gamle Britanniske eller Walske Herremand Owen Tudor og consequenter ere de efterfølgende Konger af gammel Britannisk Stamme, hvorudover de ogsaa udi Historien kaldes Regentere af

det

det Huus Tudor, og kunde de føre samme Navne
indtil denne Tiid; thi, endskiønt de sidste Regentere have
ført Navn af det Stuardske og Hannoverske Huus,
saa needstige de dog alle fra Henrico 7. eller Tudor,
om ikke paa Fædrene, saa dog paa Mødrene Side.
Høistbemeldte Henricus 7., som bør holdes for de
efterfølgende Engelske Kongers Stam-Fader, er en af de
navnkundigste Engelske Konger, saasom han giorde Ende
paa de borgerlige Krige, som længe havde varet imellem
453 de tvende Huuse af York og Lancaster, thi udi ham
siges at være foreenede samme tvende Huuse, som ellers
betegnes med den hvide og røde Rose, efterdi han blev
giftet med den Yorkiske Princesse Elisabeth, og selv
regnede sig paa Møderne Side af det Lancasterske
Huus: Men, som den Lancasterske Princesse, af hvilken
han needstiger, var ikke ægte, saa kand man sige, at
hans Rett til Cronen grundede sig paa hans Sejervin-
dinger og Thronens langvarige Besiddelse, item hans
vise Regimente: Jeg siger hans vise Regimente, thi han
er bleven kalden den Engelske Salomon. For hvilken
Titul han dog haver fornemmelig at takke hans Historie-
Skriver Verulamis, hvilken haver afmalet ham som
et Mynster for alle Regentere; dog seer man af andre
Skribentere, at han hellere haver fortient Navn af en
listig end en viis Regent. Thi hans Politic bestoed i
at beskytte sig selv mod sine Fiender, uden at arbejde
paa at giøre sine Undersaatter lyksalige, hvorudover han
ogsaa var heller hadet end elsket. Hans Regierings-
Konst bestoed og i at holde Ballance imellem Stæn-
derne i Parlamentet, og at holde vedlige den Ja-
lousie, som regierede imellem Adel og Almue, hvorpaa
han grundede Regieringens Styrke, som jeg tilforn udi
mine andre Skrifter haver viset: Thi det var i den
Henseende, at, da han mærkede, at de høje og lave

Stænder

Stænder foreenede sig sammen, for desbedre at holde Stand mod den Kongelige Magt, han befoel at de Store, som gemeenligen opholdte sig udi Provincerne, for at insinuere sig hos Almuen saavel ved daglig Omgiængelse som ved Ægteskab, skulde begive sig til 454
Hove, foregivende, at han behøvede deres Nærværelse: Udi hvilken Maxime hans Efterkommere have fuldt ham: Hans andet store Stats-Greb var, at mage det saa, at de, som af Almuen bleve udvaldte til Lemmer af Under-Parlamentet, vare saadanne, om hvis Stemmer det Kongel. Huus kunde være forsikkred. Til denne Hoved-Maxime havde forhen lagt Grundvold tvende foregaaende Konger, nemlig Richard 2. og Henric 4., hvorved de havde erhvervet sig fast en u-omskrænket Myndighed. Thi, naar de Engelske Konger kand mage det saa, at de ere forvissede om de fleeste Stemmer udi Parlamentet, bliver deres Myndighed større, og i det ringeste, sikkrere, end andre souveraine Regenteres, efterdi de kand giøre alt hvad de ville uden Ansvar og uden Eftertale, saasom all Skylden kastes paa Parlamenterne, det er paa det heele Folk, som de forestille, saa at det maa hede, naar en Uheld skeer, og Skaar giøres udi Privilegier, at den heele Nation selv haver samtykt derudi. Man skulde vel hertil sige, hvorledes var det mueligt for Regieringen, at forbinde sig saa stort Antall af Parlaments-Herrer, helst udi det Nedre Huus, hvortil Lemmerne beskikkes ved meenige Mands fri Vall; men Erfarenhed viser dog, at saadant ofte er udvirket ved at lade Penge hemmeligen uddeele iblant Almuen førend Vallet skeer. Bemældte tvende Konger betienede sig af et andet end sikkrere Middel, i det de forbunde sig de saa kaldte Cherifs eller Øvrigheds Personer, som præsiderede ved Electionerne, og formaade samme Cherifs til at sætte paa deres 455
Liste

Liste de Lemmer, som ikke havde de fleeste Stemmer, og er det Aarsag, at man siden haver fundet nødigt, paa nye at holde Mynstring, og at examinere den Omgang, som ved Electionerne er brugt. Saadant viste Henricus 7. fortræffeligen at føre sig til Nytte, saa at han i den Henseende haver fundet fortiene Titul af en Politisk Konge, skiønt ikke af den Engelske Salomon, som ham af ovenmældte Historie-Skriver gives. Jeg forbliver 2c.

456

Epistola CCXCIII.

Til * *

Min Herre skriver, at han med Fornøjelse haver læst den ham skikkede Dissertation de Idea Iuris Consulti, og at han dømmer, at Autor haver Ret derudi, at ingen kand siges at være en retskaffen Iurist, med mindre han er en Polyhistor, og er dreven udi alle Slags Videnskaber; ja vist har han Ret, men ikke anderledes end alle andre, der henfalde til samme Charlatanerie; thi man merker, at enhver praler med sit Videnskab, og vil giøre det til det vigtigste og vanskeligste: og enhver kand hitte paa samme Argumenter til at bestyrke saadant med. Det er med slige Folk Moliere skiemter udi den Borgerlige Edelmand, naar han forestiller en Philosophum, en Musicant og en Dandsemester, hvoraf enhver holder sit Videnskab for det vigtigste og ædelste. Jeg kunde tage mig paa efter ovenmeldte Iurists Exempel at bevise, at enhver Konstner, enhver Haandverksmand, ja

en

en Skoemager, naar han vil passere for en retskaffen
Skoemager, bør være Polyhistor, og at han ikke kand
siges at forstaae sit Haandverk, med mindre han er
dreven udi alle Slags Videnskaber. Min Herre meener
vel, at dette vilde blive noget vanskeligt. Det er vel
vanskeligt, men dog ikke umueligt. Hør engang, hvad 457
man i en Hast kand anføre til at forsvare saadan
Paradox: En retskaffen Skoemager maa tilligemed
være en Philosophus; thi, hvis han ikke er natur-
kyndig og verseret udi Physica, kand han blive be-
dragen med Læer og Huder. Der behøves jo Natur-
Kundskab til at dømme om Huders Qualitet og Dyg-
tighed? han maa og vide, hvilket Læer meest krymper og
udvider sig, og derefter indrette sin Læst, og giøre Skoe
meer og mindre snevre. En Skoemager maa og til-
deels være Theologus; saa at han veed at giøre
Forskiel imellem Religions-Secter: Thi eet er at
arbejde for en Orthodox, som vil have tynde og
undertiden forkeerte Saaler, efterdi han bruger ofte sine
Fødder til Dands; et andet er at giøre Skoe for en
Kiætter, sær en Fanatico, som fordømmer Dands, og
heller vil have stærke Saaler, for med des større Efter-
tryk at kunne træde paa Verdens Forfængelighed. Det
er og fornødent, at en Skoemager haver Kundskab udi
Historier: Thi det er af Dag-Registere og Erfarenhed
han lærer, hvilke Folk han maa creditere eller ikke
creditere; og, saasom Historien er speculum vitæ,
der viser af foregaaende Ting, hvad man maa slutte
om tilkommende, og af andres Exempler erindrer, hvor-
ledes man skal tage sig selv vare; saa seer han der af,
at til store Herrer ikke maa giøres megen Credit, og
slet ingen til fremmede Ministrer, efterdi de første ere
langsomme med Betaling, og de sidste kand forsvare sig
med Folke-Retten. Mathematiske Videnskaber ere
absolut

Lin. 1, retskaffen, dygtig.

458 absolut fornødne for en Skoemager; thi intet Studium haver meere Overeensstemmelse med en Skoemagers Profession: Hans Læst, hans Syl, hans Maal eller Skoemager Grad-Stok, ere alle geometriske Instrumenter; saa at en habile Skoemager kand ansees som en Archimedes udi Mignature. En Skoemager maa ogsaa være vel dreven udi Philosophia morali, og ingen Læsning er ham meere fornøden end Senecæ Tractat de Ira, som viser, hvorledes man maa bevæbne sig med Taalmodighed: Thi af alle Haandverks-Mænd er ingen, hvis Arbejde bliver meere mynstret og igiennemheglet end [en] Skoemagers. Den ringeste Fold paa en Skoe sætter en Petit Maitre udi Fyr og Flamme; thi, saasom nette Skoe ere en ung Cavaliers største Ære, saa pardonnerer han ikke mindste Fejl eller Rynke, som derpaa kand findes; og, hvis end ingen er, meener han dog at see dem, og derudover udøser sin Galde mod en fattig Skoemager. Her kommer da den moralske Philosophie til pas; thi det er fornødent, at en Skoemager dagligen er bevæbnet med en spartansk Taalmodighed, saa at han lader et Skields-Ord gaae ind af et Øre og ud af et andet, uden at besværge sig derover, undtagen at det gaaer ud til Hugg og Slag, da han maa søge sin Tilflugt til Lands Lov og Rett; i hvilken Henseende det er fornødent, at han og maa være Jurist. Saasom en Skoemager dagligen omgaaes med Beeg og Tiære, saa maa han ogsaa have Kundskab om Medicine: Og meenes der, at en Skoemager først haver aabenbaret det store Panacéum eller den ædle Tiære-Cuur,
459 hvorved alle Sygdomme fordrives. See her forestilles min Herre en Idéa boni Sutoris efter samme Methode, som ovenmældte Jurist betiener sig af, og som adskillige andre have brugt, der prale-med deres Videnskaber.

skaber. Det samme, som jeg haver giort med en Skoemager, tilbyder jeg mig og at giøre med en Dandsemester, om min Herre det forlanger, og med samme Lethed vil vise, at han ogsaa bør være Polyhistor. Men det er nok skiemtet paa eengang. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCXCIV. 460

Til * *

Udi den Sammenligning, som jeg i mine Latinske Epistler haver giort imellem de 2de store Historie-Skrivere P. Daniel og Rapin Thoiras, meener min Herre, at jeg haver vildfaret, efterdi jeg synes at have præfereret den første Skribent for den sidste. Min Erklæring herpaa bliver denne, at saadant er kun skeed udi visse Poster, som jeg specificè haver tilkiendegivet. Jeg haver dømt, den Engelske Historie at være meere upartisk. Jeg holder for, at faa Historier ere meer tilforladelige end Rapins, saavidt den grunder sig paa Rymers Archiv Documenter. Anderledes er det med den Deel af hans Historie, nemlig den gamle og den nye, hvortil han ingen Hielp haver havt af publiqve Actis: Thi derudi citeres ikke uden trykte Triviale og almindelige Historier, og lader Autor sig tidt nøje med alleene at anføre samme Skribenteres Navne, uden at nævne Skrifterne, end sige Bøger og Paginas; hvilket er en stor Efterladenhed udi en Historie, som skal holdes for et Mesterstykke: og kand det give Anledning at tvivle, 461
om

om M. Rapin med Fliid haver læſet de Autores, hvis blotte Navne han alleene i Bredden anfører. Intet af dette kand forekaſtes P. Daniel, der haver betient ſig af de rareſte Memoires og Manuſcripter, ſom han haver kunnet overkomme, og hvilken over alt citerer Bøger og Paginas, hvorved Læſeren gives Leylighed at randſage Kilderne ſelv. Det er i ſaa Maade klart, at den Franſke Hiſtorie haver koſtet langt meere Umage at ſammenſkrive end den Engelſke. Thi den førſte Autor er overalt meere omſtændig, og udi den ældſte og nyeſte Hiſtorie meere tilforladelig end den ſidſte, hvilken jeg ellers admirerer for hans Upartiſkhed og Skiønſomhed, holdende for, at hvis han alleene havde befattet ſig med den Deel af den Engelſke Hiſtorie, ſom grunder ſig paa de trykte Archiv-Documenter, havde det blevet et Verk, ſom faſt intet andet kunde lignes ved: Thi man kand frit derefter corrigere alt hvad ſom anderledes findes anført udi andre ſaavel Franſke ſom Engelſke Hiſtorier. Rapin haver blandt andet givet mig Oplysning udi en Ting, ſom findes udi P. Daniels Hiſtorie ſaaledes, at den ſynes faſt ubegribelig. P. Daniel tillegger Kong Ludvig XI. en Stats-Fejl, ſom han ſelv højligen forundrer ſig over, efterdi den ingen Overeensſtemmelſe haver med ſamme liſtige Konges anden Opførſel. Autor ſynes herudi at være gandſke forvildet, og veed ikke at henføre bemældte Stats-Fejl uden til viſſe ſærdeeles Capricer og U-lejligheder, ſom fandtes hos Ludvig XI. Men,
462 ſaaſom Hiſtorien viſer, at, endſkiønt han lod ſee Bizarrerier udi de fleeſte af hans Gierninger, ſaa var han dog ſig altiid ſelv liig, naar der handledes om at befordre hans Intereſſe, og bliver derfor Knuden i ſaa Maader ej opløſet. Hiſtorien er denne: Efter den Burgundiſke Hertugs Caroli Audacis Død, faldt

Bur-

Burgundien med alle de Provincier, som nu befattes under det Navn af Nederlandene, og som udi Vigtighed kand settes mod et anseeligt Kongerige, til hans eeneste efterladte Dotter Maria. Princessen blev strax tilbuden den Franske Dauphin; ved hvilket Ægteskab Frankrig havde kunnet blive bestyrket med saa mange rige og anseelige Lande. Men Historien siger, at Kongen var denne Gang saa forblindet, at han heller vilde forsøge at vinde en Deel af disse Provincier ved Magt, end at modtage dem alle uden Sverd-Slag. Ingen Forblindelse kunde være større, og ingen Opførsel ubegribeligere, helst hos en Konge, hvis Hof paa de Tider var den største Stats-Skole. Men Sagen giøres nogenledes begribelig af Rapins Historie, hvoraf man seer, at Kongen da havde bundet sine Hænder, i det han havde bortlovet Dauphin til den Engelske Princesse Edvardi 4. Dotter. Dette Løfte, hvorom han ofte havde givet Forsikkring, var tilstrækkeligt nok til at holde ham tilbage, saasom der paa de Tider var ingen Konge, som han meere frygtede sig for end Edvard 4. og var det i den Henseende han tilbød sig at deele de Burgundiske Provincier med ham. Jeg kunde anføre adskillige andre saadanne Exempler, dog bliver jeg ved det Portrait, som jeg forhen haver giort over 463
disse tvende Historier, og kand ingenlunde bifalde de partiske Critiqver, som i visse Journaler findes over P. Daniel, hvis Historie med alle de Fejl, som derudi antegnes, dog bør holdes for een af de vigtigste og anseeligste, som nogen Tiid er kommen for Lyset. Jeg forbliver etc.

464 # Epistola CCXCV.

Til **

Jeg haver ofte i mine Skrifter tilkiendegivet, at man intet Menneske bør foragte, og at man ikke bør holde en Person gandske uduelig, efterdi han findes ubeqvem til visse Forretninger, saasom Erfarenhed lærer, at han kand blive en nyttig og duelig Embeds-Mand, naar han kommer paa sin rette Post. Jeg haver ogsaa viset, at man ikke maa giøre alt for stort Væsen af de saa kaldne store Hoveder, og bilde sig ind, at, eftersom de skinne og figurere udi visse Forretninger, de derfore kand opfylde alle. Jeg haver kiendt en Mand, der bragte sig i Anseelse ved adskillige Embeder, som han med en ugemeen Færdighed øvede. De fleeste dømte deraf, at Naturen havde dannet ham til Alting. Jeg derimod, som nogenledes havde udstuderet Mandens Egenskaber, maaskee, bedre end han selv, dømte anderledes derom, holdende for, at han udi visse Forretninger kunde tabe hans heele Reputation. Jeg siger, at jeg maaskee kiendte ham bedre end han kiendte sig selv: Thi Tiden udviisede, at han af Mangel paa egen Kundskab, indvikleде sig omsider udi Forretninger, hvorved min Spaadom blev opfyldt, og hvorved hans forrige store Reputation leed Skibbrud. Thi, saa stor Anseelse, som han havde erhvervet ved at concipere,
465 skrive og tale, saa meget deraf tabte han, da han kom til at sidde paa et Dommer-Sæde; saa at han selv mærkede, at eet er, hastigen at begribe en Sag, et andet at fælde en grundig Dom derudi: Ja dette var saa kiendeligt, at en vis Justits-Mand, hvis Ven han ikke var, da han hørte hans Død, sagde sig derved at have meere tabt end vundet, saasom hans Embede vilde blive be-

svœrligere end forhen, efterdi han udi den Afdødes Levende-Live ikke havde nødig at bryde sit Hoved med en Sag, vel vidende, at han traf ret, naar han dømte lige tvert imod samme Person. Dette anfører jeg ikke, for at criticere den Afdøde; thi jeg haver aldrig bemœnget mig med Personalia: Critiqven er ej heller til Forkleinelse. Den sigter alleene til at give Oplysning udi en Materie, hvorudi ofte vildfares. Hvis jeg ellers i anden Henseende dette havde anført, kunde jeg nogenledes undskylde mig med Ret af Represſalier, og enhver, som er kyndig udi forhen passerede Ting, vilde dømme, at jeg end havde vœret moderat nok. Hvad jeg med Upartiskhed siger herom, er dette, at den anførte Justits-Mands Critiqve er vel outrered, men dog ikke gandske ugrundet: Thi den afdøde Person var gemeenligen ikke lykkelig udi sine Domme. Saasom Manden i Almindelighed ikke var meget elsket, saa søgte de fleeste at henføre de ugrundede Domme heller til Partiskhed, Egennytte og Passion end til Ukiønsomhed. Men jeg dømte stedse anderledes derom, hvilket adskillige levende Folk endnu med mig kand vidne, og deraf have lœrt, at ligesom jeg kand modsige dem der tillegge enten mine 466
Venner eller mig selv uforskyldte Meriter, saa kand jeg ogsaa tage mine Uvenners Parti, naar jeg mœrker, at de Domme, som over dem fœldes, ere ugrundede. Jeg siger derfore endnu, som jeg tilforn haver sagt, at saadant maa heller tilskrives en naturlig Ubeqvemhed, end Forsœt og Partiskhed, saasom jeg af adskillige andre Exempler haver mœrket, at en stor Secretaire kand blive en gandske maadelig Dommer; ligesom den habileste Acteur kand tabe sin Reputation, naar hannem gives, eller han selv paatager sig en ubeqvem Rulle. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

467 # Epistola CCXCVI.

Til * *

Jeg takker for sidste Skrivelse. Du mælder derudi, at du nyeligen haver været i Selskab med en ung Cavallier, der talede hæftigen mod vore Skue-Spill, saavel Originaler, som Molieres oversatte Comœdier, som forestilles paa vor Skue-Plads, og at han dog erklærede derhos, at samme Comœdier kunde være meget gode paa de Tider, som de først ere skrevne, men at de passe sig aldeles ikke paa vor Alder, saasom Smagen er gandske bleven forandret udi Frankrige. Jeg mærker heraf, at dette Kiætterie begynder ogsaa at tage Overhaand udi Provincierne. Jeg kalder det Kiætterie, og regner det iblant et af de selsomste, og som meest kand bringe et orthodox Blod i Bevægelse, og kand jeg sige, at, saa lemfældig som jeg er mod andre Kiættere, saa ivrig er jeg mod disse vore Parisiske Catecheter og Petits Maitres. Jeg haver Medlidenhed med de første, efterdi de holde det for en Pligt at forkaste Lærdomme, som de meene at stride mod Skriften og Fornuften, men giver intet Qvarteer til de sidste, efterdi de renoncere paa deres egen Fornuft, og grunde deres Smag alleene paa Parisiske Petits Maitres Phantasier. De meene dermed at vise sig meere klarseende end andre, skiønt intet kand
468 tiene til større Beviis paa Stupiditet: Thi, at rose uden at smage, at troe uden at begribe, og at tale uden at tænke, er noget som nærmer sig til Mechanismum, og som kand skille en ved Borgerskab udi alle menneskelige Societeter. Thi hvad kand tiene til større Beviis paa Stupiditet end at ville sige: det er ikke Skik meere udi Paris at sætte sin Hatt paa Hovedet

udi

udi Frost-Vejr, eller: det er ikke Mode meer at sige hvad meenes ved det Franske Hoff, derfor maa det ogsaa her afskaffes. Du vil maaskee sige, at min Orthodoxie herudi gaaer for vidt, og at jeg optændes af en Persecutions Geist, som jeg ofte haver lastet hos andre. Jeg kand med Taalmodighed høre vildfarende Meeninger, naar de belægges med Argumenter enten stærke eller svage; men at høre Folk bryste sig af daarlige Meeninger alleene, efterdi de ere udi Moden, og ligesom tilstaae, at de ville vildfare, alleene for at giøre visse andre Mennesker Selskab, er noget, som er utaaleligt: Dog gaaer min Intollerance ikke videre end at belee deslige Mennesker. Til deres Forsvar kand vel giøres saadan Indvending: Frankrige er et polered Land, og Paris er en Stad, hvorudi galante Videnskaber meest have floreret: Det er der, hvor Skue-Spill allerførst ere satte udi ret Form, og hvor man haver seet de største Poëter, Comœdie- og Tragœdie-Skrivere. Efterdi det nu er klart og af andre Nationer tilstaaes, saa kand man jo ikke regne det vore unge Cavalliers til Last, om de søge at udcopiere hvad som de der udi deslige Ziirligheder see at være forestillet, og det efter gamle Nationers
Exempel, hvilke fordum rejsede til Athenen, hvor 469
de lode sig ligesom fornye, og derfra komme tilbage omstøbte i en anden Form. Men man maa herved anmærke dette, at de Parisiske Petits Maitres, saasom Theatra fornemmeligen af dem underholdes, have paa nogen Tiid spillet Mestere, og tvunget saavel Autores at skrive, som Acteurerne at agere efter deres Hoveder, og at rette dem efter deres u-rimelige Smag. Derover haver jeg selv dagligen hørt fornuftige gamle Pariser at besværge sig, og alle have ønsket at see de gamle Skue-Spil igien fornyede og bragte i den

Form

Form igien, som de havde udi Molieres Tiid. De have alle for mig bekiendt de nu brugelige Skue-Spills Maverhed, og tilstaaet, at de nye Stykker, som nu giøres, ingen Lignelse have af Skue-Spill, saasom derudi findes hverken Historier, vel udførte Characterer, bevægelige Catastropher eller den Festivitet, som haver giort Plauti og Molieres Comœdier saa behagelige. Jeg haver sagt, at de Parisiske Petits Maitres have giort sig Mestere af de Franske Theatris, og det ved tvende Midler: Thi først, saasom de have meest Penge at udøse, saa underholdes Skue-Pladserne fornemmeligen af dem. For det andet mage de det ved deres Bulder og Piben, at et godt Stykke, som ikke er efter deres selsomme Smag, bliver forkastet, og at Acteurerne i Begyndelsen eller midt udi Actionen maa ophøre. Jeg fordømmer ikke Parisiske Rejser; thi Paris er en Stad, hvorudi man kand lære meget Godt: Men vore unge Herrer rejse ikke did hen for at omgaaes med fornuftige Mænd og Philosophis, efter den
470 Romerske Ungdoms Exempel, som udi saadant Forsæt begav sig til Athenen: De rejse didhen for at converſere Stadens petits Maitres; disse ere deres Lærere og Professores, af hvis Omgiængelse de støbes udi saadan Form, at de komme gandske vanskabte til Fæderne-Landet igien; saa at man kand sige, at de rejse til samme Stad ikke for at forfremmes udi Videnskaber, men for at udcopiere Ungdommens Daarligheder, som der findes, og hvilke fornuftige Parisier selv ansee som Originaler af Daarlighed, ja som fordærvelige Insecter, der hindre og ødelegge alt hvad som er godt og sundt. Det er derfor ingen Under, at vore unge Personer, som med saadanne Maximer komme tilbage, vrage alt hvad som de see og høre udi Fæderne-Landet, og kand man derfor let begribe, hvi de sættes i Bevæ-

bægelse

vægelse af saadant Skue-Spill, som Jean de France, hvorudi de see deres Daarligheder livagtigen afmalede, og hvoraf de lære, hvor ilde de have anvendt deres udenlandske Rejser. Jeg holder for, at samme Comœdie kand ikke spilles for ofte. Jeg holder ogsaa for, at Spectacler aldrig kand komme i Stand igien, med mindre den Smag, som man havde i Molieres Tiid, igien fornyes, og med mindre samme store Comœdie-Skrivers Skue-Spill blive en Plan for andre Autores. Det er saadan Plan, hvorefter jeg mig udi mine Skue-Spill haver rettet, og det er den Smag, jeg haver søgt igien at fornye, hvilket saavel udenlandske som indenlandske Folk haver lagt mig til Berømmelse. Jeg haaber derfore, at min Herre ikke lader sig bevæge af vore unge Dansk-Franske Cavalliers Critiqver, og forandrer sin 471
Smag derefter; thi ingen er mindre competent Dommere end Personer, som føre Pølse-Snak udi ziirlig Stiil, som tale uden at tænke, og hvilke man kand ansee som et Slags Machiner og Marionetter, hvilke heller bør tiene os til Divertissement end ansees som autentiqve Lærere. Dette Brev beder jeg dog, at min Herre ikke fremviser til nogen; thi jeg vil heller have et heelt Regiment Dragoner paa Halsen end een eeneste petit Maitre. Hvad jeg ellers herom haver skrevet, er af en Patriotisk Iver, hvilken jeg, desverre, ikke kand skille mig ved, hvor meget jeg end arbejder derpaa. Dersom jeg vidste at der paa Apotheket var nogen Recept, hvormed saadan Iver enten kunde forkølnes eller fordrives, skulde jeg tilkiøbe mig den, hvor dyrt den end kom til at staae. Jeg forbliver etc.

---

472 # Epistola CCXCVII.

Til * *

Min Herre siger, at intet findes udi mit sidste Skrift, hvorover jo Personer af alle slags Stænder og af alle slags Secter have stødet sig. Han meener, at det er ubetænksomt og farligt at legge sig ud med heele Verden, og at en fornuftig Skribent bør alle Tider see til at vinde Venner udi et Parti, som kand forsvare hans Skrift imod et andet Parti; thi det heder: Divide & Impera. Om det er saa farligt, som min Herre meener, skal jeg ey kunde sige. Hvis det er farligt, saa er det dog honnet, og viser en redelig Skribents Characteer, item, at han intet haver for Øyne uden det, som han meener at være Sandhed, ja at han efter de fleestes Exempler ikke foresætter sig at forsvare visse herskende Meeninger, og derved lader see, at han heller agerer Advocat end Lærer. Naar et Skrift er saaledes forfattet, at Lærdommene, som derudi findes, ere belagde med Argumenter, men derhos saaledes, at alting er ikke alle og enhver tilmaade, saa kand intet siges en Skribent meere til Berømmelse. Jo rarere Skrifter af den Natur ere, jo meere Priis bør derpaa sættes; Erfarenhed viser alleene, at Skribentere gemeenligen ikkun arbejde paa at forsvare
473 det Parties Lærdom og Meening, som det eengang haver slaget sig til, og at de fordybe sig saaledes derudi, at de ikke kand see den Sandhed, som de foregive sig at søge, eller som de virkeligen efterlede. Den Critiqve derfor, som jeg hører at være falden over mit Skrift, kand ikke andet end være mig heel behagelig; thi, saa ofte man laster en Skribent, efterdi han skriver ingen udi alting til Behag, saa ofte, skiønt imod sin Villie, roser man

Skriftet

Skriftet og tillegger Skribenten en Characteer, hvormed han bør være fornøyet. Jeg haver paa visse Steder udi mine Skrifter viset, at alle gamle Philosophi ved deres Lærdomme ikke have søgt saa meget at undervise, som at forsvare visse af dem antagne Lærdomme, indtil der omsider opreysede sig de saa kaldede Eclectiske Philosophi, hvilke ikke vilde binde sig til noget vist Parti, men toge sig for uden Præjudicer at efterlede Sandhed, hvorved foraarsagedes, at de ingen Sect skreve til Maade. Saadan er ogsaa mit Forsæt, hvorudover jeg og haver samme Skiebne. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCXCVIII. 474

Til * *

Du skriver, at B. K. haver i Sinde at lade trykke de beste og ziirligste Taler, som han haver holdet for Retten udi den Tiid, han haver været i Advocat-Embedet. Kiære! Raad ham derfra, thi de ziirligste Taler ville blive de hesligste Plette paa hans Reputation, saasom man deraf ikkun seer, hvor ofte han med Iver haver fordømt den samme Ting, som han tilforn med lige Iver haver forsvaret. Det allerviiseste, som en Advocat kand giøre, er at begrave alle sine Manuscripter; thi han er udi et slibrigt Embede, som fører dette med sig, at han maa sige: I Gaar var det U-ret, hvad som i Dag maa være Ret, efterdi den samme Ting bliver for en anden Session og udi en nye Sag ikke meere den samme. Og det som var Sandhed, da han agerede for A, maa

holdes

holdes for Løgn, naar han gaaer i Retten for B. En Advocat er udi samme Tilstand som en Svitzer, der lader sig hverve af enhver, og holder dens Sag at være rigtigst, som betaler rigtigst. En Svitzer holder det u-nødigt at igiennemlæse og examinere de stridende Partiers Manifester, han examinerer ikkun om Mynten er god og haver sin Vægt; naar den er rigtig, bliver ogsaa Sagen rigtig. En Advocat er ligesaa lidet Pedant som en Svitzer, de have eens Principia,
475 holdende for, at Dyder og Lyder, Ret og U-ret, Sandhed og Usandhed have udi sig selv ingen naturlig Vægt eller Vished, men haver den alleene af den Præg, som af dem selv derpaa sættes, ligesom en Mynts Valeur maa falde og stige efter det Stempel, som af Øvrigheden derpaa sættes; og synes det, at Advocaten fører sig til Nytte visse Moralisters Lærdom, som foregive, at intet udi sig selv eller af Naturen er Ret eller U-ret, men alleene ved det Stempel, som derpaa er sat. Nihil esse turpe aut honestum ante omnem impositionem. Hør, hvad en Autor taler herom: Det er en Lyst, siger han, at høre en Advocat en Dag at gaae i Rette for en Mand mod hans Hustrue, en anden Dag for Hustruen imod hendes Mand, at høre ham en Dag at ophøje Mandens Herredom, som han beviser af Naturens Lys og af alle Folkes Samtykke, og en anden Dag, naar han haver en Sag for en Qvinde, at tale udi en anden Tone, foregivende, at den store Myndighed, som Mænd tiltage sig, er ilde grundet, fremførende derpaa Beviisligheder af Skriften, Kirke-Fædre, geistlige og verdslige Historier. Naar man nu udi en Uge af samme Advocat hører tvende saadanne Taler, kand man ingen høy Idée fatte om Personen. Hans Reputation vilde lide end meere, om alle hans Actioner bleve trykte. Det var i den Henseende, at

den

den store Romerske Orator Marcus Antonius aldrig vilde publicere sine Taler, som han havde holdet for Retten. Cicero derimod brugte ikke den Varsomhed; alleene, saasom han forud kunde see, hvilke Domme der 476
vilde fældes over hans Procedurer, haver han søgt at sætte en Farve derpaa med disse Ord, som findes udi hans Oration pro Cluentio: Si qvid ejusmodi dixi neqve cognitum commemoravi neqve pro testimonio dixi, & illa oratio potius temporis mei, qvam judicii & autoritatis fuit. Det er: Man maa ikke agte hvad en siger udi Qvalitet af en Advocat, og ansee det, som hvad en siger udi Qvalitet af et Vidne. En Advocat maa rette sig efter Sagens Interesse, og ikke efter sin egen Meening. En saadan Apologie er slettere end ingen; thi den er saa ilde grundet, at man kand holde for, at denne store Mand heller skiemter med sig selv end taler alvorligen. Det allersikkerste for en Advocat er med Marco Antonio at begrave sine Taler, saasom de Contradictioner, man derudi læser, kand befodre Pyrrhonismum, og styrte Mennesker udi Tvivlsmaal om Dyders og Lyders Realitet. Men, saasom ingen almindelig Regel er uden Exception, saa skiær jeg hermed ikke alle Advocater over een Kam; thi der kand iblant mange Onde findes nogle Gode, og de, som ere Gode, maa i Henseende til deres Embeders Slibrighed sættes des høyere Priis paa. Der ere visse Forretninger, som sætte største Prøver paa et Menneske. Naar en Advocat er sanddru, en Huusfoged retfærdig, og en Møller stedse haver reene Hænder, kand man hart ad holde for, at de fortiene at canoniseres. Men deres Embeder ere saa slibrige og forføriske, et man kand herpaa applicere det, som siges om de Romerske Paver, nemlig, at det er fast umueligt at være en god Pave og en god 477
Mand

Mand tillige. Hvis du derfor holder for, at denne min Betænkning er for haard, saa maa du vide, at jeg ikke saa meget taler om Personer, som om deres Embeder, hvilke ere saa vanskelige og forføriske, at man i den Henseende maa formilde de Domme, som fældes over Embeds-Mændene. Dommene bør efter Billighed være saadanne. Naar man hører en Advocat nu at forsvare, nu at igiendrive hvad han nyligen haver forsvaret, og, som Cicero siger, at rette sig heller efter en Sags Interesse end sin egen Meening, maa man ansee ham som en Vandrings-Mand, der paa en knortet Vey gaaer ofte uden Nød, nu til een, nu til en anden Side, nu frem, nu tilbage. Og hvis man hører en stedse at være sig selv liig, og at skyde Sager fra sig, som han ikke finder at være antagelige, maa man ansee ham som en Heros og prise ham høyere end andre Embeds-Mænd, hvis Forretninger ikke saadanne Anfægtninger ere underkastede. Jeg haver til en og anden ung Person, som have tiltrædet slibrige Embeder giort saadan Erindring: Beflit dig paa Sandhed just fordi du est Advocat, og vær ærlig, just fordi du est Foged; thi derved erhverver du ikke alleene et godt Eftermæle, men og Velstand. Jeg haver kiendt en Advocat, som saadant i agttog, og derved erhvervede begge Deele; thi, saasom han aldrig vilde antage en u-retfærdig Sag, havde han altiid Retternes Faveur, og alle gode Sager bleve ham derfor frem for andre betroede. Jeg haver og kiendt en Foged, der ved at iagttage denne Erin-
478 dring, erhvervede stor Reputation, og derved banede sig Vey til videre Forfremmelse; thi alle dømte: Kand han imodstaae de Fristelser, som saadant Embede fører med sig, maa han være en fuldkommen Mand. Du seer heraf, hvorvidt min Critiqve over Advocater strækker sig: Jeg dømmer i sær om ovenmeldte Person

saa-

saaledes, at han haver giort ilde ved at gaae de fleestes Vey, da han var Advocat, og at han begaaer en Daarlighed ved at publicere sine Taler, efterdi han haver været Advocat; thi det er ligesom han vil sige: Saasom jeg frygter, at der vil findes nogle, som ikke vil troe, at jeg haver stræbet at giøre hvidt til sort og sort igien til hvidt, saa vil jeg ved offentlig Tryk bekiendtgiøre saadant for alle. Jeg forbliver &c.

Epistola CCXCIX. 479

Til **

Du forlanger at vide Nyt fra Kiøbenhavn. Jeg haver intet at meddeele dig denne gang uden dette, at den heele Stad er paa nogen Tiid bleven Musicalsk: Man hører intet at tales uden om Pompejus, Pharnaces &c. og vore Petits Maitres, hvorpaa Staden nu haver god Forraad, gaae med Opera-Bøger udi Haanden med ligesaadan Andagt som de skulde til Confirmation. Fornuftige Folk frygte, at den høye og fine Smag, som vore Cavalliers og Dames have faaet udi disse Italienske Litanier med Tiden kand foraarsage, at de neppe ville beqvemme sig til at synge de sædvanlige Danske Psalmer udi Kirken. Ja nogles Frygt gaaer saa vidt, at de spaae Staden den samme Uheld, som fordum den gamle græske Stad Abdera. Udi Lysimachi Tiid regierede sammesteds en Feber, som gemeenligen varede udi 7 Dage: Men denne Feber efterlod sig saadan Forvirrelse udi de Syges Hierner

Hierner, at den forvandlede dem til Operister. Thi man hørte dem allevegne at recitere Stykker af Tragœdier, sær af Euripidis Andromeda, og at tale om Perseo, Medusa, Andromeda, &c. Ligesom man nu her i Staden taler om de Helte og Heltinder, som forestilles paa det Italienske Opera. Nogle fatte
480 endnu underligere Tanker om dette Galskab end om det Abderatiske Raserie, saasom det gamle begyndte ikke uden efter en foregaaende hidsig Feber, og endedes med en paafølgende stærk Vinter, da dette nu værende Galskab derimod haver begyndt uden foregaaende Feber, og haver raset allerstærkest om Vinteren. Denne Critiqve er sindriig, hvorvel den er vel outrered. Min Frygt gaaer aldeeles ikke saa vidt, thi disse syngende Personer give mig heller Anledning til Latter end til Frygt og Redsel. Og haaber jeg, at Sygdommen vil ophøre, merker ogsaa, at den allerede er kommen udi temmelig Aftagelse, og at mange ønske vort Musicalske Societets Fornyelse. Ingen af vore Skue-Spill kunde nu være beqvemmere til at forestilles end Kilde-Reysen eller den syngende Jomfrue. Jeg forbliver &c.

Ende paa den Tredie Part.

Anmærkninger

til

L. Holbergs Epistler.

Tomus 3.

Epistel 184.

Med denne Epistel kan sammenlignes Epistel 101 i andet Bind, S. 73—75.

S. 1, Lin. 4. „... min Skrivelse ... om visse Svagheders sær Spedalskheds Periodis", nemlig i Epistel 101, andet Bind, S. 73.

—, Lin. 10. „store Pokker eller Fransoßer" ere forskjellige Navne for den veneriske Syge. Om denne Sygdoms Ælde i de nordiske Lande findes Oplysninger hos C. F. Allen. De tre nordiske Rigers Historie etc. IV, 1, S. 265 ff.; sml. S. 312 [50]).

—, Lin. 2 f. n. Joseph Pitton de Tournefort, f. 1656, d. 1708, var en udmærket Botaniker og Læge; han blev Professor ved Collège de France og Directeur for den botaniske Have i Paris. I Aarene 1700—1702 foretog han en vidtløftig Reise til de levantiske Egne; hans Beskrivelse over denne Reise: Relation d'un Voyage du Levant, fait par Ordre du Roi, udkom i Paris 1717, to Bind i Qvart.

S. 2, Lin. 7 f. n. αἰδοίων σηπεδόνες ɔ: Skamdeles Opraadnen.

Epistel 185.

S. 3, Lin. 12. I Aristophanes's „Skyerne" omtales et Svar, som Sokrates gav en af sine Disciple, der havde spurgt ham, om han troede, at den Lyd, Myggen frembringer, udgaar gjennem Munden eller Bagdelen. — I Republiken Martinia lader Holberg en Disputats afholdes over en Afhandling med Titlen: „Physisk Inaugural-Dissertation, hvori den vigtige Opgave undersøges og afhandles, om den Lyd, som Fluer og andre Insecter give fra sig, kommer ud af Munden eller af Rumpen." Niels Klims underjordiske Reise, overs. af Dorph, anden Udg., S. 151.

S. 3, Lin. 18. Om Swammerdam og Reaumur, se Epistlerne første Bind, S. 417—18, om Trembley smst., S. 428. Antonio Vallisnieri, f. 1661, d. 1730, var en italiensk Adelsmand, der havde hengivet sig til Studiet af Læge- og Naturvidenskaben. Hans Anseelse blandt sine Samtidige var overordentlig stor, og han har bidraget meget til at forøge Kundskaben om visse Dyrearter, saaledes Ormene og Insekterne. Planten Vallisneria er opkaldt efter ham. Anton van Leeuwenhoek, f. 1632, d. 1723, en hollandsk Naturforsker, har Fortjeneste af Videnskaben ved sine udmærkede og vigtige mikroskopiske Iagttagelser.

S. 4, Lin. 15 f. n. Om Garcins Skrift om Insekters almindelige Nytte kan ingen Oplysning gives.

Epistel 186.

S. 10, Lin. 12. Det var Naturforskeren Anders Celsius (f. 1701, d. 1744), som først iagttog, at Kysterne omkring den botniske Bugt voxe.

S. 11, Lin. 9. Pierre Francois Xavier de Charlevoix, en fransk Jesuit, f. 1682, d. 1761, foretog sig i Aarene 1720—1722 en Reise til Canada, beskreven i et større Værk, som han udgav i Paris 1744 med Titlen: Histoire et Description generale de la Nouvelle France avec le Journal historique d'un Voyage fait par Ordre du Roi dans l'Amérique Septentrionale. Tre Dele i Qvart.

Epistel 187.

De engelske og islandske Ord i dette Brev ere trykte, som Holberg har ladet dem trykke. Holberg har ikke lagt Mærke til eller ikke vidst, at de engelske Ord, han anfører, maa afledes af det angelsaxiske Sprog og ikke fra det islandske Søstersprog.

S. 11, Lin. 2 f. n. Om Ordet „Lord" har Holberg talt i Epistel 65, første Bind S. 281.

S. 13, Lin. 12. Det gamle Danske Magele kommer ikke af det Græske *μεγάλη*, men begge Ord stamme fra et og samme Ord tilhørende en ældre Sprogfamilie.

Epistel 188.

S. 14, Lin. 10 f. n. Det Epigram, hvis første Linie Holberg anfører, er det 44de i tredie Bog. I Oversættelse lyder det saaledes:

Hvi, lede Feber, vil mig Stakkel Du anfalde,
Hvi raser Du mod mig, som er en mager Pind?
At gnave Skind og Been, det kan man Daarskab kalde,
Naar dog saamangen feed Person Dig byder ind.
Tag fat paa Peders Vom, tag fat paa Jespers Mave,
Det pæne Troug, jeg svær, tre Febre nok gjør mæt.
Kanske Du mættet der igjen paa mig vil gnave?
Nej, gnav saa Jespers Been, deri gjør meer Du ret.
Saa gjorde jeg, om jeg var Feber; thi Deserten
Man gaaer ej ud at faae, den faaer man og hos Værten.

Ludvig Holbergs Epigrammer. Oversatte fra den latinske Text af Just Justesen (C. Müller), Throndhjem 1863, S. 157.

S. 15, Lin. 7. „Noget deraf er bekiendt". I Epistel 176 i andet Bind, S. 320, har Holberg fortalt, at „den Erection, som er skeed af mit Jorde-Gods til Fri-Herskab, er skeed allene til Publici Nytte" [1747]. Allerede 1735 havde han i Slutningen af sin „Betænkning over Historier", som staar foran i tredie Tome af Dannemarks Riges Historie, fortalt, at, hvad han tjente ved sine Skrifter, vilde han „ved en nyttig Stiftelse til det danske Sprogs videre Forfremmelse give Publico tilbage igien." Ogsaa i det tredie Brev til en fornem Mand (1738) har Holberg slaaet paa, at han vilde anvende sine Midler til Publici Nytte. Trende Epistler etc. S. 224.

S. 15, Lin. 15 f. n. Om det Musicalske Societet og dets slette Tilstand, se Anm. til Epistel 179 i andet Bind, S. 449.

S. 17, Lin. 13. Om den store Brug i Kjøbenhavn af Karreter og Portechaiser („Wesker") findes Oplysninger hos Werlauff, Historiske Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil, anden Udg. S. 242 og S. 418, hvor tillige Parallelsteder fra andre af Holbergs Skrifter ere samlede.

Epistel 189.

S. 19, Lin. 10. Om Kjøbenhavns urenlige Gader se Werlauff, Historiske Antegnelser etc., S. 242, hvor Parallelsteder fra Holbergs Skrifter ere anførte.

S. 20, Lin. 6. „.. deres Skiørte udfordre et temmeligt Rum"; for at forøge Skiørternes Omfang, anbragtes der i dem Fiskeben, Spanskrør eller Jerntraad.

Epistel 190.

S. 22, Lin. 8. Philippe Héricoult Destouches, f. 1680, d. 1754, var en frugtbar fransk Comedieskriver; især var der to af hans Stykker, som nød Anseelse, le Glorieux og l'Irrésolu, men intet af dem holdt sig længe paa den franske Skueplads. — I Epistel 493 i femte Bind omtaler Holberg, hvorledes det gik, da l'Irrésolu opførtes paa Theatret i Kjøbenhavn.

Epistel 191.

Som en god og fyldig Commentar til denne Epistel kan læses Holbergs Fortale til hans almindelige Kirkehistorie.

Epistel 192.

S. 30, Lin. 6. „Tag Piller ind", forekommer i en Replik i Philosophus udi egen Indbildning, 4 Akt, 3 Scene (Liebenbergs Udg. 1853, S. 74); Ordene forekomme i en Comedie af De Hauteroche, Crispin Médecin, 2 Akt, 7 Scene: „Prenez des Pillules." — Dette Stykke blev første Gang opført i Kjøbenhavn den 22 September 1751 med Titel: Crispin Lakei og Doktor.

S. 30, Lin. 6 f. n. Den Forordning, her sigtes til, er Forordningen af 5 Marts 1734 angaaende Besvangrelser og Ægteskabsløfter. I denne Lov siges, at Kjærlighedsbreve eller løse Ord og Løfter forbinde ei til Ægteskab. Ægteskabsløfte regnes for at være, naar en Mands-Person under sin Haand og Segl med tvende bekjendte gode Mænds Underskrift til Vitterlighed har forpligtet sig til at ægte en Kvindes-Person, eller og han i tvende eller flere bekjendte gode Mænds Overværelse mundtlig og tydelig har lovet Ægteskab; dog skulle disse Vidner om saadan mundtlig Ægteskabsløfte lovligen føres inden Aar og Dag, thi efter den Tid maa Dommerne den ikke engang modtage. — Holberg har som Medlem af Consistorium ved Kjøbenhavns Universitet underskrevet Domme i de sjællandske Ægteskabs- og Trolovelsessager, thi det havde Jurisdiction i disse Sager, Retten kaldtes almindelig Tamperretten. Sml. Heltindehistorier, I, (Udg. 1861), S. 226.

—, Lin. 2 f. n. Om Commissionerne, se Anm. til Epistel 147 i andet Bind S. 406.

Epistel 193.

S. 31, Lin. 12 f. n. Olof Rudbeck den Ældre, f. 1630, d. 1702, var Professor i Upsala. Han har gjort sit Navn udødeligt ved Værket: Atlantica sive Manheim, vera Japheti posterorum sedes ac patria, i hvilket han med en utrolig Lærdom og Skarpsindighed, men en endnu utroligere Phantasi har søgt at godtgjøre, at Sverig har været det Land, hvorfra de fleste Folkeslag stamme og Civilisationen er udgaaet. Værket er skrevet paa Svensk med tilføiet latinsk Oversættelse; første Del udkom i Upsala 1675, anden 1689, tredie 1698; fjerde Del blev aldrig fuldført, Oplaget brændte 1702 og kun faa Exemplarer af hvad der var trykt ere bevarede; et nyt Oplag blev udgivet 1863 af G. E. Klemming i 100 Exemplarer i Photolithographi.

S. 33, Lin. 16. I en Anmærkning til Peder Paars, anden Bog, første Sang, har Holberg omtalt, hvad der i en plattydsk Krønike fortælles om Keiser Aurelian, hvis Navn han har forvexlet med Trajan. (Trajan var født i Spanien, Aurelian i Panònien eller i Dacia ripensis, den Del af Dacien, som laa langs med Donaus Bredder i Østerrig). Stedet af den nedersachsiske Autor findes anført i Peringskiölds Noter til Vita Theodorici autore J. Cochlæo, Stockh. 1699, S. 509: »Inn demme IIIC. XXVI, jare na Godes bort Aurelianus wardt Keyser, und he was nicht edell gebohren, unde he was eines buren sone, und was gebohren in Dennemarken in de Stadt Ripen.«

S. 35, Lin. 12 f. n. Om Sterkodder, se Anm. til Ep. 139, andet Bind S. 401.

S. 36, Lin. 5. Hypotheserne om de nordiske Landes første Bebyggelse, som ere fremsatte af Niels Petrejus i Skriftet Cimbrorum origines etc. Lips. 1695 (paa Tydsk Leipz. 1699, paa Dansk Kbh. 1707), af Claus Lyschander, f. c. 1557, d. 1623, i Synopsis historiarum danicarum eller danske Kongers Slægtebog, Kbh. 1622, og af Hans Strelow, f. 1587, d. 1656, i Chronica Guthilandorum, den Guthilandske Chronica, Kbh. 1633, har Holberg dels omtalt i Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat, Udg. 1749, S. 180—83, dels i sin Dannemarks Riges Historie, I, Udg. 1856, S. 32—33. „De vige aldeles ikke fra Saxonis Orden efter Kong Dan, men de stiige langt høyere op udi Tiden, og efter de Svenske Skribenteres Exempel udregne de første Danske Regentere hart ad fra Noæ

Ark, nemlig fra Gomero, hvilken de holde for, kort efter Nimrods Tider kom hid til Norden, og stiftede der de trende store Riger, det Danske, det Gothiske og det Cimbriske."

S. 36, Lin. 9. I første Bog af sin Indledning til Sverigs Historie fortæller Puffendorf om, hvorledes Sverig ikke længe efter Syndfloden blev bebygget, og blandt Forklaringerne af dette Phænomen anfører han, at, da Noas Ark var standset paa Ararat, Menneskene vare stegne ned derfra og havde begyndt at udbrede sig til forskjellige Sider, bleve de, som vendte sig mod Nord, opmærksomme paa, at Dagenes Længde Nordpaa i Sammenligning Sydpaa var forskjellig i de forskjellige Aarstider, at om Sommeren hævede Solen sig ikke høit imod Zenit, og at den om Vinteren fjernede sig mindre fra Horizonten; deres Begjærlighed efter at udforske Grunden hertil og efter at iagttage Phænomenerne drev dem da længere imod Nord og de naaede snart Sverig, hvortil Magog, Japhets Søn, ankom 98 Aar efter Syndfloden. — Puffendorf anfører dog hvad andre Historieskrivere, navnlig Messenius, have skrevet imod disse Hypothefer og betragter dem som upaalidelige Fabler.

Epistel 194.

S. 37, Lin. 16 f. n. Willem Surenhus var Professor i Hebraisk og Græsk i Amsterdam i Begyndelsen af det 18 Aarhundrede. Han udgav Mischna i Amsterd. 1698—1703.

S. 38, Lin. 10 f. n. „De som troedes at kunne forudsee Begivenheder, der skulde indtræffe, saasom Dødsfald, Fremmedes Ankomst m. v., en Egenskab, som Overtroen tillagde deels enkelte Individer, deels hele Familier, kaldtes fremsynede eller synske." Werlauff, Hist. Antegnelser til Holbergs Lystspil, anden Udg. S. 384. Sml. Thiele, Danmarks Folkesagn, III, S. 160 ff.

S. 39, Lin. 2. Arent Berentsen, f. 1610, d. 1680, er Forfatter til det bekjendte Skrift „Danmarks og Norges frugtbare Herlighed", Kbh. 1656, som indeholder en statistisk Beskrivelse af disse Lande.

S. 39, Lin. 4. Kongl. Swenska Wetenskaps Academien i Stockholm er stiftet den 2 Juni 1739, dets Love confirmeredes af Kongen den 31 Marts 1741. Dets Formaal var, at fremkalde videnskabelige og praktiske Undersøgelser over Emner, hentede fra Natur- og Lægevidenskaben, tagne i videste Omfang, samt Mechanik, Technik, Oekonomi og Statistik. Afhandlinger oplæstes i Møderne og bleve trykte i Selskabets „Handlingar".

S. 39, Lin. 6. Johannes Magnus, Erkebiskop i Upsala, døde i Landflygtighed i Rom 1544. Hans Skrift: Gothorum Sveonumqve Historia blev 1654 udgivet i Rom af Olaus Magnus, hans Broder, der som han for Religionens Skyld levede som Landflygtig i Rom. Forfatteren begynder med at fortælle om de gamle Skyther og Gother, hvis Historie uden videre tilegnes Sverig.

S. 39, Lin. 14 f. n. „Poëten« er Juvenal, VII Satire, Vers 235: »quot Acestes vixerit annos«. Acestes sagdes at være en Søn af den sicilisk Flodgud Krimisus. Han tog venlig imod Aeneas.

Epistel 195.

S. 41, Lin. 5. „.. Det, som jeg haver skrevet om Skue-Spil", nemlig i Epistel 190.

—, Lin. 11. Grammatikeren Aristarchus levede i det andet Aarh. efter Chr. F.; han har navnlig gjort sig bekjendt som en udmærket Kritiker af Texten til Homer.

—, Lin. 10 f. n. Citatet af Horatius's Ars poetica er Versene 270—72, ɔ: „Vore Forfædre have dog ophøiet Plautus's Vers og Vittigheder; de vare i begge Stykker altfor overbærende, at jeg ikke skal sige enfoldige". (Worm).

S. 42, Lin. 11. »Artifici in sua arte credendum«, ɔ: en Kunstner maa man troe i sin Kunst.

S. 43, Lin. 1. Den samme Dom om Plautus og Terents, som Holberg her fremsætter, har han udtalt i sine „Trende Epistler etc". S. 191: „Jeg agter Plautum meer end Terentium, og dømmer ikke anderledes, Horatius maa end sige, hvad han vil. Denne er vel uden Feyl, og den anden fuld deraf, men jeg har større Smag i et smukt Ansigt med Finder, end et gemeent som er glat". Ogsaa i Forberedelsen til Moralske Tanker taler Holberg om disse to Digtere og foretrækker Plautus.

—, Lin. 15. Citatet af Plautus's Cistellaria (Legetøiskæsken) findes i anden Akt, første Scene, Vers 4—10; Stedet er saaledes oversat af Guldberg (Plautus, første Deel, S. 253.)

. . . . . jeg tumles, plages,
martres, pines og dreies rundt paa Elskovs
Hjul, forfærdes, har ingen Ro, men drives
hid og did paa ustadig Viis. Min Sjel er
heelt omhyllet af Taager. Hvor jeg er, der

er jeg ikke, men hvor jeg ikke er, der
ere Tankerne. Saa gaaer det mig med mine,
de mangfoldige Sind. Hvad nys har hovet,
hover atter om lidt ei meer. Ja Elskov
gjækker, driver paa Flugt, gaaer ind paa, falder
an mod, slæber affted, fraholder, smigrer
og begaver den Trætte, mig. Selv det, den
giver, giver den ikke reent, men skuffer
blot, fraraader Ting, den nys har raadet
til, og roser nu Det, den nys har raadet
fra.

S. 44, Lin. 4. Holberg har benyttet sig af Plautus's Mostellaria (Husspøgelset) i sit Lystspil Abracadabra, som første Gang opførtes den 3die November 1752.

—, Lin. 10. Jean Palaprat Seigneur de Bigot, f. 1650, d. 1721, skrev i Forening med Le Brueys le Menteur, som er en Bearbeidelse af Terents's Stykke Eunuchus; det opførtes første Gang 1691. Stykket er trykt i Les Oeuvres du Theatre de Mr. de Brueys, II, Paris 1736, S. 119—277.

—, Lin. 15 f. n. Det er underligt, at Holberg ikke har lagt Mærke til det Meningsløse, han her har skrevet; thi hvorledes er det muligt, at en Forfatter, som har skrevet en Tragedie, hvis Hovedperson er Oedipos, i den kan faa Leilighed til at tale om den romerske Komedieskriver Terents? Holberg har skiødesløst læst (eller oversat) et Par Linier skrevne af Mad. Dacier (see det nedenfor anførte Skrift Blad XX verso): »Ce grand homme [César] qui écrivoit avec tant de force et tant de justesse, et qui avoit mesme fait une Tragédie Grecque, intitulée Edipe, dit en s'adressant à Terence«, derpaa følger ledsaget af en fransk Oversættelse de Vers, som Holberg anfører, og som findes i Svetonius's Levnetsbeskrivelse af Terents.

S. 45, L. 10. Anne Lefèvre Dacier, f. 1654, d. 1720, gift 1683 med André Dacier (som blev Medlem af Akademiet og dets vedvarende Sekretair), var en af den moderne Tids mærkeligste Damer paa Grund af sine udmærkede Kundskaber i den klassiske Philologi, hvilket gav Anledning til at hun blev betroet Udgivelsen af flere Forfattere »in usum Delphini«. Hun har store Fortjenester af at have gjort flere Forfattere bekjendte ved sine Oversættelser, saaledes Homer, Aristophanes, Plautus, Terents. 1691 udgav hun Komedierne Amphitryon, Rudens og Epidicus af Plautus med fransk Oversættelse og

lærde Anmærkninger, Comedies de Plante, traduites en Francois par Mademoiselle le Fevre, Paris 1691. Det er i Fortalen, at Mad. Dacier sammenstiller Plautus og Terents; de af Holberg anførte Bemærkninger findes Blad **. Blad **ij findes det ovenfor nævnte Citat af Horats.

Epistel 196.

S. 46, Lin. 5 f. n. Citatet af Athenæus findes i anden Bog, 33te Cap. af Deipnosoph.

S. 47, Lin. 14. Citatet af Miles gloriosus (den stortalende Soldat) er af tredie Akts, anden Scene, Vers 158—61; Stedet er saaledes oversat af Guldberg (Plautus, anden Deel, S. 65—66):

. . . . . Saa pleier jo
Almuemanden, naar han gaaer tilbords,
og Maden er der, ogsaa sige: „hvorfor
saa stor Bekostning for min Skyld! Du raser!
ved Hercules! Her er jo nok til Ti!
Han dadler, at man kjøber ind til ham;
men spiser det dog.

Epistel 198.

S. 50, Lin. 4. „Den store Engelske Universal-Historie" begyndte at udkomme 1736; dens Titel er: «An Universal History from the earliest Account of Time to the present.« Værket, som udgjør 26 Bind i Folio, hvoraf det sidste udkom 1765, gjorde stor Opsigt, det udkom i flere Oplag og blev oversat paa Italiensk, Fransk, Hollandsk og Tydsk. Meusel fælder følgende Dom over dette Arbeide: „Forfatterne have aldrig navngivet sig, men man ved dog, at George Sale har skrevet de orientalske Folks, navnlig Arabernes, John Swinton Carthagos, og Archibald Bower Romernes Historie. Man fortæller ogsaa, at George Psalmanazar, den pseudonyme historiske Forfatter, maa regnes med til Forfatterne. Det er let forstaaeligt, at et saa omfattende Værk maa efter de forskjellige Forfattere besidde forskjellige Fortrin og forskjellige Feil. Nogle, men rigtignok meget faa, Afsnit ere fortræffelige, saaledes Skildringen af Europæernes Handel i Asien og Amerika, andre ere middelmaadige, andre, og det de fleste, ere skrevne med stor Skjødesløshed, uden Lærdom, uden Kritik, uden Kjendskab til de rette Kilder eller god Anvendelse af dem, hvilket navnlig gjælder om Middelalderen

og den nyere Tid. Der er ikke Tale om en efter de Regler, som den historiske Kunst opstiller, ordenlig gjennemført Fordeling, saa at der kommer et Hele ud deraf; snarere er det en Samling af enkelte Historier uden noget Sammenhæng. Det er mere et Repertorium for Universalhistorien, end en virkelig Universalhistorie. Dog maa man være Britterne Tak skyldig for dette Arbeide, thi de, som have besørget det, have dog overgaaet de Forfattere, som i de foregaaende Aarhundreder have skrevet Universalhistorier; der findes meget i deres Værk, som man kan gjøre god Brug af, og navnlig er det blevet vigtigt ved, at de som have oversat det i fremmede Sprog have omarbeidet og forbedret det, paa nogle Steder næsten skrevet det helt fra Nyt af igjen". J. G. Meusel, Bibliotheca historica, I, Lips, 1782, S. 117—18.

S. 50, Lin. 13. Charles Rollin, f. 1661, d. 1741, Professor og Rector ved Universitetet i Paris, forfattede: Histoire ancienne des Egyptiens, des Carthaginois, des Assyriens, des Babyloniens, des Medes, des Perses, des Grecs, Paris 1730—38, i 12 Bind, og: Histoire Romaine, depuis la fondation de Rome jusqu' à la bataille d'Actium, Paris 1738; af dette Værks 9 Dele ere kun de 5 skrevne af Rollin. Hans Skildringer af Oldtidens Historie udmærke sig navnlig ved en smuk Fremstilling og ved en levende Begeistring og Beundring for hin Tids store Charakterer og Bedrifter.

Epistel 200.

S. 55, Lin. 14 f. n. „. . . udi den Underjordiske Rangs-Forordning." I Potuanernes Stat, hvor Rang og Titler vare afskaffede, gjaldt dog, at nogle Bestillinger og Leveveie vare i en ubetydelig Grad anseligere end andre. De fyrstelige Forordninger og Reskripter sluttede gjerne med disse Ord: „Saaledes byde og befale Vi vore Agerdyrkere, Fabrikanter, Kjøbmænd, Haandværksmænd, Philosopher, Kunstnere, Hofbetjente o. s. v." I Fyrstens Archiv gjemtes en saadan Rangforordning; de første Classer vare: 1) De, som i vanskelige Tider have hjulpet Staten med deres Formue. 2) De, som tjene Staten uden Løn. 3) Bønder og Agerdyrkere med otte Grene og derover. 4) Agerdyrkere med syv Grene og derunder. Niels Klims underjordiske Reise, oversat af N. V. Dorph, anden Udg., Kbh. 1857. S. 66—69.

S. 56, Lin. 18. Hvad Holberg fortæller om „den første Nat", er forsaavidt rigtigt, som hans Tid almindelig antog det Samme;

men lærde Mænds Undersøgelser i det 19de Aarhundrede have godtgjort (dog ikke uden Modsigelse), at der ikke kan være Tale om en saadan Ret, som den Holberg nævner. Det var gammel Skik, at de Nygifte i de første Nætter skulde afholde sig fra hinanden; man tilkjøbte sig Retten til „den første Nat" ved at betale et Offer derfor. Se herom: J. J. Rapsaet: Recherches sur l'origine et la nature des droits connus anciennement sous les noms des droits des premières nuits, de markette, etc., i Oeuvres complètes I, Mons, 1838, S. 199—229. L. Veuillot, Le droit du Seigneur au moyen age. Paris 1854. Anatole de Barthélemy, Le droit du seigneur i Revue des Questions historiques I, Paris 1866, S. 95—123.

S. 56, Lin. 16 f. n. Pylodorus Virgilius, en Italiener, f. 1470, d. 1550, kom i en Sendelse fra Paven til England, hvor Regjeringen syntes saa godt om ham paa Grund af hans Lærdom, at den beholdt ham og betroede ham at skrive Englands Historie. Hans Skrift nyder ikke stor Anseelse, det er upaalideligt.

—, Lin. 8 f. n. Camillus Borellus levede ikke, som Holberg siger, i det 14de Aarhundrede, men i Slutningen af 16de og Begyndelsen af 17de. Holberg har uden Tvivl dels begaaet en Feil, dels forvexlet ham med en anden Mand (Boerius? en fransk Retslærd, f. 1469, d. 1539).

Epistel 201.

S. 57, Lin. 11 f. n. I Trende Epistler etc. S. 188—190 udtaler Holberg sig om Virgil og Ovid til Fordel for den sidste.

S. 59, Lin. 11. John Martyn, en meget anset engelsk (ikke, som Holberg siger, fransk) Forfatter, f. 1699, d. 1768, udgav 1741 Virgils Georgica med udførlige Commentarer, i hvilke Oplysninger gives om Landvæsenet hos Romerne, samt om den botaniske Del af Digtets Indhold.

—, Lin. 9 f. n. Citatet er af Virgils Georgica, IV, V. 315—16.

Hvilken af Guder saa herlig en Kunst udgrandsked, I Muser?
Hveden forskaffed sig Vei gjennem Mennesker slig en Erfaring.

S. 60, L. 3 f. n. Citatet er af Virgils Georgica, III, V. 449.
Blandet med Skummet af Sølv og tillige med levende Svovl.

S. 62, Lin. 11. **Qvintilian fortæller denne Anekdote i Institutio rhetorica VIII, 2, 18, men han siger, at han har fundet den hos Titus Livius, og ikke, som der staar her, hos Virgil.**

—, Lin. 4 f. n. Citatet er fra Ovids Forvandlinger, III, V. 464:

. . . Jeg egger og døier min Lue.

—, Lin. 2 f. n. Citatet er fra Ovids Forv. IV, V. 461:

. . . og altid han flygter og følger.

S. 63, Lin. 1. Citatet er fra Ovids Forv. IV, V. 509:

Saa at en udbredt Kreds, som det synes, sig danner af Luer.

—, Lin. 4—5. Citatet er fra Ovids Forv., VII, V. 604—5:

. . . jagende Frygten for Døden

Bort ved en virkelig Død, fremkalder Skjæbnen, som kommer.

—, L. 8. Citatet er fra Ovids Forv. XI, V. 488:

Andre ved Pumperne staae, udøsende Havet i Havet.

—, L. 12. Citatet er taget af Virgils Æneide, VIII, V. 596:

Trampes med Hov af de Gangeres Been paa de støvende Marker.

—, Lin. 8 f. n. Citatet er fra Virgils Æneide, I, V. 83.

. . . flux Stormene, som i een Hærtrop,

Fare fra Aabningen ud, og blæse mod Jorden i Hvirvler.

—, Lin. 5 f. n. Citatet er fra Virgils Æneide, XII, V. 18:

Med et beroliget Sind gjensvarede hannem Latinus.

S. 64, L. 7. Citatet er fra Virgils Bucolica, I, V. 1:

Tityrus! Du i din Mag under Lye af de hvælvede Bøge

Prøver paa tynde Straae, at qvæde de landlige Sange.

—, L. 9. Citatet er fra Virgils Æneide, I, V. 99:

Der, hvor Hector, en Kjæmper bold, udstrakt ved Achilles

Slumrer hos Sarpedon.

Epistel 202.

S. 65, Lin. 11 f. n. „Antonius Thesaurus" er vistnok en Feil for „Stephanius's Thesaurus", den latinske Ordbog af Franskmanden Robertus Stephanus (Étienne), som første Gang udkom 1531: »Dictionarium seu Thesaurus Latinæ linguæ«.

S. 66, Lin. 13 ff. f. n. „Døit" var en hollandsk Kobbermynt, $\frac{1}{8}$ Styver. — »Liard« var en fransk Kobbermynt, dens Værd var lidt over en Centime; Ordets Oprindelse er endnu ikke forklaret med Sikkerhed. — Joachimthaleren blev første Gang præget 1518 af Greverne von Schlick; Mynten var ældre, men havde tidligere andre Navne. Den

Forklaring, som Holberg giver paa Groschen, er ikke rigtig. Navnet kommer af det middelalderlige latinske Ord grossus, deraf grossi, tykke Skillemynter. 1296 lod Wenceslaus II første Gang mynte Groschen, som havde Præg paa begge Sider, paa Reversen læstes: grossi Pragenses. Der benyttedes florentinske Myntmestere til at forfærdige dem.

S. 67, L. 2. I Holbergs Danmarks og Norges geistlige og verdslige Beskrivelse handler det 9de Capitel om Mynten, Anden Udg. Kbh. 1749, S. 365—92.

—, Lin. 10. Den 29 October 1736 udfærdigedes Octroyen for den almindelige Assignations-Vexel- og Laane-Bank i Kjøbenhavn; den grundlagdes paa Actier à 500 Rdlr. Der blev først udstedt Banco-sedler paa 100, 50, 40, 30, 20 og 10 Rdlr.; ifølge Forordningen af 13 September 1748 bleve de indkaldte og nye Sedler sattes i Circulation paa 100, 50 og 10 Rdlr. Se Holberg anf. St. S. 537.

Epistel 204.

S. 70, Lin. 4. I sin Kirke-Historie, II, S. 3 (Udg. 1740) omtaler Holberg, at Geistlighedens Giftermaal blev fordømt paa et Concilium i Pavia, og at Beslutningen confirmeredes af Pave Benedict VIII. „Man seer af dette Concilii overblevne Acter, at saadan Slutning dog ikke er skeed uden efter mange foregaaende Disputer, og at en Deel har betient sig som et Hoved-Argument, af denne Pauli Formaning: Nemlig, enhver have sin Hustrue for ikke at falde i Skiørlevnet. Men Paven sagde da, at saadant forstodes alleene om læge Folk, ligesom han derved vilde sige, at Præsterne i Trang maatte vel betiene sig af Skiøger, men ikke læge Folk, hvilke sidste St. Paulus alleene saadant havde forbudet."

—, Lin. 8 f. n. Den Derivation, som Holberg giver af Ordet »morganatica«, har gammel Hævd, og den fastholdes af nyere Lærde, f. Ex. af Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, Götting. 1828, S. 439: „es waren ehen auf bloße morgengabe." Dog er man nu begyndt at forlade denne Derivation, da Morgengave ikke er noget Eiendommeligt for det morganatiske Ægteskab. Man foretrækker at aflede Ordet af det gothiske maurgjan, at forkorte, indskrænke; det morganatiske Ægteskab skulde altsaa ikke føre alle de Rettigheder med sig som Ægteskab ved høire Haand. Littré har foreslaaet en Forklaring: Bryllup holdt om Morgenen uden den Pomp, som fandt Sted ved det andet Bryllup,

der stod om Midjagen. Littré, Dictionnaire de la Langue française, II, S. 629.

S. 72, Lin. 14. Nicolaus de Clemangiis døde 1440; han var en lærd Theolog, var Rector ved Universitetet i Paris, men blev paa Grund af haarde Beskyldninger nødt til at trække sig tilbage. Citatet er paa Dansk: „Lægfolk ville ikke paa anden Betingelse taale Præsten, end naar han har en Concubine, for at de kunne have deres Hustruer i Ro".

Epistel 205.

S. 76, Lin. 3. Anna Ovena Høyer, f. i Eiderstædt 1584, d. 1648, hengav sig efter sin Mands Død — Herman Høyer, Præses i Eiderstædt —, til religieuse Sværmerier; hun blev Anabaptist. Hun „forfaldt til visse Pythagoriske Meninger, og vilde ikke omkomme noget umælende Dyr, hvor ringe det end var. Til hvilken Ende hun opfødte adskillige Hunde, paa hvilke hun kastede Luus og Lopper, at de ikke skulde dræbes og omkommes." Holberg, Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat, Udg. 1749, S. 137. Ganske det Samme omtaler Holberg i sin Dannemarks Riges Historie, II, Udg. 1856, S. 551.

Epistel 206.

S. 78, Lin. 12 f. n. Om Nestorius, Biskop i Constantinopel, paa Grund af hvis Lære om Christi to Naturer et Kirkemøde holdtes i Constantinopel 430, paa hvilket han blev forkjettret, og Eutyches, som lærte, at der i Christus kun var en Natur, og som blev forkjettret paa Kirkemøderne i Constantinopel 448 og i Nicæa 451, taler Holberg i sin Kirkehistorie, I, S. 320—24 og 366—70; S. 371 udtaler han sig mere i Almindelighed om at forkjettre paa Grund af forskjellige Meninger, istedetfor fredelig at forhandle med hverandre.

S. 79, Lin. 1. Nicolai von Amsdorf, f. 1483, d. 1565, var en Ven af Luther. 1542 blev han Biskop i Naumburg, men blev fordreven 1547. Derefter blev han Kirkeraad, Professor og Superintendent i Jena. Georg Major, f. 1502, d. 1574, ogsaa en Ven af Luther, Professor i Wittenberg, strev, at gode Gjerninger ere nødvendige til Salighed. I Anledning heraf udviklede sig en længe fortsat Polemik mellem ham og Amsdorf.

—, Lin. 18 f. n. Matthias Flacius, med Tilnavnet Illyricus, var Professor i Jena, en lærd Mand, men meget stivsindet.

Paa et Colloqvium i Weimar 1560 gik han i Stridens Hede saa vidt, at han paastod, at Arvesynden ikke er noget Accidentelt, men noget Substantielt, og denne manichæiske Mening, hvis Urigtighed han selv indsaa, var han ikke at formaa til at tage tilbage. Han blev forjaget fra Jena 1562, men fik dog Tilladelse 1567 til at komme tilbage. Han døde 1575; før sin Død havde han tilbagekaldt sin Mening.

S. 80, Lin. 7. Om Cyrillus, Bisköp i Alexandria, d. 444, fortæller Holberg: „Den Iver han havde ladet see mod Kiettere, især mod Nestorium, foraarsagede, at han var anseed som en Støtte for Troen, iligemaade, at han blev canonisered efter hans Død". Kirkehistorie, I, S. 237 (Udg. 1740). Om Epiphanius, Biskop paa Cypern, som døde 403, fortæller Holberg smst. S. 213, at „hans ordentlige Levnet, samt den Iver han lod see i at forfægte den herskende Troe, har givet ham Sted blandt Helgene". Om Theophilus, Biskop i Alexandria, som døde 412, fortæller Holberg smst. S. 218—19, at han havde bedre Lykke end Chrysostomus, hvis Modstander han var, „skiønt Historien viser, at han var ikke nær saa god en Mand. Hans Haardhed og Hade-fulde Sind sees deraf, at han aldrig vilde tilstede, at Chrysostomi Navn maatte indføres udi de hellige Diptycher eller Kirke-Cataloger."

—, Lin. 7—8. Abraham Calovius, f. 1617, d. 1686, var Professor i Danzig, derefter i Wittenberg. Han var den heftigste Modstander af Calixt, som arbeidede for Tolerance og Enighed mellem de forskjellige Confessioner.

Epistel 207.

S. 80, Lin. 16 f. n. Den af Holberg ofte nævnte hollandske Lærde Jean Leclerc (Clericus), udgav 1697 i Amsterdam: Ars critica, in qua ad studia linguæ latinæ, græcæ et hebraicæ via munitur; veterumque emendandorum et spuriorum scriptorum a genuinis dignoscendorum ratio traditur. 2 Bind i 8°. Skriftet udkom i flere Oplag.

—, Lin. 10 f. n. Om Harduinus se Anm. til Epistel 161 i andet Bind, S. 419.

S. 81, Lin. 7. Citatet er fra Fortalen til Justinians Institutiones, § 2. Citatet er paa Dansk: „Vi have da rettet al vor Flid imod den gamle Prudentias (o: Klogskabs) umaadelige Bind og, som om vi gik midt gjennem Dybet, have vi fuldbyrdet et fortvivlet Arbeide."

S. 81, Lin. 14. Theodora var Keiser Justinians Gemalinde, hun havde tidligere været Dandserinde og Skjøge.

—, Lin. 15 f. n. Bulgarus var en berømt italiensk Retslærd, som levede i det 12te Aarhundrede; Keiser Frederik Barbarossa consulerede ham. Anekdoten, som Holberg anfører om ham, findes hos Panzirollus, De claris legum interpretibus, Ed. II, Venetiis 1655, S. 28, (anført hos Bayle, Dictionnaire etc. I, S. 702). Hos Panzirollus staar der ikke, at det er Begyndelsen af „den Romerske Lov", men „en Romersk Lov". Citatet er paa Dansk: „Det er ikke nogen ny eller uvant Sag vi gaa ind paa."

S. 82, Lin. 1. Citatet er fra Virgils Bucolica, I, 1—2 ɔ.

Tityrus! du i din Mag under Lye af de hvælvede Bøge,
Prøver paa tynde Straa at qvæde de landlige Sange.

S. 83, Lin. 3. Citatet er fra Virgils Æneis, I, 204—5, ɔ.

Gjennem mangfoldige Stød, gjennem Farer, som true med Døden
Gaae vi mod Latiums Land:

—, S. 16 f. n. „Mester Simon," nemlig Simon Hoff, Rector i Throndhjem 1660—67.

—, Lin. 11 f. n. Citatet er fra Virgils Æneis, I, 56—57 ɔ.

. . . . . Høit Æolus sidder paa Klippen
Mildner med Scepter i Haand deres Harme, og standser de Vrede.

Epistel 208.

S. 84, Lin. 6—7 f. n. „det eene Brev" ɔ. Epistel 205; „det andet", ɔ. Epistel 207.

S. 85, Lin. 1. Pierre Le Loyer, f. 1540 eller 1550, død 1634, var Philosoph, Retslærd, Digter. Han var fuld af løierlige Meninger, saaledes forklarede han de franske Sted- og Binavne af det hebraiske og chaldæiske Sprog. Han trode, at Homer i Aanden havde set ham, og fandt Bevis herpaa i et Vers hos ham, hvori han fandt sit Navn: »En tout ce long vers vous y lisez entièrement

ΠΈΤΡΟΣ ΛΩΕΒΙΟΣ ΑΝΔΈΝΚΑΟΣ ΓΆΛΛΟΣ ΤΛΕΙ'Η

c'est à dire, Pierre le Loyer Angeuin, Gaullois d'Huillé. Il n'y a ny plus ny moins, concedant à qui voudra d'en faire l'essay. Cela i'offre à ceux qui me liront pour tout garentage, combien que ie ne sois tenu garentir ce qui est notoirement mien dans Homere. Il n'y a point de satisdation que d'une chose qui n'est sienne, ou doubtée d'estre sienne. Et Homere m'attribue le vers

qui ce foisant est mien, et non d'autre. En quelqve façon qu' on tourne le vers d' Homere il sera tousiours mien, et le puis vendiquer pour mien«. P. L. Loyer, Edom, on les Colonies Idumeanes, Paris 1620, S. 225.

S. 85, Lin. 2—1 f. n. Bekjendt er Nøglen til Pedet Paars, som er trykt i Boyes Udgave af Peder Paars, Kbh. 1832, S. 287—98.

S. 86, Lin. 11 f. n. Sortes virgilianæ vare Samlinger af Vers tagne fra Virgils Digte, i hvilke man i tvivlsomme Tilfælde slog op, for i det Vers, Øiet først faldt paa, at finde den ønskede Løsning. Holberg omtaler sortes virgilianæ i sin Kirkehistorie, I, S. 363, Udg. 1740; efter hans Mening ere de af jødisk Oprindelse.

Epistel 209.

S. 86, Lin. 4 f. n. „de Betænkninger, som jeg haver giort over Mandevilles Fabel om Bierne," nemlig Epistel 4 i første Bind, S. 55—56.

S. 87, Lin. 6. »nervi rerum gerendarum«, o. „de arbeidende Sener", „de drivende Hjul".

Epistel 210.

S. 90, Lin. 7 f. n. Holberg sigter her til et Skrift af Bayle: »Pensées diverses écrites à un Docteur en Sorbonne à l'occasion de la Comète qui parut au mois de Decembre 1680, Paris, 1683, i hvilket Bayle stærkt bekjæmper Overtroen.

Epistel 211.

S. 93, Lin. 10. Verset er taget fra Horats, Ars poetica, Vers 251, o. „en lang Stavelse, som følger efter en kort, kaldes en Jambe".

S. 94, Lin. 4. Pierre Michon Abbé Bourdelot, f. 1610, d. 1685, var en anset Læge i Paris, som 1651 blev kaldet til Stokholm af Dronning Christina, for at helbrede hende. Han opholdt sig ikke længe i Stokholm. Her traf han sammen med Marcus Meibom en Slesviger, som 1652 havde udgivet en Samling af de græske musikalske Forfatteres Skrifter, og havde dediceret den til Dronning Christina og overleverede hende selv sit Arbeide. Meibom blev forbittret over det Puds, som blev spillet ham; han formodede, at det var

Bourdelot, som havde havt ham tilbedste, gav ham et vældigt Ørefigen og reiste pludselig til Danmark, hvor han en Tid var Frederik den Tredies Bibliothekar. Sml. Holbergs Heltindehistorier, II, Udg. 1861, S. 136. Om Gabriel Naudée se Anm. til Epistel 95, andet Bind S. 359. Han blev paa Hjemreisen fra Sverig til Frankrig syg paa Grund af den besværlige Reise og døde, før han naade Paris.

Epistel 213.

S. 98, L. 7. „den Betænkning jeg haver gjort etc.", nemlig i Epistel 131 i andet Bind, S. 168—70.

—, Lin. 13. Antonius van Dale, født i Haarlem 1638, død i samme By 1708, var først Handelsmand, gav sig derpaa til at være Læge, var tillige Præst for en Mennonitmenighed, og var desuden Videnskabsmand. Han udgav 1683 et Skrift: De oraculis Ethnicorum dissertationes duæ, som udkom i andet Oplag 1700. 1687 skrev han et andet Skrift: Verhandeling over de oude Orakelen der Heidenen. van Dale paastod, at Oraklerne vare Bedragerier af Præsterne.

Epistel 214.

S. 101, Lin. 8 f. n. „den Underretning jeg haver givet om Skue-Spill", nemlig Epistel 212.

S. 102, Lin. 2. Om Chardin se Anmærkningen til Epistel 104, andet Bind, S. 366.

—, Lin. 18. Le Père Jean Baptiste du Halde, f. 1674, d. 1743, var Jesuit og Missionair. Han udgav 1735 et stort Værk i fire Dele i Folio med Titel: Description géographique, historique, chronologique, politique et physique de l'Empire de la Chine et de la Tartarie chinoise. I tredie Deel, S. 339—78, findes den Prolog til en chinesisk Tragedie, som Holberg omtaler. — Le Père Joseph Henri Prémare var Jesuit og Missionair i China; her studerede han navnlig det chinesiske Sprog, Literatur og Antiqviteter, og i disse Fag samlede han saa store Kundskaber, som faa af de andre Missionairer i China.

S. 109, Lin 9 f. n. „Broelegger-Stræbet". I denne Gade laa Skræddernes Laugshus, hvor der af tydske Comediant-Bander opførtes „Haupt- und Staats-Actionen", dengang Holberg skrev sine første Lystspil, navnlig ledede af von Quoten. Ulysses von Ithacia opførtes første Gang i Foraaret 1724.

Epistel 215.

S. 110, Lin. 16. I „Die deutsche Schaubühne, herausg. von J. C. Gottscheden", andet Bind, Leipzig 1741, S. 427 ff. er udgivet: „Jean de France oder der deutsche Franzose", Holbergs Lystspil oversat af Georg A. Detharding. I tredie Bind, som udkom samme Aar, er det, at Gottsched har udtalt sig om Stykket, Vorrede S. IX—X, se Uddraget i Udvalgte Skrifter af Holberg ved Rahbek, VI, S. 123. — Joh. Christ. Gottsched, f. 1700, d. 1766, var Professor i Leipzig; hans Virksomhed som Æsthetiker havde for sin Tid stor Betydning, da han brød med den gamle Lohensteinske forskruede Poesi og banede Veien for en ny, sundere og renere. Han udgav 1740 „Die Deutsche Schaubühne" i 6 Dele, som fornemmelig indeholder Oversættelser af fremmede dramatiske Arbeider, deriblandt ogsaa flere af Holbergs Lystspil.

S. 112, Lin. 11. »Non-Conformist« eller Dissident kaldtes den, som ikke antog den anglicanske Kirkes Trosbekjendelse.

S. 113, Lin. 5. »Mundus vult decipi, decipiatur«, o: „Verden vil bedrages, saa lad den da blive det". I Heltehistorier 1, S. 63 (Udg. 1864) omtaler Holberg Cardinalen af Caraffa, „hvilken udi en Procession uddeelede Velsignelsen med Haanden, men med Munden paa samme Tid mumlede idelig disse Ord: Mundus vult decipi, decipiatur! hvilket Bene-dicite Almuen antog med ærbødig Taknemmelighed og sloges om at blive deelagtig udi."

Epistel 216.

S. 113, Lin. 3 f. n. Strabo levede under Keiserne Augustus og Tiberius. Hans store Universalgeographi i 17 Bøger er af overordenlig Vigtighed. Pausanias fra Cæsarea i Cappadocien, levede under Antoninus Pius. Han forfattede en Beskrivelse af Grækenland, som er bevaret og er uvurderlig for at lære dette Land at kjende i geographisk, archæologisk og historisk Henseende. Begge disse Forfattere havde, som Holberg meddeler, selv besøgt de Lande, de tale om.

S. 114, Lin. 12. Om Jerusalems Skomager i Hamborg se Anm. til Epistel 60 i første Bind, S. 404.

—, Lin. 14. Theodore Etienne Baron de Neuhoff, født i Metz 1690, var først Page hos Hertuginden af Orleans, derefter Lieutenant, saa ved Ambassaden i Stokholm. Han var Pengespeculant

og paadrog sig stor Gjæld. Han blev Carl VI's Resident i Florents, og, da Corsikanerne gjorde Oprør mod Genueserne, sluttede han sig til Oprørerne, gav dem store Løfter og lod sig udraabe til Konge den 15 April 1736 med Titlen Kong Theodor I. Efter 8 Maaneders Forløb blev han jaget bort. 1738 og 1742 gjorde han forgjæves Forsøg paa atter at blive Konge. Han kom til London, hvor hans Creditorer holdt ham i Fængsel i 7 Aar. Han døde 1755.

S. 115, Lin. 14. »Modo sic, modo sic«, o. „snart paa denne Maade, snart paa hin Maade". Petronius, Satiricon, Cap. 45.

Epistel 217.

S. 116, Lin. 10. »Cocceianer« kaldtes de, som sluttede sig til den lærde Theolog Johan Coccejus's Meninger. Han er født i Bremen 1603, blev 1636 Professor i Franeker, 1650 i Leiden, han døde 1669. Characteristisk for ham er navnlig Typologien og den allegoriske Fortolkning, som han drev til en høi Grad af Yderlighed og Vilkaarlighed.

S. 117, Lin. 5 f. n. Thomas Woolston er født 1669, han døde 1733. Hans Hovedskrift er: Discourse on the miracles of our saviour, som udkom i London fra 1727—29 i 6 Afdelinger, og i kort Tid oplevede flere Oplag. Det gjorde megen Opsigt og fremkaldte en hel Literatur. Woolston fortolker Skriften aldeles frit; han forkaster den bogstavelige Christus, og antager blot en aandelig og allegorisk, Christi Mirakler betragter han som Antichristens opdigtede Undergjerninger, Christi Opstandelse kalder han et Bedrageri. Se om hans Skrifter og Skrifterne imod ham J. A. Trinnius, Freydenker-Lexicon, Leipzig, 1759, S. 521—42.

S. 118, Lin. 13. Den Bog, her sigtes til, er den af Christiern Pedersen i Aaret 1514 i Paris udgivne Bog: Om at høre Messe. Blad b verso læses: „Den anden articel i messen. Er ath presten vdgongher aff sacristiet till alteret met messe-degnen och subdegnen oc stander emellem dem baade. Det betegner oss att den tiid ihesu vor fød da lagde iomfru maria hannum i krubben mellem oxen oc asenen."

Epistel 218.

S. 118, Lin. 5 f. n. Det er ikke i den „anden" Epistel, men i den første, at Holberg fortæller om Dame La Fosse; se Holbergs

Opuscula Latina, I, S. 154—55. Trende Epistler til ***, Kbh. 1857. S. 114—115. Holberg oplevede selv den store Opsigt, denne Persons paastaaede Helbredelse vakte. Hun hed Anne Charlier, og var gift med en Elfenbensarbeider Lafosse. Som Holberg fortæller, lod Erkebiskoppen af Paris, Cardinal de Noailles, Sagen undersøge med Iagttagelse af alle Formaliteter og derefter lod han udkomme: Mandement de Son Eminence Monseigneur le Cardinal De Noailles, archevesque de Paris, à l'occasion da miracle operé dans la Paroisse de Sainte Marguerite, le 31 May, jour du Saint Sacrement. Paris 1725, 4°. 13 Bl. (Exemplar i det store kongel. Bibliothek), i hvilket Skrift den vidunderlige Helbredelse fortaltes. Erkebiskoppen erklærede Helbredelsen for et Mirakel, han tillod, at der den 23 August blev holdt en særlig Takkefest i St. Margrethe Kirken, og at der blev sunget Te Deum i den Anledning; tillige befalede han, at der i samme Kirke skulde indmures en Indskrift, som indeholdt et Udtog af denne hans Skrivelse. — Dame La Fosse blev forestillet for Kongen og Dronningen i December Maaned.

S. 120, Lin. 15 f. n. „Den berømte Helvetius", maa være Jean Claude Adrien Helvetius, en meget anset parisisk Læge, f. 1685, d. 1728.

Epistel 219.

S. 122, Lin 11 f. n. Le Chevalier Jean Charles de Folard, f. 1669, d. 1752, var en flink Officer, men en meget excentrisk Mand. Han var med Carl den Tolvte ved Frederikshald, da denne Konge faldt. Han oversatte Polybius og føiede Commentarer til, i hvilke der findes Trivialiteter og mange Bemærkninger om hvad han selv har oplevet. Oversættelsen udkom 1727—30 i 6 Dele i 4°, men han fik ikke Tilladelse til at udgive den helt. — Thomas Gordon, engelsk Theolog og Politiker, døde 1750. Han oversatte og udgav Tacitus 1728—31, to Dele i Folio, og Sallust 1744.

S. 125, Lin. 9 f. n. Citatet er taget fra Senecas Naturales Qvæstiones, VI, 23. o. „Om man end gjennemgaar gamle Exempler fra Fyrster og Konger, vil dog intet af hvad han (Alexander den Store) har gjort, være saa stort som Forbrydelsen imod Callisthenes".

S. 126, Lin. 16 f. n. Citatet er taget fra Homers Iliade, XVIII Sang, V. 95, o.

Som du taler, min Søn, vil snart dig times din Henfart.

S. 127, Lin. 13. Citatet er taget fra Curtius, Historia Alexandri Magni, VIII, 8, 15.

—, Lin. 10 f. n. Citatet er paa dansk: „Men de andre betvang han ved Troen paa, at han var en Guddom."

Epistel 220.

S. 129, Lin. 14. Skytheren Anacharsis, af fyrstelig Slægt, bereiste Grækenland og opholdt sig i Athen paa Solons Tid. Hans skarpe Iagttagelsesevne, hans sunde Domme og hans naive Indfald gjorde ham saa berømt, at han næsten sattes lig med de syv Vise.

S. 131, Lin. 15 f. n. Boileau skriver saaledes om Alexander i Satire VIII, Lin. 100—12:

. . . cet écervelé qui mit l'Asie en cendre?
Ce fougueux l'Angely, qui, de sang altéré,
Maître du monde entier s'y trouvait trop serré!
L'enragé qu'il était, né roi d'une province
Qu'il pouvait gouverner en bon et sage prince,
S'en alla follement, et pensant être Dieu,
Courir comme un bandit qui n'a ni feu ni lieu;
Et, traînant avec soi les horreurs de la guerre
De sa vaste folie emplir toute la terre,
Heureux, si de son temps, pour cent bonnes raisons,
La Macédoine eût eu des petites maisons,
Et qu'un sage tuteur l'eût en cette demeure,
Par avis de parens, enfermé de bonne heure!

Epistel 221.

S. 134, Lin. 2. Citatet er taget fra Cicero de Officiis, III, 21, 3. Det er to Vers tagne fra Euripides's Tragedie Phønicerinderne, Vers 525—26:

Εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρή, τυραννίδος πέρι
Κάλλιστον ἀδικεῖν· τἄλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών.

S. 136, Lin. 17 f. n. Den Dame, som sendtes til Carl XII i Ambassade, var Grevinde Maria Aurora von Königsmarck, bekjendt ikke mindre for sin henrivende Skjønhed end for sin ualmindelige Dannelse, sine sjeldne Kundskaber og sin Klogskab. Kong August II af Sachsen sendte hende 1702 i Ambassade til Carl XII, men denne

vilde ikke tage imod hende. Da hun engang mødte ham paa en snever Vei, saa at hendes Vogn spærrede Passagen for ham, og hun steg ud for at tale med Kongen, dreiede denne øieblikkelig om, vendte hende Ryggen og fjernede sig.

S. 139, Lin. 10. Citatet er fra Justinus, Hist. I, 1, 8. ɔ. „saa at han kjækkere ved forøget Styrke gik over mod andre, og hver vunden Seir blev et Redskab til en følgende".

S. 140, Lin. 5. Ved Freden i Altranstadt 1707 var det, at Carl XII sikkrede de schlesiske Protestanter den Religionsfrihed, som var tilsagt dem ved Freden i Münster. Voltaire fortæller, at, da den pavelige Nuntius opfordrede Keiser Joseph til at staa kraftig imod Carl XII, svarede han: „Vær glad over, at Kongen af Sverig ikke har foreslaaet mig at blive Lutheraner, thi havde det været hans Villie, saa ved jeg ikke, hvad jeg skulde have gjort". Voltaire, Histoire de Charles XII, Amsterd. 1732, I, S. 166.

—, Lin. 15. Metempsychosis ɔ. Sjælevandring.

Epistel 222.

S. 140, Lin. 5 f. n. I Fortalen til sin Danmarks Riges Historie, siger Holberg: „Til Slutning vil jeg bede, at min u-partiske Skrive-maade maa holdes mig til gode; thi saasom jeg aldrig har flatteret mine Lands-Mænd tilforn, saa giør jeg det ey heller udi dette Skrift: Et Land vinder aldeles intet derved at en Skribent forgylder alle dets Feil, og det Portrait, som mest behager en ærlig Mand, er ikke det, som er ziirligst, men det som best ligner Originalen etc."

—, Lin. 4 f. n. Oplysninger om, hvorledes man i Sverig be-dømte Holbergs Danmarks Historie, findes i Werlauffs Holbergiana, i Nyt histor. Tidsskrift, VI, S. 432—36.

S. 141, Lin. 3. Af fremmede Anmeldelser af Reichards tydske Oversættelse af Holbergs Danmarks Riges Historie kan mærkes den, som findes i Göttingische Zeitungen von gel. Sachen, 1745, S. 259—62, den dvæler mest ved Holbergs Plan og ved Oversættelsen. En anden findes i Hamburg. Berichte von gel. Sachen, 1744, S. 177—9, det er den tredie Del, som her anmeldes. Holbergs Arbeide roses meget. Danmarks Krig med Carl Gustav og Souve-rainitetshistorien er „von niemanden richtiger, ordentlicher und aus-führlicher beschrieben zu finden als von dem Hn. Holberg."

3 Fortgesetzte Pommersche Nachrichten von gel. Sachen, 1745, Greifswald, S. 300 læses følgende Dom om Holbergs Historie: „Diese Arbeit des Herrn Holberg gilt bey Kennern für ein Meisterstück einer schönen Geschichtschreibung, welche die Probe hält, wenn man nach vernünftigen Regeln eine Untersuchung anstellet. Die beßten gedruckten Nachrichten und schriftliche Urkunden geben seinen Berichten die stärkste Gewißheit, und man wird ihm nicht leicht mit Grunde vorwerfen können, daß er dieselbe durch eine partheyische Einkleidung verfälschet. Kleinigkeiten und Nebensachen werden übergangen oder sehr kurz berühret, es sey denn daß sie in Hauptveränderungen des Reichs und dessen Verfassung einen Einfluß gehabt; und die Leser werden nicht durch eckelhafte Beschreibungen von Feldschlachten und Belagerungen, als dem gewöhnlichen Hülfsmittel grosse Werke zu liefern abgeschrecket. Die Staatsrechte des Reichs, die Hauptgesetzte und Verordnungen sind die Hauptstücke darauf er siehet. Die Gründe der einheimischen und auswärtigen Streitigkeiten, darinn Dänemark verwickelt worden, und die Hauptpersonen, die sich darinn berühmt gemacht, findet man hie entworfen; überhaupt aber ist das Portrait der Könige und der größten Leute, die Dännemark gezeuget, mit lebhaften und natürlichen Farben geschildert. Bey diesen allen ist der Religionszustand und die Eigenschaften und Sitten des Volkes nicht aus der Acht lassen. Und endlich geben die munteren Discourse und Anmerkungen des Herrn Verfassers diesem Werke eine besondere Anmuth."

Følgende Dom om Holbergs Danmarks Historie i en »Éloge historique de M. le Baron de Holberg«, uden Forfatternavn, som findes i Mémoires pour l'Histoire des Sciences et Beaux-Arts, (Mémoires de Trévoux) 1755, Juillet, S. 1801—2, fortjener at meddeles. Forfatteren dømmer ikke, om Holberg har været partisk, men udtaler sig om hans Skrift, set mere fra den formelle Side. »C'est en vain, qu'on y chercheroit cette précision, cette variété, ces graces de style qui font noître l'intérêt ou qui le raniment; ces tableaux où le Lecteur voit avec tant de plaisir une foule d'objets rassemblés sous un seul point de vuë; ces traits vifs et frappans, qui tantôt renferment une maxime importante de morale ou de politique; tantôt font connoître l'esprit d'un siècle ou d'une nation; quelquefois développent les différents ressorts qui ont concouru à produire un seul évenement, d'autres fois en rapportent une multitude à une même cause. M. De Holberg ne pense presque jamais en grand; il narre toujours; et s'il se met à peindre, ce

n'est que par de petits traits, par des ancedotes souvent peu dignes de la majesté de l'Histoire. On est tenté de le comparer aux vieillards d'Homère, qui se laissent entraîner au plaisir de raconter, et pour qui rien n'est si douloureux que de finir.»

S. 141, L. 6. Sammenligningen imellem Christian IV og Gustav Adolf findes i Holbergs Danmarks Riges Historie, Udgaven 1856, II, S. 621—22. S. 623 udtaler Holberg, som her S. 142, at han ingen anden Potentat ved at ligne Christian IV med i Henseende til hans personlige Deltagelse i saa mange vigtige Sager end Peter den Store.

Epistel 223.

S. 144, Lin. 4. Ordsproget, paa Dansk: „naar to gjøre det Samme, er det ikke det Samme", er tildels dannet efter Terents Adelphi, V, I, 37—38.

Epistel 224.

S. 148, Lin. 7 f. n. Det Skrift, (i 4°, 401 Sider stort), som her nævnes, blev forfattet af Jean Joseph Languet de la Villeneuve de Gergy; han er født 1677, døde 1753. 1715 blev han Biskop af Soissons, 1731 Erkebiskop af Sens. Titlen paa det anførte Skrift er omtrent som Holberg har anført den, dog fuldstændig med Tilføielsen: »... Marguerite Marie, religieuse de la visitation Sainte Marie, du monastère de Parray-le-Monial en Charolois«. (Exemplar i det store kgl. Bibliothek.) Bogen er udkommen i flere Udgaver, endog i Aaret 1830, og der er selv i nyere Tider forfattet flere Skrifter om „Marie Alacoque".

S. 149, Lin. 16 f. n. »Clementis XI Constitution«, nemlig Bullen Unigenitus af den 8 September 1713, rettet navnlig imod Quesnel, men i hvilken der tillige fordredes Lydighed imod Paven.

Epistel 225.

S. 151, Lin. 11 f. n. „Vor tilfælles Ven B. S.", vistnok Bernhard Schnabel, Rector i Roskilde fra 1726—1754. Holberg kjendte ham fra sin store Udenlandsreise, da han i Aarene 1714—15 traf sammen med ham i Paris.

S. 153, Lin. 2 f. n. Citatet er taget fra Platons Timæus, 30 A. Der skulde læses: *Βουληθεὶς* og *φλαῦρον δὲ μηδὲν*; det er en participial Sætning, som er løsreven af sit Sammenhæng: „idet Gud vil alt Godt, intet Ondt — efter Evne".

Epistel 226.

S. 156, L. 10. I Avertissementer fra denne Tid (1750) findes nævnet følgende Sorter Snustobak: „à la bergamothe med islandsk meleret, naturel rape med islandsk meleret, en extra god sort reen islandsk tobak." Ved denne Benævnelse „islandsk Tobak" betegnes maaske blot en Slags Snustobak, som Islænderne fortrinsvis satte Pris paa. Islænderne elske meget Snustobak.

—, Lin. 12. »O tempora! o mores!« ɔ: O Tider! o Skikke.

—, Lin. 16 f. n. I et Vers af Jørgen Sorterup siges:

Dend gamle Viin, som gaudium
Er kaldet, heldst jeg drikker,
Naar nogen ven er mig saa from
Og noget deraf skikker.

Wielands Samling af Vers VI, S. 201. Holberg siger: „Det er icke alleene disse Liqveurs, sær Øll, Must og Viin, som faae Kræfter og Fædme ved Alderen, hvorudover man og kalder gammel Viin gammel Gaudium." Heltindehistorier, II, S. 84, Udg. 1861.

—, Lin. 7 f. n. „Sørge-Stuer". Udførlige Oplysninger om Vaagestuer, Sørgestuer, Vaagenætter etc., som holdtes i Lighuset den sidste Nat eller flere Nætter, før Begravelsen fandt Sted, ere meddelte af Werlauff, Historiske Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil, Kbh. 1858, S. 348 ff.

S. 157, Lin. 12 f. n. „Gylden-Vand" var en „fiin destilleret Brændeviin, eller Liqueur, hvori Smaastykker af Bladguld svømmede, og som man i ældre Tider satte megen Priis, og solgte paa Apothekerne". Molbech, L. Holbergs Comedier, I, S. 346. „Canarie-Sek" var en søde Vin, som udførtes fra de canariske Øer. Den nævnes i Avertissementer i Aviserne endnu Januar 1760.

S. 158, Lin. 9 f. n. I Hans Thomissens danske Psalmebog, som udkom 1564, findes ikke faae latinske Psalmer optagne og af dem holdt de fleste sig endnu i Slutningen af 17. Aarhundrede. De to Psalmer, af hvilke Holberg anfører den første Linie, findes saaledes i Christian Cassubens Ny fuldkommen dansk Psalmebog 1677; In

dulci jubilo læses S. 65, latinsk og dansk Sprog vexler med hinanden i Versene. Puer natus in Betlehem, Et Barn er født i Bethlehem, læses S. 54—55; ligesom i Hans Thomissens Psalmebog ledsages hvert Vers af en dansk Oversættelse.

S. 158, Lin. 6 f. n. Citatet er laant fra Horats, Oderne, III, 21, V. 11—12, se andet Bind, S. 415.

S. 159, Lin. 12 f. n. Holberg har her tænkt paa Akt 1, Scene 4 i De Usynlige, hvor Harleqvin siger til Columbine: „Det første, jeg søgte at faae dig i Tale, blev det mig ikke da strax tilladt". Columbine: „Jo vist". Harleqvin: „Da jeg sagde: vil du have mig, svarede du ikke strax ja"? Columbine: „jeg erindrer ikke rettere". L. Holbergs Comedier udg. af Liebenberg, V, Kbh. 1850, S. 185.

S. 160, Lin. 7 f. n. Doktor Fausts Historie afgav et yndet Stof til dramatisk Behandling, 1690 blev Faust opført i Lund. Se herom Werlauff, Historiske Antegnelser o. s. v., S. 467—68. Skuespil-direkteur von Qvoten opførte, dengang den danske Skueplads begyndte: „Der Erzzauberer Dr. Johannes Faustus", „Die Enthauptung Dorotheens", „der geschaffene, gefallene und wieder aufgerichtete Mensch", en Farce om Adam og Eva.

Epistel 227.

S. 161, Lin. 8 f. n. Ernst Salomo Cyprianus, f. 1673, d. 1745, blev 1713 ansat i Gotha som Kirkeraad og Bibliothekar, senere blev han Vicepræsident i Overconsistoriet. Han er Forfatter til et meget stort Antal Skrifter, navnlig theologiske og kirkehistoriske. 1719 udkom af ham i Gotha Skriftet: „Ueberzeugende Belehrung von Ursprung und Wachsthum des Pabstthüms, nebst einer Schutz-Schrifft vor die Reformation aus authentiqve Uhrkunden abgefaßt". Det udkom i flere Udgaver, endogsaa henimod Slutningen af Aarhundredet. I Dedikationen til Hertug Frederik II af Sachsen-Gotha siger han, at Skriftet indeholder Intet „heimtückisch und nichts degoutantes". Det vilde være Tilfældet, hvis Peter enten havde skjult sit Pavedømme, skjøndt han prædikede paa Tagene, hvad han havde hørt af Christus i Kammeret; eller ogsaa, hvis han ikke havde aabenbaret den romerske Keiser Læren om Pavedømmet. „Denn auf diesem letzten Fall würde des Apostels an Neronem gerichteter Vortrag kürtzlich so viel gesagt haben". Derpaa følger det fingerede Brev, som Holberg har oversat,

Epistel 228.

S. 164, Lin. 13. Jacob Arminius, f. 1560, d. 1609, kom, medens han var Professor i Leiden, i Strid med sin Collega Gomarus. Arminius's Lære fik mange Tilhængere, de mærkeligste ere Hugo Grotius og Oldenbarnevelt. Hovedpunktet i Arminius's Lære dreiede sig om Menneskets Frihed og om Prædestinationen; dertil kom senere Trosfrihed og en af de symbolske Bøger uafhængig Skriftfortolkning. Blandt Arminius's Disciple maa mærkes Vorstius og Episcopius, som Holberg omtaler i Epistel 133, andet Bind, S. 174—75. Af mange beskyldtes Arminianerne for som Socinianerne (se Epistel 77 i første Bind) at nægte Treenigheden.

S. 164, Lin. 4 f. n. Spener er født 1635.

S. 165, Lin. 16. August Hermann Francke er født i Lybek 1663, d. 1727 i Halle. Han holdt først Forelæsninger i Leipzig, men de bleve forbudte 1690. To Aar efter nedsatte han sig i Halle og udfoldede her sin nye Virksomhed som Prædikant og som Opdrager og Lærer for fader- og moderløse Børn. Waisenhuset toges i Brug 1701. — Christian Thomasius, f. i Leipzig 1655, var først Professor i denne By, som han 1690 maatte forlade, dels fordi han sluttede sig til Speners Retning, dels fordi han stod i skarp Opposition mod mange andre Sider af det Bestaaende. Han gik til Halle og gav Anledning til at et Universitet grundlagdes der. Han døde 1728.

Epistel 230.

S. 174, Lin. 9. Citatet er taget fra Horats, Satirernes første Bog, V. 101, o. (efter Kjær):

de kæmped med.... Kloe og Næver og saa med
Knipler og derpaa med Vaaben, som siden Erfaringen skabte.

Det samme Vers med det derpaa følgende citerer Holberg ogsaa i sin Danmarks Riges Historie, I, S. 79 (Udg. 1856), idet han taler om, hvorledes de nordiske Folk vare væbnede, og at det dog er rimeligt, „at den gemeene Almue haver ofte gaaet til Striid med hvad de først kunde faae i Hænderne. Heraf kommer det, at de gamle Krigshære bleve kaldne Klubbehær eller Knudehær." Navnet Klubbehær hører hjemme i Sverig: da Valdemar Atterdag i Aaret 1359 faldt ind i Skaane, væbnede Erik XII Landstormen med Knipler og Stager.

S. 176, Lin. 10. Citatet er taget fra Virgils Æneide, XII, V. 287—88 o.:

Andre paa Gangerne kaste
Under et Spring deres Krop.

S. 177, Lin. 6. Holberg skrev en Afhandling: „Danmarks og Norges Søe-Historie. Første Periodus", som blev foredragen i det Kjøbenhavnske Selskab for Lærdoms og Videnskabers Elskere, d. 2. November 1746, og trykt i dets Skrifter, III, Kbh. 1747, S. 91—106. Fortsættelsen kom ikke.

—, Lin. 13. Det er nu almindelig anerkjendt, at Barthold Schwartz ikke har opfundet Krudtet; allerede 1326 findes det omtalt. 1372 havde man Krudt i Ribe.

S. 179, Lin. 15. Hommes d'Armes. »Nom donné au moyen âge aux cavaliers féodaux. Chaqve homme d'armes des compagnies d'ordonnance était accompagné d'un varlet, de trois archers et d'un coutillier ou soldat armé d'un coutil ou long couteau«. A. Chéruel, Dictionnaire hist. des institutions, moeurs et coutumes de la France. I, Paris 1855, S. 551.

S. 180, Lin. 11. „jeg udi min Ungdom haver staaet i Kriigs-Rullen som Under-Officier". Sml. Trende Epistler til *** etc., S. 4, Udg. 1857; her fortæller Holberg, at han i en Alder af 10 Aar af sin Moder blev indskreven til Soldat, og at han blev antagen til det Oplandske hvervede Regiment. Han blev Corporal, det vil sige, han skulde have Commando over 10 Soldater. Han blev sendt til Regimentet, for at aflægge Prøve paa sine Exercitier, men hans Slægtning, Otto Munthe, som mærkede, at han mere egnede sig til Studeringer end til Krigssager, lod ham studere med sine egne Børn.

Epistel 231.

S. 180, Lin. 5 f. n. Den »Dissertation«, som Holberg sigter til, er Afhandlingen over hans Epigram. III, Nr. 142, i Moralske Tanker, S. 433—39. Udg. 1859.

Epistel 232.

Denne Epistel kan maaske være fremkaldt ved et Skrift af Professor i Theologi ved Kjøbenhavns Universitet Jeremias Friederich Reuss: Doctrinæ de Mundo optimo brevis Dilucidatio, som udkom

i Aarene 1741—45, delt i fire Afdelinger, idet hver blev udgiven som Disputats. — En Oversigt over de Forfattere, som indtil 1741 have skrevet om dette Emne, som var sat i Bevægelse af Leibnitz og Bayle, findes hos Fr. Chr. Bacmeister, Philosophia recens controversa, Lipsiæ 1741, hvor der fra S. 345—384 handles om: »Historia Doctrinæ recentius controversæ de Mundo optimo«.

Epistel 233.

S. 187, Lin. 7. Alexander den Store havde altid Homers Iliade og sit Sværd liggende under sin Hovedpude. Plutarch, Alex. VIII, 2.

—, Lin. 11 f. n. Det er i Epistel 12, første Bind S. 48—55, at Holberg har vist, at der findes „adskillige Slags Pedanterier udi alle Stænder".

S. 188, Lin. 10. Quintilian siger Institut. orat. X, 1, 80, om Demetrius Phalereus, at han »primus inclinasse eloquentiam dicitur«, „han siges først at have bøiet Veltalenheden (— ikke „Sproget") nedad"; Sml. Trende Epistler til ***, Udg. 1857, S. 192. — Demetrius var en af Athens berømteste Talere, han virkede ogsaa som Politiker, saaledes stod han fra 317—307 i Spidsen for Athens Styrelse; i Anerkjendelse af hans store Dygtighed lod Folket til hans Ære opstille 360 Statuer af ham, som det rigtignok senere kastede om, da han maatte forlade Staden, vigende for Demetrius Poliorketes.

Epistel 234.

S. 191, Lin. 7. Citatet findes hos Vopiscus, Cap. 45.

—, Lin. 1 f. n. Citatet er taget fra Virgils Georgica, II, 121, o.:

Samt de Serer, som kjæmme fra Løv. Uldtotte saa fine.

S. 193, Lin. 3. Henrik den Andens Bryllup stod 1559.

—, Lin. 5. Holberg fortæller i sine Heltehistorier, I, S. 303 (Udg. 1864), at Abbas den Store (d. 1629) sendte en Gesandt til Spanien med raa Silke, for at fornemme, hvordan Prisen derpaa vilde blive; han ledsagedes af en persisk Kjøbmand. I Følget var en Augustinermunk, som overtalte Gesandten til at forære Kongen af Spanien Silken. Det gjorde han ogsaa trods Kjøbmandens Raad, hvorfor denne reiste hjem og fortalte Abbas, hvad der var skeet.

Gesandten fik ikke, som han havde ventet, Foræringer af Kongen af Spanien; denne blev derimod vred og spurgte, om Kongen af Persien holdt ham for en Kvinde, siden han sendte ham raa Silke at spinde. Da Gesandten kom hjem til Persien, blev hans Mave skaaren op paa det store Torv i Folkets Paasyn. Munken blev Bisp i Ceuta, til Belønning fordi han, som han sagde, var den første, der havde raadet Kongen af Persien til at indlede Handel med Spanien.

Epistel 235.

S. 195, Lin. 10 f. n. I Niels Klims underjordiske Reise fortælles om Borgerskabet i Staten Bostanki, at Mændene tyrannisere over Qvinderne, medens hos Naboerne Mændene slaaes med bevæbnede Fjender, herske udenfor Huset, men ere Slaver hjemme. „Man seer af utallige Exempler, at det ikke er Herkules alene, der skjalv for sin Kones Tøffel, men at det er de største Heltes almindelige Skjebne, taalmodigen at bøie sig under Qvinde-Aaget". Dorphs Oversættelse, Udg. 1857, S. 120. En lignende Bemærkning er fremsat i Heltestorier, I, S. 139—40, Udg. 1864. Den samme Iagttagelse gjøres til Gjenstand for Undersøgelse i Moralske Tanker, Udg. 1859, S. 459—62.

S. 196, Lin. 8. Det var i Aaret 215 f. Chr. at Folketribunen C. Oppius satte sin Luxuslov (lex sumptuaria) igjennem, som Holberg her omtaler. Citatet er fra Livius, XXXIV, 1, 3, hvor tillige Forhandlingerne fortælles, som forefaldt, da Loven i Aaret 195 f. Chr. blev afskaffet. Holbergs Citat er ikke fuldstændigt; efter »oppidoque« staar der hos Livius: »aut propius inde mille passus« o. „eller i en Afstand derfra indtil 1000 Passus".

Epistel 236.

S. 198, Lin. 8 f. n. Fra meget gammel Tid har man afbildet Moses med 2 smaa Horn i Panden, idet man støttede sig til 2 Mosebog, 34, 29, hvor Moses i Vulgata siges at have havt Horn i Panden (frons cornuta), en Oversættelse, som forlængst er opgiven; nu oversættes: „Huden paa hans Ansigt skinnede".

—, Lin. 3 f. n. »Concilium in Trullo« er det sjette oekumeniske Concilium, som holdtes i Constantinopel 680. Møderne holdtes i det

keiserlige Slot i en muslinghvælvet Sal; derfor kaldes det Concilium Trullanum (af trulla, en Øsekke).

S. 199, Lin. 10. Citatet, taget fra Virgils Æneide, II, 515, er ikke ganske nøiagtig gjengivet af Holberg, da det heder: »præcipites atra ceu tempestate columbæ«. Hekuba og hendes Døttre flokke sig om Altrene „som bange Duer under det mørke Uveir."

Epistel 237.

S. 200, Lin. 10 f. n. Citatet læses saaledes hos Curtius, Historia Alexandri Magni, VII, 8, 26: »Si Deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non sua eripere; sin autem homo es, id quod es, semper esse te, cogita«.

Epistel 238.

S. 201, Lin. 7 f. n. Molieres Lystspil, »les Précieuses ridicules« blev første Gang opført den 18. November 1659. Det var rettet mod den affecterede og forskruede Tone hos det æsthetiske Selskab, som samledes i Hotel Rambouillet, og som han med et Slag fik tilintetgjort.

Epistel 239.

S. 203, Lin. 4. Se om Qvægsygen Anm. til Epistel 114 i andet Bind, S. 370—73.

Epistel 240.

S. 205, Lin. 2. »Hercules Herculiscus«. Titlerne paa to Bøger ere her slaaede sammen. De vare begge forfattede af Professor i Rinteln og siden Superintendent i Brunsvig A. H. Buchholz (d. 1671), og udkom i flere Oplag; se om dem Werlauff, Historiske Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil, Kbh. 1858, S. 20—21, Anm. til den politiske Kandestøber, I, 4. De henhørte til Kategorien Stats-Romaner, om hvilke Wolf siger: „Im patriotischen Eifer verfaßte der wackere diese Werke namentlich gegen die „Amadisschützen" und das „schandsüchtige Amadisbuch" zu einer „Gemüthserfrischung, bei der andächtigen Seelen nicht geärgert werden", zugleich um „dem spanischen Hochtrab, der italienischen Ruhmretigkeit und dem französischen

eingebildeten Vorzug zum Possen zu beweisen, daß die Teutschen nicht lauter wilde Säue und Bähren", sondern auch manchen Ritter unter sich gehabt. Dies Alles geschieht denn in einem sehr schwerfälligen Style mit großem Aufwande pedantischer Gelehrsamkeit und noch größerer christ-pastorlicher Salbung, um deretwillen allein die Leute mitunter in Lagen kommen, die denen der Amadisse ziemlich ähnlich sehen. Die Geschichten sind eben so abenteuerlich, wie in den unserem Autor so verhaßten Amadisromanen; Antikes und Modernes, Mögliches und Unwahrscheinliches, Lascives und Ehrbares wird eben so durch einander gemengt, wie dort. Die Helden thun natürlich Wunder der Tapferkeit an allen Orten, befreien schöne Frauen aus Räuberhänden, sind noch keuscher als Joseph, liefern ungeheuere Schlachten, verkennen und werden verkannt, und schließen denn endlich damit, daß sie ihre Charmanten heirathen und Söhne zeugen, welche gerade dasselbe auf eine andere Manier thun, wie hier der Herr Herkules und der Herr Herkuliskus. Es geht eben so abenteuerlich und eben so langweilig, aber etwas plumper zu, wie in den französischen Vorbildern, nur daß im Ganzen mehr Gesundheit und Nüchternheit herrscht und die Gefühle, wenn sie sich auch barok äußern, keine Stelzen untergeschnallt haben". O. L. B. Wolf, Allgemeine Geschichte des Romans, 2te Aufl. Jena 1850, S. 202—7. „Astræa" er Titlen paa en berømt Hyrderoman af Honoré d'Urfé, f. 1567, d. 1625. To Dele af den blev oversat af Søren Terkelsen og udkom i „Lykstad" 1646—48. Bogen nævnes ogsaa i den Vægelsindede II, 12; se Werlauff, anf. St., S. 45—46. „Doct. Fausti Historie", den bekjendte Troldmands (d. 1540), udkom 1587 i Frankfurt; Aaret efter udkom der en dansk Oversættelse af den, som blev udgiven i flere Oplag. Se Werlauff anf. St., S. 464—68.

S. 207, Lin. 11. »Doct. Spener«, Stifteren af den pietistiske Retning; se Epistel 228.

—, Lin. 7 f. n. „Lutheri Bibel udi Fransk Bind"; fransk Bind kaldtes et smukt Læderbind, navnlig af Kalveskind, der brugt til Bind er af lys, skinnende Farve.

Epistel 241.

S. 209, Lin. 14. Citatet findes i en af den engelske Lystspildigters Congreves Comedier.

Epistel 242.

S. 210, Lin. 17. Athenæus beskriver det af Archimedes byggede Skib i Deipnosoph., V, Cap. 40—44. Sammesteds, Cap. 37, beskrives Ptolomeus Philopators Skib. Kong Hiero var Konge i Syrakus fra 269 til 215 f. Chr.; Ptolomeus III Philopator var Konge i Ægypten fra 356 til 330.

Epistel 243.

Om de musicalske Concerter se Anmærkningen til Epistel 179 i andet Bind, S. 441—54.

S. 213, Lin. 4 f. n. Om Spener se Epistel 228; om Gotfried Arnold se Anmærkningen til Epistel 60 i første Bind, S. 405—6.

Epistel 244.

S. 215, Lin. 14 f. n. Den tragiske Skuespiller Aesopus var Samtidig og Ven af Cicero.

Epistel 245.

S. 219, Lin. 11. I Niels Klims underjordiske Reise, Dorphs Oversættelse, Udg. 1857, S. 206, siger Holberg: „Paa den første Dag i Aaret faae Europæerne en vis Sygdom, som vi Underjordiske ikke kjende til. Tilfældene ved denne Sygdom er en besynderlig Uro og Forstyrrelse i Sindet, thi paa den Dag kan Ingen længe opholde sig paa eet Sted: de løbe ligesom rasende fra eet Huus til et andet, og vide ikke selv hvorfor. Denne Sygdom varer hos Nogle hele fjorten Dage, indtil de endeligen af den evige Omløben blive trætte, komme til sig selv, og faae deres forrige Helbred igjen.“ — I Epigrammerne, tredie Bog Nr. 5, har Holberg ogsaa talt om Nytaarslykønskningen paa følgende Maade (Oversættelsen af Jens Justesen, v. E. Müller, Throndhjem, 1863, S. 135):

Er nu det Nytaarsdag? strax skal Du Porten stænge!
Sæt Bolt og Slaaer for; for Guds Skyld Nøglen gjem!
Den hele By er gal; som vilde Bølger trænge
Utalte Skarer sig henad dens Gader frem.
Som Rasende de far'; de sprænge Døre, Porte,
I sluttet Trop de Vej sig bane med Gevalt.

Se Jesper kun, hvordan han stormer frem derborte
Imellem Skaren her og der og overalt.
Den gamle Mand, han har fast hundred' Aar paa Bagen,
Ærværdig hvide Haar sig om hans Pande snor;
Med Lynets Fart han i Anledning dog af Dagen
Far' om i Byen, sved, hans Ansigt som en Glo.
Og Peiter, hvor han Vej med Albuen sig baner!
Alt kaster han omkuld, han komme vil foran;
Ej Stormen, naar den vildt udfolder sine Faner,
Ej det oprørte Hav kan rase saa, som han.
Og spør Du hvad vor By saa mægtig allarmerer,
Det er en ringe Ting, min Ven: man gratulerer.

S. 221, Lin. 3. Ordet »Strenæ« skal komme af Navnet paa en Gudinde Strena, som raadede for Seir; efter Symmachus (Ep. X, 35) modtog Kong Tatius Grenen fra et Træ i Strenas Lund paa Nytaarsdag som et lykkeligt Varsel.

—, —. Enten er »ἔνιον« en Trykfeil, eller ogsaa har Holberg husket feil; han har tænkt paa ξένιον, en Gjæstevens Gave.

Epistel 246.

S. 221, Lin. 10. Ved de „Betænkninger", som Holberg her sigter til, menes Epistel 49 i første Bind, S. 211—16.

—, Lin. 18. Ifølge Potuanernes Rangforordning bestod tredie og fjerde Klasse af Bønder og Agerdyrkere. Niels Klims underjordiske Reise, Dorphs Oversættelse, Udg. 1857, S. 68.

Epistel 247.

S. 224, Lin. 2 f. n. Hugh O'Neil, Greve af Tyrone, vakte et Oprør i Irland mod Dronning Elisabeth i Aaret 1594; det dæmpedes først 1599. Rapin Thoyras fortæller om ham, Histoire d'Angleterre, VII, S. 504: »Il se flatoit de recevoir bien-tôt un grand secours d'Espagne et du Pape, qui lui avoit envoyé en présent une prétendue plume de Phénix.«

S. 225, Lin. 12 f. n. Herodot omtaler Fuglen Phoenix II, 73, Plinius i sin Historia nat. X, 2, 2; her fortælles ogsaa, hvad Holberg meddeler om Senatoren Manilius. Han levede i det første Aarhundrede før Chr. F., men er ellers ubekjendt.

S. 226, Lin. 14. Citatet er taget fra Ovids Forvandlinger, XV, V. 391—95:

Ikkun een Fugl gjenføder sig selv, og avler sig atter,
Phoenix hift i Assyrien kaldt . . . . . .
Naar den har levet paa denne vor Jord femhundrede Aarløb.

—, Lin. 9 f. n. Harduin, som 1685 udgav Plinius's Historia naturalis i 5 Bind i 4°, siger i en Anmærkning til X, 2 (cum huius alitis vita magni conversionem anni fieri prodidit idem Manilius), »illud inter omnes Astronomos convenit, conversiones Solis et Lunæ fieri potest annos quingentos et XXXII, quam periodum Dionysianam vocant, ducto cyclo Lunæ, hoc est periodo, annorum 19 per cyclum Solis, qui est annorum 28. Epistent enim tum anni 532, quibus exactis creditum fuit, reverti ad eundem hebdomodæ annique diem, novilunia pleniluniaque. Hæc anni magni conversio.«

—, Lin. 1 f. n. Citatet er fra Senecas Breve, Nr. 42.

Epistel 248.

S. 228, Lin. 14 f. n. »sub fide silentii« o. „under Taushedsløfte."

—, Lin. 5 f. n. »inter entia imaginaria« o. „iblandt Phantasivæsener".

Epistel 249.

S. 230, Lin. 11. „Den forhexede Skaal, Comoedie udi en Act" er forfattet af Lafontaine og Champmêlé; den udkom paa Dansk 1748, 8°, 54 SS. — „Oraklet, et Lystspil i en Act" er forfattet af Poullaint de Saint-Foix; det udkom oversat af C. S[chmidt] 1748, 8°, 15 Bl. — „Vulcani Kiæp, Comedie i een Act" er forfattet af Regnard og Dufresny; Stykket udkom paa Dansk 1748, 16 Bl. De to første Stykker hørte til von Qvotens Repertoire i Aarene 1747—48, de to sidste opførtes paa det Kongelige Theater, som ogsaa lod den forhexede Skaal opføre, første Gang den 17 October 1750, — efter at tredie Bind af Holbergs Epistler var udkommet.

S. 231, Lin. 2. Om de „udenlandske Censores" se Anmærkningen til Epistel 66 i første Bind, S. 415.

S. 232, Lin. 13. I „Sechs Lust-Spiele Anfänglich in Dänischer Sprache geschrieben von Herrn Ludwig Holberg, anitzo ins Deutscher

übersetzt von J. G. L. v. A. (o. Joh. Georg Laub von Augsburg), Hamburg u. Leipz. 1743, findes Uden Hoved og Hale oversat med Titlen: „Die Irrthümer, Ein Lustspiel in vier Abhandlungen“. Prologen foran fjerde Akt er udeladt.

Epistel 250.

Blandt de Forslag, der paa Holbergs Tid fremkom, til at forbedre det danske Sprogs Retskrivning, var ogsaa det, at bortkaste Bogstavet C og bruge K istedetfor. Dette Forslag blev fremsat af P. Schultz i hans Skrift: „Danskens Skriverigtighed“, Kbh. 1724, S. 2. Han vilde udstøde dette Bogstav og mente, at det var let at „billiggiøre den Landflygtighed, i hvilken det (med Bogstaverne Q. W. Z) af mangen Dansk Pen i vor Tid er fordreven“ — fra egenlig danske Ord. „Fra egentlige Danske Ord udelukkes de andre, som ere borget af et Fremmedt Sprog, og have faaet Borgerskab herinde i vores, og er da om dem min uforgribelige Tanke denne: At vi bør ikke plyndre disse Fremmede, men lade dem beholde deres eget, om man end vill iføre dennem en Dansk Dragt, saasom: Christian, Christendommen.“ I sine Orthographiske Anmærkninger (1726) forsvarer Holberg at han skriver ikkun, ikke ickun, „ikke fordi jeg bær noget særdeles Had til den gode Bogstav c, som visse Folk, der endog saa udi de Danske Ord, som komme af fremmede, ville ikke kiendes derved, og derfor skrive Kristelig for Christelig . . . I det øvrige indlader jeg mig ikke udi videre Process med den Bogstav C; thi den maa gierne beholde sit Sted udi det Danske Alphabet for mig; dog saa, at den allene bruges udi fornødne fremmede Ord, som udi det Ord Circul, thi det var latterligt at skrive Sirkul“. Holbergs Mindre poetiske Skrifter, Udgave 1866, S. 270.

Epistel 251.

S. 240, Lin. 2. Det er ikke i sin Kirkehistorie, men i sin Jødiske Historie I, S. 37—39, at Holberg har talt om Sprogenes Oprindelse.

Epistel 252.

S. 243, Lin. 7. Antiphon døde 411; Andocides Selskærent 390; Lysias 378; Isæus levede omkring 400, Lycurgus døde 323. — Aeschines og Demosthenes virkede i Tidsrummet 350—

320. — Af de i det Følgende omtalte Talere var Marcus Antonius Consul 99, Lucius Licinius Crassus 95, Publius Sulpicius Rufus blev dræbt som Almuetribun 88.

S. 244, Lin. 3. Citatet er taget fra Cicero, de oratore, II, 49, 201—50, 202, men ikke anført nøiagtig. Antonius slutter sin Beskrivelse af den Maade, paa hvilken han beseirede Sulpicius i en Sag, med de Ord: «Ita magis affectis animis judicum qvam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa». Derpaa svarer Sulpicius: »Vere hercule, Antoni, ista commemoras. Nam ego nihil unqvam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Quum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem etc.«

S. 245, Lin. 2. Citatet er taget fra Cicero, de oratore, II, 55, 225—26.

Epistel 253.

S. 246, Lin. 5 f. n. „de Jesuitiske Missionariers trykte Beretninger", det er de vigtige: »Lettres édifiantes et curieuses écrites des Missions étrangères.« De udkom fra 1717, og vare navnlig samlede af P. P. Le Gobien, du Halde og Patouillet. Rækken sluttedes 1776, men er bleven fortsat i det 19. Aarhundrede.

—, Lin. 1 f. n. Om du Halde se Anm. til Epistel 214, S. 390.

S. 247, Lin. 4. Le Père Louis Lecomte, en Jesuit, gik 1685 som Missionair til China; han døde i sin Fødeby Bordeaux 1729. 1696—97 udkom hans indholdsrige og interessante Skrift: Nouveaux Mémoires sur l'état présent de la Chine. 3 Bind. — P. Gabriel Magalhaens, en portugisisk Jesuit, f. 1609, d. 1677, reiste til Orienten og kom til China, hvor han nød megen Anseelse. 1688 udkom hans Værk: Nouvelle relation de la Chine contenant la description des particularitez les plus considerables de ce grand Empire composée en 1668. Traduit du Portugais par B(ernou), Paris 1688, 4°. Dette Værk, som aldrig udkom paa Portugisisk, var Frugten af 29 Aars Arbeide.

S.
en til

Epistel 254.

S. 253, Lin. 16. Matteo Ricci, en Jesuit, f. 1552, d. 1610, var chinesisk Missionair. Af Vigtighed er hans Skrift: De christiana

expeditione apud Sinas suscepta ab Societ. Jesu ex M. Riccii commentariis libri V.; det udkom i Augsburg 1615, 4°.

= S. 254, Lin. 8 f. n. François Xavier Dentrecolles, f. 1664, d. 1741, var Jesuit og Missionair i China, hvor han gjorde sig i høi Grad elsket og æret. Han benyttede Opholdet i China til at lære mange af dette Lands Eiendommeligheder at kjende, f. Ex. Silkeavlen, Fabrikationen af Porcellain. I du Haldes Værk, Description de la Chine, III, S. 292 ff., findes de chinesiske Romaner oversatte, som Holberg sigter til.

Epistel 255.

S. 256, Lin. 7 f. n. Citatet er taget fra Celsus de re medicina, VIII, 4. o. „Hippocrates fortalte, at han var bleven skuffet af Sømmene i Hjerneskallen, — efter store Mænds Skik; thi smaa Aander, som Intet besidde, berøve sig Intet. Den store Mand, som ikke desto mindre vil besidde meget, sømmer det sig at tilstaa ogsaa en virkelig Feil, især i det Hverv, som for Nyttens Skyld overgives Efterkommerne, for at ikke Nogle skulle blive skuffede paa samme Maade som En er bleven det."

Epistel 256.

S. 258, Lin. 11. I sine Trende Epistler til *** Udg.1857, S. 192 siger Holberg: „Men iblant de Græske Skribentere agter jeg Plutarchus høyest, hvilken jeg aldrig kand blive kied af at læse; thi den ene Skribent indeholder en heel Samling af de Gamles Lærdom".

Epistel 257.

S. 265, Lin. 13 f. n. Medens Holberg her fortæller, at det er faldet ham let at skrive latinske Epigrammer, siger han i Epistel 425, (fjerde Bind, S. 437): „Af alle mine Skrifter haver intet kostet mig meere Umage, og mindre importeret mig, end mine latinske Epigrammata«.

—, Lin. 7 f. n. I Epistel 99 i andet Bind, S. 69, forklarer Holberg Grunden til, at han finder Behag i Fruentimmer-Selskab.

—, Lin. 1 f. De „tvende Hoved Gaarder", nemlig Tersløse og Brorup.

Epistel 258.

Det Skrift, som Holberg omtaler i denne Epistel, udkom i Frankfurt 1747.

S. 272, Lin. 3 f. n. Citatet er taget fra Juvenals Satirer, IV, 70—71 ɔ. (efter Worm):

. . . Thi ingen Smiger er
Saa plump, som den forgudede Tyran
Jo gjerne troer sig at fortjene.

Epistel 259.

S. 274, Lin. 7. I Avisen Extraordinaire Relationer (4°) May Maaned 1745 læses S. 37 fra Haag: „Man har nyeligen hørt fra den Ottomanniske Port en Sag, hvortil i alle Tidernes Historier ikke findes Lige: Portens Stats Klogskab er kommen paa den Høieste Spidse, og den gaaer nu saa vidt, at den deels tilbyder de paa nogle Aar enten umiddelbar eller middelbar i Krig begrebne Christne Magter sin Mellemmegling til Fred, deels ogsaa i alvorlige Toner formaner til at beqvemme sig til et saa nyttigt Verk. Mange Stats-Forfarne Hoveder ved adskillige Christne Hoffer forsikre, at den Tyrkiske Divan, eller Stor-Suldanen, ei har saa uformodentlig et Andragende af sig selv, men at en fremmed Feder har bragt Uhr-Verket i Bevægelse; og de ville bevise, at en vis Krone, som i forrige Tider, saa og endnu, forstaaer de Konst-Greb, hvorved, om der yttres u-gunstige Tider, samme kand bringe Ottomannierne saa behændig med i Legen, at den derved kand faae Luft, og gaae med Fordele af Spillet". Derefter meddeles Stor-Vezirens Brev til de christne Fyrster, skrevet den 8 Februar. Efter Brevet tilføies følgende Bemærkninger: „Det kunde give Sagerne et farligt Udseende, i Fald det Ottomanniske Rige paa nærværende Tid havde Hænderne frie, og efter de Christne Potentaters Skik kunde give sin tilbudte Freds-Mægling Gyldighed og Anseelse med en mægtig Armee, og endelig erklære sig imod det Partie, som vægrede sig ved at imodtage samme. Men til al Lykke har den Tyrkiske Monarch baade med offentlige Udenlandske og inden-Rigs Fiender at giøre, og altsaa begge Hænder fulde. Thi Krigen imellem Ham og den berømte Persiske Seyer-Herre Kuli-Kan, eller Skak-Nadyr, har en bestandig Fremgang, uagted al den Umage der anvendes paa at faae Fred; og i

Constantinopel indbilder man Pøbelen, saa vel som hele Verden, forgieves, at Krigen gaaer for sig med Lykke".

I Jos. v. Hammers Gesch. d. Osmanischen Reichs, VIII, S. 59, findes omtalt, hvilken Modtagelse dette Forslag fra Reis Efendi Mustafa fandt ved de christelige Hoffer.

S. 274, Lin. 9. Citatet stammer fra Plautus. I Pseudolus IV, 2, 18, siger Pseudolus til Ballio: »Salvus sum, jam philosophatur«; i Captivi II, 2, 34, siger Tyndarus til Hegio: «Salva res est, philosophatur qvoqve jam«.

—, Lin. 2 f. n. Om Schah Nadir, se Anmærkningen til Epistel 5, første Bind, S. 350.

Epistel 260.

S. 276, Lin. 5 f. n. „I en af mine Latinske Epistler«, nemlig i den tredie Epistel, trykt i Opuscula latina, II, S. 135—36; i den danske Oversættelse af „Trende Epistler etc.", Udg. 1857, S. 252—53. Holberg roser de Spaniere, som han havde truffet paa, fordi de vare honette og tause, og levede alene af Luften; han dadler Spaniernes Langsomhed, hvoraf dog følger, at deres Arbeide og Skrifter gjerne blive fuldkommen, da de give sig Tid.

S. 277, Lin. 3. The Craftsman var Titlen paa et politisk periodisk Skrift, »by Caleb d'Anvers of Gray's Inn, Esq.«. Det første Nummer er dateret 5 December 1726. Udgiveren var Nicholas Amhurst, de vigtigste Medarbeidere vare Lord Bolingbroke og Pulteney. Bladet var Whiggernes Organ imod Walpole; det blev læst ganske overordenlig meget, af de enkelte Numre solgtes undertiden 12,000 Exemplarer om Dagen; dets Indflydelse var derfor stor. Det udkom indtil Nr. 511, 17 April 1736; det blev samlet og udgivet i flere Udgaver. — »Old England, or the constitutional Journal« var et politisk Ugeblad, som lededes af Guthrin, og understøttedes af Lord Chesterfield; det var navnlig rettet imod et andet politisk Blad Jacobite Journal, som med stort Talent og med megen Bitterhed lededes af den begavede Henry Fielding.

—, Lin. 3 f. n. Holberg har husket feil; thi den Mand, han har tænkt paa, hed ikke William Witte, men William Pitt, mere bekjendt under Navnet Lord Chatham. I »A true copy of the last will and testament of Her Grace Sarah, late Duchess Dowager of Marlborough: with the codicil thereto annexed, London 1744«, læses i

Codicillen S. 72: »I also give to William Pitt of the Parish of St. James within the Liberty of Westminster Esq. the Sum of 10,000 l. [altsaa ikke, som Holberg fortæller, 100,000 l.] upon Account of his Merit in the noble Defence he has made for the Support of the Laws of England, and to prevent the Ruin of his Country«. S. 88—89 nævnes fremdeles noget Jordegods, som blev testamenteret til Pitt.

Epistel 261.

Af en Plakat, given den 24 November 1749, (Schous Udtog af Forordningerne, IV, S. 124 ff.) ses, at der maa være foregaaet en Del Stridigheder imellem Haandværkssvendene og Mestrene, idet Plakaten fastsætter Straf for „Uskyr og Sammenrottelser", Fængsel, Rasphus, Arbeide i Fæstningen, ja endog Livsstraf; ingen Svend maatte forlade sin Mester, fordi han mente at være bleven fornærmet af ham. Det er dog ikke rimeligt, at det er til en Bevægelse i denne Anledning, at Holberg sigter. Tredie og fjerde Bind af Epistlerne udkom i Marts 1750, og det er ikke sandsynligt, at begge disse Bind have været i Trykken paa en Gang, hvilket de maa have været, hvis Holberg har sigtet til Plakaten af 24 Nov. 1749 i denne Epistel. Det er desuden lidet troligt, at Holberg har omtalt Begivenheder, som, saa at sige, ere foregaaede, medens Epistlen blev trykt; desuden bleve Mestrene ifølge Plakaten ikke nødte til at give Svendene Carte blanche. Der er derfor Grund til at søge dem nogle Aar tilbage, og det kan paavises, at der i Aarene 1737—38 har været en Bevægelse i Haandværksstanden, fornemmelig blandt Snedkrene. Der blev indgivet en Supplik til Kongen af Anton Christoph Rohn, dateret den 13 November 1737, som klagede over den Maade, paa hvilken Svende optoges i Snedkerlauget, idet de Ceremonier, der anvendtes ved Drengenes „Behøvling", vare syndige ikke blot imod Personerne, men ogsaa imod Gud og Religionen. Der blev foranstaltet Undersøgelse i denne Anledning, baade Magistraten, General-Kirke-Inspektions-Kollegiet og Snedkermestrene bleve hørte gjentagne Gange, og tilsidst udgik et kongeligt Reskript af 11 April 1738, ifølge hvilket „de Vedtægter, Skikke og Talemaader, som i Snedkerlauget, frem for andre Lauge i Kjøbenhavn ved de udlærte Drenges Behøvling bruges, maae vedblive som de ere, saalænge de i Tydskland observeres, hvorimod alle derved hidindtil foreløbne forargelige eller anstødelige Handlinger og Talemaader skal være afskaffede og forbudne,

især at ingen Harleqvin nogen Tid derved maa tillades, til den Ende skal Magistraten have Vedtægterne, Handlingen og Talen skriftlig at forfatte, samt til Approbation at indsende". Dette skete ogsaa, Magistraten lod udarbeide en ny Tale, som skulde bruges ved Drengenes Behøvling; den sendtes til General-Kirke-Inspektions-Kollegiet, som fandt, at hele Ceremonien var unyttig og latterlig, men der var Intet anstødeligt i den, og da Behøvlingen ansaas for nødvendig, havde det ikke noget imod, at den ny Tale blev brugt. Et nyt Reskript af 4 Juli 1738 paalagde Magistraten at indrette Alt ved Snedkerdrengenes Behøvling, som den fandt det bedst; den skulde sørge for, at der ingen Uorden eller anstødelige Ceremonier forefaldt, intet mere Forargeligt maatte optages i Talen, end det af Magistraten forfattede Project indeholdt, indtil den ved Tidernes Forandringer kunde blive ganske ophævet. Naar Snedkerlauget holdt Laugsamling, skulde en af Raadmændene være tilstede, for at se til, at intet Usømmeligt eller Forargeligt passerede.

I Fogtmans Samling af kongelige Reskripter findes den ny Tale aftrykt og Ceremonierne beskrevne, IV, S. 590—94. Talen er paa Tydsk. I Geheimearchivet findes den tidligere brugte Tale i Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1738, Litr. A. Blandt Bilagene til hele Sagen findes ogsaa en Beskrivelse af Behøvlings-Ceremonierne, som Rohn lod følge med sin Supplik til Kongen (Sjæll. Tegn. Indlæg, 1737, Litr. D.); den aftrykkes her:

Entwurff der Gewohnheiten des Tischler-Handwercks.

Wen ein Tischler Junge seine Lehr Jahre ausgestanden hat, und nun zum Geselle gemachet wird, handelt man so thöricht mit Ihm, daß ein vernünfftiger Welt-Mensch es spöttisch zu belachen, ein Wahrer Christ aber, der mit in solchen Dingen stehen muß, es ernstlich zu beweinen, Ursache hat. Ein solcher ausgelerneter wird Sontags, wen die bestimbte Lehr Zeit aus ist, bey dem Altermann ausgeschrieben, darauf kombt er Montags in der Gesellen Gewalt, welche erstlich einen runden Schnirckel mit der Kreiden auf den Boden machen, diesen nennen sie s. v. den Kuhschwantz, welchen der Ausgelernete (den sie einen Kuh Schlüssel heißen, von der Zeit an da er ausgeschrieben, biß er behubelt ist, und wäre die Zeit noch so viele Jahr, so krigt er doch keinen andern Nahmen) mit den Haaren auszulöschen angewiesen wird, Wers aber nicht thun will, bezahlet mit Geld. Vors andere muß er sich auf einer Banck setzen, und werden erwählet von den Gesellen 1 Pfäffer Pathen und ein Klöckner. Diese nehmen ihn den

ihre Gewalt und handeln auf eine sündliche Art mit dem sogenandten Kuh-Schlüßel, folgender Weyse: Der Klöckner nimbt einen Winckel Hacken, und setzt ihm die Arme im Winckel und das Kin, folgends trit der Pfaff auff oder neben die Banck, und fängt an zu Predigen. Die Predigt hat einen Introitum, Exordium und Text. Welche aber offt so abscheulich, daß es sündlich wäre auch nur zu sagen; die Predigt wird getheilet in drey Theile. 1) Von der Architectur, 2) Von dem Kuh-Schlüßel, 3) Von der Wanderschafft. O greuliche Schimpff vor die Predigt des Wortes Gottes und Predig Ambt! den diese so genandte Predigt ist voller bösen gottloßen Possen Zoten und Narrentheidung, ja voller Scandaleusen Worte, worüber die Zuhörer ihr Gelächter haben, und schändlich gereitzet werden. Ich dancke Gott, daß ich das mehreste vergessen, mag auch nicht durch vieles Nachdencken nur dieselben wieder ins Gemüthe ziehen, man werde aber die Greüel offenbarlich sehen, wen man eine solche Predigt lesen solte. Ihro May^tt der Kayser nennen es im Reichs Gutachten vor ohngefehr 5 Jahren publiciret: läppische und närrische Reden. Anstatt die Prediger in Nahmen des 3einigen Gottes ihre Predigt anfangen, heist es bey Ihnen: Im Nahmen des Schrob-Hubels, Rauchbanck und Fugebanckes, Kuh Schlüßel schwing dich auf die Banck: anstatt Prediger Schrifft-Stellen anziehen, heist es bey Ihnen: welches stehet geschrieben im Rauchloch und dergleichen. Unter währender Predigt stehen die zwey Pathen, und halten ein langes Richt-Scheid dem so genandtem Kuh-Schlüßel über das haubt, da sich den auch ein vermasquirter Harlequen in Coppenhagen mit sehen läst. Mit Musicanten Schall trinckt man auch wohl 2 biß 3 mahl herum, bey jeder abtheilung der Predigt. Wie empfindlich aber solches einen Gottliebenden Gemuthe fallen, laßt sich von selbst schließen. An den mehresten Orthen tauffet auch der Pfäffe die Umstehende mit Wasser, welches aber in Coppenhagen zu der Zeit verbothen seyn soll, als bey vormahligen Regierungen die Ämbter einige Zeit aufgehoben waren, und ihnen die Ambts Gerechtigkeit wieder gestattet ward. Wen die gottlose Predigt vorbey, wird der junge Mensch auf die Banck geleget, und vor ein jedes Stücke Werckzeug von der Banck durch die Pathen geschmißen. Der Pfaff hubelt und der Klockner langet das Werckzeug her, und daß gehet den in der Furie fort, worüber die zuschauenden ein sündliches Gelächter machen, sonderlich wen der Gehubelte in Fallen sich etwas harte schlägt. Hat man Haß auf jemanden, kan man sich durch dis Mittel woll rächen. Nach diesem Hubelen muß er springen,

da den die Pathen daß Richtscheid ihm über dem Kopff halten, an welches er hinan springen soll, um ihnen solches aus der Hand zu springen. Dieses Springen ist für den Lehr-Meister Lehr-Meisterin, vor alle hübsche Jungfern, zuweilen auch vor alle s. v. Huren, welches lincks um, da das andere rechts um geschehet. Nach dem Springen fraget der Pfaff nach den Nahmen und spricht nun: hastu geheißen N. N. unter die Banck, nun solt du heißen N. N. oder die Banck, und gibt ihme also ein Paar Maulschellen, sagende: daß leide von mir und von keinen andern, woraus ein vernunfftiger wohl siehet, daß das verbothene wiederschlagen nicht undeutliche gelehret, und wieder obrigkeitlichere Befehl erlaubet wird. Nun ist dieser gewesene Kuh-Schlüßel ein Gesell. Er wird den unter der Wald-Hörner und andern Instrumenten Schall in die Stube zu die Gesellen gebracht, allwo ihm der Willkombst auszutrincken mit lappischen Reden zugebracht wird, und bekömbt den auch ein Zeichen, und eine geschriebene so genandte Handwercks Gewohnheit, in wälcher so veile lächerliche, läppische und närrische Dinge stehen, die um ihrer Weitläufftigkeit willen fast unmöglich hiebey geschrieben werden können. Wusten Ihro Königl. May^tt alle die Greüel, Sie wurden sie unmöglich dulden. Eben so thöricht ist es mit ihrer Handwercks Gewohnheit, welche einen jeglichen Gesellen aufs genaueste zu wißen obliegет. Ich will nur eine oder 2 passagen davon anziehen. Z. E. Wen einer Frembd sitzt, fraget der Schafner: Also mit Gunst! Was haben euch Meister und Gesellen befohlen? Antwort: also mit Gunst! Meister und Gesellen haben mir befohlen, ich solte Meister und Gesellen freundlich grüßen, von wegen des Handwercks, die des Handwercks ehrlich sind, die es aber nicht sind, von denen solte ich nehmen Geld oder Geldes Werth, und sie helfen ehrlich machen, ziehen sie bey den Haaren auf den Tisch, von dem Tisch auf die Banck, von der Banck auf die Erden, biß sie begehren ehrlich zu werden, hernach setze ich sie mit mir oben an den Tisch, und trincke mit ihnen eine gute Kanne Bier oder Wein und lasse sie dann ehrliche Gesellen mit seyn. Also mit Gunst. Wen einer um Arbeit umschauen läst, wird er gefraget: Also mit Gunst! Was ist sein Begehr, daß er nach mir und meinen Mittgesellen geschickt hat? Ist sein Begehr die Stadt zubeschauen? oder ist sein Begehr mit einen ehrlichen Meister und Gesellen eine Kann Bier oder Wein zu trincken? oder ist sein Begehr bey einen ehrlichen Meister 14 Tage zu arbeiten? so kann er mir solches zu verstehen geben. Also mit Gunst! Hierauf antwortet der Frembde eben wie er gefraget. Wen nachgehends Arbeit soll zugesaget

werden, so wird solches mit diesen Worten angekündiget: Also mit Gunst! So bin ich ausgewesen nach euer Begehr und meinen Vermögen, so thun sich die Meister alle sämtlich bedancken. Ist die Beutel woll gespickt und die Schuhe woll geflickt, so gibts gut Wandern, doch hat sich noch einer bedacht mit Nahmen N. N. So ferne ihr wollet mit einen armen Meister verlieb nehmen, so wunsche ich auch viel Glück zum Meister. Also mit Gunst! Dieses und noch ein weit mehrers muß jeglicher fertig wißen, daß kein wort daran fehle, woferne er als ein ehrlicher Gesell passiren will und darüber hält man so stricte, daß über den geringsten Fehler der wichtigste Streit entstehen kan. Wen auch jemand dänisch gebohren ist, und kein Wort Teutsch verstehet, muß er, wen er hier kombt, diese teutsche Complimenten ohne den geringsten Fehlen wißen, woferne er als ein ehrlichen Gesell passiren will, oder er hat allerley händel. Und bey den geringsten Versehen solcher Handwercks Gewohnheiten wird er gleich auf 24 ß. Straffe gesetzet, damit man etwas zu sauffen kriege. Solcher Gestalt feiren sie ihren Sontag und respectiren Königliche Befehle, und sobald sie mercken, daß jemand mit guten Gewißen diese Dinge nicht mit machen kan oder will, dringet man sich auf ihn, tuchiret ihn mit den empfindlichsten Worten, ja tractiren ihn mit Schlägen, wo man daß geringste Wort dagegen saget, und will man Friede haben, muß man Straffe geben, welches so gleich versoffen wird. Daß Beßern und Ändern an solchen Dingen hilfft auch nicht, wen es nicht totaliter abgeschaffet wird. In Teutschland ist solches auch an den mehresten Orthen geschehen. Die Einwendungen die von Handwerck dagegen gemachet werden, sind von keiner Wichtigkeit, den es ist in alle den Gebrauch nichts, daß zu Gottes Ehre und des Nächsten Nutz gereichet, es ist vielmehr der Göttlichen Ehre schimpfflich, dem Gesetze des Königs zu wieder, und den Nächsten schädlich. Gott gebe diesen bösen Gewohnheiten abhelffliche Maaße!

Fremdeles meddeles det Referat, som blev forelagt Kongen, da Sagen endelig skulde afgjøres; i det indeholdes Motiverne til Reskriptet af 4 Juli 1738.

Angaaende den iblant Snedkerne brugelige Behøfling.

Kiøbenhafns Magistrat har i Følge den til dem ergangne kongelige Befaling paa det nøyeste ladet undersøge, hvorvit det urimelige Væsen gik i Svang iblandt Haandværkslaugene effter et derom dem in Copia tilstillet Skrift; Da de har erfaret, at denne Skik især ved Snedker Lauget for mere end 53 Aar har været brugelig, og endskiønt saadan

Misbrug iblant Laugene i Almindelighed har været forbudden ved een Forordning af 1684, har den dog tildeels ej været ganske at udrydde, i sær hvad Behøvlingen, saavel med de udlærte Snedker-Drenge, som naar nogen fremmed Snedker-Svend hidkommer, angaar; thi saasnart var ej den allegerte Forordning udgaad, før den Uleilighed møtte de Danske forreiste Svenne, at de uden Rigs med Haanhed bleve begegnede, og ej givne Arbeide hos nogen Amts-Mester, hvorover de maatte reise til Lybeck der at lade sig behøvle, for at kunde nyde Arbeide hvor de kom; ja det skeede og deraf, at ingen udenrigs Svend vilde antage Arbeide hos een Mester her, som ej var behøvlet, og formedelst denne skadelige Conseqvence, hvor u-rimelig saadan Skik end er, blev Snedkerlauget foraarsaget at søge Forandring deri, da den brugende Behøvling dennem derefter blev d. 8 Febr. 1699 bevilget ved eendeel articler, som da værende Politie-Mester Rásch paa kongelig Approbation i det Tydske Sprog lod udgaae, hvoraf hos følger Extract, og som siden er bleven brugt ved Drengenes Løsgivelse af deres Lære; Men at enten dermed eller ved de fremmede Svennes Ankomst bliver omgaads saa syndig og forargelig, som Auctor til Skriftet har foredraget, det erfares anderledes af hosfulte Oldermanden for Snedker Lauget hans derom indgivne Relation, som indeholder alt hvad der skeer, tales og handles ved bemeldte Laug, og langt fra er det, at der bliver nævnt enten Introitus, Exordium eller Text, men vel at deres Tale er indrettet i 3 Deele; Ligesaa lidet bliver Guds Ord eller Prædikke-Embedet rørt i nogen Maade; og allermindst kommer det overeens med Sandhed, at nogen Dreng bliver ilde ved Behøvlingen begegnet, saa at Auctor af nogen besynderlig Henfigt maae have fundet Behag i at debitere sligt. Saa lidet som da denne Skik er til Nytte for nogen, saa lidet vides derved noget syndigt eller forargeligt at begaaes; Magistraten veed og ligesaa lidet, at denne Skik effter Auctors Beretning i det Rommerske Rige af Keiseren er forbudden og afskaffet, tvertimod tilstaae de nyelig derfra indkomne Svenne, at samme der endnu ved Lige holdes; Det var at ønske, at sligt der var afskaffet, thi i saa Fald kunde det her læt dæmpes, mens saa længe det første ej skeer, falder det andet nu ikke mindre læt at redressere, end for saa mange Aar siden, om ellers Klagemaal skal forekommes, baade af Mesterne og Svennene, disse forbi de udenrigs blive foragtede og ej kand nyde Arbeide, Mesteren, fordi de ej kand faa Svenne i Arbeide hos dem; og skulde de udlærte Drenge derved blive formeente at reise uden Rigs, for at exercere deres Haandverk, vil deres Capacité blive

u-liige mindre; Ellers er ingen saadan u-nyttig Skik iblant de andre Lauge, uden allene ved Bogtrykker-Haandverket, hvilke under dem self have visse Regler, som kaldes at postuleres, men da Magistraten derom kom i Erfaring ere de ved Dom i Aaret 1733 vedbørligen blevne anseete og mulcterede, og forbuddet, ej at bruge sligt mere, hvilket ej heller er fornummet, siden at være skeet.

I det her Meddelte omtales rigtignok ikke Uroligheder fra Svendenes Side, som Holberg antyder, men det er ikke usandsynligt, at der kan have været Røre iblandt dem, da der jo var Tale om at afskaffe en gammel Skik, som havde meget at betyde for dem. Holberg siger, at Svendene satte deres Krig igjennem; de fik jo Lov til at beholde, hvad der længe havde været Skik blandt dem. 1748 derimod fik Mestrene større Magt over Svendene. Der synes derfor at være Grund til at antage, at det er til Begivenheder, forefaldne 1737 og 1738, Holberg sigter.

Epistel 262.

S. 279, Lin. 3 f. n. Det Skrift, som her nævnes, hed: „Die Europäische Fama, welche den gegenwärtigen Zustand der vornehmsten Höfe entdecket". 1—360 Theil, 1702—1735; i alt 30 Bind. Det var et historisk Tidsskrift, som meddelte Efterretninger om alle mærkelige samtidige Begivenheder i de forskjellige Lande.

S. 280, Lin. 7 f. n. En „forskreven" Professor theologiæ var Jeremias Friederich Reuß, f. 1700 i Würtemberg, som paa Zinzendorfs Anbefaling 1732 indkaldtes, for at være Hofpræst; han blev tillige Professor i Theologi ved Kjøbenhavns Universitet, og var en Beskytter af Hernhutterne og Pietismen. 1749 blev han Superintendent for Slesvig og Holsten. Han døde 1777 som Kantsler i Tübingen.

—, Lin. 2 f. n. Om de musikalske Concerter, se Anmærkningen til Epistel 179 i andet Bind, S. 439 ff.

Epistel 263.

S. 283, Lin. 5. I den interessante Reisebeskrivelse, som Charles Ogier skrev om Grev d'Avaux's Ambassade: C. Ogerii Ephemerides sive iter Danicum, Svecicum, Polonicum, Lutet. Paris. 1656, skildres S. 36—37 Ulfeldt. Da d'Avaux 1634 kom til Kjøbenhavn blev han modtaget af Christopher Ulfeldt, Rigens Raad, og af Corfits

Ulfeldt, „som ei endnu er Rigens Raad, men som paa Grund af sine store Sjæls og Legems Gaver med Rette kan gjøre sig Haab om hvad der er af Embeder og Værdigheder i Danmark. Herpaa har han et Pant, i det han er forlovet med en af Kongens Døttre. Jeg har ikke set nogen Anden, som overgaar denne Mand i værdigt Ydre og i vindende Omgang".

S. 284, Lin. 11 f. n. „den zirlige Latinske Tale". I sin Danmarks Riges Historie, III, S. 417, Udg. 1856, fortæller Holberg: „Da en Keiserlig Gesant udi en Audience skulde besvares paa Latin, driftede sig ingen ex tempore saadant at giøre undtagen Schumacher, hvilken uden at studere dertil, holdt saadan zirlig Tale, som faa ved lang Meditation bedre havde kunnet forfatte. Dette bragte ham udi stor Reputation, og blev han strax derpaa giort til Geheim-Secretaire."

S. 285, Lin. 3. »Primus inter pares« ɔ. „den Første blandt sine Ligemænd".

Epistel 265.

S. 291, Lin. 2. »Deus est verus« betyder paa Dansk: „Gud er sanddru"; »deus est ferus« betyder: „Gud er vild".

—, Lin. 17. Citatet fra Gellius er taget fra Noctes Atticæ, II, 17.

Epistel 266.

S. 292, Lin. 17 f. n. „Adskillige nidkiære Mænd", nemlig Pietisterne; sml. Epistel 87 i andet Bind og Anmærkningen S. 349.

—, Lin. 4 f. n. Om Holbergs Brug af Tobak, se Anmærkningen til Epistel 91 i andet Bind S. 356.

S. 293, Lin. 16 f. n.. »Rerum Magistra natura« ɔ. „Naturen, Lærerinden i Alt".

Epistel 267.

S. 295, Lin. 4 f. n. Citatet er fra Julestuen, Scene 5. Holbergs Comedier ved Liebenberg II, Kbh. 1847, S. 261—62.

Epistel 268.

S. 298, Lin 3. „min sidste Skrivelse", nemlig Epistel 258.

S. 300, Lin. 1 f. n. Johan uden Land, Konge af England 1199—1216, maatte 1213 ende den langvarige Strid med Pave

Innocens III, med at erklære sig for hans Vasal. Paven havde erklæret, at han havde forbrudt sin Krone, og havde overgivet denne til Kongen af Frankrig. Af Harme herover reiste Landets Stormænd sig imod Johan, saa at det kom til en Borgerkrig, i hvilken han blev nødt til at udstede Magna Charta. „Paverne" ere Innocentius III og Honorius III. Holberg har udførlig fortalt Johans Strid med Paverne i sin Kirkehistorie II, S. 12 ff., Udg. 1740. — Johans Søn, Henrik III var Englands Konge fra 1216—1272. Mod ham udbrød et voldsomt Oprør, ledet af Simon af Montfort, men det beseiredes af Henriks Søn Edvard (I).

Epistel 269.

S. 302, Lin. 14 f. n. Nicolas Lemery var en berømt Chemiker, f. 1645, d. 1715. Det Forsøg af ham, som Holberg nævner, er fremstillet i en Afhandling af Lemery: Explication phys. et chym. des feux souterains, des tremblements de terre, des ouragans, des éclairs et du tonnerre; den findes i Mémoires de l'Académie Royale des Sciences, 1701, S. 101 ff.

Epistel 270.

Assassinerne, hvilke Holberg ikke, som han siger, „løsligen" har omtalt i sin Kirkehistorie, men i sine Heltehistorier, i Skildringen af Saladin, I, S. 116—17, Udg. 1864, dannede en muhamedansk Sect stiftet af Hassan Sabbah i Slutningen af 11te Aarhundrede. Deres befæstede Slot laa i Persien. Hassan døde 1124. Mongolerne ødelagde deres Slot 1256. Secten er ikke ganske ophørt endnu.

Epistel 271.

S. 306, Lin. 10. Anne Hattemagers var en berygtet Bordel-Værtinde, som kjendes fra Aarene 1723—27; se Werlauff, Historiske Antegnelser etc., S. 246—47.

Epistel 273.

S. 309, Lin. 14. Pierre Charron, f. 1541, d. 1603, var en lærd Jurist og Theolog, en Ven af Montaigne. Han skrev et Værk,

Trois livres de la sagesse, som første Gang udkom i Bordeaux 1601.

—, Lin. 3 f. n. Le Père Nicolas Malebranche, f. 1638, d. 1715, udmærket som Taler og Philosoph, var Æresmedlem af Académie des Sciences. Af hans Skrifter maa især mærkes: De la recherche de la veritè où l'on traite de la nature de l'esprit de l'homme et de l'usage qu'il en doit faire pour éviter l'erreur dans les sciences, l'art de se connoître soi-même. 1674—75.

S. 310, Lin. 11. „Autor til de Persiske Breve", nemlig Montesquieu; sml. Epistel 111 i andet Bind med Anm.

—, Lin. 2 f. n. Citatet, taget fra Horats's Ars poetica, V. 373, lyder fuldstændigt saaledes:

. . . . . mediocribus esse poetis
non homines, non di, non concessere columnæ,

o. „Hverken Mennesker eller Guder eller Boglader tillade Digtere at være middelmaadige".

Epistel 274.

S. 311, Lin. 6. „paa visse Steder", nemlig i Moralske Tanker, S. 290 ff. Udg. 1859.

—, Lin. 11. „paa andre Steder", nemlig i Epistel 232.

S. 312, Lin. 1. „i mine Latinske Epistler", nemlig i Opuscula latina, II, S. 46 ff.; i Trende Epistler til ***, S. 198 ff. Udg. 1857.

S. 313, Lin. 1. Citatet er fra Horats, Oderne, I, 3, V. 27—31 o. (efter Schmidt):

frække Afkom af Japet fik
først til Folkene bragt Ilden ved skiændig Svig.
Dengang Ilden var røvet fra
Himlens Bolig, da kom Tæring og Soters Hær
før ukiendte paa Jorden ned.

Epistel 275.

S. 315, Lin. 1. I Fortalen til Heltindehistorier, S. XIV, Udg. 1861, omtaler Holberg ligesom her til Vidnesbyrd om, hvor stor Forfattervirksomheden var bleven: „ja man haver seet Haandværks-Folk, ja indtil Norske Bønder at commentere over historiske og politiske

Sager, saa at Staden, som tilforn haver været plaged med Obstruction, nu laborerer af Tarmeløb".

S. 315, Lin. 12. Om Sultanens og Stor-Vizirens Catechisationer, se Epistel 259.

Epistel 276.

S. 316, Lin 7. Gellius fortæller Historien om Polus i Noctes Atticæ, VII, 5. Polus levede paa Demosthenes's Tid, altsaa omtrent 340 f. Chr. F.

Epistel 278.

I Aarene 1747—49 stiftedes et meget stort Antal Enkekasser; Fundatserne for en stor Del af dem findes i Fortegnelsen over Hielmstiernes Bogsamling, I, S. 185 f. og II, S. 698 f. I Epistel 447 i femte Bind klager Holberg ligesom her over, at saa mange Penge bleve giorte ufrugtbare for det almindelige Bedste, idet de bleve satte fast i publique Kasser, ved hvilke der vist ogsaa er tænkt paa forskjellige Livrente- og Pensions-Kasser.

Epistel 279.

S. 320, Lin. 17. Plutarch fortæller i sin Levnetsbeskrivelse af Alexander, Cap. 17, 4, om hans vidunderlige Marsch ind i Pamphylien langs Kysten; han føier til: »*αὐτὸς δ' Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς οὐδὲν τοιοῦτον τερατευσάμενος ὁδοιποιῆσαί φησι τὴν λεγομένην Κλίμακα*« ɔ. „Alexander fortæller selv i sine Breve, uden at gjøre noget Under deraf, at han marscherede ad den saakaldte Klimax". Alexanders Breve ere ikke bevarede.

—, Lin 12 f. n. Historien, som Holberg fortæller om Marcus Valerius Corvus, har han sikkert læst hos Gellius, Noctes Atticæ, IX, 11; den omtales forøvrig hos mange andre Forfattere (f. Ex. Livius, VII, 2). Det var i Aaret 349 Kampen stod mellem Krigstribunen M. V. Corvus og den galliske Kiæmpe.

Epistel 280.

S. 321, Lin. 13 f. n. »*εἰ φύσει τὰ ὀνόματα, ἢ θέσει*« ɔ. „Om Benævnelser ere oprundne af Naturen eller efter en Aftale". »Nomina

positiva an naturalia sint«, ɔ. „om Benævnelserne ere fastsatte eller komne af sig selv".

S. 321, Lin. 11 f. n. Cratylus, en af Platons Lærere, var herakliitisk Philosoph. Platon har skrevet en Dialog, som bærer Cratylus's Navn, i hvilken Cratylus optræder som Forsvarer af den Mening, at Benævnelserne ere dannede φύσει, imod Eleateren Hermogenes, som forsvarer den Mening, at de ere dannede θέσει. Hvad Holberg bemærker om Cratylus, er ikke Resultatet af hans Læsning af den platoniske Dialog, men det er Oversættelsen af en Note til Gellius, Noctes Atticæ, X, 4: Cratylus utique, qui κατὰ συνθήκην ab hominibus vocabula constituta arbitratur, addit tamen primigenia nomina quædam extare, quæ a priscis autoribus instituta, quæ potentia majore quam humana, cæterorum vocabulorum fundamentum sint. Inde tamen vocabulorum tantam perturbationem fuisse, ut longis annorum spatiis obfuscata, vix ac ne vix quidem agnoscantur primorum illorum vocabulorum vestigia«. Gellius edd. A. Thysius et J. Oiselius. Lugd. Bat. 1666, S. 511.

—, Lin. 6 f. n. Publius Nigidius Figulus var en af Ciceros Samtidige og en af hans Ligesindede. Han var en meget lærd og en særdeles frugtbar Forfatter, navnlig af sprogvidenskabelige Skrifter; men han behandlede ogsaa Astronomi, Mathematik, Theologi og Astrologi. Stedet hos Gellius, som Holberg sigter til, er i Noctes Atticæ, X. 4. — Forøvrig har Holberg ved Affattelsen af denne Epistel mere benyttet Commentaren af Muret til Gellius end Platons Dialog Cratylus og Gellius selv.

Epistel 281.

S. 322, Lin. 7 f. n. „i min Underjordiske Rejse", nemlig S. 26, Dorphs Oversættelse, Udg. 1857, S. 26—27.

S. 323, Lin. 3. Det er Gellius, som i Noctes Atticæ, X, 8 omtaler den romerske Straf, at aarelade. Hvad Muret og Lipsius have ment om denne Straf findes nævnet i Commentarerne til dette Sted, f. Ex. i Udgaven af Thysius og Oiselius, Lugd. Bat. 1666, S. 517—18.

I sin Naturens og Folke-Rettens Kundskab omtaler Holberg denne Straf, Udg. 1734, S. 400: „ligesom Regieringen holdt for, at de, som syndede, vare ikke kloge og havde Medicine nødig".

Epistel 282.

S. 324, Lin. 3. Holberg har paa flere Steder i sin Danmarks Riges Historie talt om Slesvigs Lehnsforhold til Danmark; det Sted, som her sigtes til, er maaske i første Del, S. 358—59, Udg. 1856, hvor Slesvigs Forhold til Danmark omtales under Dronning Margrethe.

—, Lin. 7 f. n. Carl den Smukke døde 1328. Stamtavlen over den franske og engelske Kongeslægt er følgende:

Philip 3 den Dristige † 1285.
- Philip 4 den Smukke † 1314.
  - Ludvig 12. † 1316.
  - Philip 5. † 1322.
  - Carl 4 den Smukke † 1328.
  - Isabella g. m. Edvard 2 af England, † 1327.
    - Edvard 3. † 1377.
- Carl, Greve af Valois † 1325.
  - Philip 6 af Valois, Konge 1328, † 1350.

S. 325, Lin. 5. Le Père Daniel (se om ham Anm. til Epistel 294) omtaler Striden i Hstoire de France, II, S. 438 ff.

—, 12 f. n. François Eudes de Mezeray, f. 1610, d. 1683, anset Historieskriver, Medlem og vedvarende Secretair i Académie française, er Forfatter til en Histoire de France depuis Pharomond jusqv' à maintenant (c. 1598), avec un abrégé de la vie de chaque reine, som udkom i Paris 1643—51, 3 Bind, Folio. Han omtaler Striden mellem Philip af Valois og Edvard III i andet Bind, S. 385—88.

—, Lin. 8 f. n. Marculphus, en parisisk Munk, har samlet en Række Formularer, som bleve udgivne 1613 af Bignon: Formularum ecclesiasticarum Libri II.

S. 326, Lin. 1. Om den saliske Lov siger Chéruel, Dictionnaire historique des Institutions de France, II, S. 677: »Loi salique appliquée à la succession au trone. Il existe dans la loi salique [ɔ: de saliske Frankers Lov] un texte relatif à la terre salique ou terre allodiale, qui exclut les femmes de la succession à cette terre. En voici la traduction: »Que de la terre salique aucune partie ne passe à la femme«. On s'explique cette disposition par la nécessité de défendre la terre salique ou terre

de conquête . . . Dans la suite, on appliqua cette disposition à la couronne, et, au commencement du XIVe siècle, en 1316, on assimila le royaume à la terre salique, et on déclara que les femmes ne pourraient succéder à la couronne . . . Quelques singuliers que fussent les motifs allégués pour proclamer la loi salique, le résultat fut très-avantageux pour la France. Il empêcha la couronne de passer à des dynasties étrangères; ce que serait arrivé infailliblement sans la loi salique«.

Epistel 283.

S. 328, Lin. 2. Om »Petit Maître« siger Chéruel, Dictionnaire des Institutions de France, II, S. 976: »On désigna sous ce nom une cabale qui s'était formée pendant la Fronde, vers 1650, et à la tête de laquelle était le prince de Condé. Au nombre des petits-maîtres étaient Boutteville, célèbre plus tard sous le nom de maréchal de Luxembourg, La Moussaye, le duc de Nemours, Gaspard de Coligny, le duc de Châtillon, etc. Comme ces jeunes gens affectaient beaucoup de fatuité et d'insolence, on désigna dans la suite, sous le nom de petits-maîtres, tous les jeunes gens qui se faisaient remarquer par leur vanité et leurs prétentions«.

S. 329, Lin. 1. Pierre Bellocq, f. 1645, d. 1704, var Kammertjener hos Ludvig XVI, en aandrig Mand, Ven af Molière og Racine. Hans »Satire contre les petits-maîtres« udkom 1692.

—, Lin. 18 f. n. Om Paleprat se Anmærkningen til Epistel 195, S. 380.

Epistel 284.

S. 331, Lin. 3. Epigrammet er Nr. 4 i anden Bog, ɔ.:

Ak Peer! Du ønsker mig Godnat, hold nu din Mund!
Jeg sover nok; din Sang forstyrrer Søvnen kun.

L. Holbergs Epigrammer, oversatte af Jens Justesen (C. Müller), Throndhjem, 1863, S. 72—73.

—, Lin. 6 f. n. Om Holbergs Bolig, se Anmærkningen til Epistel 151, andet Bind S. 409.

Epistel 286.

S. 333, Lin. 3 f. n. Mad. Turcotti var Primadonna ved den italienske Opera, der med Mingotti som Direkteur engageredes af Frederik V i Aaret 1747; hun var meget musikalsk, men „en umaadelig Kjødmasse, der ledsagede hver Stavelse med en Grimace eller en Kraftbevægelse". La Beaumelle hos Overskou, Den danske Skueplads, II, S. 48. — Giovanna della Stella, „churfyrstelig cølnsk Kammersangerinde, en udmærket Altist, der ikke optraadte uden i Mandsroller, tilbedt i Tydskland" — Overskou, smst. S. 69, — optraadte i den italienske Opera 1748.

Epistel 288.

S. 339, Lin. 8 f. n. Isaac Benserade, f. 1612, d. 1691, var Forfatter til Tragedier, Balletter og mange Digte. Han nød en overordenlig Anseelse hos sin Samtid.

S. 340, Lin. 1. »Turlupinader«, daarlige Vittigheder. Ordet er dannet af Navnet Turlupin (ogsaa kaldet Belleville, Henri Le Grand), som var en i sin Tid anset Skuespiller; han døde 1634.

S. 341, Lin. 1. Gilles Ménage, f. 1613, d. 1692, var en af sin Tids anseteste Philologer, baade i den classiske og i den moderne Literatur. Af Vigtighed ere navnlig hans Studier over det franske Sprog.

—, Lin. 17. Guillaume Bautru, Comte de Serrant, f. 1588, d. 1665, var blandt de første Medlemmer i Académie française. Han har Intet skrevet, men var bekjendt og beundret for sine »bons mots«.

—, Lin. 16 f. n. Claude Fabre de Vaugelas, f. 1585, d. 1649, spillede en stor i Rolle Académie française strax ved dets Stiftelse paa Grund af sit Kjendskab til det franske Sprog. 1653 udkom hans Oversættelse af Curtius, paa hvilken han havde arbeidet i 30 Aar.

Epistel 289.

S. 342, Lin. 4. Den Versemager, som her sigtes til, antages at have været Terkel Klevenfeldt, den bekjendte Antiqvar og Genealog, Assessor i Høiesteret, f. 1710, d. 1777.

En Prøve paa, hvorledes han kunde tale om dem, som han ikke holdt af, haves i hans Rhapsodi over Gram, som er fuld af Bitterheder imod Langebek; den er trykt i Suhms Nye Samlinger, IV, 1, S. 171—82.

Epistel 291.

S. 347, Lin. 13. Holberg bode tæt ved Frue Kirke, i hvis Taarn Sangklokkerne vare anbragte, se Anmærkningen til Epistel 96, andet Bind S. 361, og til Epistel 151, smst. S. 410.

Epistel 292.

S. 348, Lin. 8 f. n. „paa et Sted udi mine Skrifter", nemlig i Epistel 264, ovenfor S. 287—89.

S. 349, Lin. 16. Henrik 7, Konge fra 1485 til 1509, var en Sønnesøn af Owen Tudor. — Henrik den 6tes Fader, Henrik 4, var Hertug af Lancaster.

S. 350, Lin. 13 f. n. Verulamis, det er den bekjendte Philosoph, High Chancellor Francis Bacon f. 1560, d. 1626; han udgav 1622 følgende Skrift: The Historie of the Raigne of King Henry the Seventh. Written by the Right Honourable Francis, Lord Verulam, Viscount of St. Albans.

Epistel 293.

S. 352, Lin. 16 f. n. Forfatteren til »Idea Jurisconsulti Danici« er Andreas Hojer; Skriftet udkom 1736 i 4°, 43 S.; det var en Disputats, Respondens var Christian Fleischer, Forhandlingen fandt Sted den 4 April. Samme Aar var den juridiske Examen bleven indført ved Forordningen af 10 Februar, og det var Anledningen til, at Hojer i denne aarlige Disputats gav en Udvikling af, hvad en dansk Retslærd burde kjende, og ved hvilke Midler han kunde forskaffe sig den nødvendige Kundskab. Det første Capitel handler om Præcognita Iurisprudentiæ, om den Viden, Juristen først maa erhverve sig. Hojer nævner: Sprog, nemlig først Dansk, Tydsk, Latin, Fransk, dernæst Islandsk, Svensk, Engelsk, Græsk, Hebraisk. Skjønskrivning; Diplomati; Geographi; Historie, baade den kirkelige og den verdslige, saavel Universal- som Fædrelands-Historien, Genealogi og Heraldik; Philosophi, Logik, Metaphysik eller den naturlige Theologi, Moral,

Psychologi, Philosophiens Historie; Literærhistorie, Mathematik, Korttegning, Architectur, Mechanik, Hydraulik; Physik og Medicin; Oeconomi; Theologi. Hojer gjør opmærksom paa, at det ikke er Meningen, at Juristen skal kjende alle disse Videnskaber nøie; de nævnes, for at der kan gives en Forestilling om, i hvormange forskjellige Retninger Jurisprudentsen breder sig; Enhver maa vælge, hvilken Retning af Jurisprudentsen, han vil hellige sig til, og da øve sig i de Hjælpevidenskaber, som ere nødvendige for ham.

Holberg nærede Uvillie imod Hojer, fra dengang denne havde omtalt ham noget uskaansomt i Fortalen til sin Dänemärckische Geschichte, som udkom 1718, og denne Uvillie bevarede han. Denne Epistel, som vistnok er skreven omtrent paa den Tid, Bogen Idea jurisconsulti udkom, er Vidne derom, og den kan tillige være Vidne enten om, at Holberg ikke var ene om at være ugunstig stemt imod Hojer, siden han har ladet sin spydige Dom trykke om en Bog og dens Forfatter, som var hans Samtid vel bekjendt, skjøndt han allerede var død 1739, eller om at Holbergs Vrede imod har været saa stærk, at han ikke har kunnet tilfredsstille den, uden ved at lade Alle blive vidende om den. Werlauff har med Rette gjort opmærksom paa, at Holbergs Forhold ligeoverfor Hojer hører til de Partier i den ellers udødelige fortiente Mands Liv, som man vel kunde ønske at savne. Böyes Holbergiana, III, S. 167.

S. 354, Lin. 5 f. n. Om Tjærecuren, se Anmærkningen til Epistel 72 i første Bind S. 419—21.

Epistel 294.

S. 355, Lin. 10. „i mine Latinske Epistler", nemlig i Opuscula latina, II, S. 40—42, Trende Epistler til ***, S. 193—95, Udg. 1857.

—, Lin. 12. Jesuiten Le Père Gabriel Daniel, f. 1649, d. 1728, skrev: Histoire de France depuis l'établissement de la Monarchie française dans les Gaules, Paris 1713, 3 Bind i Folio. Hans Skrift er i mange Retninger meget godt, navnlig for de ældste Tider; men han er ofte partisk. Han har benyttet gode Kilder. — Paul de Rapin, Sieur de Thoyras, f. 1661, d. 1725, forlod Frankrig 1686 for Religionens Skyld — han var Reformert — og nedsatte sig i England. Det blev overdraget ham at skrive Englands Historie; hans Værk: Histoire d'Angleterre, udkom i 13 Bind i 4°, 1724—36.

S. 355, Lin. 10 f. n. Thomas Rymer, f. 1646, d. 1713, blev 1692 Historiograph og begyndte 1704 Udgivelsen af sit store Værk: Fødera, conventiones, litteræ et cujuscunque generis acta publica inter reges Anglie et alios quosvis imperatores, reges etc. habita. Det fuldendtes 1716 med det 17de Bind, alle i Folio, hertil sluttede sig et 18de, 19de og 20de, som bleve udgivne 1726—35 af Sanderus. Dette ikke blot for den engelske Historie uvurderlige Værk blev flere Gange optrykt, i London 1727—35, i La Haye 1739—45; en ny Udgave begyndte at udkomme i London 1816—30, besørget af Ad. Clarke og Fred. Holbrooke, 6 Bind i Folio (ufuldendt).

S. 356, Lin. 1 f. n. Fortællingen om Ludvig XI's Forhold til Maria af Burgund fortælles hos Daniel, II, S. 1410 ff., hos Rapin IV, S. 294 ff.

S. 357, Lin. 15. Det maa bemærkes, at Daniel anf. St. S. 1420 udtrykkelig omtaler, at Ludvig XI havde lovet sin Søn til den engelske Prindsesse: »ainsi qu'on en étoit convenu par un article du traité de Pequigny«.

Epistel 297.

S. 364, Lin. 3. „mit sidste Skrift", vistnok Moralske Tanker, om hvilket Holberg siger i Epistel 447: „Dette Skrift, saasom jeg udi mine Moralske Betænkninger gemeenligen gaar udaf den alfare Vey, foraarsagede fast ligesaa mange Bevægelser, som den Underjordiske Rejse". Sml. Heltindehistorier, II, S. 13, Udg. 1861.

—, Lin. 10. »Divide et impera«, d. e. „Del og hersk."

Epistel 298.

S. 367, Lin. 7. Citatet er taget fra Ciceros Tale for Cluentius, L, 139. Det var blevet forekastet Cicero, at han i en tidligere holdt Tale havde opfordret Dommerne til at dømme ærligt, og navnlig havde rettet sine Ord imod den Domstol, som skulde dømme Cluentius. „Har jeg sagt noget af den Art, saa har jeg hverken sagt det som Noget jeg kjendte tilfulde eller som Vidne, og hin Tale var mere paavirket af Tidsomstændighederne end af en rolig Overveielse og en grundet Mening".

Strax efter fortæller Cicero, at Marcus Antonius pleiede at sige, „at han aldrig havde nedskrevet nogen Tale, for at han, naar engang Noget ikke burde været sagt af ham, kunde nægte, at han havde sagt det.

Epistel 299.

Denne Epistel er vistnok skreven i Sommeren 1748; det „Musicalske Societet" havde, dels paa Grund af at Interessen for det var aftaget, dels fordi Italienerne kom i Mode, maattet standse sin Virksomhed om Foraaret, og der gik et Aar hen, før et nyt Selskab dannedes. Se herom Anmærkningen til Epistel 179 i andet Bind, S. 449—50. — Om Holbergs Lede til den italienske Musik, sml. Epistel 286 i tredie og 373 i fjerde Bind.

S. 369, Lin. 13 f. n. Texten til Pharnaces er oversat paa Tydsk: Pharnaces, König in Ponto. In einem Singspiele auf dem Charlottenburgischen Schauplatze zu Copenhagen d. 18 Decembr. 1747. aufgeführet, und aus dem Italiänischen ins Deutsche übersetzt von T. Clitau. Copenh. 1748. 4° Bl. Mad. Giovanna della Stella sang Kong Pharnaces, Mad. Giustina Turcotti sang Dronning Tomyris. I Operaen forekommer ogsaa »Pompeius, Römischer Proconsul in Asia;« dennes Parti blev sunget af »Mons. Antonio Casatti«.

De vigtigste Steder, hvor Ændringer i Texten ere foretagne, ere følgende:

			Udgaven 1871.	Udgaven 1750.
S.	3, Lin.	4	f. n. efterforsket	erforsket.
—,	— —	3	f. n. avledes	afledes.
—	7, —	8	f. n. her omhandles	herom handles.
—	47, —	17	hoc sumptu	hoc, hospes, sumptu.
—	96, —	3	figes	figer.
—	113, —	11	f. n. [men] som	som.
—	123, —	6	forsatte de	forsattede.
—	132, —	5	f. n. indsandt [sig]	indsandt.
—	141, —	6	Sammenligning	samme Ligning.
—	149, —	16	f. n. Clementis XI	Clementis II.
—	175, —	15	f. n. Leeer	Leder.
—	176, —	13	f. n. igien toge	igientoge.
—	191, —	9	f. n. udtoges	udtages.
—	192, —	2	f. n. Ludvig XI	Ludvig II.
—	193, —	5	f. n. pluffede	pluffe.
—	210, —	4	Skibe	Skiffe.

		Udgaven 1871.	Udgaven 1750.
S. 266,	Lin. 12	f. n. Legems	Levnets
— 276,	— 17	f. n. tillade	tillagde.
— 310,	— 12	dog hans	dog, at hans.
— 354,	— 12	[en] Skoemagers	Skoemagers.
— 356,	— 12	f. n. Ludvig XI	Ludvig II.
— 361,	— 11	Mennesker Selskab, er noget,	Menneskers Selskaber noget.
— 362,	— 3	f. n. Maximer	Magaziner.

S. 296, Lin. 3. Istedetfor „Seder" bør vist læses „Seden".

— 334, — 11 læses: „Videre, sagde jeg, at saasom jeg ingen Behag havde etc." Sætningsforbindelsen er urigtig; enten maa „saasom" udelades, eller ogsaa har Holberg begyndt paa en Sætning, som ikke er bleven fuldendt.

— 364, — 8 f. n. Istedetfor: „som det eengang haver" bør læses: „som de eengang have".

Indhold.

Side.

184. Om Spedalskhed; denne Sygdom er forskjellig fra store Pokker eller Fransoser 1
Anm. S. 373.

185. Om Studiet af Insecterne; disse Dyrs Nytte; den Paastand gjendrives, at de skadelige Insecter ere skabte til Jordens og det menneskelige Kiøns Nytte 8
Anm. S. 373.

186. Om Vandenes Formindskelse; Skovenes Indflydelse paa Kulde og Varme 10
Anm. S. 374.

187. Nogle engelske Ords Afledning af det islandske Sprog . . . 11
Anm. S. 374.

188. Holberg forklarer, hvorfor han er sparsom i Mad og Drikke, men ikke i Klæder, og giver forskjellige Oplysninger om sin Levemaade 13
Anm. S. 374.

189. Fortsættelse. Det anbefales at gaa til Fods og ikke altid at kjøre 19
Anm. S. 375.

190. Om de danske Skuespil; Publikum sætter Pris paa dem og paa Molières Comedier, og det viser, at Skuespillene ere gode; Holberg tilfredsstilles ikke ved den nyere Tids Skuespil, Plautus og Molière ere de rette Lærere 21
Anm. S. 376.

191. Om Tolerance i Religions Tvistigheder 26
Anm. S. 376.

192. Om at reformere; der fordres Skjønsomhed og Duelighed hos den, som vil reformere, ellers bliver Reformatoren til en Projektmager. Holberg nævner tre Reformforslag 29
Anm. S. 376.

193. Til Collegium politicum. Efter Rudbecks Exempel viser Holberg, at baade Virgil og Homer i deres Digte have forbreiet nordiske Navne paa Steder og Personer 31
Anm. S. 377.

194. Om Studiet af Fædrelandets Antiqviteter; efter Holbergs Mening bør dette Studium indskrænkes, for at andre vigtigere kunne blive dyrkede mere 36
Anm. S. 378.

195. Sammenligning mellem Plautus og Terents 41
Anm. S. 379.

196. I Anledning af et Gjæstebud, ved hvilket Holberg har været tilstede, udtales Ønsket om, at det maa blive Skik, at Gjæsterne faa Kjøkken-Seddelen at se, og at Gjæstebudene ikke finde Sted saa ofte 45
Anm. S. 381.

197. En Ven, som er utaalmodig og misfornøiet over, at han savner saa mange Herligheder, som hans Medborgere besidde, faar det Raad, at han skal bilde sig ind, at han besidder disse Herligheder — de bestaa for det meste i Indbildning —, saa gaar Utaalmodigheden over 48

198. Om Rollins Histoire ancienne 50
Anm. S. 381.

199. Om Kys 53

200. Om Bondestandens Rang og Jordbrottens Myndighed. . . 55
Anm. S. 382.

201. Sammenligning imellem Ovid og Virgil 57
Anm. S. 383.

202. Om forskjellige Slags Mynt 65
Anm. S. 384.

203. Man maa hellere følge Perikles's Exempel, der styrede baade Statens og sin egen Oeconomi vel, end Aristides's, der styrede Statens Oeconomi vel, men sin egen daarlig; denne var en ærlig Mand, hin var ærlig, men dertil forsigtig . . 67

18*

Side.

204. Om Concubiner 70
Anm. S. 385.

205. Til Collegium politicum: Invention af en uskyldig, nyttig og philosophisk Under-Jagt efter Fluer 72
Anm. S. 386.

206. Om Kiettere og Tvistigheder i Religionssager 78
Anm. S. 386.

207. Om Kritik; dens Anvendelse til at udfinde maskerede Satirer vises ved Exempler 80
Anm. S. 387.

208. Oplysning om, hvorledes Epistlerne 205 og 207 skulle forstaaes 84
Anm. S. 388.

209. En Stat kan florere uden Rigdom; Exempel: den Lacedæmoniske Republik 86
Anm. S. 389.

210. Om Bayles Sætning, at et Samfund kan bedre bestaa af vantroende end af overtroiske Borgere 90
Anm. S. 389.

211. Hvorfor Holberg ikke holder af versificerede Comedier . . . 92
Anm. S. 389.

212. Om Choret i de gamle Skuespil og om de græske Comedier 94

213. Om de Gamles Oracler 98
Anm. S. 390.

214. Om de chinesiske Skuespil 101
Anm. S. 390.

215. Om Comedien Jean de France og om de parisiske Skrædderes Tyranni 110
Anm. S. 391.

216. Om Theodor den Første, Konge af Corsica 113
Anm. S. 391.

217. Om den allegoriske Fortolkning af den hellige Skrift 116
Anm. S. 392.

218. Om den blodsotige Qvinde, Madame La Fosse 118
Anm. S. 392.

219. Om Alexander den Store 122
Anm. S. 393.

220. Om Commentarer til de gamle Autores 128
Anm. S. 394.

Side.

221. Sammenligning imellem Alexander den Store og Carl 12 130
Anm. S. 394.

222. Sammenligning imellem Gustav Adolf og Christian 4 . . . 140
Anm. S. 395.

223. Sammenligning imellem Christian 4 og Peter den Store . 143
Anm. S. 397.

224. Legenden om Marguerita Alacoqve 148
Anm. S. 397.

225. Om Gud og Materien 151
Anm. S. 397.

226. Til Collegium politicum: Sammenligning imellem de gamle og de nyere Tiders Skikke 155
Anm. S. 398.

227. Ny Prøve paa den socratiske ironiske Undervisningsmaade . 161
Anm. S. 399.

228. Om Spener og Pietisterne 164
Anm. S. 400.

229. Holbergs Principer i religieuse Materier og hans Kietterier 170

230. Om Krigsfolks Vaaben i tidligere Tider 173
Anm. S. 400.

231. Om Holbergs Misundere 180
Anm. S. 401.

232. Om den bedste Verden; Leibnitz og Wolf og deres Modstandere 181
Anm. S. 401.

233. Klogskab og Daarskab findes ofte forenede; Exempler: Athenienserne, som i visse Retninger, i Sprog og Veltalenhed, bleve til Pedanter, Ciceronianerne, baade i Rom og blandt Holbergs Samtidige 185
Anm. S. 402.

234. Om Silkeavlen 191
Anm. S. 402.

235. Et Exempel paa, at uforsagte Mænd taalmodig maa skikke sig under deres Hustruers Herredømme (Lex Oppia) 195
Anm. S. 403.

236. Om sælsomme Malerier 198
Anm. S. 403.

Side.

237. Holberg forsvarer sit Princip: Intet at tro, som strider imod Guds hellige Egenskaber, og at vige fra Bogstaven, saa ofte Noget forekommer i Skriften, som synes at vise anderledes 199
Anm. S. 404.
238. Om frie Expressioner i Holbergs Skuespil 201
Anm. S. 404.
239. Om Qvægsygen 202
Anm. S. 404.
240. Satirisk Sammenligning imellem 2 Bibliotheker, N. N.'s, som sætter Alt paa Bøgernes Ydre, og Theodorus's, som ringeagter god Orden og smukke Bind, men kjender hvad der staar i Bøgerne 204
Anm. S. 404.
241. Underlige Talemaader i de engelske Skuespil 208
Anm. S. 405.
242. Kong Hieros Skib 210
Anm. S. 406.
243. Til Collegium politicum: Ansøgning fra Vin- og Øltapperne til Borgemester og Raad om at de musikalske Concerter og Skuespillene maa blive forbudte, for at deres Handel kan komme i den forrige Drift 211
Anm. S. 406.
244. Om de Gamles Skuespil 214
Anm. S. 406.
245. Om Nytaars-Ønsker og Nytaars-Gaver 218
Anm. S. 406.
246. Om Chinesernes Agtelse for Agerdyrkningen 221
Anm. S. 407.
247. Til Collegium politicum: Om den Fugl Phoenix og de Lærdes Forklaringer om den 224
Anm. S. 407.
248. Fortsættelse. Før man commenterer over en Ting, maa man være vis paa, at den har været til 228
Anm. S. 408.
249. Om de danske Skuespil; Smagen har i 20 Aar forandret sig, nu foretrækker man daarlige franske Comedier og finder, at der i de danske er for mange usømmelige Talemaader. . 229
Anm. S. 408.

Side

250. Til Collegium politicum: Klage, indgiven af den gamle Bogstav C paa Rigsdagen udi Regensborg 235
Anm. S. 409.

251. Om det chinesiske Sprog 240
Anm. S. 409.

252. Om Talerkunsten hos Grækerne og Romerne 242
Anm. S. 409.

253. Om Chinesernes Religion og Missionen i China 246
Anm. S. 410.

254. Om Videnskabernes Tilstand i China 252
Anm. S. 410.

255. En udmærket Læge bør ikke lide Tab paa sit gode Navn og Rygte, fordi han tilstaar, at han har taget Feil 256
Anm. S. 411.

256. Om Plutarchs Sammenligning imellem Eumenes og Sertorius 258
Anm. S. 411.

257. Holberg beskriver sine Skrøbeligheder og Feil saavel som sine Legems Herligheder og sit Sinds gode Egenskaber 262
Anm. S. 411.

258. Et tydsk Skrift om et Universal-Monarchi i Europa kritiseres 267
Anm. S. 412.

259. Om den tyrkiske Sultan, som vil mægle Fred imellem de christne Potentater 274
Anm. S. 412.

260. Om det Engelske Folks Forandring 275
Anm. S. 413.

261. Om Haandværkssvendenes Ubundethed til noget Land . . . 278
Anm. S. 414.

262. Det er Uret at beskylde den danske Nation for at vise Koldsindighed i Religion 279
Anm. S. 420.

263. Sammenligning imellem Corfits Ulfeldt og Griffenfeldt . . 281
Anm. S. 420.

264. Om Normannernes Indflydelse paa den engelske Nation . . 287

265. Om Udtalen af det latinske Sprog 290
Anm. S. 421.

266. Til Collegium politicum: Bevis for, at Tobaksrøgning er skadelig og syndig 292
Anm. S. 421.

Side.

267. Om Brugen af Eder 295
Anm. S. 421.

268. Om et universelt Hierarchi 298

269. Om Band-Støtter 301
Anm. S. 422.

270. Om den muhamedanske Sect Assasinerne 303
Anm. S. 422.

271. Om Giftermaal 306
Anm. S. 422.

272. Om Sprogrensere 307

273. Man maa fælde milde Domme om Skrifter, som indeholde herlige Ting og ere et Land til Zirat, selv om der findes Vildfarelser i dem 308
Anm. S. 422.

274. Holbergs Mening om de onde Tings Fornødenhed 311
Anm. S. 423.

275. Exempler paa, hvorledes de europæiske Folk i Tidernes Løb have forandret sig 313
Anm. S. 423.

276. En Skuespiller spiller undertiden bedst, naar han selv har oplevet det, som han skal fremstille i Rollen 316
Anm. S. 424.

277. Holberg og hans Mibler 317

278. De mange Enkekasser, som oprettes, ere til Skade for Penge-omsætningen 318
Anm. S. 424.

279. Utrolige Fortællinger skal man ikke tro, selv om de bekræftes af troværdige Skribenter 320
Anm. S. 424.

280. Om Ordenes Oprindelse 321
Anm. S. 424.

281. Om den romerske Straf at aarelade 322
Anm. S. 425.

282. Exempel paa Vankundighed i Jure publico: Den saliske Lovs Anvendelse 324
Anm. S. 426.

283. Om Petits Maitres 326
Anm. S. 427.

Side.
284. Om Vægternes Raaben 331
Anm. S. 427.
285. Om Forskjellen paa Had og Affky 332
286. Holberg og den italienske Opera 333
Anm. S. 427.
287. Om Forskiellen paa Facilitet og Tjenstagtighed 335
288. Om Eqvivoqver og vittige Indfald 339
Anm. S. 428.
289. Om en vis Versemagers Sigtelse imod Holberg 342
Anm. S. 428.
290. En fuldkommen dydig Mand og duelig Borger undgaar ikke at have Fjender og at blive bagtalt. 343
291. Om Sangklokkerne. 347
Anm. S. 429.
292. Om Henrik 7 af England. 348
Anm. S. 429.
293. Satire mod Andreas Hojers Skrift: Idea Juris Consulti Danici: Skomageren maa ogsaa være Polyhistor 352
Anm. S. 429.
294. Sammenligning mellem Historieskriverne Père Daniel og Rapin Thoyras 355
Anm. S. 430.
295. Gode Hoveder ere ikke brugelige i enhver Forretning. . . . 358
296. Om den forandrede Smag for Skuespillene. 360
297. Holberg forsvarer sit sidste Skrift, som er blevet stærkt angrebet 364
Anm. S. 431.
298. En Advocat bør ikke udgive sine Taler 365
Anm. S. 431.
299. Om det musikalske Raseri i Kjøbenhavn. 369
Anm. S. 432.